

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS

**VISUOMENĖS SAUGUMAS IR
VIEŠOJI TVARKA (11)**

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (11)

Scientific articles

Kaunas 2014

Redaktorių kolegija:

Prof. dr. Rūta Adamonienė - redaktorių kolegijos pirmininkė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Algirdas Muliarčikas - atsakingas sekretorius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Petras Ancelis (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Birutė Pranevičienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Peteris Vucenlzdans (Rezeknės aukštoji švietimo mokykla, Latvija)
Prof. dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėdos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Martina Blaškova (Žilinos universitetas, Slovakija)
Doc. dr. Saulius Greičius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Laima Ruibytė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Darius Urbonas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Loreta Bukšnytė-Marmienė (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Gintaras Žilinskas (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Aurelija Pūraitė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Andrej Sotlar (Mariboro universitetas, Slovėnija)
Dr. Rasa Dobržinskienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Dr. Piotr Bogdalski (Ščytno aukštoji policijos mokykla, Lenkija)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Sienos apsaugos mokymo centras, Lenkija)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan universitetas, Malaizija)
Konze Andre (Policijos akademija, Vokietija)

Redaktorių kolegija patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos posėdyje 2014-03-31.

Mokslinių straipsnių rinkinys leidžiamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete nuo 2008 m. Kiekvieną straipsnį recenzavo 2 atitinkamos srities mokslininkai.

Autorių straipsnių kalba netaisyta.

Mokslo straipsnių rinkinio VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Redaktorių kolegijos 2014 m. kovo 31 d. posėdžio nutarimu leidinys rekomenduotas spausdinti.

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Žurnalas referuojamas EBSCO Publishing tarptautinėje duomenų bazėje

Adresas:
Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
El.paštas vsf@mruni.eu

Address:
Mykolas Romeris University
Faculty of Public Security
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
E-mail vsf@mruni.eu

Public Security and Public Order (11)

Scientific articles

Editorial Board

Prof. Dr. Rūta Adamonienė - Editor in Chief (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Algirdas Muliarčikas - Executive Secretary (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Petras Ancelis (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Birutė Pranevičienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Peteris Vucenlzdans (Rezekne Higher Education Institution, Latvia)
Prof. Dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėda University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Martina Blaškova (Žilina University, Slovakia)
Assoc. Prof. Dr. Saulius Greičius (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Laima Ruibytė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Darius Urbonas (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Loreta Bukšnytė –Marmienė (Vytautas Magnus University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Gintaras Žilinskas (Kaunas University of Technology, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Aurelija Pūraitė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Andrej Sotlar (University of Maribor, Slovenia)
Dr. Rasa Dobržinskienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Dr. Piotr Bogdalski (Police Academy in Szczytno, Poland)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Border Guard Training Center, Poland)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan University, Malaysia)
Konze Andre (Police Academy of Germany, Germany)

Each article is reviewed by 2 scientists.

Scientific articles have been published since 2008.

The journal is listed in the EBSCO Publishing International Database

© Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas, 2014

TURINYS

	Psl.
Petras Ancelis	4
EVIDENCES AND SUBSTANTIATION IN APPLICATION OF JURIDICAL RESPONSIBILITY OF THE TRESPASS FOR THE ENVIRONMENT ĮRODYMAI IR ĮRODINĖJIMAS TAIKANT TEISINĘ ATSAKOMYBĘ UŽ PAŽEIDIMUS APLINKAI	
Vladimiras Andrejevas	19
NARKOMANIJOS SOCIALINIS ASPEKTAS: MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETO STUDENTŲ NUOMONĖ ADDICTION SOCIAL ASPECT	
Ramunė Čiarnienė, Milita Vienažindienė	35
LAIKO PLANAVIMO IR EFEKTYVAUS NAUDOJIMO TEORINIS MODELIS THE THEORETICAL MODEL OF TIME PLANNING AND EFFECTIVE USAGE	
Viačeslav Čigrin	49
ŠAUNAMOJO GINKLO PANAUDOJIMO PRAKTIKA POLICIJOS VEIKLOJE 2013 METAIS USE OF A FIREARM POLICE ACTIVITY ANALYSIS	
Rasa Dobržinskienė	59
SEMANTIZMAI POLICIJOS PAREIGŪNŲ TARNYBINIUOSE DOKUMENTUOSE SEMANTISMS IN OFFICIAL DOCUMENTS OF POLICE OFFICERS	
Ramunė Jakštienė	68
DOMESTIC VIOLENCE IN CASE-LAW OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKA BYLOSE DĖL SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE	
Antanas Janušauskas	88
SVEIKATĄ STIPRINANČIOS APLINKOS KŪRIMAS THE HEALTH PROMOTING ENVIRONMENT CREATION	
Erika Matulionytė-Jarašūnė	104
EKOLOGINIS SAUGUMAS NACIONALINIO SAUGUMO POLITIKOS KONTEKSTE ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY POLICY	
Saulė Milčiuvienė, Deividas Užkurys	116
SAULĖS ENERGETIKOS PLĖTRA: TEISĖTI LŪKESČIAI IR VIEŠASIS INTERESAS THE DEVELOPMENT OF SOLAR ENERGY: LEGAL EXPECTATIONS AND PUBLIC INTEREST	

Algirdas Muliarčikas, Robertas Veršinskas	131
SIGNIFICANCE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE PROCESS OF EDUCATION OF FUTURE STATUTORY OFFICERS	
FIZINIO LAVINIMO REIKŠMĖ BŪSIMŪJŲ STATUTINIŲ PAREIGŪNŲ UGDYMO PROCESE	
Arūnas Norkus, Sima Dirvelytė, Elena Karpenko	145
POLICIJOS PAREIGŪNŲ DARBE PATIRIAMAS STRESAS IR JO SĄSAJOS SU PROFESINIŲ NUOVARGIŲ: ŠIAULIŲ IR KAUNO APSKRIČIŲ VYRIAUSIŲJŲ POLICIJOS KOMISARIATŲ ATVEJAI	
RELATIONSHIP BETWEEN OCCUPATIONAL STRESS AND BURNOUT AMONG POLICE OFFICERS: CASES OF SIAULIAI AND KAUNAS COUNTY POLICE HEADQUARTERS	
Giedrė Paurienė	164
BERUFSBILD DES POLIZEIBEAMTEN: ALLGEMEINE FAKTOREN UND ATTRAKTIVITÄTSBEWERTUNG IN BEZUG AUF GESCHLECHTSSPEZIFISCHE UNTERSCHIEDE	
POLICIJOS PAREIGŪNO PROFESIJOS PAVEIKSLAS: BENDRIEJI POŽYMIAI IR PATRAUKLUMO VERTINIMO SKIRTUMAI LYČIŲ POŽIŪRIU	
Giedrė Paurienė	176
GRINDŽIAMOJI TEORIJA: SAMPRATA, ATsirADIMO ISTORIJA, BENDRIEJI TYRIMO PROCESO ASPEKTAI	
GROUNDING THEORY: CONCEPT, HISTORY, GENERAL ELEMENTS OF RESEARCH PROCESS	
Mykola Sidak, Andrea Slezakova	189
INFORMATION AS A KEY INSTRUMENT TO INFLUENCE THE DECISIONS OF FINANCIAL INSTITUTIONS' CLIENTS IN THE AREA OF PENSION SAVINGS	
INFORMACIJA KAIP ESMINIS ĮRANKIS, DARANTIS ĮTAKĄ FINANSŲ INSTITUCIJŲ KLIENTŲ SPRENDIMAMS DĖL PENSIJŲ KAUPIMO	
Aušra Stepanovienė	198
DIFFICULTIES ENCOUNTERED BY STUDENTS IN THE TRANSLATION OF LEGAL TEXTS	
SUNKUMAI, SU KURIAIS SUSIDURIA STUDENTAI VERSDAMI TEISĖS TEKSTUS	
Edmundas Štarevičius, Timas Petraitis	208
SAMBO IMTYNININKŲ SPECIFINIŲ ASMENYBĖS SAVYBIŲ ANALIZĖ VARŽYBŲ METU	
SAMBO WRESTLERS SPECIFIC PERSONALITY TRAITS ANALYSIS BEFORE THE COMPETITION	

Linus Ubartas, Danguolė Seniutienė	220
INTERIOR AFFAIRS OFFICERS' ETHICAL CODES AND THEIR IMPLEMENTATION	
VIDAUS REIKALŲ SISTEMOS PAREIGŪNŲ ETIKOS KODEKSAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS	
Robertas Veršinskas, Algirdas Muliarčikas	239
THE ANALYSIS OF PHYSICAL FITNESS AND DEVELOPMENT RATES OF THE OFFICERS OF FUTURE POLICE, STATE BORDER, FIRE DEPARTMENT AND RESCUE SERVICES	
BŪSIMŪJŲ POLICIJOS, VALSTYBĖS SIENOS APSAUGOS, PRIEŠGAISRINĖS APSAUGOS IR GELBĖJIMO TARNYBOS PAREIGŪNŲ FIZINIO PAJĖGUMO IR IŠSIVYSTYMO RODIKLIŲ ANALIZĖ	
Audronė Žemeckė	255
DARNAUS VYSTYMOSI REALIZAVIMO INDIKACIJOS PROBLEMATIKA	
PROBLEMS OF THE INDICATION OF THE IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	
Vaiva Zuzevičiūtė, Birutė Pranevičienė, Laima Ruibytė, Evelina Viduolienė, Beata Krzywosz-Rynkiewizs, Anna Zalewska	269
INTERSTATE SOCIETY AND INTERPRETATIONS OF BELONGING: SOME EVIDENCES FROM AN INTERNATIONAL STUDY ON SITUATION IN LITHUANIA	
TARPVALSTYBINĖ VISUOMENĖ IR PRIKLAUSOMUMO INTERPRETACIJA: TARPTAUTINIO TYRIMO DUOMENYS	

Psl.

EVIDENCES AND SUBSTANTIATION IN APPLICATION OF JURIDICAL RESPONSIBILITY OF THE TRESPASS FOR THE ENVIRONMENT

Petras Ancelis*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto
Teisės katedros profesorius
V. Putvinskio g. 70, LT- 4411 Kaunas
Tel. (8 37) 30 36 70
El. paštas: petras.ancelis@gmail.com*

Annotation. There is an expression that says “The art of justice is the ability to substantiate”. Likewise almost universally recognizable, that the essence of juridical procedures are evidences and vindication, while procedural rules of substantiation (procedural form) designated in the regulatory norms can effectively help, or in some circumstances even obstruct the process of substantiation.

The clause 1 of the article 61 of the Law on Environmental Protection of the Republic of Lithuania disclose the concept of “environment”, which means the system functioning in nature and comprising its interconnected components (the earth's surface and entrails, air, water, soil, flora and fauna, organic and inorganic substances), as well as natural and anthropogenic ecological (created by human being for their liveliness or highly varied) systems¹.

While escalating the question on the responsibility for the trespass of environment, we will analyse major aspects of evidences and substantiation on the application of administrative and criminal persecution, notwithstanding the fact that damage for the environment can include civil and disciplinary liability or requirement to restore the previous state of the environment, etc.

Keywords: Criminal Acts and Misdemeanours for Environment; Evidences and Substantiation; Subject of Substantiation; Criminal Liability and Administrative Liability for the Crimes committed to the Environment.

INTRODUCTION

In the clause 3 of the article 53 of The Constitution of the Republic of Lithuania is highlighted the duty of each person to protect the environment from harmful influences, in the article 54 defined *duty of the State to take a care of the protection of the natural environment, wildlife and plants, individual objects of nature and areas of particular value and supervise a sustainable use of natural resources, their restoration and increase. The destruction of land and the entrails, the pollution of water and air, radioactive impact on the environment as well as depletion of wildlife and plants is prohibited by law*². Natural resources means elements of

¹ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75 (su vėlesniais pakeitimais).

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (su vėlesniais pakeitimais).

organic and inorganic nature – flora, fauna, water, soil, etc., which are used or may be used by man in order to satisfy his needs. Certainly the consumption of natural resources must be rational, considerable and do not infringe legislative norms of the Republic of Lithuania or norms of International legal acts.

All individuals and institutions must restrain from the activities which may harm the above indicated and legislatively protected objects. In most cases criminal acts and misdemeanours of administrative norms with respect to the environment imprints certain marks, lesions or other informative signs in the material surrounding (in the documents, other objects), and individuals who were observing acts or otherwise were related to the committed acts are able to memorize particular details of the committed act and recite them.

There are two main purposes of the substantiation: to determine if the act was committed; and identify the subject of committed act.

Usually substantiation is related with the act committed in the past, which is determined with the help of the empirical method (performing certain investigative actions and with the help of five senses to fixate the results) and rational logical cogitation.

The difference of cognitive practice in the judicial proceedings and cognitive practice in the other fields of human being activities is based on concreteness of certain circumstances of substantiation, the order of proceedings of the substantiation, methods, other instruments detailed in the valid norms of legal acts.

However plurality of the principals applicable in the criminal and administrative proceedings, which are typical in the theory of general cognition (gnoseology), in the light of firsts proceedings differ from second theory, the difference is related with peculiarities of specific object of the cognition.

Herein the focus of research and cognition is concentrated on specific facts of the past, but not on general and social peculiarities.

The goal of this article is to investigate what is the relation of evidences and substantiation in the criminal process and administrative proceedings when determining the responsibility of the misdemeanour for the environment.

The *object* of the research is relationships of the society developed in in the concrete sphere, and the *subject* of the research is – legal acts regulating evidences and process of substantiation, designated to determine and examine criminal acts and misdemeanours for the environment, as well as other scientific publications on this plot.

The methods of the research are: system analysis; critique; documentary analysis and *methods* of generalization.

THE CONCEPT OF EVIDENCES AND ITS RELATION IN THE CRIMINAL PROCES AND ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Hence, as was highlighted previously, all individuals must restrain from the acts, which may inflict harm on soil, entrails, water, air, flora and fauna. For the protection of these objects, the most rigorous responsibly defined – the criminal and administrative responsibilities. From the very beginning it is not clear what exact responsibility will be applicable, the difficulty of this process is based on the fact that first of all there is a requirement to estimate what kind of jeopardy have arisen to the objects protected in the legal acts designated for the environment and consumption of natural resources if the danger have emerged to the life or health of individuals, or the damage to the air, soil, water, fauna and flora have arisen or other significant damage have arisen for the environment³. What is definable as harm for the environment the case law construes frames of some general principles: in the determination if the harm did negative impact to the environment it is essential to estimate concrete negative changes of the nature elements or functions of these elements, or deterioration of the positive impact of the nature to the environment or individuals. Solving out the question on the level of the harm made to the environment is it rather high or not, also solving out if other effects are seriously damaging environment, the focus can not rely only on what was the financial loses or monetary expression of the harm to environment, the focus should be on the nature of misdemeanour of regulation designated for the protection of the environment, on the nature and value of the harm made to ecosystem, on the importance of the objects of the nature and the harm was made on them, on the degree of harm, possibility to restore previous state of the environment, etc.⁴. If these harms are not in question then the administrative responsibility can be incriminated to the individual for the committed misdemeanour. This is designated in the 2 clause of the 9 article of the Code of Administrative Violations of Law of the Republic of Lithuania (abbreviation - CAVL), where is stated that, administrative liability shall come into effect if for the misdemeanour indicated

³ Žvaigždiniene I. Teisinė žalos aplinkai samprata. Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis, ateitis. Vilnius, 2012. P.342-358.

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159/2010.

in the Code and from the nature of committed trespass the criminal liability can not be imposed.⁵

In the determination of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania (abbreviation – Criminal Procedure Code)⁶ stated the requirement promptly and properly disclose criminal act, also with a requirement to suitably apply the legal norm, the purpose of these requirements is that the individual committed the act would be justly punished and no other guiltless person would be punished (article 2). Meanwhile in the Code of Administrative Violations of the Republic of Lithuania goals are as follows: *timely, comprehensively, entirely and objectively disclose circumstances of all cases, resolve cases with respect to the legal acts, secure the enforcement of the official pronouncement, disclose reasons and conditions of the intention to commit the trespass of the administrative law; prevent from other trespasses, educate citizens, that they would follow the law, strengthen legitimacy* (article 248).

Implementation of the indicated requirements can be achievable hereunder through the substantiation methods designated in the legal acts. In the theory of substantiation evidences are described as follows: the reflection of the criminal acts in the conscious of the different individuals or in the material objects, obtained with respect to the requirements set in the legal acts, hereby sustaining the lawful decisions, and the basis of acts taken in the criminal process.

Nevertheless, escalating this theme emerges necessity to disclose not only theoretical concepts, but also how evidences and process of substantiation are described in the keystone legal acts, i.e. in the mentioned codes.

Distinctiveness of the present Criminal Procedure Code is not to use the term of evidences at all while structuring separate sections and institutes. Although in our opinion the content of the most norms discloses evidences and other institutes of the substantiation though directly it is not expressed. The only one 20 article of the Criminal Procedure Code mentions the term of *evidences*, in the light of: any data verified in accordance to the legal requirements may be considered as evidences, evaluate if the obtained data can be acknowledge as an evidences the established following legal rules apply: Court has a full discretion to qualify particular data as evidence; Only data, which confirms or denies facts

⁵ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Papildytas leidimas 2013 m. gegužės 20 d. Vilnius. Leidykla „Eugrimas“.

⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Dvyliktoji pakeista ir papildyta laida. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Vilnius, 2013.

important for the case may be regarded as evidence; Evidence may be based only on data collected in accordance with legal requirements and procedures; Court shall evaluate evidence in accordance with inner belief, based on comprehensive and unprejudiced analyses of all facts and materials of the case, according to the legal requirements.

As it was mentioned previously, not only this particular article of Criminal Procedure Code is related with the law of evidences, but most of the norms of this Code relates, the reason of this assentation is that purport of each article is to orientate purpose of the respective investigation, the progression, prevenient and subsequent necessary acts for disclosure of the committed violation, successful investigation and acceptance of appropriate procedural decisions. Let us acknowledge, that submission of the complaint, allegation or notification indicates that the substantiation is required and the criminal act was committed, that a decision can or will be decreed, furthermore the investigative actions will be taken and the procedural force will be taken, etc. Hence, evidences in the criminal procedures and substantiation are cornerstone institutes, determinative particular recognition-truth evaluation process, designated for the implementation of the purpose of the criminal procedures.

Article 256 of the CAVL defines evidences as: *whichever factual data, based on which the authorized person evaluates the administrative violation or decides that the violation was not committed, disclose the individual who is responsible for the violation and other circumstances important for the case.*

Therefore, oppositely from Criminal Procedure Code here is highlighted factual data and there is no other reference about the process of collection of factual data based on the legal acts requirement, whereas in the theory of criminal procedures law the gathering of factual data is related with admissibility of the evidences. Therewith CAVL does not mention requirements for the legitimacy and verification of evidences, though in the theory of law and in the case law these requirements are constantly emphasized and crucial.

According to the Criminal Procedure Code evaluators of evidences are judge and the court, while in the CAVL the list of evaluators is wider: officer evaluates evidence in accordance with inner belief, based on comprehensive and unprejudiced analyses of all facts and materials of the case, according to the legal requirements and cognition of the law. Therefore Criminal Procedure Code unquestionably indicates, that evidences are related with the process of the procedural investigation of the criminal case in the court, for example in the judicial proceeding it is allowable to declare publically the testimony of victim, witness or

defendant previously declared only to the court or provided to the pre-trial judge (article 276 of Criminal Procedure Code).

At this point the question arise, what criteria of substantiation may apply in the stage of pre-trial investigation. With respect to the legal norms of present Criminal Procedure Code, the conclusion can be drawn that there is no substantiation in the pre-trial investigation, there is only a domestic recognition. However it can not be denied, that gathering of the evidentiary data with respect to the procedural methods and measures is the substantiation itself, otherwise it would be recognised, that investigator in the process of collection, gathering (fixating), verification of the factual data of the case does not analyse the data, does not verify and evaluate the data and does not participate in the process of the substantiation. Assuming that in the stage of pre-trial investigation the doubtful tasks are performing, could raise the question that gathered evidences a priori will have less significant meaning, because the minutes of procedural act can not be read through. Though in most cases the trial investigation is public and therefore all individuals have a right and opportunity to be aware what evidences are used by judges. Certainly the court has exclusive right and obligation to evaluate the validity of the evidences previously gathered and presented to the court, however in both stages (pre-trial and trial) should be applicable equal standards, otherwise it could lead to the situation, when prosecutor, who is entitled to make decisions with respect of the progress of the investigation, who is entitled to present evidences to the court is not a subject of substantiation, stipulate by faulty understanding that investigator is not valuating the evidences and do not participate in the process of substantiation.

Though in the superior legal act that Criminal Procedure Code legal act, the Constitution there is designated the independency of the investigator, judge or court, all of them shall obey only on the rules of legal acts (article 118). In our opinion the substantiation is the: search of evidences; discovery of evidences, fixation, gathering, disposal of evidences, and it can not rely on the hierarchy of the subject operating in the investigative process.

The importance of search, verification and evaluation of factual data can not be minimised in the pre-trial stage, unduly give prominence to the logical estimation of evidences in the court (evaluation of the gathered information entirely), is not rightful because only around one third of all initiated investigations reach the courts. Possibly in the countries with common law jurisdiction it is usual to associate substantiation with trial proceedings, as generally judges do not familiarised themselves with the recorded procedural acts before the

trial. Nonetheless in the practice of criminal procedures in the Republic of Lithuania, the prosecutor decrees the final decision subsequently the pre-trial investigation is exercised. The subjects of pre-trial investigation can not avoid evaluation of the evidences in the process of search of the factual data of the committed crime.

For example, in the process of interrogation of the victim or verification of evidences in the crime scene the subject of process identifies the reliability of the source of data and authenticity of the gathered information, moreover the subject of process fixates conditions of the interrogation, and this leads to the importance of admissibility, tangibility and reliability of the gathered evidences.

Certainly the meaning of evidences can vary dependently with the stage of the process, therefore investigator together with prosecutor can not be eliminated from the process of substantiation, and from the list of evaluators of evidences.

The process of substantiation begins with the acknowledged fact to start the pre-trial investigation, continues in the research, detection, gathering, fixation, examination, evaluation of evidences and goes further in the other stages of the process of decision making in the progress of the case and enforcement of justice.

In comparison of proceedings indicated in the Criminal Procedure Code and CAVL, it can be noticed that in the CAVL sources of evidences (expedients) are more detailed, the wording is as follows: data of administrative law violation can be estimated with these measures: administrative violation protocol; photographs; sound and visual records; testimony of witnesses, explanations of the victims or indictees, conclusions of experts, declarations of specialists, material evidences, protocols of seizure of items or documents and other documents (clause 2 article 256).

In our opinion the list of evidences could be named in the Criminal Procedure Code, and effectively applied in the process of substantiation, whereas certain list of evidences (sources of evidences) is not malady itself, it is rather positive approach. From the perspective of history it is known that the list of evidences was consolidated in the criminal proceedings law of many countries.

If we would recall development of the pre-trial process in the Grand Duchy of Lithuania and ensuing ages likewise customary law the legal norms of the Statutes assigned to the evidences: witness testimony; written documents; material proofs, other imprints and marks.

Posterior prosperous stage of the existence of formally expressed evidences was not the historical error or extraordinary fact of criminal procedures, actually it was more advanced method used in our country and abroad in order to protect individuals from the autarchy of the judges while making decisions.

And present understanding of inner evaluation and conviction in the process can not be interminable, based without particular doctrine of evidence theory, logic, without meanings of credibility, validity, value and sufficiency of evidences.

Verbally expressed evidences (sources) in the legal acts creates more transparent and understandable process of substantiation, since as was mentioned previously in the first two stages of criminal proceedings all involved subjects, must act and make a decisions in accordance with homogenous and universally accepted criteria's. And contrary, miserable ignorance of widely accepted core principals of the theory of evidences on the legislative level originates presumption to emerge negative consequences of criminal prosecution.

While on the subject, here escalated treatment and assessment of evidences, its verbal expression in legal acts practically applicable in only one Criminal Procedure Code, while in the Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania, CAVL and other procedural legal acts the principals of common law apply, there exists application of commonly recognisable conceptions of common law⁷.

Therefore the conclusion can be drawn, that the unification of the evidences and substantiation is needed in both Criminal Procedure Code and CAVL, since in the beginning stage of the investigation it is not clear where it can lead, or if there will be applicable requirements of criminal act or violation of administrative law. If the method of unification of evidences would be implemented in the Criminal Procedure Code might fully the logical and rightful concept of evidences and substantiations could be restored.

SUBJECT OF SUBSTANTIATION IN THE APPLICATION OF ADMINISTRATIVE SANCTIONS OR CRIMINAL LIABILITY FOR THE CRIMINAL ACT OR MISDEMIANORS FOR THE ENVIRONMENT

The subject matter of the substantiation is disclosed in the article 256 of the CAVL, where is stated that with respect to the legal requirements, to determine if the misdemeanour

⁷ **Ancelis P.** Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Monografija. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Saulelė, 2007, p.147-149

was committed, or the act was not committed; if the individual is responsible for committed misdemeanour, and other circumstances important to the successful resolution of the case.

Otherwise the circumstances of the evidences are more detailed in the article 260 of the same Code on the structure of the protocol (minutes) of the administrative violation, where is stated necessity to fixate evaluation of adequacy of specific section and relation with disposition. Competences to duly fixate protocols (minutes) for the officers responsible for the protection of the environment are listed in the particle 2 of the clause 1 of the article 259 of CAVL.

The subject of the crime committed to the environment can be named as follows: components of all natural environment for which the harm was made, for example: for the ozone layer; air; soil and its entrails; surface waters and underwater; sea waters; fauna; forests and other flora; other microscopic organisms; forbidden kinds of contaminants; radioactive, bacteriological and chemical substances; microbiological and other biological agents and toxins, etc.

In the present Criminal Procedure Code constituents of the subject matter of the substantiation are not disclosed, though in our opinion it could be explained with respect to the following elements: the circumstances revealing if the crime was committed; the liability of an individual; the possibility of the conviction, are the mandatory and must be the subject matter of the proof also other circumstances which may be used in order to retrieve the suspect or accused individual.

In other word in the criminal proceedings and prosecution following goals must be reached and the answers to the following questions should be found: if the crime was planned and committed; who is the suspect; if there is a basis to terminate the investigation; or if there is a basis to transmit the case in to the court. All the recited and other particular circumstances are clarified with respect to the method of substantiation, which is comprehensible as activities performed of all individuals involved in the proceeding; during the evaluation of the evidences, the discovery of the existence of the facts of subject matter of proof can be found.

In our opinion in the beginning of the process investigation can be orientated only by the dependency of the object to the type of crimes. Only after enough evidences were gathered, and the committed act can be determined and qualified with respect to the particular article of the special section of Criminal Code or CAVL, from this moment, the individual

can be acknowledged as suspect and the compulsory measures to the suspect can be applicable.

Other circumstances, which are not included in the list of goals, should not be taking into account and archived in the files⁸. The circumstances of the substantiation can be characterized as circumstances listed in the general section of Criminal Code, also other circumstances, which describes indicated features of the disposition of the committed act and also circumstances of the features of the particular case.

The essence of the examination of the individual in the process of substantiation is very important and is not less significant than in other forms of prosecution, it has the deciding factor for the fair qualification of the committed act, adaptation of the procedure of the legal norm, tactics of procedural act, measures and other methods of the investigation. The examination of the individual is achievable with the method of collection of biographical data; also it might be advantageous to use independent characteristics. The biographical method is the data collection on the facts of the life of an individual with respect to the chronological sequence or distinct stages of the life, the interrogation of the same individual, his relatives or other related persons can be applied, also as the exercise of other acts of investigation (search; special analysis and expertise, etc.). Not inconsiderable possibilities to investigate the individual can be reached during the verbal contact and vigilant observation of the behavior. The most efficient way to terminate the investigation is to adopt the indictment, the indictment can be drawn only after scrupulous examination of the circumstances. Indictment summarizes the results of investigation and lines the boundaries of the proceedings in the court.

Explaining the circumstances of the substantiation for the crimes committed to the environment it is essential to examine several articles of the Criminal Code of the Republic of Lithuania (Criminal Code)⁹ for example article 270 (Violation of the regulations governing environmental protection or the use of natural resources; or constructions where are reserved dangerous substances, or can be found potential dangerous installations, or operating potential dangerous works, violation of the supervision or exploitation regulations). Apparently, it can be seen that the nature of the respective disposition is referring, therefore during the substantiation will be applicable not only the above stated article but also other legal acts and

⁸ Ancelis P. Funkcijų suderinamumas veiksmingame ir sąžiningame baudžiamajame persekiojime. Mokslo studija. Vilnius, 2012. P.75-76.

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Saulelė. Vilnius, 2014.

norms related with the protection of the environment, for example The Law on Environmental Protection, other related regulations. In the said article the object of the crime is environment and safety of ecology, it is the protection of the environment from the physical, chemical and other hazardous effects or consequences arising from the made impact of economic activities or the utilization of natural resources. The subject of these criminal acts is environment and natural resources. Structural elements of the environment can be acknowledged as following: surface of the ground; entrails; air; water; soil; flora; fauna; organic and non-organic substances entirety.

To name it even more precisely the subject of the committed crime to the environment is: forbidden kinds of contaminants; radioactive, bacteriological and chemical substances; microbiological and other biological agents and toxins. Natural resources mean the elements of organic and inorganic nature: flora, fauna, water, soil, etc., which are used or may be used by man in order to satisfy his needs.

The reason to initiate the investigation usually comes from a received notification, complaint of the institutions responsible for the environment protection, of legal entities or other concerned individuals. Following annexes to the complaints are attached: the administrative violation protocol; explanations of individuals; conclusion of specialists (reflecting sequence of the violation; determination of harm; reasons of committed act and others; acts of previously performed inspections, acts on laboratory researches of water, air, soil and other).

From all the above data depends the final conclusion to start or cancel the investigation of committed act. In the primal stages of investigation usually the following actions are applied: the investigation of the crime scene; exaction of documents; analysis of the objects; interrogation of the witnesses; request to provide the conclusions of specialists; examination; and others. For all these and other procedural actions are designated respectable tactic in order to rightfully perform of the actions.

The crime scene could be either industrial, either other territory, dependently from the composition of the criminal act (sea water, other waters, forests and others).

The objective aspect of the crime describes consequences and causal associations between act and consequences.

The violation of the legal norms on the environmental protection or consumption of the resources of the nature can be committed with the active action or inactive, when the duties

stated in the norms are not performed. For example in the Law on Environmental Protection is designated that legal and natural persons wishing run economic activities must individually prepare project documentation on the possible impact to the environment, such project documentation shall be coordinated with responsible officers, that legal and natural persons utilize natural resources with respect to the documentation and not breaching the standards and legal acts designated for the protection of the environment.

In the aforementioned Law is set forth the prohibition to burn the grass, reeds, stubbles or wastes, except conditions when the premise is received to burn these objects in the special repositories.

The footprints of these criminal acts could be named as the reflection of the criminal acts in the conscious of the different individuals or in the material objects; changes in the environment; testimony of witnesses and victims, documentation of the legal persons.

Substantial footprints can be named: polluted waters, other contaminants, explosive subjects and others. It is possible that in some cases there are no appliances or instruments used to perform violate act, and the reason for this is that persons was not in compliance with the set forth legal requirement, as for the others norms of criminal acts characterization of use of mechanical vehicles, planes, explosives, gas, weapons, ammunition, and other instruments.

The Law on Protection of Sea Environment forbids pollution of internal waters and territorial sea, and for the ships, planes and other mechanical construction sets forth prohibition to depose and burn wastes and other substances in the region of Baltic Sea and in the open waters.

The clause 1 of the article 270 of the Criminal Code is applicable if for the violation of the regulations governing environmental protection or the use of natural resources, emerge the threat to the life or health of a large number of people or this could have caused major damage to the air, soil, water, fauna, flora or it could rise other serious consequences to the environment. As was mentioned previously solving out the question on the level of the harm made to the environment is it rather high or not, also solving out if other effects are seriously damaging environment, the focus can not rely only on what was the financial loses or monetary expression of the harm to environment, the focus should be on the nature of trespass of regulation designated for the protection of the environment, on the nature and value of the harm made to ecosystem, on the importance of the objects of the nature and the harm was made on them, on the degree of harm, possibility to restore previous state of the environment,

etc. If these harms are not in question then the individual for the made trespass can be arraigned to the administrative responsibility. The victim of the criminal act on the environment can be an individual, on whose health harm was made. The victim can be a person who had a contact with the polluted environment.

The clause 3 of the article 270 of the Criminal Code designates responsibility if for the violation of regulations governing environmental protection or the use of natural resources as stipulated by legal acts, emerged minor damage to the fauna, flora or other negligible consequences to the environment. Many of these acts can be performed with negligence, with a lack of intention to commit a crime. Realisation of such crime with an intent can be related with the activities performed by officer or industry, disregarding the procedure established by the law.

The subject of the crime can be the *compos mentis* person who had attained the age of sixteen years also a legal entity. In the estimation of the responsible person all factors except age do not have significant meaning. First of all the suspicion can be focused on the executive managers or employees of legal entities, officers of official institutions other organisations. The State, a municipality, municipal institution and agency as well as international public organisation shall not be held liable under these crimes.

The subject of the crime committed to the environment can be as follows: components of all natural environment for which the harm was made, for example: for the ozone layer; air; soil and its entrails; surface waters and underwater; sea waters; fauna; forests and other flora; other microscopic organisms. The victim of the criminal act on the environment can be an individual, on whose health harm was made. The victim can be a person who had a contact with the polluted environment. It is possible that in some cases there are no appliances or instruments used to perform violate act, and the reason for this is that persons was not in compliance with the set forth legal requirement, as for the others norms of criminal acts characterization of use of mechanical vehicles, planes, explosives, gas, weapons, ammunition, and other instruments. The crime scene could be either industrial, either other territory, dependently from the composition of the criminal act (sea water, other waters, forests and others). The footprints of criminal acts could be named as the reflection formatted in the material objects; changes made to the environment; utilisation of devises and tools, utilisation of transport vehicles, weapons, fishing tackles, documentation of Companies, substantial footprints: polluted waters, other contaminants, explosive subjects and others.

While applying administrative responsibility for the violations made to the environment the wide variety of circumstances, designated in the CAVL, must be taking into account, all these circumstances generally are set forth in many poor systemised articles of the special section of VACL. Expectantly that in the draft of a new CAVL these misdemeanours, especially designated for the violation of environment will be more clearly distinguished and structured.

CONCLUSIONS

Therefore the conclusion can be drawn, that the unification of the evidences and substantiation is needed in both Criminal Procedure Code and CAVL, since in the beginning stage of the investigation it is not clear where it can lead, or there will be applicable requirements of criminal act or violation of administrative law. If the method of unification of evidences would be implemented in the Criminal Procedure Code might fully the logical and rightful concept of evidences and substantiations could be restored.

While applying administrative responsibility for the violations made to the environment the wide variety of circumstances, designated in the CAVL, must be taking into account, all these circumstances generally are set forth in many poor systemised articles of the special section of CAVL. Expectantly that in the draft of a new CAVL these misdemeanours, especially designated for the violation of environment will be more clearly distinguished and structured.

REFERENCES

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu) // Valstybės Žinios. 1992. Nr. 31-953.(Su pakeitimais ir papildymais).
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Oficialus tekstas (parengtas ir išleistas vykdant Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2008 m. gegužės 13 d. įsakymą Nr.1R-191). Vilnius, 2008.
3. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Papildytas leidimas 2013 m. gegužės 20 d. Vilnius. Leidykla „Eugrimas“.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Saulelė. Vilnius, 2014.
5. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75 (su vėlesniais pakeitimais).
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159/2010.
7. Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Monografija. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Saulelė, 2007. 296 p.

8. Ancelis P. Funkcijų suderinamumas veiksmingame ir sąžiningame baudžiamajame persekiojime. Mokslo studija. Vilnius, 2012. 340 p.
9. Žvaigždiniene I. Teisinė žalos aplinkai samprata. Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis, ateitis. Vilnius, 2012. P.342-358.

ĮRODYMAI IR ĮRODINĖJIMAS TAIKANT TEISINĘ ATSAKOMYBĘ UŽ PAŽEIDIMUS APLINKAI

Petras Ancelis*

Mykolo Romerio universitetas

Anotacija

Yra sakoma, kad teisingumo menas, yra mokėjimas įrodinėti. Taip pat beveik visuotinai pripažįstama, kad įrodymai ir įrodinėjimas teisiniuose procesuose yra esmė, veiklos svarbiausi pagrindai, o įtvirtintos teisės normose procesinės įrodinėjimo taisyklės (procesinė forma) gali veiksmingai padėti o kartais ir trukdyti įrodinėjimo procesui.

Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo 61 straipsnio 1 punkte, “aplinkos” sąvoka apibūdinama kaip gamtoje funkcionuojanti tarpusavyje susijusių elementų (žemės paviršiaus ir gelmių, oro, vandens, dirvožemio, augalų, gyvūnų, organinių ir neorganinių medžiagų, antropogeninių komponentų visuma bei juos vienijančios natūraliosios ir antropogeninės (žmonių sukurtos dėl jų veiklos atsiradusios ar labai pakitusios) sistemos¹⁰.

Nagrinėjant klausimą apie atsakomybę už pažeidimus aplinkai, čia paliesime svarbesnius įrodymų ir įrodinėjimo aspektus tik taikant administracinį ir baudžiamąjį persekiojimą, nors žala aplinkai gali aprėpti civilinę ir drausminę atsakomybę ar reikalavimą atkurti aplinkos būklę ir kt.

Pagrindinės sąvokos: nusikalstamos veikos ir nusižengimai aplinkai; įrodymai ir įrodinėjimas; įrodinėjimo dalykas; baudžiamoji ir administracinė atsakomybė aplinkosaugoje.

Petras Ancelis*, Prof.dr.Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Baudžiamoji proceso teisė, Ikiteisminio tyrimo teorija ir praktika, įrodymų teorija, įrodymai ir įrodinėjimas aplinkosauginėje veikloje, nukentėjusiojo interesų apsauga.

Petras Ancelis*, Prof.dr.Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law. Research interests: Criminal Procedure; Theory of Evidence; Procedural Forms of Pre-trial Investigation; Victim Rights Defence

¹⁰ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75 (su vėlesniais pakeitimais).

NARKOMANIJOS SOCIALINIS ASPEKTAS: MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETO STUDENTŲ NUOMONĖ

Vladimiras Andrejevas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8-37) 303666
Elektroninis paštas: vladimiras@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas socialinis aspektas ir jo poveikis narkomanijai. Narkomanija kaip socialinis reiškinys yra visų šalių, tame tarpe ir Lietuvos, problema. Didėjantis Lietuvoje narkomanų skaičius, plūstantys į Lietuvą narkotikai, jų neteisėta gamyba ir platinimas Lietuvoje, neefektyvi narkomanijos prevencija verčia visus pamastyti – kodėl taip yra. Todėl Mykolo Romerio universiteto (toliau universitetas) Viešojo saugumo fakultete (toliau fakultetas) buvo atliktas tyrimas, norint sužinoti jaunų žmonių nuomonę apie narkomanijos sąveiką su socialiniu aspektu. Straipsnio tikslas – ištirti ar yra ryšys tarp narkomanijos ir socialinių aspektu, o taip pat nustatyti kaip šeima, mokykla, aplinka, visuomenė, žiniasklaida gali užkirsti kelią narkomanijai arba atvirkščiai skatinti vartoti narkotikus. Tyrimui buvo panaudotas toks metodas kaip – įvairių fakulteto programų ir kursų studentų anketavimas ir jų atsakymų analizė. Taip pat straipsnio tikslas pasidalinti gautais rezultatais su specialistais, pateikti išvadas ir parengti pasiūlymus šiuo klausimu. Šio tyrimo medžiaga gali būti naudinga specialistams ir pareigūnams, dirbantiems narkomanijos prevencijos srityje. Tyrimo rezultatai parodė, kad mokyklos ir gimnazijos bendruomenė bei paauglių supanti aplinka gali užkirsti kelią narkomanijos plitimui mokinių tarpe. Taip pat normali šeimos aplinka, visuomenės neigiamas požiūris į narkomaniją bei paauglių užimtumas efektyvi prielaida nepradėti vartoti narkotikus.

Pagrindinės sąvokos: narkotikai, narkomanijos prevencija, socialinis aspektas, šeima, mokykla, aplinka.

IVADAS

Plintanti narkomanija yra viena aktualiausių šių dienų Lietuvos problemų. Socialiniai veiksniai, didelis pelnas, gaunamas iš narkotikų verslo, didėjanti narkotikų pasiūla bei paklausa lemia narkomanijos plitimą ir su tuo susijusį nusikalstamumą. Daugėja vartojančių narkotikus asmenų, ypač tarp jaunimo. Narkotinės medžiagos plinta laisvės atėmimo vietose, neteisėta narkotikų apyvarta užsiima organizuotos nusikalstamos grupuotės, plečiasi nusikalstamo pasaulio tarptautiniai narkotikų verslo ryšiai, neteisėtoje apyvartoje pastebimas pramoniniu būdu gaminamų psichotropinių vaistinių medžiagų plitimas, sintetiniai narkotikai gaminami Lietuvoje esančiose nelegaliose laboratorijose. Narkotinės medžiagos per Lietuvą

tranzitu gabenamos į kitas šalis¹. Kovos su narkomanija klausimas yra šiandien vienas iš aktualiausių. Šiuo metu narkomanija taip išsiplėtė, kad kalba eina jau apie nacionalinį saugumą. Galima tik spėlioti, kiek Lietuvoje yra narkomanų. Pagal neoficialus duomenis, jų skaičius sudaro nuo 7 iki 10 tūkstančių². Narkomanija ir susiję su ja nusikaltimai Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, tampa piktybiniu naviku. Priklausomybę sukeliančių medžiagų (alkoholio, tabako, nelegalių narkotikų) vartojimas Lietuvoje kaip ir Europos valstybėse nerodo tendencijos mažėti. Dar skaudesni padariniai visuomenei atsiranda, pradėjus priklausomybę sukeliančias medžiagas vartoti jauname amžiuje. Apibendrinant Europos monitoringo centro ataskaitas galima pastebėti, kad narkotikų prieinamumas užima svarbią vietą Europos politikoje. Pagrindinis uždavinys - mažinti narkotikų prieinamumą, ypač gatvėje. Tai gali sumažinti narkotikų paklausą. Iki šiol Europoje nėra sistemingo stebėjimo nei nacionaliniu, nei Europos lygmeniu apie galimybes gauti narkotikų. Nelegalių narkotikų kaina ir stiprumas (grynumas) parodo neteisėtų narkotikų prieinamumą ir atspindi jų pasiūlą. Kuo mažesnė kaina ir kuo grynesni preparatai, tuo geresnis jų prieinamumas toje šalyje. Šie rodikliai yra laikomi netiesioginiais veiksniais, rodančiais narkotikų prieinamumą³.

Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2012 m. užregistruotos 3006 nusikalstamos veikos, susijusios su neteisėtu disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis. Tai yra 33,2 proc. daugiau negu 2011 m. (2256 nusikalstamos veikos)⁴. Higienos instituto duomenimis, 2012 m. nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo mirė 70 asmenų – 66 vyrai ir 4 moterys. Palyginus su 2011 m., mirusiųjų skaičius išaugo 25 asmenimis (2011 m. – 45 asmenys). Miesto gyventojai sudarė didžiąją dalį mirusiųjų nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo (mieste mirė 47 asmenys, o kaime - 23). Vidutinis mirusiųjų nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo amžius 2012 m. buvo 33,2 metai, vyrų – 33,5, moterų – 28,3 (2011 m. atitinkamai – 33,4, 31,5 ir 41,9 metų). Daugiausia mirčių sukėlė atsitiktinis apsinuodijimas narkotikais ir psichodisleptikais – 68 atv.: daugiausia opioidais – 44 atvejai (iš jų 1 atveju buvo aptikta metadono, 1 atveju –

¹ *Seimo nutarimas* Dėl nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004-2008 m. patvirtinimo//2004 balandžio 8d., II d. 4 punktas.

² Grimalauskienė O. Narkotikų vartojimo prevencija bendruomenėje. Pirminės sveikatos priežiūros darbuotojo žinykas. Vilnius: leidykla „Sveikata“, 2002, p. 37.

³ Миняускене Д., Юргайтене Д., Андреев В. Некоторые показатели употребления и пути приобретения нелегальных наркотиков школьниками старших классов в Северной Литве. „*Наркология*“ № 4(148) Москва, 2014, стр. 36, 40.

⁴ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidinys „*Narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimas, jo padariniai Lietuvoje. 2012 m. duomenys*“. Vilnius, 2013, p. 20.

heroino), nežinoma arba nenustatyta narkotine ar psichotropine medžiaga – 23 atvejais, kokainu – vienas atvejis. 2012 m. daugiausiai mirusiųjų nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo buvo Vilniaus mieste (36 asm.), Vilniaus rajone (6 asm.) ir Kauno mieste (5 asm.)⁵. Pateikti skaičiai ir procentai liudija apie tai, kad šalyje egzistuoja narkomanijos problema. Taip pat narkomanijos plitimui susiklostė palankios sąlygos po Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą: atviros vidinės sienos ir minimali Europos Sąjungos piliečių kontrolė. Todėl buvo atliktas tyrimas, kurio pagrindu ir parengtas šis straipsnis.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti socialinių aspektų įtaką narkomanijai.

Tyrimo uždaviniai – ištirti kaip šeima, švietimo įstaigos, paauglio supanti aplinka, visuomenė, žiniasklaida gali užkirsti kelią narkomanijai ir išanalizuoti kaip socialinė aplinka gali paveikti narkomanijos prevencijai, o taip pat pateikti išvadas ir parengti pasiūlymus šiuo klausimu.

Tyrimo objektas – respondentų nuomonė apie socialinės aplinkos poveikį narkomanijai.

Tyrimo metodas – įvairių fakulteto programų ir kursų studentų anketavimas ir jų atsakymų analizė.

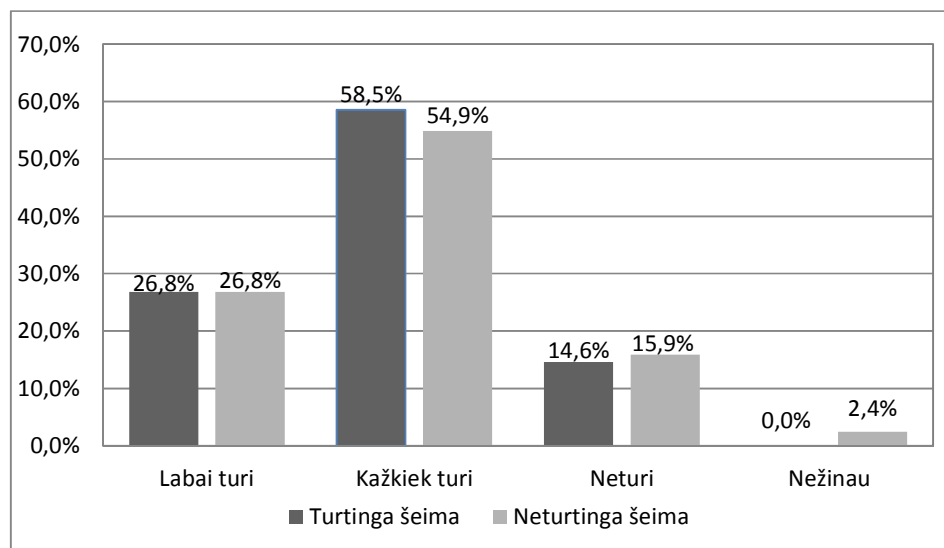
Tyrimo metodika – tyrimas buvo atliekamas 2014 m. sausio ir vasario mėnesiais. Tyrime dalyvavo fakulteto Teisės ir ikiteisminio proceso studijų programos 2 kurso studentai ir Teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programos 1 ir 3 kurso studentai. Viso tyrime dalyvavo 82 studentai (respondentai). Anketavimas buvo vykdomas atskirai kiekvienoje grupėje dalyvaujant tyrėjui. Tyrimo dalyviai buvo informuoti apie anketos anonimiškumą ir tyrimo tikslą. Tyrimui buvo naudojama specialiai parengta anketa, kurioje numatyti 13 klausimai. Respondentams reikėjo pabraukti tokius atsakymus į klausimus, kurie, jų nuomone atitinka tikrovę. Anketoje pateiktus klausimus galima suskirstyti į šias grupes:

- klausimai apie tai ar šeimos materialinė padėtis, nepilna šeima, tėvų neigiamas pavyzdys, mokykla, diskotekos, klubai, internetas turi įtakos narkomanijos plitimui (6 klausimai);
- klausimai apie tai ar normali šeima, mokyklos bendruomenė, paauglį supanti aplinka ir užimtumas, žiniasklaida gali užkirsti kelią narkomanijos plitimui (7 klausimai).

⁵ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento prie LR Vyriausybės leidinys „Narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimas, jo padariniai Lietuvoje. 2012 m. duomenys“. Vilnius, 2013, p. 19.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

Narkotikų plitimas vyksta labai greitu tempu. Galima drąsiai sakyti, kad narkotikai – tai baltasis XXI amžiaus maras. Vis daugiau jaunų žmonių negali atsisakyti nuo „pagundos“, už kelis dešimtis litų patirti „nepaprastus įspūdžius“. O kai kurie iš jų kartą paragavę jau nebegali patys sustoti. Todėl jiems ypač reikalinga šeimos pagalba, netgi tada kai jie jos vengia ar netgi maištingai atmeta. Šiais laikais, kai kvaišalų vaikams siūloma netgi prie mokyklų, mintis apie narkotikus visai nėra absurdiška. Nors daugeliui tėvų ši mintis atrodo gana nepriimtina, tačiau derėtų žinoti, kad į kvaišalus įklimpsta toliu gražu ne tik asocialių šeimų vaikai, ar problemiški vaikinukai⁶. Gyvenimo patirtis rodo, kad dažnai narkotikus pradeda vartoti materialiai gerai aprūpintų ir normalių šeimų vaikai. To tarpu vaikai iš asocialių šeimų užauga dorais valstybės piliečiais. Todėl, kaip jau buvo rašyta, pirmieji tris klausimai, kurie pateikti respondentams, susiję su šeimos materialine padėtimi, sudėtimi bei tėvų pavyzdžiu ir ar tai turi įtaką narkomanijos plitimui ir narkotikų vartojimui.

1 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar turi įtakos narkomanijos plitimui šeimos materialinė padėtis?“

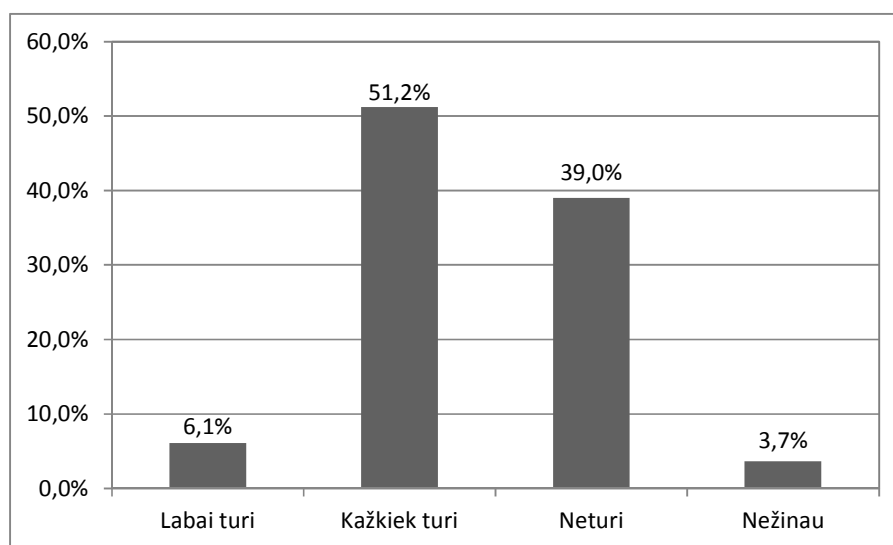
Į klausimą „Ar turi įtakos narkomanijos plitimui šeimos materialinė padėtis?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip:

⁶Pramogos be narkotikų. *Metodinės rekomendacijos jaunimo pramogų verslo organizatoriams, kaip įgyvendinti narkotikų vartojimo pramogų metu prevenciją*. Parengė Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės bendradarbiaudamas su Policijos Departamentu prie Vidaus reikalų ministerijos, STAD Projected (Švedija) ir Liverpool John Moores University, Centre for Public Health (D.Britanija) 2006.

Turtinga šeima – labai turi atsakė 22 respondentai (26,8%), kažkiek turi atsakė 48 respondentai (58,5%), neturi atsakė 12 respondentų (14,6%).

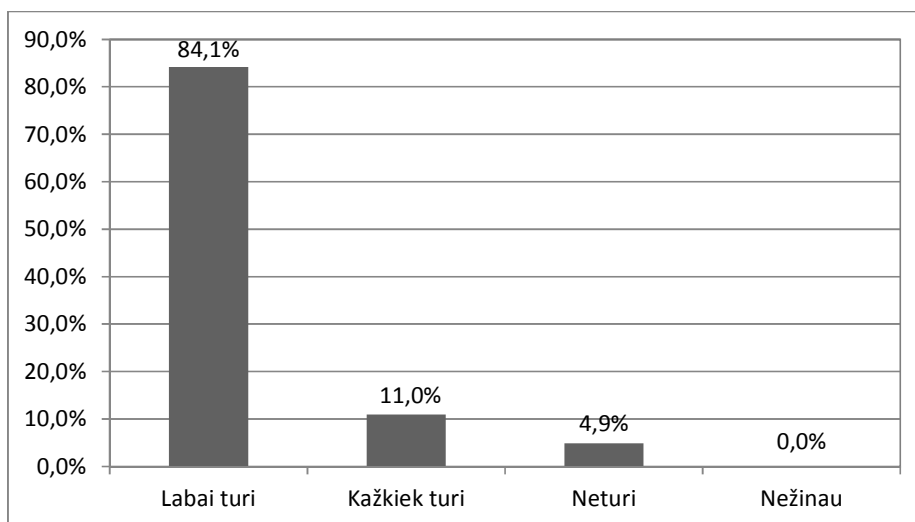
Neturtinga šeima – labai turi atsakė 22 respondentai (26,8%), kažkiek turi atsakė 45 respondentai (54,9%), neturi atsakė 13 respondentų (15,9%), nežinau atsakė 2 respondentai (2,4%) (1 pav.). Kaip matome, didžioji dauguma respondentų 70 (85,3%) (turtinga šeima) ir 67 (81,7%) (neturtinga šeima) mano, kad šeimos materialinė padėtis tikrai turi įtaką narkomanijos plitimui. Ir neturi jokios reikšmės ar tai turtinga ar neturtinga šeima.

Į klausimą „Ar turi įtakos narkomanijos plitimui nepilna šeimos sudėtis (nėra vieno iš tėvų)?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai turi atsakė 5 respondentai (6,1%), kažkiek turi atsakė 42 respondentai (51,2%), neturi atsakė 32 respondentai (39,0%), nežinau atsakė 3 respondentai (3,7%) (2 pav.). Kaip matome, respondentų atsakymai pasiskirstė skirtingai 47 (57,3%), mano, kad labai turi ar kažkiek turi ir nemažai respondentų 32 (39,0%) mano, kad neturi. Suprantama, kad šeimoje, kur nėra vieno iš tėvų, gali užaugti geras vaikas, kuris niekada nevertos narkotikus. Ir atvirkščiai pilnoje šeimoje, esant tėvui ir motinai, vaikas gali pradėti vartoti narkotikus. Todėl šeimos sudėtis nelemia narkomanijos plitimo.

2 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar turi įtakos narkomanijos plitimui nepilna šeimos sudėtis (nėra vieno iš tėvų)?“

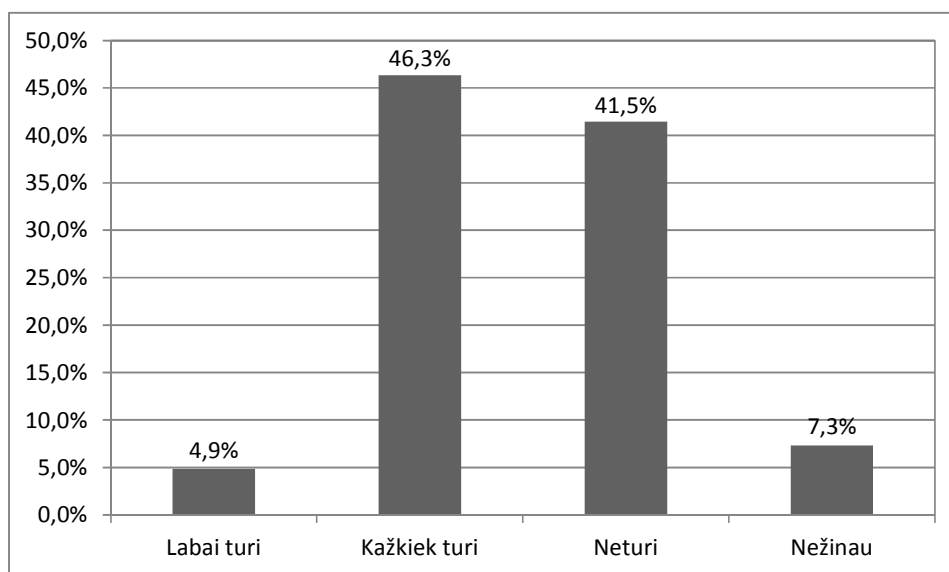
Į klausimą „Ar tėvų neigiamas pavyzdys (vienas ar abu tėvai vartoja narkotikus) turi įtakos narkotikų vartojimui?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai turi atsakė 69 respondentai (84,1%), kažkiek turi atsakė 9 respondentai (11,0%), neturi atsakė 4 respondentai (4,9%) (3 pav.).

3 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar tėvų neigiamas pavyzdys (vienas ar abu tėvai vartoja narkotikus) turi įtakos narkotikų vartojimui?“

Kaip matome, didžioji dauguma respondentų 78 (84,1%) mano, kad tėvų neigiamas pavyzdys (vienas ar abu tėvai vartoja narkotikus) turi įtakos narkotikų vartojimui.

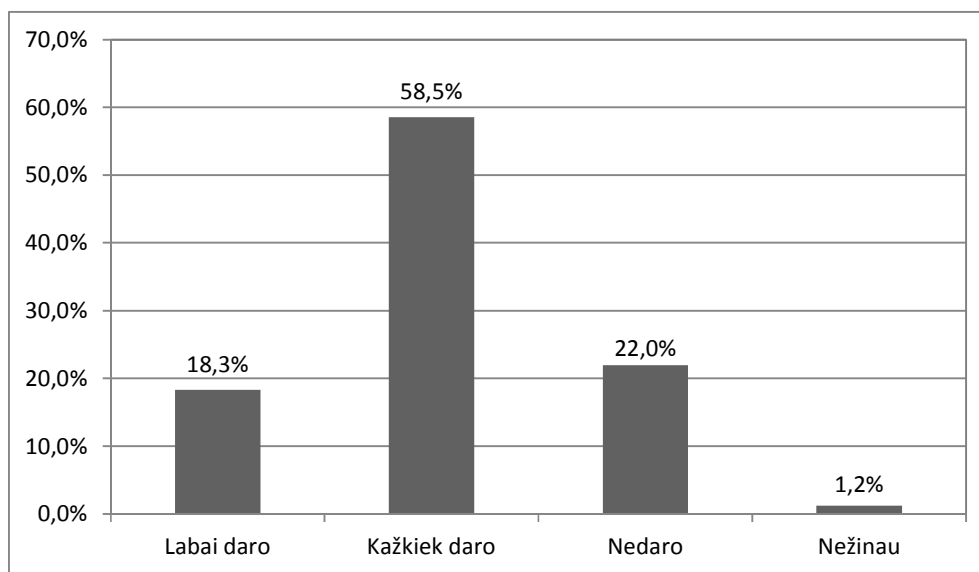
Į klausimą „Ar turi įtakos narkotikų vartojimui mokymasis prestižinėje ar paprastoje mokykloje?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai turi atsakė 4 respondentai (4,9%), kažkiek turi atsakė 38 respondentai (46,3%), neturi atsakė 34 respondentai (41,5%), nežinau atsakė 6 respondentai (7,3%) (4 pav.).

4 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar turi įtakos narkotikų vartojimui mokymasis prestižinėje ar paprastoje mokykloje?“

Kaip matome, respondentų atsakymai pasiskirstė skirtingai 42 (51,2%), mano, kad labai turi ar kažkiek turi ir nemažai respondentų 34 (41,5%) mano, kad neturi. Todėl teigti, kad mokymasis prestižinėje ar paprastoje mokykloje lemia narkotikų vartojimą negalima.

Šokių muzikos suklestėjimą lydėjo naujos narkotikų vartojimo tendencijos, tai smarkiai pakeitė narkotikų vartojimo situaciją tiek visame pasaulyje, tiek ir Lietuvoje. Atsirado ne tik naujų narkotikų, bet pasikeitė ir vartojimo tikslai, o kartu ir narkotikų kultūra. Todėl ir dabartiniai vartotojai smarkiai skiriasi nuo anksčiau mūsų susikurto narkotikų vartotojo įvaizdžio. Anksčiau išgirdę žodį „narkomanas“ įsivaizduodavome apkvaitusį, netvarkingą, vagiliaujantį, niekur nedirbantį ir asocialų asmenį. Kai kurie šiuolaikiniai narkotikų vartotojai yra puikiai socialiai prisitaikę, dirbantys ar net kopiantys karjeros laiptais. Jų požiūris į narkotikus – vartotojiškas. Narkotikai jiems padeda atsipalaiduoti po darbų, įgyti energijos, pasilinksminti ar atgauti jėgas. Klubus lankantys stilingi, besimokantys ar dirbantys jaunuoliai visai neprimena narkomanų. Dažniausiai vartojami sintetiniai narkotikai: ekstazi ir amfetaminas, pusiau sintetinis narkotikas kokainas, kai kurie naktinių klubų lankytojai nevengia ir haliucinogeninių narkotikų⁷.

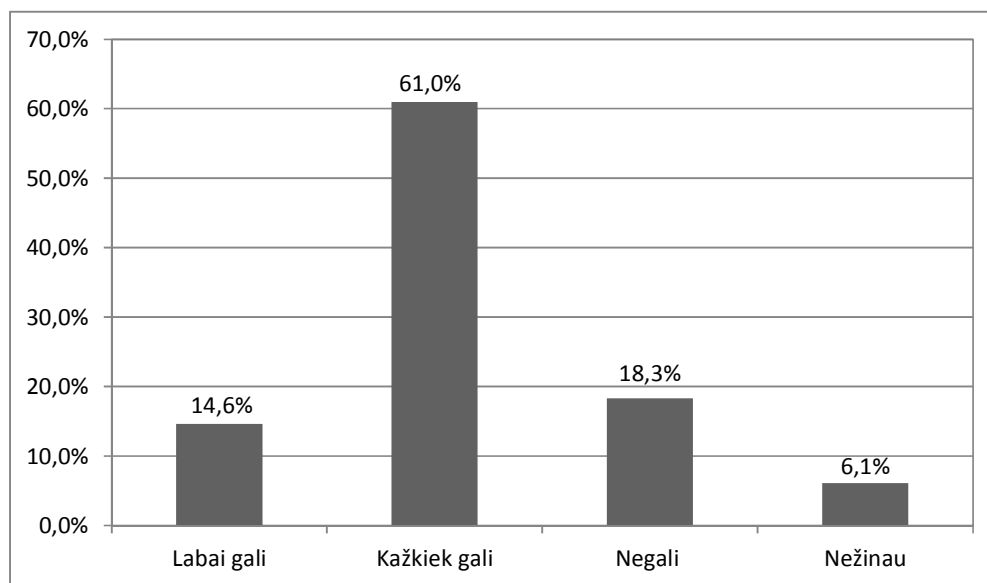
5 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar apsilankymas diskotekose, klubuose ir kitose viešose vietose daro įtaką narkotikų vartojimo pradžiai?“

⁷Pramogos be narkotikų. *Metodinės rekomendacijos jaunimo pramogų verslo organizatoriams, kaip įgyvendinti narkotikų vartojimo pramogų metu prevenciją*. Parengė Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės bendradarbiaudamas su Policijos Departamentu prie Vidaus reikalų ministerijos, STAD Projected (Švedija) ir Liverpool John Moores University, Centre for Public Health (D.Britanija) 2006.

Į klausimą „Ar apsilankymas diskotekose, klubuose ir kitose viešose vietose daro įtaką narkotikų vartojimo pradžiai?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai daro atsakė 15 respondentų (18,3%), kažkiek daro atsakė 48 respondentai (58,5%), nedaro atsakė 18 respondentų (22,0%), nežinau atsakė 1 respondentas (1,2%) (5 pav.). Kaip matome, didžioji dauguma respondentų 63 (78,8%) mano, kad apsilankymas diskotekose, klubuose ir kitose viešose vietose daro įtaką narkotikų vartojimo pradžiai.

Į priklausomybes linę tie jaunuoliai, kuriems trūksta priežiūros, tėvų globos, meilės, kurių ryšys su tėvais yra silpnas. Internetas tampa ta vieta, kur galima užsimiršti, susidoroti su patiriamu stresu.

Į klausimą „Ar internetinėje erdvėje esanti informacija apie narkotikus (jų gamyba, vartojimo būdai, poveikis ir kt.) gali skatinti narkotikų vartojimo pradžią?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai gali atsakė 12 respondentų (14,6%), kažkiek gali atsakė 50 respondentų (61,0%), negali atsakė 15 respondentų (18,3%), nežinau atsakė 5 respondentai (6,1%) (6 pav.). Kaip matome, didžioji dauguma respondentų 62 (75,6%) mano, kad internetinėje erdvėje esanti informacija apie narkotikus gali skatinti narkotikų vartojimo pradžią.

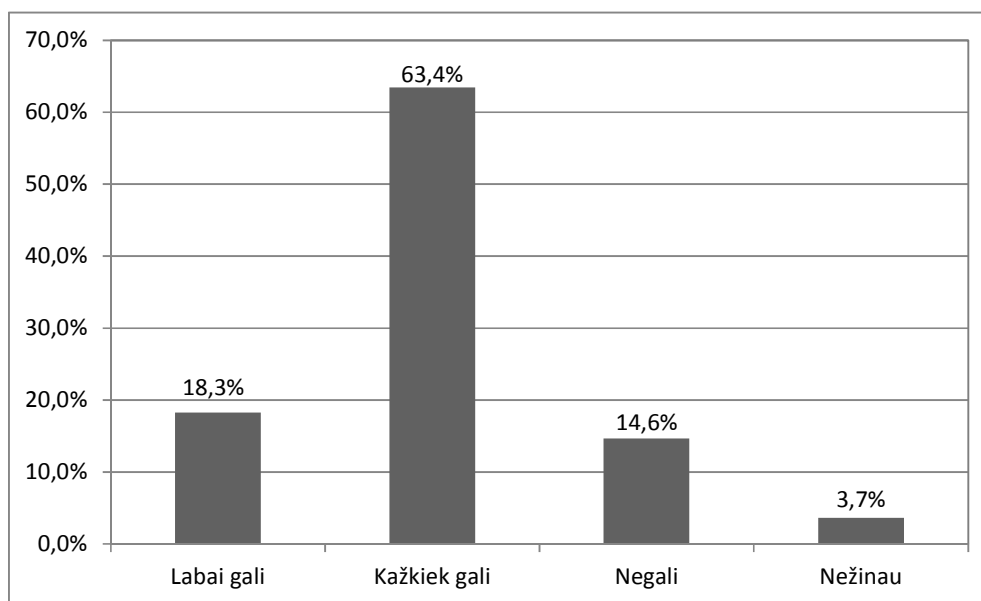

6 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar internetinėje erdvėje esanti informacija apie narkotikus (jų gamyba, vartojimo būdai, poveikis ir kt.) gali skatinti narkotikų vartojimo pradžią?“

Į klausimą „Ar mokyklos, bei gimnazijos bendruomenė gali užkirsti kelią narkomanijos plitimui mokinių tarpe?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai gali atsakė 15

respondentų (18,3%), kažkiek gali atsakė 52 respondentai (63,4%), negali atsakė 12 respondentų (14,6%), nežinau atsakė 3 respondentai (3,7%) (7 pav.). Kaip matome, didžioji dauguma respondentų 67 (81,7%) mano, kad mokyklos, bei gimnazijos bendruomenė gali užkirsti kelią narkomanijos plitimui mokinių tarpe.

Į klausimą „Ar normali šeimos aplinka gali užkirsti kelią paaugliui vartoti narkotikus?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai gali atsakė 66 respondentai (80,5%), kažkiek gali atsakė 15 respondentų (18,3%), negali atsakė 1 respondentas (1,2%) (8 pav.). Kaip matome, 81 respondentas (98,8%) mano, kad normali šeimos aplinka gali užkirsti kelią paaugliui vartoti narkotikus ir tikrai 1 respondentas (1,2%) atsakė negali.

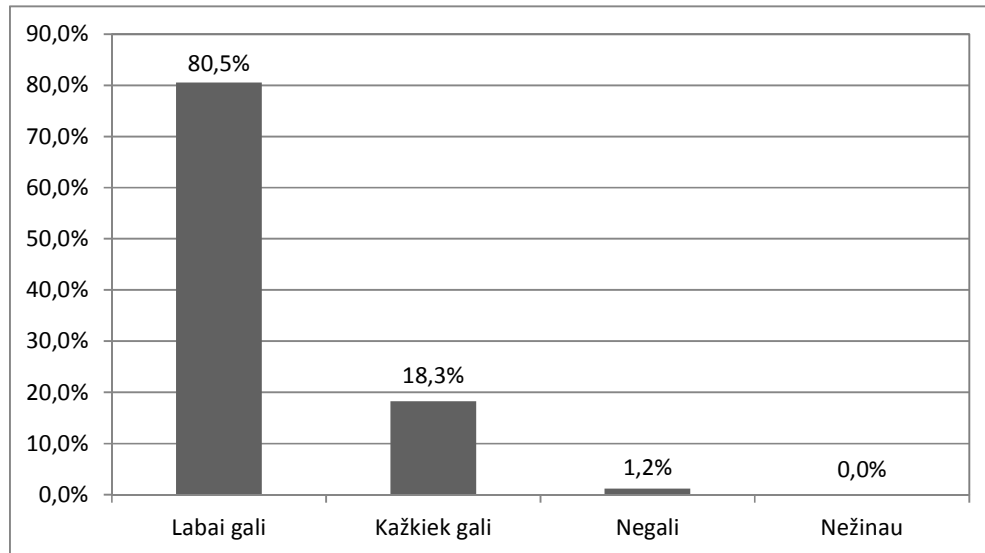

7 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar mokyklos, bei gimnazijos bendruomenė gali užkirsti kelią narkomanijos plitimui mokinių tarpe?“

Gyvenimo patirtis rodo, kad dažnai tėvai palieka vaikus be priežiūros, nesidomi jų interesais, nekontroliuoja jų. Todėl paaugliai palikti likimo valiai randa sau veiklą, tame tarpe ir susijusių su narkotikų vartojimu. Studentų nuomone, kai tėvai domisi vaikų interesais, nepalieka juos be kontrolės, stengiasi juos užimti tam tikra veikla, neatsiranda laiko galvoti apie narkotikus. Tėvai, mūsų nuomone, turėtų vaikui aiškinti apie narkotikų daromą žalą sveikatai ir tokį pavojų kaip priklausomybė.

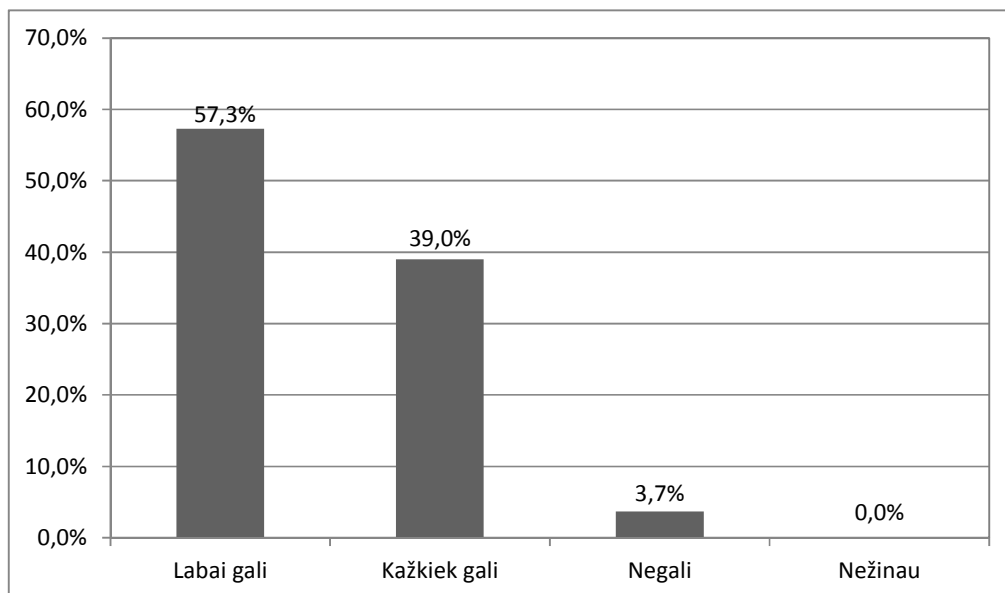
Į klausimą „Ar paauglį supanti aplinka (draugai, pažįstami, kaimynai, gatvė ir kt.) gali užkirsti kelią narkomanijos plitimui?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai gali

atsakė 47 respondentai (57,3%), kažkiek gali atsakė 32 respondentai (39,0%), negali atsakė 3 respondentai (3,7%) (9 pav.).

8 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar normali šeimos aplinka gali užkirsti kelią paaugliui vartoti narkotikus?“

Kaip matome, didžioji dauguma respondentų 79 (96,3%) mano, paauglį supanti aplinka (draugai, pažįstami, kaimynai, gatvė ir kt.) gali užkirsti kelią narkomanijos plitimui.

9 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar paauglį supanti aplinka (draugai, pažįstami, kaimynai, gatvė ir kt.) gali užkirsti kelią narkomanijos plitimui?“

Lietuvoje nuolat vykdomas darbas narkomanijos prevencijos srityje. Policijos pareigūnai, socialiniai pedagogai, gydytojai, mokytojai nuolat skaito mokyklose paskaitas apie narkotikų žalą. Narkomanijos prevencijai vyriausybė skiria šimtus tūkstančius litų. Yra daug narkomanijos prevencijai skirtų projektų.

Narkomanijos prevencija užsiima įvairūs klubai, būreliai, sportinės sekcijos, centrai, mokyklos pagal finansuojamus projektus.

Šiai problemai, skiriama nemažai dėmesio ir lėšų. Iš tikrųjų, vykdomas didelis darbas ir turėtų būti rezultatai. Bet statistika rodo, kad asmenų vartojančių narkotikus skaičius didėja.

Kaip gerą pavyzdį, galima paminėti darbą narkomanijos prevencijos srityje kuris vykdomas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete.

Nuo 1998 metų fakultete pagal susitarimą su Kauno m. savivaldybe Kauno m. mokiniams vykdoma tam tikra narkomanijos prevencijos programa užsiėmimų forma.

Bendravimas su mokiniais vyksta apie 1 val. specializuotame narkomanijos prevencijos kabinete įvairiomis formomis ir būdais: pokalbiai, klausimai, atsakymai, skaidrių, fotonuotraukų bei filmų peržiūra ir pan. Naudojamos visos turimos informacinės priemonės: narkotikų muziejaus eksponatai, lagaminas su narkotikų pavyzdžiais, nuotraukos, vaizdo įrašai, kompaktinės plokštelės ir kt. Užsiėmimo metu nagrinėjami tokie klausimai: kas yra narkomanija, kas yra narkomanas, kokie narkotikai vaikams yra žinomi, kokios pasekmės gali būti, pradėjus vartoti narkotikus, kas yra priklausomybė nuo narkotikų ir pan..

Nuo 1998 m. fakultete apsilankė virš 2000 moksleivių. Darbas vykdomas su 5-8 klasių moksleiviais, kurių amžius - nuo 10 iki 14 metų. Optimalus moksleivių skaičius - 15-20 moksleivių.

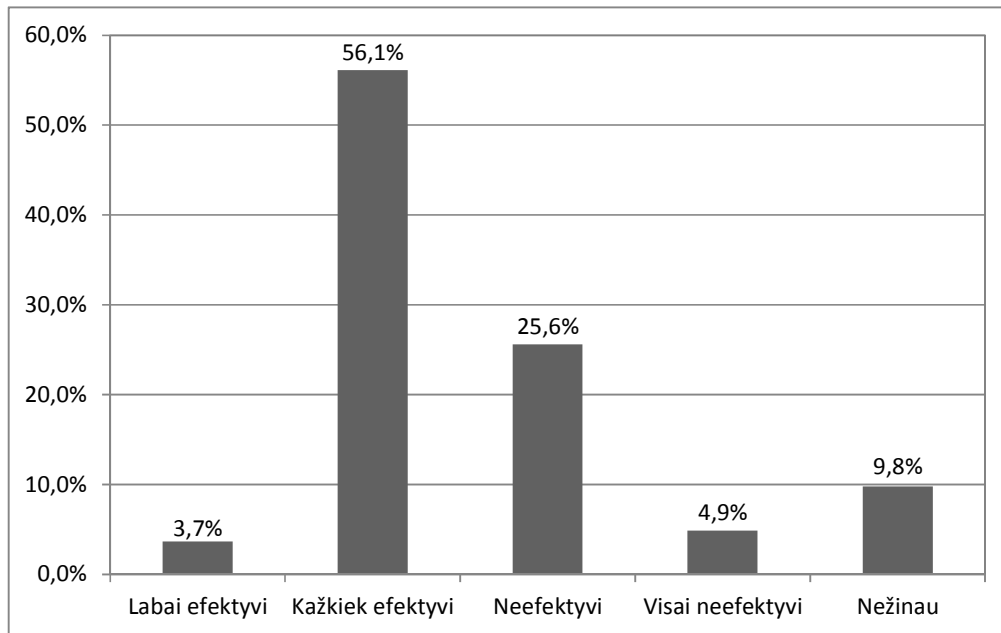
Bendradarbiavimo su įvairiomis institucijomis dėka šiame kabinete yra visa būtina medžiaga: lankstinukai, narkotikų pavyzdžiai, nuotraukos ir t.t. Taip pat naudojama medžiaga, kurią teikia Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos.

Mokiniais patinka tokios informacijos apie narkotikus ir narkomaniją pateikimo formos ir jie noriai lankosi šiame kabinete⁸.

Į klausimą „Ar švietimo įstaigose vykdoma narkomanijos prevencija yra efektyvi?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai efektyvi atsakė 3 respondentai (3,7%), kažkiek

⁸Andrejevas V., Jurgaitienė D. Narkomanijos prevencija kaip visuomenės saugumo garantas. // *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (5) : mokslinių straipsnių rinkinys / Mykolas Romeris universitetas. Viešojo saugumo fakultetas* : [Elektroninis išteklius]. Kaunas : Mykolas Romeris universitetas. ISSN 2029-1701. 2011, p. 30.

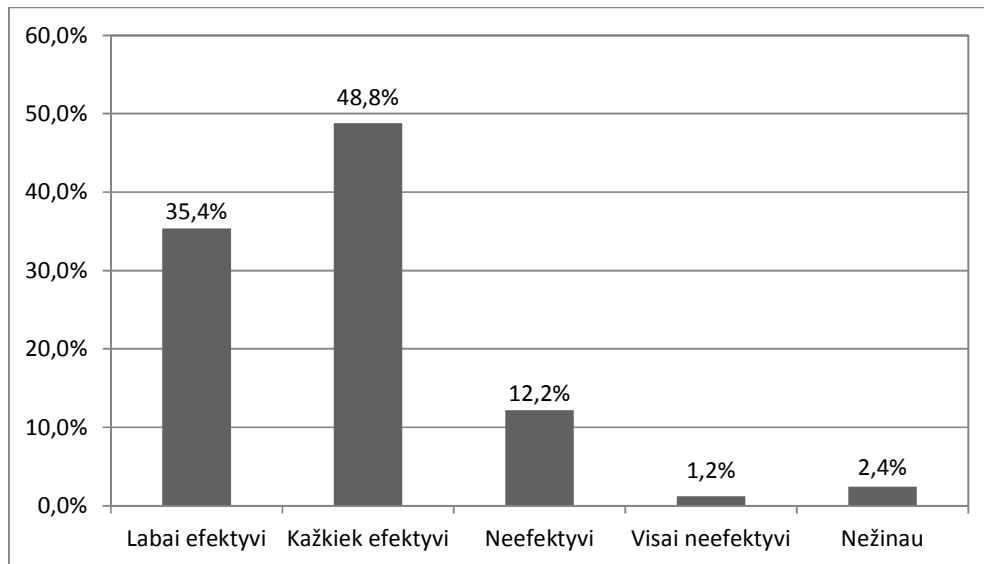
efektyvi atsakė 46 respondentai (56,1%), neefektyvi atsakė 21 respondentas (25,6%), visai neefektyvi atsakė 4 respondentai (4,9%), nežinau atsakė 8 respondentai (9,8%) (10 pav.). Kaip matome, respondentų nuomonės išsiskyrė 49 (59,8%) mano, kad švietimo įstaigose vykdoma narkomanijos prevencija yra efektyvi, o 25 respondentai (30,5%) mano, kad švietimo įstaigose vykdoma narkomanijos prevencija yra neefektyvi arba visai neefektyvi. Mokyklų ir gimnazijų administracija ir mokytojai turėtų apie narkotikų vartojimo faktus netylėti mokyklos prestižo labui, o paviešinti ir kovoti, kad užkirsti kelią tokiems faktams. Taip pat skirti daugiau dėmesio narkomanijos prevencijai. Tam būtina dažniau kviešti medikus, policijos pareigūnus, kurie gali išsamiai paaiškinti apie narkotikų daromą žalą sveikatai ir pasekmes.

10 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar švietimo įstaigose vykdoma narkomanijos prevencija yra efektyvi?“

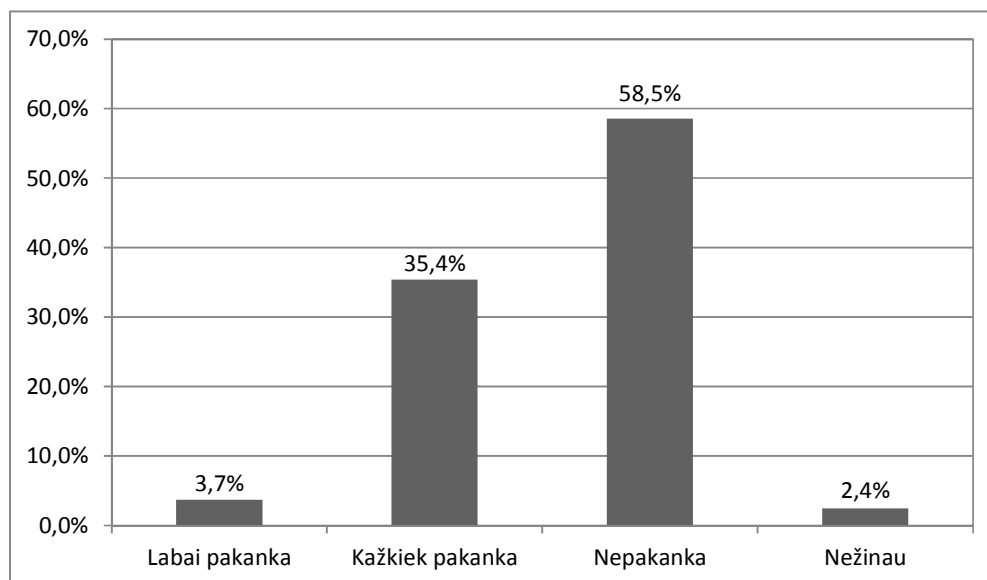
Į klausimą „Ar paauglio užimtumas pakankamai efektyvi prielaida manyti, kad jis nepradės vartoti narkotikus?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai efektyvi atsakė 29 respondentai (35,4%), kažkiek efektyvi atsakė 40 respondentų (48,8%), neefektyvi atsakė 10 respondentų (12,2%), visai neefektyvi atsakė 1 respondentas (1,2%), nežinau atsakė 2 respondentai (2,4%) (11 pav.).

Kaip matome, didžioji dauguma respondentų 69 (84,2%) mano, kad paauglio užimtumas pakankamai efektyvi prielaida manyti, kad jis nepradės vartoti narkotikus .

11 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar paauglio užimtumas pakankamai efektyvi prielaida manyti, kad jis nepradės vartoti narkotikus?“

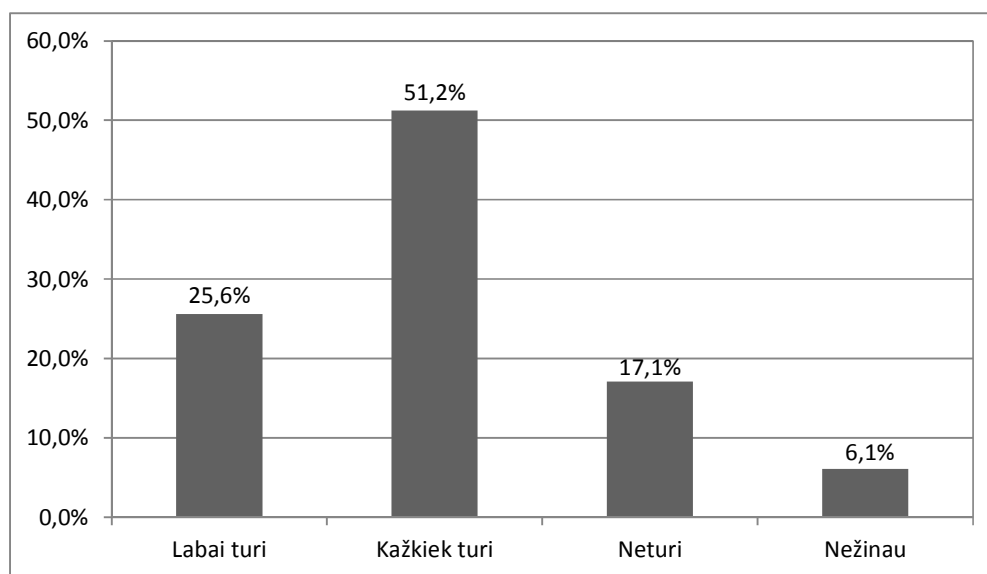
Į klausimą „Ar pakanka žiniasklaidos teikiamos informacijos narkomanijos prevencijos srityje?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai pakanka atsakė 3 respondantai (3,7%), kažkiek pakanka atsakė 29 respondantai (35,4%), nepakanka atsakė 48 respondantai (58,5%), nežinau atsakė 2 respondantai (2,4%) (12 pav.).

12 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar pakanka žiniasklaidos teikiamos informacijos narkomanijos prevencijos srityje?“

Kaip matome, respondentų nuomonės išsiskyrė ir šiuo klausimu 32 (39,1%) mano, kad pakanka žiniasklaidos teikiamos informacijos narkomanijos prevencijos srityje, o 48 respondentai (58,5%) mano, kad nepakanka žiniasklaidos teikiamos informacijos narkomanijos prevencijos srityje. Žiniasklaida turėtų daugiau skirti dėmesio narkomanijos prevencijai, kuriant filmus, rengiant reportažus ir straipsnius narkomanijos prevencijos srityje.

Į klausimą „Ar visuomenės neigiamas požiūris į narkomaniją turi įtakos jos prevencijai?“ respondentų atsakymai pasiskirstė taip: labai turi atsakė 21 respondentas (25,6%), kažkiek turi atsakė 42 respondentai (51,2%), neturi atsakė 14 respondentų (17,1%), nežinau atsakė 5 respondentai (6,1%) (13 pav.). Kaip matome, didžioji dauguma respondentų 63 (76,8%) mano, kad visuomenės neigiamas požiūris į narkomaniją turi įtakos jos prevencijai.

13 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar visuomenės neigiamas požiūris į narkomaniją turi įtakos jos prevencijai?“

Išnagrinėjus ir ištyrus respondentų atsakymus ir jų nuomones, padarėme išvadą:

IŠVADOS:

Šeimos materialinė padėtis bei tėvų neigiamas pavyzdys tikrai turi įtaką narkomanijos plitimui ir narkotikų vartojimui; Šeimos sudėtis bei mokymasis prestižinėje ar paprastoje mokykloje neturi įtakos narkomanijos plitimui ir narkotikų vartojimui; Apsilankymas diskotekose, klubuose ir kitose viešose vietose bei internetinėje erdvėje esanti informacija apie narkotikus daro įtaką jų vartojimo pradžiai; Mokyklos ir gimnazijos bendruomenė bei

paauglį supanti aplinka gali užkirsti kelią narkomanijos plitimui mokinių tarpe; Normali šeimos aplinka gali užkirsti kelią paaugliui vartoti narkotikus; Švietimo įstaigose vykdoma narkomanijos prevencija būtina tobulinti, o ypač ieškoti efektyvių jos vykdymo būdų; Paauglio užimtumas efektyvi prielaida nepradėti vartoti narkotikus; Nepakanka žiniasklaidos teikiamos narkomanijos prevencijos srityje; Visuomenės neigiamas požiūris į narkomaniją turi įtakos jos prevencijai.

LITERATŪRA:

1. Lietuvos Respublikos *Seimo nutarimas „Dėl nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004-2008m. patvirtinimo“* 2004 m. balandžio 8 d.
2. Andrejevas V., Jurgaitienė D. Narkomanijos prevencija kaip visuomenės saugumo garantas. // *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (5) : mokslinių straipsnių rinkinys / Mykolas Romeris universitetas. Viešojo saugumo fakultetas : [Elektroninis išteklius].* Kaunas : Mykolas Romeris universitetas.. ISSN 2029-1701. 2011.
3. Grimalauskienė O. Narkotikų vartojimo prevencija bendruomenėje. Pirminės sveikatos priežiūros darbuotojo žinynas. Vilnius: leidykla „Sveikata“, 2002.
4. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidinys „*Narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimas, jo padariniai Lietuvoje. 2012 m. duomenys*“. Vilnius, 2013.
5. Pramogų be narkotikų//*Metodinės rekomendacijos jaunimo pramogų verslo organizatoriams, kaip įgyvendinti narkotikų vartojimo pramogų metu prevenciją*// Parengė Narkotikų kontrolės Departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės bendradarbiaudamas su Policijos departamentu prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, STAD Projected (Švedija) ir Liverpool John Moores University, Centre for Public Health (D.Britanija) 2006.
6. <http://www.15min.lt/ji24/straipsnis/namai/vaikai/is-ko-galima-spresti-kad-vaikas-iklimpo-i-narkotikus-551-264287#ixzz2sd45t6x8>
7. Миняускене Д., Юргайтене Д., Андреев В. Некоторые показатели употребления и пути приобретения нелегальных наркотиков школьниками старших классов в Северной Литве. „*Наркология*“ Nr. 4(148) Москва, 2014.

ADDICTION SOCIAL ASPECT

Vladimiras Andrejevas*
Mykolas Romeris University

Summary

The social aspect and its impact on drug addiction is analyzed. Drug addiction is a universal problem, for Lithuania and other countries. The increasing number of drug addicts and the increasing amounts of drugs being imported to Lithuania, illegal manufacturing and trade and ineffective prevention procedures are the issues for consideration. Therefore at the Faculty of Public Security (Mykolas Romeris University) a study was completed in order to identify opinions of young people on social aspect of drug addiction. Students from several study programmes and courses participated in the study. The following method was used for the study – questionnaire of various faculty programs and course students as well as the analyze of their responses. A questionnaire was applied with a

purpose to identify the impact of social environment for drug addiction. The purpose of this paper is to explore whether there is a relation between drug addiction and certain social factors, such as family, school, neighborhood, media (whether these factors prevent the usage of drugs). Also, it is aimed to share results of the study with researchers and officers and to provide them with some recommendations for further actions. The study's results revealed that the community of school and gymnasium as well as the environment, surrounding a teenager, could prevent the spread of drug among pupils. Also normal family environment, negative public attitudes to drug addiction and employment of teenagers are effective premises not to start the usage of drugs.

Keywords: drugs and drug prevention, the social aspect, the family, the environment

Vladimiras Andrejevas* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: teisė, visuomenės saugumas.

Vladimiras Andrejevas* Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of State Border Guard, lecturer. Research interests: Public Law, Public Security.

LAIKO PLANAVIMO IR EFEKTYVAUS NAUDOJIMO TEORINIS MODELIS

Ramunė Čiarnienė*

*Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir verslo fakulteto Vadybos katedra
Laisvės al. 55, LT-44309 Kaunas
Telefonas 8-37-300-570
El.paštas:ramune.ciarniene@ktu.lt*

Milita Vienažindienė**

*Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir verslo fakulteto Vadybos katedra
Laisvės al. 55, LT-44309 Kaunas
Telefonas 8-37-300-570
El.paštas:milita.vienazindiene@ktu.lt*

Anotacija. Straipsnyje analizuojama laiko planavimo ir efektyvaus naudojimo problematika. Pristatoma laiko, kaip vieno svarbiausių žmogaus išteklių, reikšmė, tiek profesine, tiek asmenine prasme, individualus laiko suvokimas ir gebėjimai realizuoti save laike. Akcentuojamas laiko planavimo aktualumas šiuolaikinėje sparčioje ir globalioje visuomenėje; apibendrinamos pagrindinės laiko planavimo ir efektyvaus naudojimo technikos, jų ypatumai ir taikymo galimybės. Remiantis atlikta mokslinės literatūros analize, straipsnio autorės pateikia teorinį modelį, iliustruojantį laiko planavimo svarbą ir efektyvaus naudojimo reikšmę asmeniniu ir organizacijos lygmeniu.

Pagrindinės sąvokos: laikas, laiko planavimas, laiko planavimo technikos, efektyvus laiko naudojimas, modelis.

ĮVADAS

Pastaruoju metu tapo itin madinga pabrėžti pašėlusį modernaus gyvenimo tempą: daugelis mūsų linkę skųstis, jog neturi laiko, negali skirti pakankamai laiko kitiems žmonėms arba dalykams, kurie domina. Pasiteisinimas „neturiu laiko“ tapo tarsi visuotine formule, o patarimų knygelės „Kaip planuoti laiką“ – perkamiausiais leidiniais, nors nuo amžių pradžios para kaip ir turėjo, taip ir tebeturi 24 valandas.

Šiandieniniame globaliame ir dinamiškame pasaulyje labai svarbu ne tik kokybiškai, bet ir laiku atlikti darbus. Daugeliui žmonių iškyla tokių problemų, kaip planuoti laiką, kaip našiai ir sėkmingai veikti laike, kaip išvengti chaoso, deleguoti darbus, nuspręsti ką ir iki kada galima atidėti, kokios pagrindinės laiko praradimo priežastys, kaip valdyti „laiko vagis“.

Dėl pagreitėjusio gyvenimo tempo, ypač greitai kintančios socialinės aplinkos, pasikeitusios komunikavimo laike ir erdvėje sampratos, laiko planavimas ir efektyvus naudojimas nuo gebėjimo atlikti užduotis „čia ir dabar“ pereina į asmens perkeliamųjų

gebėjimų rangą ir tampa vienu iš svarbiausių profesinių veiksmų ir gebėjimų. Jeigu anksčiau darbdavys, ieškodamas specialisto, keldavo reikalavimus jo žinioms, bendravimo įgūdžiams, asmeninėms savybėms, tai dabar neabejotinai svarbus kompetencijos reikalavimas – gebėjimas planuoti laiką ir jį racionaliai panaudoti. Individualių laiko valdymo technika pagrindas – racionalūs gyvenimo organizavimo ir gyvenimo laiko reguliavimo metodai, derinami su socialinės aplinkos reikalavimais. Laiko planavimo ir racionalaus naudojimo klausimai jau daugiau kaip du dešimtmečius susilaukia didelio užsienio šalių mokslininkų dėmesio. G.A. Janicik ir C.A. Bartel (2003) bei S. Farmer ir A. Seers (2004) tyrinėjo laiko planavimo reikšmę veiklos efektyvumui ir darbuotojų motyvacijai; P. Green ir D. Skinner (2005), B.J.C. Claessens ir kiti (2004) tyrinėjo veiklos planavimą ir laiko kontrolę; M.G.A. Peeters ir C.G. Rutte (2005), C.D.B. Burt ir kiti (2010) analizavo laiko valdymo ir streso ryšį; aplinkos įtaką laiko valdymui analizavo B.J.C. Claessens ir kiti (2007); P. Forsyth (2010) tyrinėjo, kokie veiksniai svarbūs sėkmingam laiko valdymui; C.D.B. Burt ir kiti (2010) pristatė integruotą laiko valdymo modelį. Lietuvių mokslininkų darbuose ši tematika analizuota gana menkai. Galima išskirti W. Hink, R. Ginevičiaus (2006), S. Stoškaus ir E. Petukienės (2008), R. Tamoševičienės ir A. Rimkevičienės (2011) darbus ir tyrimus.

Lietuvių autorių darbuose laiko planavimo ir racionalaus naudojimo tema nėra vieningos nuomonės ir naudojamos įvairios sąvokos: „laiko planavimas“, „laiko valdymas“, „laiko vadyba“ (Stoškus, Petukienė, 2008; Tamoševičienė, Rimkevičienė, 2011). Šio straipsnio autorės laikosi nuostatos, kad valdyti laiką negalima, galima tik planuoti laiką, efektyviai jį naudoti, valdant save laiko tėkmėje.

Straipsnio tikslas – pateikti teorinį modelį, iliustruojantį laiko planavimo ir efektyvaus panaudojimo problematiką.

Tyrimo metodai. Tyrimo metodologija paremta mokslinės literatūros lyginamąja analize ir sinteze bei grafiniu vaizdavimu. Mokslinės literatūros analizė leido atskleisti laiko planavimo svarbą ir pagrindines laiko planavimo bei racionalaus naudojimo technikas, jų ypatumus. Remiantis mokslinės literatūros analize ir sinteze, straipsnio autorės pateikia teorinį procesinį modelį, iliustruojantį laiko planavimo ir efektyvaus naudojimo problematiką.

LAIKAS IR JO PLANAVIMO REIKŠMĖ ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE

„Kas gi yra laikas? Jeigu niekas manęs neklausia, aš žinau, kas tai yra, bet jei norėčiau klausiančiam paaiškinti – nežinau“¹. Jei panagrinėtume junginių su žodžiu laikas semantiką, rastume daug laiko ir ekonominių terminų gretinimo: laikas – pinigai, brangus laikas, tausoti laiką, taupyti laiką, praleisti laiką; tai liudija tautos gyventojų santykį su laiku. Vienas savitų laiko supratimo ir vertinimo rodiklių yra dominuojantis visuomenės gyvenimo tempas. Kiekvienai visuomenei būdingas savitas socialinis laiko supratimas. Gyvendami tam tikroje socialinėje aplinkoje žmonės nejučiomis perima atitinkamą laiko sampratą: anksti – vėlai, skubėti – laukti, praeitis, dabartis ir ateitis, kt.². R. Levine ir A. Norenzayan³ spėjo, kad gyvenimo tempas susijęs su krašto klimatu (šiltesniuose kraštuose jis lėtesnis), jo ekonominiu išsivystymu (šalims, kuriose aukštesnis pragyvenimo lygis, būdingas greitesnis gyvenimo tempas), populiacijos dydžiu (didesnėse populiacijose tempas greitesnis) ir kultūrinėmis vertybėmis (kolektyvistinėse visuomenėse gyvenimo tempas lėtesnis nei individualistinėse).

Laikas– vienas svarbiausių žmogaus išteklių, unikalus tuo, kad jo negalima kompensuoti, valdyti, taupyti ateičiai, kaupti, labai svarbus tiek profesinė, tiek asmenine prasme. Laikas – tai išteklius, ties kuriuo reikia susimąstyti, jei norima išlikti aktyviam ir konkurentabiliam šiandienos versle, nes pasak G.A. Arkhangelskij „informacijos srautai auga kaip lavinos, žinios pasensta dar jų neįsisavinus, mąstyti nebėra kada. Reikia labai greitai bėgti, kad liktum vietoje“⁴.

Laikas kaip vertybė suvokiamas trimis lygmenimis: praeitis – dabartis – ateitis, šie aspektai padeda suvokti laiką, kaip prabangos dalyką arba kaip perteklinę prekę. Tai skatina asmenį permąstyti, kas jam pačiam svarbu: praeities pasiekimai, dabartis ar ateities planai, kaip jis supranta laiką, kaip interpretuoja jo tėkmę.

Laiko prigimtis yra dualistinė: kai kabama apie asmenį, iš vienos pusės laikas yra žmogaus asmeninio gyvenimo laikas, iš kitos pusės, kai kalbama apie darbo, profesinius santykius, laikas sąlyginai asmeniui nebeprisiklauso, nes yra „parduotas“ darbdaviui. Iš čia kyla tiek vidiniai, tiek išoriniai prieštaravimai, kai stengiamasi suderinti asmens tikslus su organizacijos, kuriai jis atstovauja, tikslais. Tuomet asmeninės nuostatos ir vertybės gali

¹Augustinas A. *Išpažinimai*. Vilnius, 2004. P. 276.

²Senvaitytė D. Gyvenimo tempas Lietuvoje // *TILTAI*, 2006, 2 (35). P. 72-77.

³Levine R., Norenzayan, A. The pace of life in 31 countries // *Journal of Cross-cultural Psychology*, 1999, Vol. 30 No. 2. P. 178-205.

⁴Arkhangelskij, G. A. *Organizacija vremeni: otlichnoj ehffektivnosti k razvitiju firmy* [Time Management: from Personal Effectiveness to the Development of the Company]. Moskva: Piter, 2007. P. 14-17.

kirstis su organizacijos vertybėmis ar jos vadovų/savininkų nuostatomis. Problema kyla, kai nėra suformuota tiek asmeninių, tiek organizacijos strateginių nuostatų laiko valdymo klausimu⁵. Todėl organizacijos turėtų būti tiesiogiai suinteresuotos laiko planavimu ir efektyviu darbo laiko naudojamu. Darbo laikas, kaip ir bet kuris kitas ekonominis išteklius, turi savo kainą. Su laiku, kaip ir su kiekvienu ištekliumi, galima elgtis efektyviai arba išlaidžiai.

Neigiamą poveikį laiko naudojimui ir veiklos efektyvumui daro vadinami „laiko vagys“. Tai aiškių tikslų, prioritetų nebuvimas; prastas planavimas; darbų atidėliojimai; kitų žmonių darbų atlikimas; kelių skirtingų užduočių atlikimas vienu metu; nemokėjimas pasakyti „NE“; perfekcionizmas; susirinkimai; el. paštas; pertraukinėjimai; delegavimo nebuvimas. Įvardinti „laiko vagys“ apibendrintai gali būti skirstomi į vidinius/asmeninius – tai mūsų elgesys, įpročiai, kuriuos galime kontroliuoti - ir išorinius/organizacinius – kurių mes negalime kontroliuoti, tačiau galime sumažinti jų neigiamą poveikį laiko naudojimo atžvilgiu.

Pasak S. Stoškaus ir E. Petukienės, valdyti laiko tiesiogine to žodžio prasme neįmanoma, galima valdyti tik laiko balanso „išlaidų“ struktūrą⁶. Atliekant daugybę funkcijų, vis dažniau susiduriama su išskylančia laiko planavimo ir naudojimo efektyvumo problema. Įvertinus tai, kad dabarties ir ateities perspektyva susieta su racionaliū mąstymu ir gebėjimu tinkamai paskirstyti laiką, galima teigti, jog požiūris į laiką tampa lemiančiu veiksmu, nuo kurio priklauso daugelis rezultatų ir laimėjimų.

Pasak W. Hink ir R. Ginevičiaus laiko planavimo ir racionalaus naudojimo sąvoka gali būti apibūdinama, kaip sugebėjimas disponuoti laiku, o ne būti jo disponuojamam. Tai visuma veiksmų ir sprendimų, kuriais siekiama optimaliai paskirstyti ir efektyviai naudoti turimus laiko resursus, išskeltiems tikslams pasiekti, tai „menas, kaip tinkamai išnaudoti turimą laiką“⁷.

B.J.C. Claessens ir kiti⁸ akcentuoja elgseną, kuria siekiama efektyviai naudoti laiką, atliekant tikslingas veiklas. Autoriai išskiria trejopo pobūdžio elgsenas:

1. Laiko vertinimas. Analizuojama kam naudojamas laikas.

⁵Tamoševičienė R., Rimkevičienė A. Laiko valdymo technikos ir jų taikymas darbo procese: vadovų požiūris // *Journal of Management*, 2011, Vol.19, No.2. P. 31-39.

⁶Stoškus S., Petukienė E. Laiko valdymo efektyvumas: teorinis ir praktinis aspektai // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2008, 3 (12). P.319-328.

⁷Hink W., Ginevičius R. *Laiko valdymas*. Vilnius: Technika, 2006. P.144.

⁸Claessens, B. J. C., Van Eerde, W., Rutte, C. R. and Roe, R. A. Planning behavior and perceived control of time at work // *Journal of Organizational Behavior*, 2004, Vol. 25. P. 937-50.

2. Planavimas (tikslų iškėlimas, prioritetų nustatymas, darbų sąrašų ir grafikų sudarymas). Tikslas - efektyvus laiko naudojimas.

3. Monitoringas. Stebėjimas, trukmės matavimas, atliekant darbus.

Planuojant laiką svarbiausia aiškaus tikslo užsibrėžimas ir jo siekimas. Tikslų iškėlimas padeda ne tik suskirstyti veiklą pagal prioritetus, bet ir geriausiai atspindi žmogų. Aiškiai suformuluoti tikslai padeda suvokti, kur einama, ko siekiama ir kaip toli tikslo esama. Laiko planavimui ir racionaliam naudojimui tikslinga pritaikyti specialias technikas, padedančias sukurti laisvų erdvių tarp sudėliotų ir paskirstytų darbo etapų, įvesti tvarką ir organizuotumą.

C.D.B. Burt ir kitų teigimu, viena iš pagrindinių problemų, su kuriomis susiduriama netinkamai planuojant laiką ar visai jo neplanuojant, yra stresas, įtampa, sveikatos problemos⁹. Stresas – tai būseną, kuomet asmuo jaučia įtampą, nes iš jo reikalaujama atlikti tai, kas prieštarauja jo norams arba galimybėms. Stresas pats savaime nėra nei geras, nei blogas, tačiau dažniausiai pabrėžiama streso neigiama pusė – įtampa, nerimas ir kiti neigiamas emocijas keliantys jausmai. Negatyvus streso poveikis žmonėms pasireiškia fiziniiais (skauda galvą), emociniais (jaučiamas irzlumas, pyktis, nerimas) ir psichologiniais (užmaršumas, bendravimo problemos) rodikliais. Dėl laiko eikvojimo, darbų nukėlimo iki galutinio termino vėliau tenka dirbti ypač dideliu tempu, intensyviai, be poilsio. Nuolatinę įtampą ir stresą jaučiantis žmogus darosi mažiau darbingas, turi bendravimo problemų, konfliktuoja, išskyla grėsmė rimtoms ligoms.

LAIKO PLANAVIMO TECHNIKOS

Neretai dauguma iššvaisto savo laiką įvairioms problemoms, uždaviniams spręsti, darbams atlikti, neišskirdami, kurie iš jų svarbiausi. Nėra paprastų, visiems priimtinių, lengvai pritaikomų taisyklių, užtikrinančių kiekvieno asmens tiek asmeninio, tiek darbo laiko panaudojimo didelį efektyvumą. Laiko paskirstymą lemia metodiškumas ir drausmingumas. Daugelis su laiko planavimu susijusių metodikų, technikų orientuotos į struktūruotą, drausmingą asmenybės tipą. Žmonės, linkę į chaotiškumą, kūrybinių profesijų atstovai, bandydami pritaikyti griežtas laiko planavimo rekomendacijas, jaučia stresą, nepasitenkinimą, o pritaikyti ir aktyviai naudoti laiko planavimo technikas jiems nepavyksta. Todėl galima

⁹ Burt, C. D. B., Weststrate, A., Brown, C., Champion F. Development of the time management environment (TiME) scale // *Journal of Managerial Psychology*, 2010, Vol. 25 No. 6. P. 649-668.

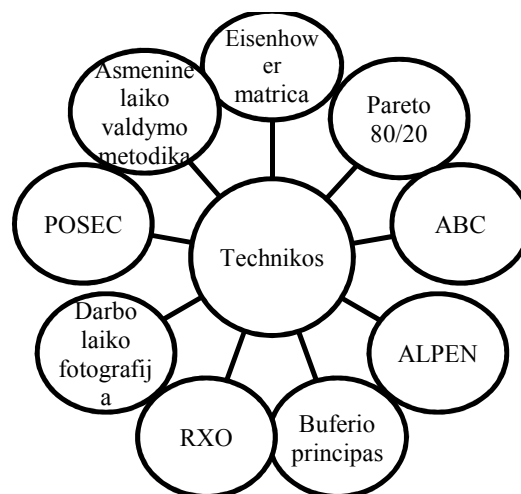
teigti, kad laiko planavimo technikos pasirinkimą lemia individualus laiko suvokimas ir gebėjimai¹⁰. Žmogaus savireguliacijos laike tipai pateikti 1 lentelėje.

I. Bakanauskienė ir N. Petkevičiūtė¹¹ teigia, jog nėra visuotinai priimtų taisyklių ar paprastų būdų, kaip efektyviai disponuoti laiku.

1 lentelė. Žmogaus savireguliacijos laike tipai

Tipas	Apibūdinimas
Optimalusis	Sėkmingai įsisavina laiko režimus, geba dirbti įvairiais laiko režimais ir sėkmingai spręsti bet kokias su laiko valdymu susijusias užduotis.
Deficitinis	Visus užduočių įvykdymo terminus subjektyviai suveda į laiko deficito režimą, tačiau laiko deficito sąlygomis užduotį įvykdo sėkmingai.
Ramusis	Sunkumų patiria tik laiko deficito sąlygomis. Kitais atvejais veikia savarankiškai ir sėkmingai.
Vykdytojas	Sėkmingai veikia visais laiko režimais, išskyrus atvejus, kai neapibrėžtas laikas, terminas. Jo laiko suvokime vyrauja emocinis išgyvenimas, tvarkos, pasitenkinimo jausmai.
Neramusis	Sėkmingai veikia optimalaus laiko sąlygomis, kai didelė laiko atsarga, tačiau visiškai neveiksnius laiko deficito sąlygomis.
Neoptimalusis	Nė vienu iš režimų neveikia sėkmingai, nes yra konfliktiško charakterio, sunkiai išgyvena asmeninius laiko valdymo trūkumus.

Apibendrinant analizuotą mokslinę literatūrą (Hink, Ginevičius, 2006; Bakanauskienė, Petkevičiūtė, 2003; Stoškus, Petukienė, 2008; Tamoševičienė, Rimkevičienė, 2011; Zimmermann, 2010; Raymond, 2008; Koch, 2003; Bly, 2010; Burt ir kt., 2010) pagrindinės laiko planavimo technikos pateiktos 1 paveiksle.

1 pav. Laiko planavimo technikos

¹⁰Bolotova, A. K. *Psichologija organizacijai* [The psychology of time management]. Moskva: Aspekt Pres, 2006. P. 181-182.

¹¹Bakanauskienė I., Petkevičiūtė N. *Vadovo darbas*. Kaunas: VDU leidykla, 2003. P. 165.

Eisenhower matrica. Efektyvus laiko planavimas padeda atlikti svarbius ir skubius darbus, taip išvengiant arba bent jau sumažinant stresą, kuris atsiranda dėl nustatytų atlikimo terminų. Kasdieniniame darbe užduotys rūšiuojamos pagal priimtinumą, atlikimo greitumą, įtampos lygį bei pasitenkinimo lygį. Eisenhower pasiūlytas metodas labai paprastas ir praktikoje lengvai pritaikomas, kadangi padeda greitai ir efektyviai suskirstyti darbus pagal prioritetus, surūšiuoti esmines užduotis pagal jų atlikimo terminus ir aktualumą. Siūloma užduotis padalinti į dvi dalis – svarbios ir nesvarbios užduotys, labai skubios ir neskubios (žr. 2 pav.). Svarbūs ir skubūs darbai gali būti dviejų skirtingų tipų – tai darbai, kurie dėl neorganizuotumo palikti paskutinei minutei, bei darbai, kurių nebuvo galima numatyti. Skubūs darbai dažniausiai yra tie, į kuriuos reikia nedelsiant susikoncentruoti. To išvengti galima racionaliai planuojant darbus ir vengiant atidėliojimo. Problemos ir krizės negali būti visada numatytos ir išvengtos, todėl geriausias būdas yra palikti šiek tiek laiko nenumatytioms problemoms. Skubūs, bet nesvarbūs darbai gali būti nuolatinis laiko nuostolių šaltinis. Svarbu nuspręsti, ar šias užduotis atidėti, ar deleguoti. Neskubūs, bet svarbūs darbai turėtų būti planuojami ateičiai, tačiau aktualu įvertinti ar lieka pakankamai laiko jiems atlikti, kad praėjus tam laikui jie netaptų skubūs. Neskubūs ir nesvarbūs darbai galėtų būti įvardyti kaip nereikalingas dėmesio atitraukimas ir neefektyvus laiko panaudojimas, todėl tokių darbų geriau vengti¹².

Keturiuos darbų kategorijos

Skubu	3. Deleguokite	1. Darykite nedelsiant
Neskubu	4. Deleguokite arba atsisakykite	2. Įrašykite į artimiausių dienų planus
	Nesvarbu	Svarbu

2 pav. Eisenhower laiko matrica (sudarytas remiantis M. Zimmermann)¹³

Pabrėžtina tai, kad priskiriant darbus vienai ar kitai kategorijai reikia būti lankstiems, kadangi aplinkybėms pasikeitus, tai kas ketinta atlikti, gali netekti prasmės. Išnykus numatyto darbo būtinumui laiką leisti tuščiai netikslinga, todėl pravartu visuomet turėti užduočių sąrašą šalia savęs ir užduotis atlikti toliau numatyta tvarka.

¹²Hink W., Ginevičius R. *Laiko valdymas*. Vilnius: Technika, 2006. P.144.

¹³Zimmermann M. (2010). Managing time and success for technical writers. Teworld [interaktyvus]. Peržiūrėta 2014, kovo 25, adresu <http://82.165.192.89/initial/index.php?id=178>

Pareto 80/20 principas. Laiko planavimo esmė ne užimtumas, o siekiami rezultatai. Šiuo principu tvirtinama, kad tam tikra dalis priežasčių, sąnaudų ir pastangų paprastai duoda didžiąją dalį naudos, produkcijos, bendrąja prasme – atlygio. Pareto dėsnis teigia, kad 80 proc. sugaišto laiko įvairiems prioritetų prasme antraeilėms problemoms spręsti, duoda tik 20 proc. naudingo rezultato. Ir priešingai, 20 proc. sugaišto laiko gyvybiškai svarbioms problemoms (neatidėliotiniams, svarbiems, prioritetiniams darbams) spręsti duoda 80 proc. naudingo rezultato. Pareto principas teigia, kad laiko yra pakankamai. Yra ir skaičiuoklių, kur skaitine išraiška pateikiamas pastangų ir rezultato santykis. Tam, kad būtų gauta „beveik viskas“ – 99 proc., - teisingai nusistačius prioritetus, pakanka įdėti vos pusę. Tačiau kad būtų pasiekta likusi rezultato dalis, sudaranti vos 1proc., anot S. H. Windschiegl, reikia įdėti daugiau pastangų¹⁴.

ABC analizė. Priešingai negu Pareto principas, ABC analizė yra griežtesnis metodas, taip pat padedantis suskirstyti užduotis į svarbias ir mažiau svarbias. Laiko tyrimais įrodyta, kad labai svarbių A tipo darbų, svarbių B ir nesvarbių C užduočių atlikimo laiko nebūtina paskirstyti proporcingai. Darbų skirstymo apibūdinimas ir prioritetų nustatymas pagal ABC analizės metodą pateiktas 2 lentelėje.

2 lentelė. Prioritetų nustatymas pagal ABC analizės metodą

Darbų suskirstymo lygis	Apibūdinimas
A – svarbiausios užduotys	Tai užduotys, kurios labiausiai prisideda prie pagrindinio tikslo įgyvendinimo. Jos turėtų būti atliekamos neatidėliotinai ir atlikus gaunami maksimalūs ilgalaikiai rezultatai. Per dieną galimi planuoti vienas du A tipo darbai.
B - svarbios užduotys	Šias užduotis tikslinga pradėti tik tada, kai įvykdytos visos A tipo užduotys. Jos turi būti atliktos greitai. Per ilgai delsiant jos gali tapti A lygio užduotimis. Per dieną galimi planuoti du trys B tipo darbai.
C – mažavertės užduotys	Jas galima atlikti kada nors ateityje arba iš viso neatlikti, galima deleguoti. Laikas, likęs nuo A ir B darbų atlikimo, skiriamas C tipo darbams.

Saltinis: sudaryta pagal Stoškus, Petukienė¹⁵

Siekiant tinkamai įvaldyti šią techniką, darbus rekomenduojama susiplanuoti iš vakaro bei didžiąją dalį dėmesio skirti svarbioms užduotims.

R XO metodas. Naudojant šį darbo laiko planavimo metodą darbus reikalinga suskirstyti pagal tris kategorijas. Pirmoji kategorija R – tai rutininės užduotys ir darbai, kurios

¹⁴Windschiegl, S.H. (2004). *Time Management. Managing telecommunication-based measures*. [interaktyvus]. Peržiūrėta 2014, kovo 14, adresu <http://dls.firstwebcollege.com/Kurse/tc/en/tcte01q07-4gb/files/script.pdf>

¹⁵Stoškus S., Petukienė E. Laiko valdymo efektyvumas: teorinis ir praktinis aspektai // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2008, 3 (12). P.319-328.

visuomet atliekamos apytiksliai tuo pačiu metu, taip pat išankstiniame darbo plane numatytos užduotys, įsipareigojimai, darbai. Antroji X – tai pirmo svarbumo veiklos, kurios nebuvo pažymėtos planuojant iš anksto darbus, tačiau privalo būti atliktos neatidėliojant. Trečioji kategorija – laisvo įsipareigojimo veiklos O – iš anksto neplanuoti ne pirmo būtinumo darbai, atliekami turint laiko. Remiantis šiuo metodu galima planuoti ne tik darbo dienos darbus, tačiau ir savaitės darbus. Siekiant suplanuoti darbus savaitei pagal šį metodą, reikalinga užsirašyti laiką, skiriamą atskirai kiekvieno tipo užduočiai, susirašyti eilės tvarka O tipo užduotis, darbo metu žymėtis, kiek iš tikrųjų laiko reikėjo užduotims atlikti bei pasibaigus savaitei būtinai atlikti plano analizę. Šis metodas labai panašus į ABC metodą, kuriame taip pat reikalinga užduotis susiskirstyti į tris kategorijas, tačiau skirtumas tas, jog RXO metodu galima susiplanuoti darbus ilgesniam laikotarpiui.

ALPEN metodas. Tai labai paprastas laiko planavimo metodas, užtrunkantis tik keletą minučių per dieną. Akronimas ALPEN reiškia: A (angl. Activities) – surašyti tikslus, užduotis, planuojamas veiklas; L (angl. Length) – nustatyti kiekvienos veiklos trukmę; P (angl. Pause times) – numatyti 40 proc. laiko rezervą kiekvienai užduočiai; E (angl. Evaluating) – nustatyti prioritetines užduotis ir veiklas; N (angl. Noting) – dienos pabaigoje patikrinti užduočių įvykdymą (neatliktos užduotys perkeliamos kitai dienai)¹⁶.

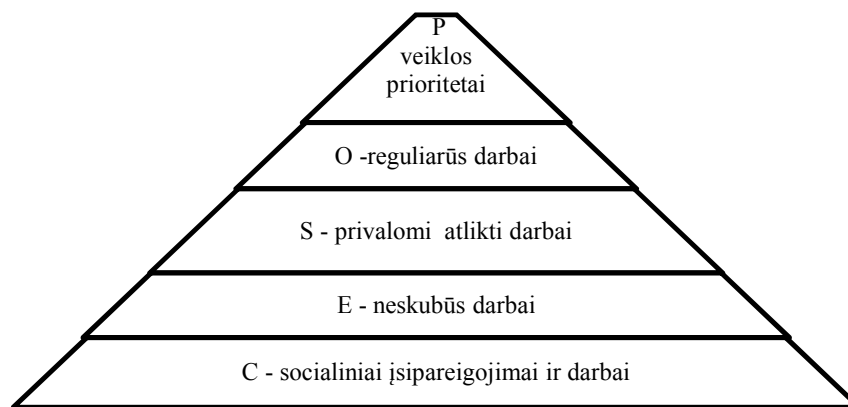
„Buferio“ principas. Šis principas taikomas tuomet, kai dieną planuoti yra labai sunku, kadangi dirbama pakankamai chaotiškai. Šio metodo pagalba planuojama tik apie 60 proc. viso darbo laiko, kitas laikas paliekamas nenumatytiems arba negalimiems suplanuoti darbams. Šią metodiką galima susieti su Eisenhower matrica bei ABC metodu, taip būtų pasiektas dar geresnis rezultatas. Darbai būtų suplanuoti pagal prioritetus, kas leistų bent dalinai sumažinti darbe chaosą, likusioji neplanuota darbo laiko dalis būtų išnaudojama pagal galimybes. Šis principas leidžia sumažinti įtampą bei pasiekti, jog darbe būtų daugiau disciplinos.

Darbo laiko fotografija. Šiuo metodu stebimos visos darbo laiko sąnaudos arba atskiras atitinkamų laiko sąnaudų rūšių pasikartojimas. Metodo tikslas – išsiaiškinti, kiek laiko sunaudojama įvairiems darbams, kur sugaištama jo daugiausiai, kurie darbo procesai vykdomi neracionaliai. Tai padeda pamatyti laiko nuostolių priežastis bei darbe naudojamų darbo metodų trūkumus. Darbo laiko fotografija atliekama tokiais etapais – pasirenkamas

¹⁶Windschiegl, S.H. (2004). *Time Management. Managing telecommunication-based measures*. [interaktyvus]. Peržiūrėta 2014, kovo 14, adresu <http://dls.firstwebcollege.com/Kurse/tc/en/tcte01q07-4gb/files/script.pdf>

objektas stebėti (kai siekiama išsiaiškinti laiko nuostolius, patariama stebėti tuos darbuotojus ar sritis, kuriose daugiausia sugaištama laiko), vykdomas darbo laiko stebėjimas, apdorojami stebėjimo duomenys bei galiausiai išanalizuojami gautieji rezultatai. Svarbu pažymėti, jog dažniausiai šis metodas taikomas gamybinėje sferoje, kadangi jis leidžia pasiekti geriausią technikos ir darbo laiko panaudojimą, sumažina darbuotojui nuovargį bei palengvina jam darbą.

POSEC metodas. Šis metodas tarsi veidrodinis A.Maslow motyvacijos piramidės atspindys. POSEC - tai akronimas žodžių: prioritetai (angl. prioritize), organizavimas (angl. organizing), kryptingumas (angl. streamlining), taupymas (angl. economizing), prisidėjimas (angl. contributing)(žr. 3pav.).

3 pav. POSEC metodas

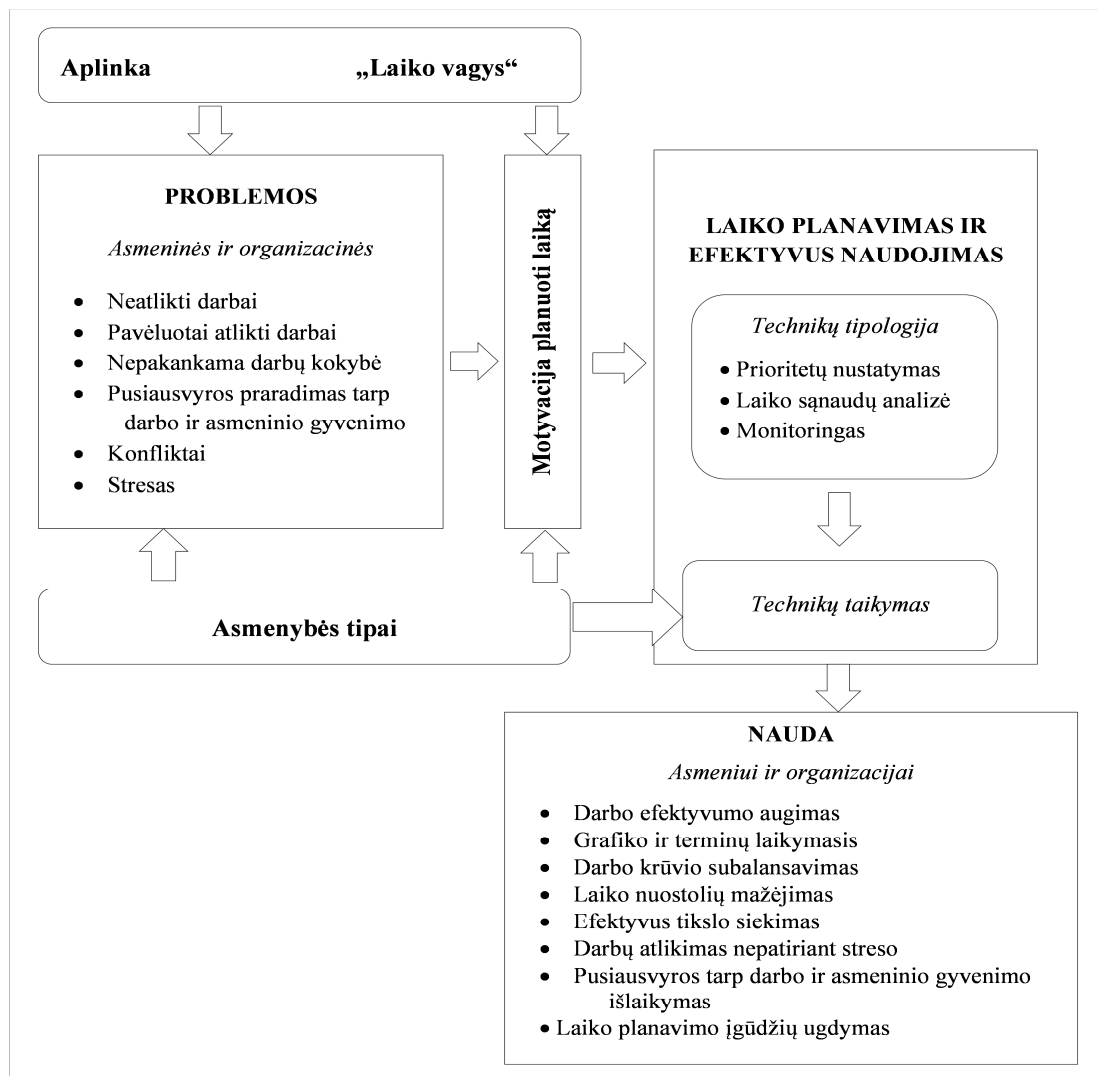
Iš 3 paveikslo matyti, jog pirmiausia reikalinga nustatyti prioritetus pagal tikslus ir laiką; tada numatyti darbus, kuriuos reikia atlikti reguliariai; vėliau skirti laiką privalomiems darbams ir galiausiai rasti laiko neskubiems darbams bei socialiniams įsipareigojimams. Šie įvardinti etapai atliepia egzistencinius, saugumo, socialinius ir saviraiškos poreikius.

Asmeninė laiko valdymo technika. Minėtosios laiko planavimo technikos negali būti suabsoliutinamos. Kadangi kiekvienas asmuo yra individas, tad ir jo darbo metodai skirtingi. Vieni darbo laiką valdyti moka savaime, be jokių technikų, kitiems pasitelkti reikia minėtųsias metodus, na, o tretieji – susikuria savo technikas. Asmeninės darbo laiko technikos darbe turi didelę reikšmę todėl, kad jos susikuriamos pagal kiekvieno sugebėjimus, poreikius bei savybes. Pagrindinės sritys, kurias apima darbo laiko asmeninė metodika yra laiko panaudojimas, duomenų apdorojimas, naudojimas įvairiomis ryšių priemonėmis, raštų rengimas, informacijos kaupimas, neišspręstų reikalų terminai, įvairių procesų formavimas. Svarbu pastebėti tai, jog asmeninė laiko planavimo metodika palapsniui gali tapti plačiai

pritaikoma ir visame kolektyve. Apibendrinant laiko planavimo technikas ir metodikas galima teigti, kad jų negalima suabsoliutinti. Svarbiausia, kad technikos ir metodikos suteiktų asmeniui naują požiūrį į įprastus dalykus, pasiūlytų naują užduoties ar problemos sprendimo būdą, padėtų tinkamai organizuotis laike.

TEORINIS PROCESINIS LAIKO PLANAVIMO IR EFEKTYVAUS NAUDOJIMO MODELIS

Remiantis atlikta mokslinės literatūros analize 4 pav. pateiktas teorinis procesinis laiko planavimo ir efektyvaus naudojimo modelis. Modelyje išskiriami trys pagrindiniai blokai:

4 pav. Laiko planavimo ir efektyvaus naudojimo modelis

1) **Problemos asmeniui ir organizacijai.** Neatlikti ar pavėluotai atlikti darbai, nepakankama darbų kokybė, pusiausvyros praradimas tarp darbo ir asmeninio gyvenimo, konfliktai, padidėjusi įtampa, stresas skatina žmogų keisti situaciją, ieškoti būdų kaip geriau planuoti laiką ir efektyviai jį naudoti.

2) **Laiko planavimo tipologija ir technikos.** Nors nėra visuotinai priimtų taisyklių, kaip efektyviai disponuoti laiku, apibendrinant didelę laiko planavimo ir efektyvaus naudojimo technikų įvairovę, galima pateikti tokią jų tipologiją: prioritetų nustatymas, monitoringas ir laiko sąnaudų analizė.

3) **Nauda asmeniui ir organizacijai.** Teigiamas laiko planavimo poveikis pasireiškia tiek pačių laiko planavimo gebėjimų ugdymu, tiek ir laiko nuostolių mažėjimu bei darbo efektyvumo augimu, grafikų ir terminų laikymusi, tiek ir įtampos bei streso mažėjimu. Viso to pasekmė – asmeninis pasitenkinimas ir nauda organizacijai.

Reikia akcentuoti, kad laiko planavimo ir jo naudojimo kontekste didelį vaidmenį atlieka organizacijos nuostatos laiko, kaip vieno iš esminių veiklos išteklių, atžvilgiu ir supanti aplinka, kuri gali būti tiek palanki, tiek ir nepalanki efektyviam laiko naudojimui. Didelę įtaką daro ir asmenybės tipas. Nuo konkretaus asmens, jo tikslų, elgesio, įpročių priklauso tiek laiko nuostoliai, tiek ir motyvacija planuoti laiką. Individualus laiko suvokimas bei gebėjimai lemia ir vienos ar kitos laiko planavimo technikos pasirinkimą.

Autorių pateikto modelio taikymas leistų neutralizuoti „laiko vagis“, sumažinti darbo laiko nuostolius, efektyviau išnaudoti darbo laiką ir taip pagerinti veiklos rezultatus, pajauti asmeninį pasitenkinimą ir psichologinį komfortą.

IŠVADOS

Požiūris į laiką, gebėjimas tinkamai paskirstyti laiką, tampa lemiančiu veiksniu, nuo kurio priklauso daugelis rezultatų ir laimėjimų. Laiko planavimas pastaruoju metu yra vis svarbesnis sprendžiant ne tik asmenines žmogaus laiko problemas, bet ir gerinant organizacijos veiklos efektyvumą. Laiko sąnaudų kontrolė ir analizė leidžia identifikuoti laiko nuostolių šaltinius ir rasti papildomų laiko ekonomijos išteklių bei sudaro sąlygas išsiaiškinti, kiek darbų svarbumas, skubumas, sudėtingumas imlūs laikui, ar adekvačios laiko sąnaudos, kokie darbų paskirstymo laike prioritetai.

Pateiktas laiko planavimo ir efektyvaus naudojimo teorinis procesinis modelis, susidedantis iš šių pagrindinių dedamųjų: problemos asmeniui ir organizacijai, sąlygojančios

motyvaciją; laiko planavimo tipologija ir technikos; asmeninė ir organizacinė nauda. Pažymėtina, kad laiko planavimo ir jo naudojimo kontekste didelį vaidmenį atlieka supanti aplinka ir asmenybės tipas. Šio modelio taikymas leistų efektyviai išnaudoti darbo laiką, pagerinti veiklos rezultatus, neutralizuoti „laiko vagis“, mažinti darbo laiko nuostolius, pajauti moralinį pasitenkinimą ir psichologinį komfortą.

LITERATŪRA

1. Arkhangelskij, G. A. *Organizacija vremeni: otlichnoj ehffektivnosti k razvitiju firmy* [Time Management: from Personal Effectiveness to the Development of the Company]. Moskva: Piter, 2007.
2. Augustinas, A. *Išpažinimai*. Vilnius: Aidai, 2004.
3. Bakanauskienė, I.; Petkevičiūtė, N. *Vadovo darbas*. Kaunas: VDU leidykla, 2003.
4. Bly, R. *Make Every Second Count: Time Management Tips and Techniques for More Success With Less Stress*. The Career Press, Inc., 2010.
5. Bolotova, A. K. *Psichologija organizacii vremeni* [The psychology of time management]. Moskva: Aspekt Pres, 2006.
6. Burt, C.D.B., et al. Development of the Time Management Environment (TiME) Scale. *Journal of Managerial Psychology*. 2010, 25 (6): 649-668.
7. Claessens, B.J.C., et al. A Review of the Time Management Literature. *Personnel Review*. 2007, 36: 255-276.
8. Claessens, B.J.C., et al. Planning Behavior and Perceived Control of Time at Work. *Journal of Organizational Behavior*. 2004, 25: 937-950.
9. Farmer, S.; Seers, A. Time Enough to Work: Employee Motivation and Entrainment in the Workplace. *Time & Society*. 2004, 13: 265-284.
10. Forsyth, P. *Successful Time Management*. London: KoganPage, 2010.
11. Green, P.; Skinner, D. Does Time Management Training Work: an Evaluation. *International Journal of Training and Development*. 2005, 9: 124-139.
12. Hink, W., Ginevičius, R. *Laiko valdymas*. Vilnius: Technika, 2006.
13. Janicik, G.A.; Bartel, C.A. Talking About Time: Effects of Temporal Planning and Time Awareness Normson Group Coordination and Performance. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*. 2003, 7: 122-134.
14. Koch, R. *80/20 principas: kaip mažesnėmis pastangomis daugiau pasiekti*. Kaunas: Smaltija, 2003.
15. Krivickas, L. Laiko vagys projektuose ir kasdienėje darbinėje veikloje. [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2014-04-02].
16. Levine, R.; Norenzayan, A. The Pace of Life in 31 Countries. *Journal of Cross-cultural Psychology*. 1999, 30 (2): 178-205.
17. Orlikowski, W.J.; Yates, J. Its about Time: Temporal Structuring in Organizations. *Organizational Science*. 2002, 13: 684-700.
18. Peeters, M.G.A.; Rutte, C.G. Time Management Behavior as a Moderator for the Job-Demand-Controll Interaction. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2005, 10: 64-75.
19. Raymond, L.B. *Achieving Objectives Made Easy! Practical Goal Setting Tools & Proven Time Management Techniques*. Maarheeze: Cranendonck Coaching, 2008.
20. Senvaitytė, D. Gyvenimo tempo Lietuvoje. *Tiltai*. 2006, 2 (35): 72-77.
21. Stoškus, S.; Petukienė, E. Laiko valdymo efektyvumas: teorinis ir praktinis aspektai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2008, 3 (12): p.319-328.
22. Tamoševičienė, R.; Rimkevičienė, A. Laiko valdymo technikos ir jų taikymas darbo procese: vadovų požiūris. *Journal of Management*. 2011, 19 (2): p.31-39.

23. Zimmermann, M. Managing Time and Success for Technical Writers. *Tcworld* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2014-04-05]. <<http://82.165.192.89/initial/index.php?id=178>>.
24. Van Eerde, W. Procrastination at Work and Time Management Training. *Journal of Psychology*. 2003, 137: 421-434.
25. Windschiegel, S.H. Time Management. Managing Telecommunication - based Measures. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-06]. <<http://dls.firstwebcollege.com/Kurse/tc/en/tcte01q07-4gb/files/script.pdf>>

THE THEORETICAL MODEL OF TIME PLANNING AND EFFECTIVE USAGE

Ramunė Čiarnienė*, **Milita Vienažindienė****
Kaunas University of Technology

Summary

Time is a unique resource in that everyone is given an equal amount – 24 hours each day. How we invest that gift is a major factor in how we feel about our lives. Time goes by at the same rate no matter what are we doing. We can't speed it up or slow it down. Unlike the other resources that we can manage, there is no way to control time. The best we can do is take charge of ourselves in the framework of time, investing in those things that matter most. During the last two decades, there has been a growing recognition of the importance of time in today's global and rapid society. The temporal dimension of work has become more important because of expanding global competition and increased demands for immediate availability of products and services. Time is considered as one of the most important and valuable human resources, from both professional and personal sense.

The paper analyzes the problem of time planning and efficient use. Time management can be defined as behaviours that aim at achieving an effective use of time while performing certain goal-directed activities. These behaviours comprise: time assessment behaviours, which aim at awareness of here and now or past, present, and future and self-awareness of one's time use, which help to accept tasks and responsibilities that fit within the limit of one's capabilities; planning behaviours, such as setting goals, planning tasks, prioritising, which aim at an effective use of time; and monitoring behaviours, which aim at observing one's use of time while performing activities and generating a feedback. People have individual perceptions of time and different skills to realize themselves in time. The analysis of the main time management techniques, their features and application possibilities is presented in the paper. Based on the analysis of scientific literature, the authors propose a theoretical model illustrating the importance of time planning and benefits of efficient time usage on individual and organizational level. The presented model consists of the following 3 major components: the problems for individuals and organizations; time planning typology and techniques; and benefits for individual and organization.

Keywords: time, time planning, time management techniques, effective use of time, the model.

Ramunė Čiarnienė*, Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir verslo fakulteto Vadybos katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: vadyba, tausoji gamyba, tiekimo grandinės valdymas, migracija.

Ramunė Čiarnienė*, Kaunas University of Technology, Faculty of Economics and Business, Department of Management, professor. Research interests: management, lean manufacturing, supply chain management, migration.

Milita Vienažindienė**, Kauno technologijos universiteto Ekonomikos ir verslo fakulteto Vadybos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: vadyba, viešasis administravimas, tausoji gamyba, tiekimo grandinės valdymas.

Milita Vienažindienė**, Kaunas University of Technology, Faculty of Economics and Business, Department of Management, assoc. professor. Research interests: management, public administration, lean manufacturing, supply chain management.

ŠAUNAMOJO GINKLO PANAUDOJIMO PRAKTIKA POLICIJOS VEIKLOJE 2013 METAIS

Viačeslav Čigrin*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP
Telefonas (8-37) 303442,
Elektroninis paštas: cigrin@mruni.eu*

Anotacija. Policijos pareigūnas turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Prievarta, galinti sukelti kūno sužalojimų ar mirtį, gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai įvykdyti, ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos. Prievartos rūšį ir jos panaudojimo ribas pasirenka policijos pareigūnas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, teisės pažeidimo pobūdį bei individualias pažeidėjo savybes. Naudodami prievartą, policijos pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių. Kadangi prievartos priemonių panaudojimas visais atvejais apriboja asmens, prieš kurį šios priemonės naudojamos, galimybę veikti pagal savo valią, asmens laisvę ribojančių priemonių naudojimas griežtai reglamentuotas įstatymo teisės normomis, paliekant pareigūnams diskrecijos teisę, pasireiškiančią tik švelnesnės prievartos formos pasirinkimu. Iš visų prievartos rūšių didžiausią pavojų asmeniui, prieš kurį naudojama prievarta, sukelia šaunamųjų ginklų naudojimas. Būtinumas panaudoti prievartą gali kilti įvairiose situacijose, pvz., atremiant pavojingą kėsiniimąsi; jėga priverčiant asmenį įvykdyti teisėtą reikalavimą; sulaikant asmenį, padariusi teisės pažeidimą ir vengiantį sulaikymo, stabdant automobilį ir kt. Todėl policijos pareigūnams išimtiniais atvejais tenka naudoti šaunamąjį ginklą. Straipsnyje apžvelgiami šaunamojo ginklo panaudojimo atvejai 2013 metais.

Pagrindinės sąvokos: šaunamasis ginklas, policijos pareigūnas, šaunamojo ginklo panaudojimas.

IVADAS

Europos policijos chartijos nuostatai teigia, kad šiuolaikinė policija yra socialinė tarnyba, padedanti visuomenei. Policija savo veiksmais teikia paslaugą piliečiams, kuriantiems dvasines ir materialines vertybes, taip pat įstatymui paklūstantiems piliečiams. Tačiau policijos veiklą siejant su paslaugų teikimu nederama pamiršti, kad policija taip pat yra valstybės prievartos priemonė, taikoma piliečiams, nesilaikantiems visuomenės priimtų normų arba jas piktybiškai pažeidžiantiems. Tokiais atvejais teisės privalomumas užtikrinamas pasitelkiant į pagalbą valstybės prievartą¹. Turintys atitinkamus įgaliojimus pareigūnai turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Įstatymų numatytais atvejais ir tvarka pareigūnams leidžiama

¹ Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.

naudoti psichinę ar fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą bei sprogstamąsias medžiagas². Švelniausia prievartos forma yra psichologinė prievarta. Ji suprantama kaip įspėjimas apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą bei sprogstamąsias medžiagas. Psichologinei prievartai taip pat prilyginamas šaunamojo ginklo demonstravimas bei įspėjamieji šūviai. Fizinė prievarta suprantama kaip bet kokio pobūdžio fizinės jėgos bei kovinių imtynių veiksmų naudojimas, specialiųjų priemonių, t.y. lazdų, antrankių, surišimo priemonių, dujų, tarnybinių šunų, transporto priverstinio stabdymo bei kitų aktyvios ir pasyvios gynybos priemonių naudojimas. Pareigūnas turi tam tikrą diskreciją pasirinkdamas naudotinos prievartos būdą, tačiau ši diskrecija pasireiškia tik švelnesnės prievartos formos pasirinkimu³. Prievarta, dėl kurios gali būti sužalojamas kūnas arba kuri gali baigtis asmens mirtimi, gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai atlikti ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos. Šalyje pakankamai dažnai policijos pareigūnai susiduria su situacijomis, kai transporto priemonių vairuotojai nepaklūsta teisėtiems reikalavimams sustabdyti transporto priemones arba pasitraukia iš eismo įvykio vietos. Dažniausiai situacija, kai transporto priemonės vairuotojas nepaklūsta teisėtam policijos pareigūno reikalavimui sustabdyti transporto priemonę, sukelia pareigūnui neigiamas emocijas, ir būtent tokiais atvejais turi pasireikšti jo tvirtas charakteris, psichologinis, teisinis ir profesinis pasirengimas.

Teisės aktai, žinybinės instrukcijos numato visą eilę veiksmų, kuriuos būtina atlikti, siekiant sustabdyti nedrausmingą vairuotoją. Tai ir pranešimas visiems tuo metu patruliuojantiems policijos ekipažams apie nepaklususią reikalavimui sustoti transporto priemonę, galimų jos judėjimo krypčių užblokavimas, transporto priemonės persekiojimas nesukeliant pavojaus aplinkiniams, kitiems eismo dalyviams, persekiojantiems pareigūnams ir net pačiam pažeidėjui ar pažeidėjams. Tarnybinio šaunamojo ginklo panaudojimą reglamentuoja Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnis⁴. Pirmoji jo dalis skelbia, kad policijos pareigūnas, kai kitos prievartos priemonės yra neveiksmingos, kaip išimtinę priemonę turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą. Trečiojoje šio straipsnio dalyje nurodoma, kad policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę ir gyvūnus. Policijos veiklos įstatymas numato šaunamojo ginklo panaudojimo prieš gyvūnus atvejus,

² Lietuvos respublikos policijos veiklos įstatymas. Aktuali redakcija 2012-10-20.

³ Urmonas A. Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: LTU. T. 32(24). 2002 m.

⁴ Lietuvos respublikos policijos veiklos įstatymas. Aktuali redakcija 2012-10-20.

bet jos nedetalizuoja. Norint teisingai suprasti šios teisės ribas, būtina remtis bendrais prievartos priemonės panaudojimo principais (reikalavimais), numatytais 23 str. Akivaizdu, kad paleisti šūvį į gyvūną galima tik tada, kai jis kelia grėsmę pareigūno ar kito asmens gyvybei ir sveikatai ir kitais būtinojo reikalingumo atvejais. Tačiau visada būtina įsitikinti, kad kitos priemonės pašalinti pavojų yra neveiksmingos ar neįmanomos.

Visiškai kitaip vertintina situacija, kuomet transporto priemonės vairavimas sukelia neabejotiną pavojų aplinkinių asmenų sveikatai ar gyvybei, kitų eismo dalyvių transporto priemonėms, padidinto pavojaus statiniams ir objektams, o kitokių priemonių sustabdyti transporto priemonės nėra arba jos išnaudotos ir neduoda reikiamo rezultato. Policijos pareigūnas, laikydamasis visų atsargumo priemonių, turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš tokią transporto priemonę⁵. *Būtina žinoti, kad ginklo panaudojimas prieš transporto priemonę neturi pasireikšti kaip šūvis į transporto priemonėje esantį asmenį. Šūvis į asmenį gali būti pateisintas tik esant atitinkamam atvejui, numatytam Policijos veiklos įstatymo 25 str. 2 d. Todėl ginklo panaudojimas prieš transporto priemonę turi sukelti minimalią riziką asmens gyvybei ir sveikatai. Šauti galima į automobilio padangas ir iš nedidelio atstumo. Be to, kai automobilio greitis yra didelis, kyla pavojus, kad peršovus padangas jis gali apsiversti. Tuomet pavojus kyla ne tik transporto priemonėje esantiems žmonėms, bet ir kitiems eismo dalyviams. Nepateisinama šauti į automobilį esant intensyviai eismui, kai aplink yra kitų automobilių ar pėsčiųjų, nes tai labai padidina atsitiktinio žalos padarymo riziką. Kai nėra aplinkybių, suteikiančių teisę panaudoti ginklą prieš asmenį, policijos pareigūnai, nebūdami įsitikinę, kad šaunamuoju ginklu nebus sužaloti asmenys, ginklo naudoti negali ir turi būti pasirengę transporto priemonę stabdyti kitais būdais. Kai šaunamasis ginklas buvo panaudotas transporto priemonei sustabdyti, pareigūnas nedelsdamas privalo pranešti apie tokį tarnybinio ginklo panaudojimą. Nederėtų pamiršti, kad apie veikas, susijusias su rizika, kylančia panaudojant šaunamąjį ginklą, kalbama ir baudžiamajame įstatyme. BK 30 straipsnis apibrėžia profesinių pareigų vykdymą⁶. Pirmoji šio straipsnio dalis numato, kad asmuo pagal šį kodeksą neatsako už žalą, kurią padarė vykdydamas profesines pareigas, jeigu jis neviršijo įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų. Tuo atveju, kai policijos pareigūno reikalavimui sustoti nepaklusęs transporto priemonės vairuotojas savo tolimesniais veiksmais kelia akivaizdžią grėsmę (pavojų) kitų kelių eismo dalyvių ar kitų asmenų sveikatai, gyvybei*

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Nutartis Nr. 2K–304/2004.

⁶ Lietuvos respublikos baudžiamasis kodeksas. Aktuali redakcija 2013-07-13.

ar turtui, padidinto pavojaus statiniams ir objektams, o kitokių priemonių sustabdyti transporto priemonės nėra arba jos išnaudotos ir neduoda reikiamo rezultato, policijos pareigūno veiksmai, panaudojant tarnybinį šaunamąjį ginklą tokiai transporto priemonei sustabdyti, vertintini, kaip būtinasis reikalingumas⁷. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (aktuali 2013-08-01 redakcija) numato atsakomybę už šį pažeidimą bei tiksliai nurodo, kaip turi būti stabdoma transporto priemonė⁸.

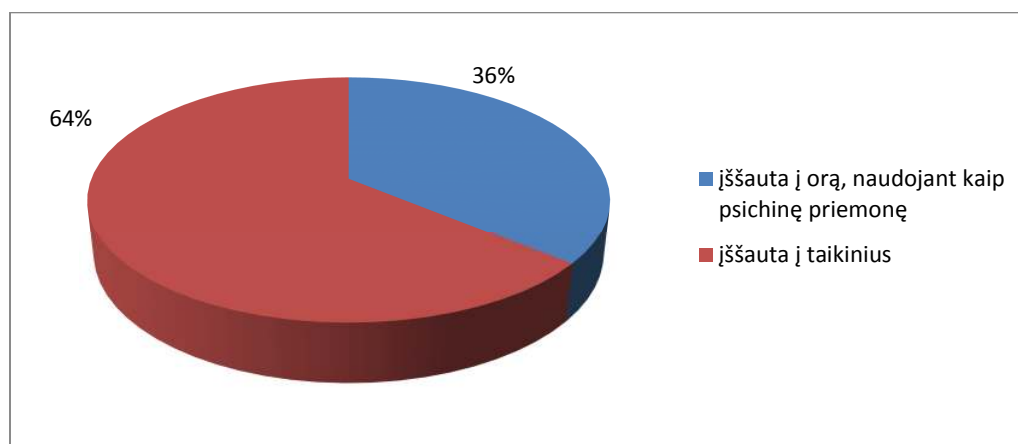
Straipsnio tikslas – apžvelgti policijos pareigūnų tarnybinio šaunamojo ginklo panaudojimo 2013 kalendoriniais metais atvejus.

Straipsnio uždaviniai:

- Apžvelgti šaunamojo ginklo panaudojimo tikslą ir objektą.
- Apžvelgti tarnybinio šaunamojo ginklo panaudojimo teisėtumą.
- Apžvelgti šaunamojo ginklo panaudojimo aplinkybės.

APŽVALGOS REZULTATAI

Apžvalgai buvo panaudota 23-jų tarnybinių patikrinimų medžiaga dėl policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo nuo 2013 metų sausio 10 dienos iki 2013 metų gruodžio 4 dienos. Pareigūnai naudojo tarnybinį ginklą gindamiesi, priverstinai stabdydami transporto priemones, sulaikydami asmenis. Viso per metus buvo iššauti 114 šūviai, iš jų 41 šūviai atlikti šaudant į orą, tai yra šiuos šūvius naudojant kaip psichologinę prievartą (36%) (1 pav.).

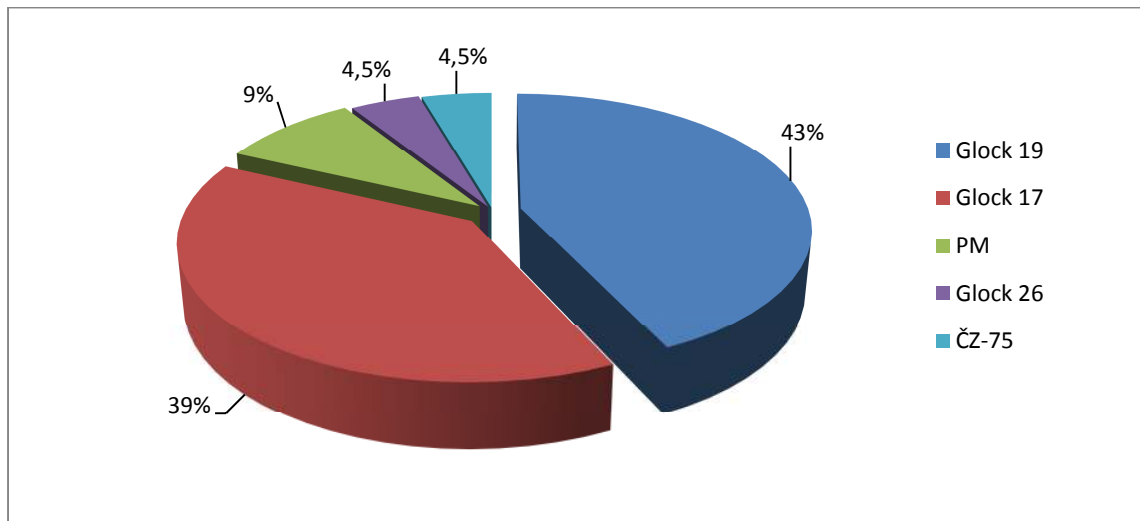

1 pav. Policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimo paskirstymas pagal šaudymo objektą.

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K–565/1999.

⁸ Lietuvos respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Aktuali redakcija 2013-08-01.

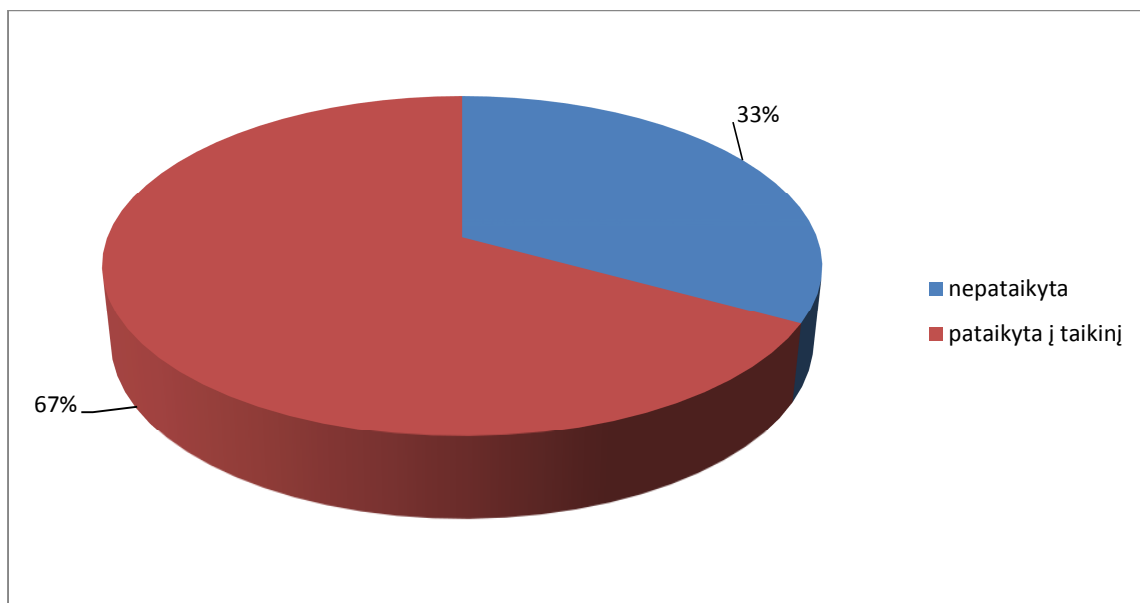
Policijos pareigūnai panaudojo tarnybinius ginklus - įvairių modelių pistoletus (2 pav.).

2 pav. Policijos pareigūnų panaudotų ginklų paskirstymas pagal modelius.

Policijos pareigūnai panaudojo 9 mm tarnybinius ginklus: pistoletus Glock 19 - 10 kartų (43%), pistoletus Glock 17 - 9 kartus (39%), pistoletus PM - 2 kartus (9%), pistoletus Glock 26, ČZ-75 - po 1 kartą (po 4,5%).

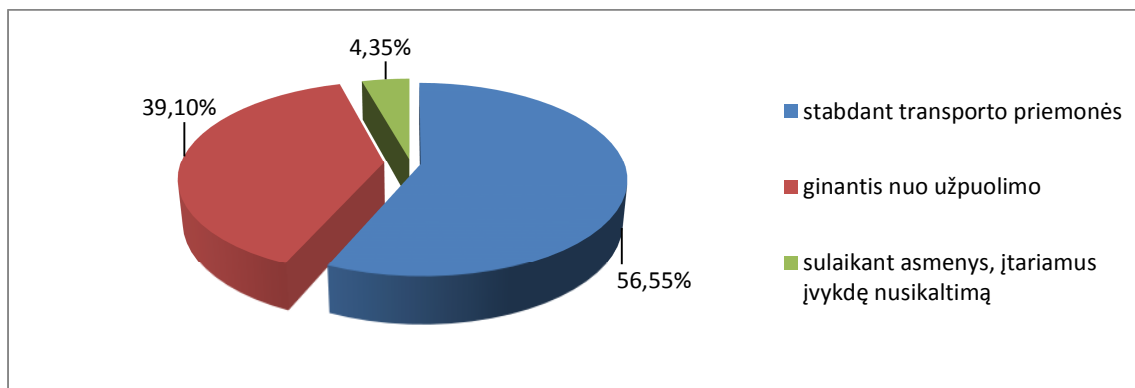
Šaudydami į taikinius (automobilių ratus, į pavojingus gyvūnus, į asmenį įtariamą įvykdžius nusikaltimą) policijos pareigūnai atliko 73 šūvius, pataikydami 49 kartus (67%) (3 pav.).

3 pav. Pataikytų šūvių paskirstymas.

Iš pateiktų duomenų matome, kad policijos pareigūnai šaudo pakankamai taikliai (67% pataikymu), turint omenyje, kad jie šaudė į judančius taikinius (važiuojančio automobilio ratus, bėganti šunį).

Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo tiriamuoju laikotarpiu panaudojimo priežastys pateiktos žemiau (4 pav.).

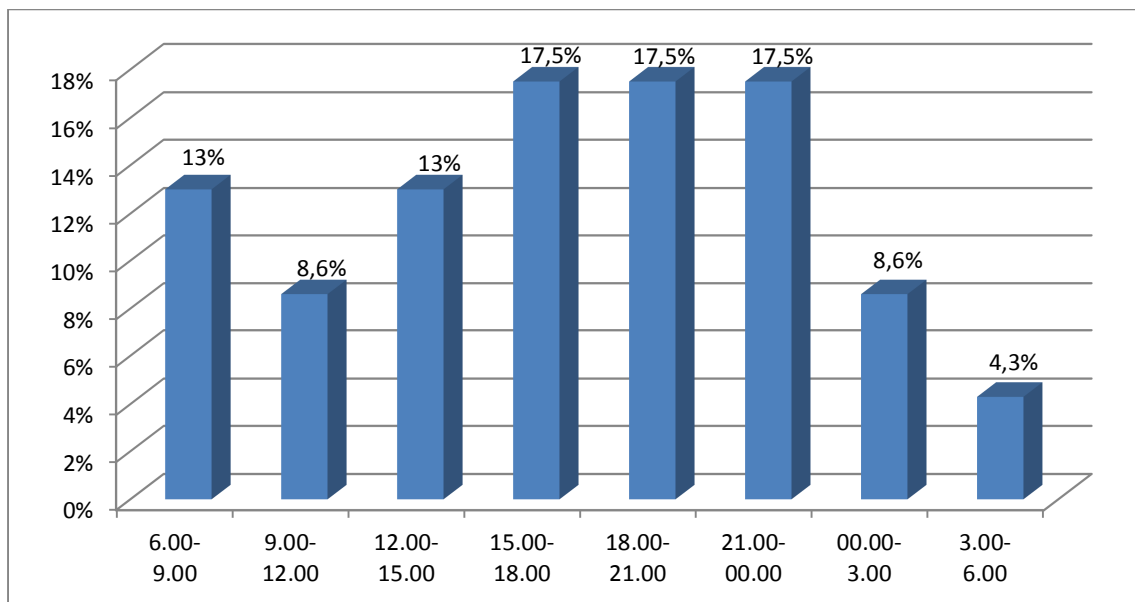

4 pav. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo priežastys tiriamuoju laikotarpiu.

Per 2013 m. Lietuvoje užregistruoti 23 ginklo panaudojimo atvejai. Duomenų analizė parodė, kad 13 kartų (56.5% atvejų) tarnybinis ginklas buvo panaudotas priverstinai stabdant transporto priemones (reikia atsižvelgti, jog priverstinis transporto priemonės stabdymas 6 kartus baigiasi vairuotojų pasišalinimu), 9 kartus (39,2%) tarnybinis ginklas buvo panaudotas ginantis nuo užpuolimo (prieš gyvūnus) ir 1 kartą (4,3%) – sulaikant asmenis, įtariamus įvykdžius nusikaltimą.

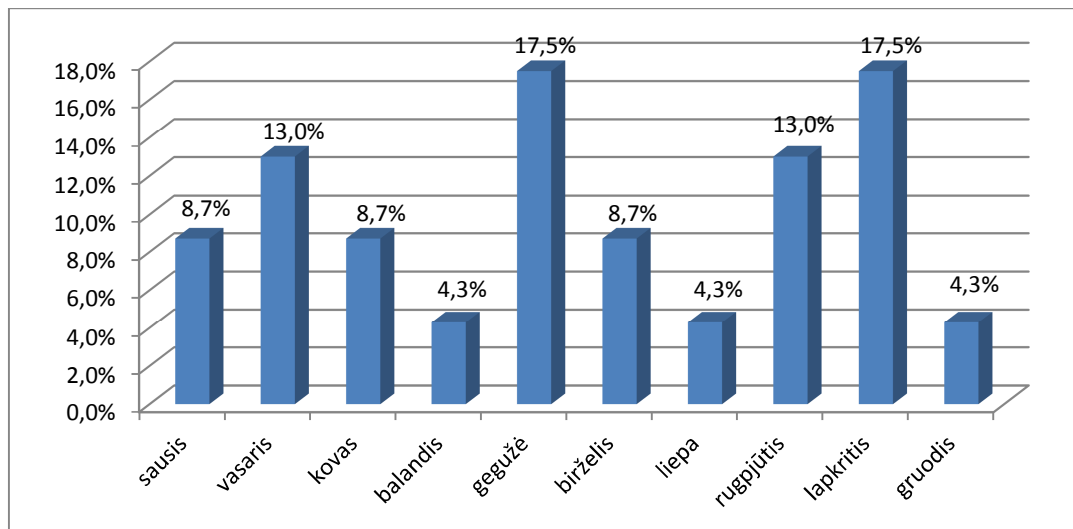
Kadangi sulaikant asmenis tarnybinis ginklas buvo naudojamas tik įspėjamiesiems šūviams, naudojant kaip psichologinę prievartą, akivaizdu, kad didžiausią pavojų kėlė ginklo panaudojimas priverstinai stabdant transporto priemonę. Kalbant apie tikslinę ginklo panaudojimo galimybę ir tikslingumą reikia įvertinti ir paros laiką, kai buvo panaudotas ginklas (5 pav.).

Duomenys rodo, kad nuo 6.00 val. iki 9.00 val. ginklas panaudotas 3 kartus (13%), nuo 9.00 val. iki 12.00 val. ginklas panaudotas 2 kartus (8,6%), nuo 12.00 val. iki 15.00 val. - 3 kartus (13%), nuo 15.00 val. iki 18.00 val. - 4 kartus (17,5%), nuo 18.00 val. iki 21.00 val. - 4 kartus (17,5%), nuo 21.00 val. iki 00.00 val. - 4 kartus (17,5%), nuo 00.00 val. iki 3.00 val. - 2 kartus (8,6%), nuo 3.00 val. iki 6.00 val. - 1 kartą (4,3%). Matome, kad daugumoje atvejų ginklas buvo panaudotas šviesiu paros metu. Nuo 9.00 val. iki 21.00 val. ginklas buvo panaudotas 13 kartų (57%), nuo 21.00 val. iki 9.00 val. 10 kartų (43%).

5 pav. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo paros laikas tiriamuoju laikotarpiu

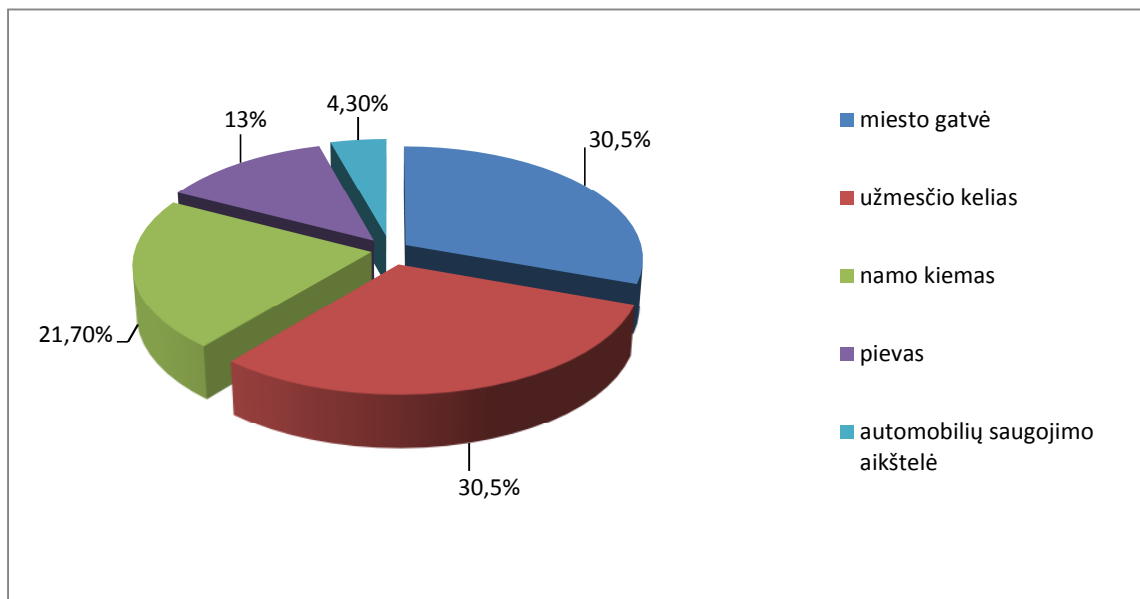
Ginklo panaudojimo atvejai pagal mėnesį pateikti žemiau (6 pav.).

6 pav. Ginklo panaudojimo atvejų paskirstymas pagal mėnesį.

Kaip matome iš pateiktų duomenų, dažniausiai ginklas buvo panaudotas gegužės ir lapkričio mėnesiais - po 4 kartus (po 17,5%), vasarį ir rugpjūtį po 3 kartus (po 13%), sausį, kovą ir birželį po 2 kartus (po 8,7%), balandį, liepą ir gruodį ginklas buvo panaudotas po 1 kartą (po 4,3%), rugsėjo ir spalio mėnesį ginklas nebuvo panaudotas nė karto.

Duomenys pagal ginklo panaudojimo vieta pateikti 7 pav.

7 pav. Ginklo paskirstymas pagal panaudojimo vieta.

Per 2013 m. Lietuvos policija panaudojo šaunamąjį ginklą miestų gatvėse 7 kartus (30,5%), užmesčio kelyje 7 kartus (30,5%), namo kieme 5 kartus (21,65%), pievoje 3 kartus (13%) ir 1 kartą automobilių saugojimo aikštelėje (4,35%).

IŠVADOS

Apibendrinant visų pateiktų tarnybinių patikrinimų medžiagą dėl policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo nuo 2013 metų sausio 10 dienos iki 2013 metų gruodžio 4 dienos matome, kad visais atvejais ginklai panaudoti teisėtai.

Viso per 2013 metus buvo iššauti 114 šūviai, iš jų 41 šūviai atlikti į orą, naudojant kaip psichologinę prievartą (36%).

Savo veikloje policijos pareigūnai panaudojo 9 mm tarnybinius ginklus: pistoletus Glock 19 - 10 kartų (43%), pistoletus Glock 17 - 9 kartus (39%), pistoletus PM - 2 kartus (9%), pistoletus Glock 26, ČZ-75 - po 1 kartą (po 4,5%).

Šviesiu paros metu ginklas buvo panaudotas 14 kartų (58%), tamsiu paros metu 10 kartų (42%).

Lietuvos policija panaudojo šaunamąjį ginklą miestų gatvėse 7 kartus (30,5%), užmesčio kelyje 7 kartus (30,5%), namo kieme 5 kartus (21,65%), pievoje 3 kartus (13%) ir 1 kartą automobilių saugojimo aikštelėje (4,35%).

Tarnybinis ginklas buvo panaudotas priverstinai stabdant transporto priemones 13 kartų (56,55% atvejų), 1 kartą (4,35%) sulaikant asmenis, įtariamus įvykdžius nusikaltimą ir 9 kartus (39,1%) ginantis nuo užpuolimo (prieš gyvūnus).

Policijos pareigūnų šaudymo įgūdžiai yra aukšto lygio, nes šaudant į judančius taikinius (automobilių ratus, į pavojingus gyvūnus, į asmenį įtariamą įvykdžiusį nusikaltimą–apiplėšimą) pataikymai sudarė 67 %.

LITERATŪRA

1. Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.
2. Linkevičiūtė I. Administracinė diskrecija ir jos vertinimas teismų praktikoje. Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: MRU. T. 5(83). 2006m.
3. Saulius Greičius. Prievartos naudojimo įgyvendinant valstybės sienos apsaugos tarnybos funkcijas teisinio reguliavimo aspektai. Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: MRU. T. 76(68). 2005m.
4. Urmonas A. Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: LTU. T. 32(24). 2002 m.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Nutartis Nr. 2K–304/2004.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K–565/1999.
7. Lietuvos respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Aktuali redakcija 2013-08-01. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453621
8. Lietuvos respublikos policijos veiklos įstatymas. Aktuali redakcija 2012-10-20. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=435630
9. Lietuvos respublikos baudžiamasis kodeksas. Aktuali redakcija 2013-07-13. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453631

USE OF A FIREARM POLICE ACTIVITY ANALYSIS

Viačeslav Čirgin*
Mykolas Romeris University

Summary

Law is binding only to ensure the benefits are not always enough, morality, public opinion or belief, therefore legal binding ensured with the aid of state violence. Having the appropriate authority officials cases provided by law has the right to use force when necessary to prevent violations of law, to retain them in the persons and in other cases, protecting and defending individual, society, the State's legitimate interests. In addition, officials in the performance of their official duties, and shall have the right to defend your life and health. For these purposes, the law provides for the right to keep and officials in appropriate situations to use a firearm, and other physical and psychological coercion. As the use of coercive measures in all cases limits the person against whom the measure used, to act according to his will, personal freedom of restrictive measures is strictly regulated in the law, leaving the officers discretion, exerted only a less coercive forms of selection. Of all the species of greatest risk of violence against the person against whom force is used, causes the use of firearms. The need to use force can arise in various situations, for example., Strength, forcing a person to fulfill a legal

requirement; braced dangerous attempt, apprehending a person of an offense and avoids arrest, stop the car and so on. Therefore, in exceptional cases, police officers have to use a firearm. This paper analyzes the use of firearms cases in 2013.

Keywords: firearm, a police officer, use of a firearm..

Viačeslav Čigrin*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Visuomenės saugumas.

Viačeslav Čigrin*, Mykolas Romeris university Faculty of Public Security lecturer Department of State Border Protection. Research interests: Public security.

SEMANTIZMAI POLICIJOS PAREIGŪNŲ TARNYBINIUOSE DOKUMENTUOSE

Rasa Dobržiškienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Tel. 30 36 64
El. paštas rasa.dobrzinskiene@mruni.eu*

Anotacija. Lietuvių kalbos raštingumo problema šiuo metu vis stipriau yra keliamą į viešumą. Tai aktualus klausimas tiek kiekvienam šalies piliečiui, tiek kiekvienos profesijos atstovui kaip tos profesijos įvaizdžio atspindžiui. Šiame straipsnyje analizuojama tik viena klaidų rūšis – semantizmai, vartojami policijos pareigūnų tarnybiniuose dokumentuose. Semantizmų klaidų grupė yra aktuali dėl savo apgaulingos vartosenos, nes semantizmai yra lietuviški žodžiai, tik vartojami ne savo reikšmėmis. Šis požymis lemia, kad paprastai net nesusimąstoma dėl klaidingos vartosenos. Nors kiekvienos kalbos žodynas yra dažniausiai kintanti kalbos dalis, vis dėlto dalis semantizmų policijos pareigūnų raštuose, kaip ir bendrojoje vartosenoje, nekintą jau daugelį metų, yra tvirtai įsišaknijusi ir neleidžia lietuviškiems atitikmenims jų pakeisti. Tokie dažniausi yra veiksmažodžiai (*patalpinti, išimti, aptarnauti, prijungti*), rečiau ne savo reikšmėmis vartojami daiktavardžiai (*daviniai, eilė*), būdvardis (*pilnas, -a*),rieveiksmis (*pilnai*). Siekiant išvengti šių klaidų, reikia jas kuo dažniau viešinti, skatinti pareigūnus vartoti lietuviškus jų atitikmenis ir ugdyti bendrą policijos pareigūnų raštingumą ir kalbos kultūros sampratą plačiaja prasme.

Pagrindinės sąvokos. Kalbos kultūra, policijos pareigūnų tarnybiniai dokumentai, kalbos klaida, semantizmai.

IVADAS

Lietuvių bendrinės kalbos vartojimo ir raštingumo problema pastaruoju metu vis labiau gvildenama ir keliamą į viešumą. Daug lemia ir pačios visuomenės suvokimas, kokią reikšmę jos tautiniam identitetui turi gimtosios kalbos išlaikymas, vertinimas, saugojimas nuo svetimų kalbų neigiamos įtakos ir pan. Kalbos ir visuomenės santykis priklauso nuo visuomenės tautinės savivertės ir kalbos gebėjimo kisti ir prisitaikyti prie naujų gyvenimo realijų nepaminant normų ir reikalavimų. Dideliame informacijos sraute žmogui yra sunku viską žinoti ir išmanyti, nors ta informacija yra labai arti kiekvieno šiandienio žmogaus, ypač esanti elektroninėje terpėje. Be bendro kalbos svarbos suvokimo ir gebėjimo vartoti kalbą kasdienėje aplinkoje, svarbi ir profesijos kalba, jos terminija. Nes ši kalbos atmaina reprezentuoja ne tik patį žmogų, bet ir jo atstovaujamą profesiją. Svetimybių išdaryta kalba nepuošia nė vienos profesijos darbuotojų kalbos bei rodo jų galimą nekompetenciją dirbant savo darbą. Pavyzdžiui, jeigu oficiali institucija teikia dokumentus, parašytus netaisyklinga kalba, ar ją galima vertinti kaip dirbančią atsakingai? Juk atsakingumas, pareigingumas negali būti

skirstomas į svarbų ir nesvarbų. Šios savybės tiesiog yra arba jų nėra. Jeigu neatsakingai elgiamės vienu atveju, ar turėtume elgtis atsakingai kitu atveju? Jeigu kalba yra Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įvardyta kaip valstybinė kalba¹, o valstybinės kalbos pagrindas yra bendrinė kalba, tad diskutuoti šiuo klausimu lyg ir nėra dėl ko. Deja, tikrovėje nerimsta diskusijos, kiek reikia taisyti lietuvių kalbą, kiek įleisti į ją svetimžodžių, ir galiausiai siūloma leisti visuomenei šnekėti taip, kaip ji nori. Šnekėti kaip norime buitiniame gyvenime ir nedraudžiama, tačiau viešajame gyvenime, oficialioje aplinkoje turėtume laikytis tam tikrų taisyklių kaip ir daugeliu kitų atveju. Kas būtų, jeigu mes visur taikytume taisyklę: kaip noriu, taip ir elgiuosi, laikausi tik tų įstatymų, kokių noriu, paisau reikalavimų tik tokių, kokie man patinka ir pan. Ar neįsivyratų chaosas? Ko gero, taip. Taigi taisyklės yra tam, kad suvienodintų visuomenės elgesio ir gyvenimo normas, kad būtų laikomasi įstatymų ir teisės normų ir t. t. Tas pats aktualu ir kalbai: jeigu kiekvienas iš mūsų kalbės bet kur ir bet kada kaip jis nori, vargu ar susikalbėsime. Juk kiekvienas visuomenės sluoksnis turi savą kalbos atmainą, bet ne kiekvienas norėsime perimti kalėjimo, narkomanų kalbos dalykus, kaip ir ne kiekvienas galės kalbėti, o juo labiau suprasti oficialią ir sudėtingų tarptautinių žodžių kupiną kalbą. Tam ir reikalingos normos, kurios reguliuotų, kas ir kada tinkama vartoti, o žmogaus noras ir gebėjimas laikytis tų normų parodo jo visuomeninį ir pilietinį statusą. Tų visuomenės ir profesijos sluoksnių atstovai, kurie yra matomi ir girdimi viešai, turėtų ypač atkreipti dėmesį į tai, kaip jie kalba. Viena iš tokių sričių yra policijos pareigūnų profesija, kuriai kalbos kultūros (plačiąja prasme) išmanymas yra itin svarbus komunikuojant su visuomene. Taip pat svarbu tinkamai ir tiksliai užpildyti teisinės paskirties dokumentus, kad juose pateikta informacija būtų aiški, nedviprasmiška ir pateikta taisyklinga kalba, kad netaptų pajuokų ir kritikos objektu².

Bendradarbiaujant su Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato (toliau – Kauno aps. VPK) vyr. kalbos tvarkytojomis (vyr. specialistėmis), pastebėta tendencija, kad kai kurios kalbos klaidos vis dar vyrauja tarnybinių dokumentų kalboje, nors jau seniausiai įtrauktos į *Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą* ir nuolat primenamos kaip netinkamos bendrinei kalbai. Vienos sunkiausiai atpažįstamų leksikos klaidų yra semantizmai.

Taigi šio straipsnio **objektas** – policijos pareigūnų tarnybiniuose dokumentuose vartojami semantizmai.

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Kaunas: Judex, p. 6.

² <http://www.delfi.lt/pilietis/naujienos/uz-paslaugas-pinigu-negaves-ir-i-policija-kreipesis-vairuotojas-pasipiktino-pareigunu-nerastingumu.d?id=60989661>.

Straipsnio **tikslas** – atskleisti policijos pareigūnų tarnybiniuose dokumentuose dažniausiai daromų leksikos klaidų – semantizmų – vartoseną.

Tikslui pasiekti iškelti šie **uždaviniai**:

1. Aptarti kalbos kultūros reikšmę policijos pareigūno darbe.
2. Išanalizuoti policijos pareigūnų tarnybiniuose dokumentuose rastus semantizmus.
3. Aptarti semantizmų vartojimo priežastis.

Straipsnio **medžiaga** atrinkta iš policijos pareigūnų tarnybinių dokumentų bendradarbiaujant su Kauno aps. VPK vyr. kalbos tvarkytojomis (vyr. specialistėmis).

Medžiagai analizuoti ir rezultatams pateikti taikytas aprašomasis ir analitinis **metodai**.

KALBOS KULTŪROS REIKŠMĖ POLICIJOS PAREIGŪNO DARBE

Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso, patvirtinto Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymu Nr. V-347, 4.25 papunktyje teigiama, kad policijos pareigūnas tarnybiniame veikloje turi tobulinti savo *kalbos*³ ir bendravimo *kultūrą*⁴. *Kalbos kultūra* siaurąja prasme yra kalbos taisyklingumas, o plačiąja prasme ji apima kalbos estetiką ir kalbos etiką⁵. Šiandienėje visuomenėje nepakanka tik kalbos taisyklingumo, vertinama bendravimo visuma – gebėjimas „kiekvienam atvejui parinkti tinkamiausias, pačias paveikiausias kalbos raiškos priemones“⁶, išmanyti, kokioje situacijoje ką ir kaip sakyti. Vadinas, kalba suprantama kaip viena svarbiausių komunikacijos formų. Antra vertus, jeigu ji yra tokia svarbi, ją reikia vertinti ir puoselėti, bet, deja, lietuvių kalbos prestižas tėra utopinė sąvoka. Kalbos ir visuomenės santykis yra ganėtinai probleminis, nepaisant kalbos demokratizavimo, nors kalbos prestižas sudaro vieną iš kalbinės aksiologijos⁷ dalių. Vertybiniu požiūriu kalba gali būti vertinama kaip etninė vertybė, kaip kultūros ir komunikacijos vertybė, kaip prekinė rinkos vertybė, kaip kultūros elemento vertė. Atsižvelgiant į tai, kalba suvokiama ir kaip dvasinio paveldo dalis, ir kaip dabarties įrankis bendrauti ir atlikti visas kalbai būdingas funkcijas⁸. Kalba, tapusi visuotine bendravimo forma, skaidosi į įvairias kalbos atmainas, iš kurių viena yra profesinė kalba, kuri įvardijama

³ Pažymėta straipsnio autorės.

⁴ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. V-347 „Dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2004, Nr. 113.

⁵ Šukys, J. *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa, 2006, p. 9.

⁶ Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2005, p. 74.

⁷ *Aksiologija* – tai vertybių teorija, tirianti vertybių prigimtį, vertinimo pagrindus, motyvus ir kriterijus.

⁸ Pupkis, A. *supra note*, p. 39–40.

kaip dalykinės kalbos atmaina⁹, t. y. profesinėje veikloje ar studijuojant vartojama kalba. Nors dalykinė kalba neapima specialisto ir nespecialisto komunikacijos, tą kompensuoja kalbos kultūros plačiąja prasme sąvoka, reprezentuojanti kalbėtojo gebėjimą kalbėti ne tik taisyklingai, bet ir gražiai, estetiškai bei etiškai.

Policijos pareigūno profesijoje iš tikrųjų svarbi kalbos kultūra plačiąja prasme. Tai profesija, kuriai aktualus dažnas bendravimas: tiek policijos pareigūnų tarpusavio bendravimas, tiek su visuomene. Gerėjantį policijos įvaizdį lemia ne tik pareigūnų darbas, veikla, bet ir plėtojama komunikacija, dar vadinama viešaisiais ryšiais. Be to, svarbus ne tik sakytinis bendravimas, bet ir gebėjimas rašyti, pildyti tarnybinius dokumentus, nes dažnas jų siunčiamas žmonėms, įvairioms institucijoms. Pagal tai, kaip jie būna parašyti, sprendžiama ir apie pačią policijos instituciją, ir apie jos darbuotojus. Patekus į viešumą klaidingai parašytiems dokumentams, institucijos įvaizdis sumenkinamas.

SEMANTIZMŲ VARTOJIMAS – VIENA IŠ POLICIJOS PAREIGŪNŲ TARNYBINIUOSE DOKUMENTUOSE DAROMŲ KALBOS KLAIDŲ

Kalbos norma yra kalbininkų aprobuota ir visuomenei teikiamas bendrinės kalbos reiškinys. Normos nėra dirbtinai sudarytos, jos paremtos gyvosios kalbos taisyklėmis, vartojimo polinkiais¹⁰. Kai nepaisoma kalbos normos – daroma *kalbos klaida*. Kalbos klaidos klasifikuojamos į tarties, kirčiavimo, leksikos, morfologijos, žodžių darybos ir sintaksės. Kiekvienoje iš šių grupių išsiskiria klaidų branduolys, kurio neįveikia nei laikas, nei kalbininkų pastangos, nei kalbos tvarkytojų priminimai. Tos klaidos tiesiog parazituoja ir neleidžia įsitvirtinti jų lietuviškiems pakaitalams.

Iš leksikos klaidų gajausi yra semantizmai (žodžiai, pavartoti netinkama reikšme), nes žodžių reikšmės skolinius atskirti ir įsidėmėti yra sudėtinga. Tai lietuviški žodžiai, tik jie vartojami ne savo reikšme, dažniausiai dėl kitų kalbų poveikio. Žinant, kad lietuvių kalbos žodžiai paprastai turi ne po vieną reikšmę, iš tikrųjų ne visada lengva kai kuriuos jų tinkami vartoti. Svetima reikšme pavartojami įvairių kalbos dalių žodžiai, tačiau dažniausiai – veiksmazodžiai, nes jų reikšmių sistema paprastai gana plati ir įvairiose kalbose labiausiai skiriasi.¹¹

⁹ *Specialybės kalba, profesinė kalba* nuo dalykinės kalbos skiriasi tuo, kad neapima specialisto ir nespecialisto komunikacijos (Kontutyte, E. *Ką apima sąvoka „dalykinė kalba“?* Kalbotyra, Nr. 57 (3), 2007, p. 157).

¹⁰ *Lietuvių kalbos kultūra*, Šiauliai: Lucilijus, 2006, p. 11.

¹¹ Šukys, J. *supra note*, p. 54.

Kai kurios policijos pareigūnų tarnybiniuose dokumentuose daromos kalbos klaidos glaudžiai susijusios su specifiniu kontekstu, būdingu teisiniams tekstams. Pavyzdžiui, semantizmas *talpinti*, kurio reikšmė *daryti, kad tilptų*, paprastai klaidingai vartojamas vietoj veiksmažodžių *spausdinti* (straipsnį, reklamą), *įkelti, įdėti* (į žiniatinklį, tinklalapį, svetainę), *paskelbti* (internete) – šios reikšmės teikiamos *Didžiųjų kalbos klaidų sąrašė, Kalbos patarimuose*, tačiau policijos pareigūnų raštuose jis vartojamas ir šiomis reikšmėmis: *apgyvendinti, apnakvindinti, įlaipinti, uždaryti* ir pan.:

Paprašė jį privažiuoti tarnybiniu automobiliu, nes reikėjo į automobilį *patalpinti* (= įlaipinti) šunį.

Prašo *patalpinti* (= paguldyti) į psichiatrijos ligoninę.

Įrengta nedidelė automobilių stovėjimo aikštelė, *talpinanti* (= kurioje telpa) labai mažai automobilių.

Gauta duomenų iš Interpolo Jungtinės Karalystės nacionalinio biuro, kad šiuo metu V. T. *patalpintas* į HMP Pentonville kalėjimą (= yra HMP Pentonville kalėjime, įkalintas HMP Pentonville kalėjime).

D. E. *patalpintas* (= uždarytas) į areštinę.

Kaip matyti, veiksmažodžio *talpinti* vartoseną praplečiama dar kitomis netinkamomis reikšmėmis, būdingomis tik policijos pareigūnų rengiamiems dokumentams. Nors lietuvių kalboje yra pakankamai atitikmenų kiekvienam veiksmui įvardyti, vis dėlto pasirenkamas veiksmažodis *talpinti* ir vartojamas bet kokiam su buvimu susijusiam veiksmui perteikti.

Kitas veiksmažodis, kuris vartojamas ne savo, tik policijos pareigūnų raštams būdinga reikšme, yra *išimti*. Tikrosios jo reikšmės yra *paimti iš kur, ištraukti; atsiimti, paimti ką duotą; pašalinti, išdildyti*¹². Paprastai bendrinėje vartosenoje šio veiksmažodžio klaidų nepastebima, tačiau kalbamuojų atveju jis vartojamas reikšme *paimti*. Matyt, tokiai vartosenai turėjo įtakos rusų kalbos žodžiai *изъять, изымать*, paskiemeniui išsiversti į lietuvių kalbą. O dabar, nepaisant to, kad rusų kalbos įtaka lietuvių kalbai stipriai mažėja, policijos pareigūnai jaunesniems kolegoms perduoda šį žodį kaip terminą. Kartais tokia vartoseną atrodo net nelogiška, keistoka, pavyzdžiui, ar galima kaip nors išimti alkoholį:

Pareiškėjas pareigūnės paprašė *išimti* (= paimti) iš B. J. alkoholį ir patikrinti jos girtumą, kadangi su girta motina nepilnamečiai vaikai likti negali.

¹² Prieiga internete: <http://www.dlkz.lt>.

Buvo *išimta* (= paimta) 12,9 litro alkoholio bei 872 pakeliai cigarečių, nepaženklintų nustatyta tvarka.

Daugeliu kitų atvejų semantizmas *išimti* vartojamas daiktų konfiskavimo, įkalčių paėmimo reikšmėmis:

Atliekant ikiteisminį tyrimą pagal LR BPK reikalavimus, *išimti* (= paimti) daiktai iš įvykio vietos buvo saugomi Kauno apskr. VPK iki ikiteisminio tyrimo pabaigos.

Bendrinėje lietuvių kalbos vartosenoje klystama vartojant veiksmažodį *aptarnauti* vietoj tinkamesnių ir tiksliau įvardijančių atitinkamą veiksmą veiksmažodžių *prižiūrėti* (namus), *tvarkyti* (sąskaitą), *vežti* (keleivius). Policijos pareigūnų tarnybiniuose dokumentuose šis veiksmažodis dar vartojamas ir kalbant apie teritoriją:

Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato Kauno miesto Panemunės policijos komisariato Viešosios policijos skyriaus Šančių ir Panemunės policijos nuovados *aptarnaujamoje* (= prižiūrimoje; nuovada priklausančioje) teritorijoje yra viešojo maitinimo įstaigos UAB „X“ kavinės-barai.

Dar vienas aktualus dažna vartoseną ne savo reikšme yra veiksmažodis *prijungti*. Jis netaisyklingai vartojamas reikšmėmis *pridėti*, nors jo tikrosios reikšmės yra *prisieti*, *pritvirtinti*; *įtraukti*, *priskirti*¹³, todėl netinkama sakyti:

Prie šio pareiškimo buvo *prijungti* (= pridėti) trys tarnybiniai pranešimai.

Kanceliarinėje kalboje kalbant apie dokumentus, vartojamas tik veiksmažodis *pridėti*, tad ir visais atvejais, kai kalbama apie įvairius dokumentus, vartotinas tik minėtas veiksmažodis.

Mažiau tarp semantizmų yra daiktavardžių, tačiau kai kurių jų vartoseną taip pat yra stipriai įsitvirtinusi tiek bendroje vartosenoje, tiek policijos pareigūnų rašomuose dokumentuose. Daiktavardžiai *daviniai*, *eilė*, vartojami ne savomis reikšmėmis dėl tos pačios rusų kalbos padarytos įtakos mūsų kalbai, iki šių dienų dar vis yra įsitvirtinę vartosenoje:

Atpažino vieną iš vyriškių, kuris galėjo padaryti šį nusikaltimą, ir pateikė jo anketinius *davinius* (= duomenis).

Šią viktoriną jau *eilę* (= daugelį) metų organizuoja.

Lietuvių kalboje žodis *davinys* taip pat yra, tačiau jis reiškia *duodamą maisto ar pašaro kiekį, porciją*¹⁴, o duomuo – *kas duota, kuo remiamasi, darant išvadas*¹⁵. Akivaizdu, kad

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

kalbant apie su maisto kiekiu nesusijusius dalykus, vartotinas tik daiktavardis *duomenys*. Daiktavardis *eilė* turi net penkias reikšmes¹⁶, iš kurių nė viena nežymi nekonkretaus kiekio, tačiau neretai tokia reikšme vartojamą daiktavardį galima išgirsti sakant ar pamatyti parašytą dokumentuose. Taigi reiškiant nekonkretų kiekį vartotini žodžiai *daug*, *daugelis*, *nemaža*, *visas būrys*, *visa grupė* ir pan.

Iš būdvardžių semantizmų minėtinas *pilnas*, *-a* ir iš jo daromasrieveiksmis *pilnai*:

Prie sąskaitos faktūros buvo pridėtas *pilnas* (= užpildytas) 2012-05-07 defektinis aktas.

Iš anksto numatyti tikslią automobilio remonto sumą yra gana sunku, tiksli suma sužinoma tik atlikus *pilną* (= visą) automobilio remontą.

Pilnai (= visiškai) pripažino savo kaltę.

Būdvardis *pilnas*, *-a*,rieveiksmis *pilnai* paprastai siejami su pilnio, pilnumo reikšmėmis, kurios minėtame kontekste yra netinkamos. Šis žodis nevartotinas reikšmėmis *visas*, *-a*, *visiškas*, *-a*; *visai*, *visiškai*.

Taigi šie semantizmai, reikšmės skoliniai, yra dažniausiai vartojami policijos pareigūnų tarnybiniuose dokumentuose. Tai rodo, kad jų vartoseną yra tvirtai įsigalėjusi ir sunkiai vietoj jų skinasi kelią tinkamomis reikšmėmis vartotini žodžiai. Tokiai pasekmei įtakos turi ir abejingumas savo kalbai, nenoras keisti rašto kalbos įpročių. Nors dabartinėje informacijos visuomenėje gausu apbruotų šaltinių (tiek spausdintų, tiek elektroninių), kurie gali pagelbėti rengiant dokumentus, įprotis, kalbos šampai, klišės nugalė norą ir siekį tobulėti. Norint ateityje išvengti aptartų klaidų, siektinas šių klaidų viešinimas, aiškinimas, taip pat pačių policijos pareigūnų kalbos kultūros sąmoningumo kėlimas ir skatinimas tiek informaciją skelbiant institucijos vidiniame intranete, tiek leidžiant spausdintas atmintines ar net organizuojant trumpus kursus, kuriuose būtų nuolat primenamos besikartojančios tarnybiniuose daromos kalbos klaidos. Juk taisyklinga kalba – vienas iš kalbos kultūros plačiąja prasme aspektų, padedančių kurti ir gerinti policijos pareigūno įvaizdį.

IŠVADOS

Kalbos kultūra plačiąja prasme plėtoja kalbos ir raštingumo sampratas, kurios pabrėžia kalbą kaip vieną pagrindinių komunikacijos formų, atskleidžiančių ne tik gebėjimą bendrauti, bet ir komunikacijos dalyvių, kaip tam tikros profesijos reprezentatorių, vaidmenį. Kalbos

¹⁵ Ibid

¹⁶ Ibid

klaidų pobūdis yra įvairus, bet pati painiausia grupė yra semantizmai, nes tai lietuviški žodžiai, tik pavartoti ne savo reikšmėmis. Tokių kalbos klaidų policijos pareigūnų tarnybiniuose raštuose vis dar dažnokai randama. Ypač populiarūs semantizmai *patalpinti, išimti, aptarnauti, prijungti, eilė, daviniai, pilnas, -a, pilnai*. Daugelio jų vartoseną nulemta rusų kalbos įtakos ir vis dar perduodama iš kartos į kartą. Semantizmų lietuviškų atitikmenų vartosenos įsigalėjimui gali įtakos turėti pačių policijos pareigūnų neabejingumas taisyklingai kalbai, domėjimasis raštų kalbos ypatumais ir šių klaidų kuo dažnesnis viešinimas ir aiškinimas.

LITERATŪRA

1. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. V-347 „Dėl Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodekso patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2004, Nr. 113.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Kaunas: Judex, p. 6.
3. *Lietuvių kalbos kultūra*, Šiauliai: Lucilijus, 2006.
4. Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
5. Šukys, J. *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa, 2006.
6. <http://dlkz.lt>
7. <http://www.delfi.lt/piliety/naujienos/uz-paslaugas-pinigu-negaves-ir-i-policija-kreipesis-vairuotojas-pasipiktino-pareigunu-nerastingumu.d?id=60989661>

SEMANTISMS IN OFFICIAL DOCUMENTS OF POLICE OFFICERS

Rasa Dobržinskienė*
Mykolas Romeris University

Summary

The problem of literacy of Lithuanian language is coming more important nowadays and it is the object of discussing. Now the culture of language is understanding like the part of image of every man. He have to use not only correct words and their forms, to make sentences correctly, but also he must have ability to speak fluently, esthetic, politely and so on. It is actual to understand that the language is very important for the nation. Because of that people must to feel value of using it, they must secure and protect it.

The important of national language is actual for professional language too. Every member of his profession have to know terms, grammar rules how to use correct language. Police officers often communicate with people, write documents, which language must be fluently, without incorrect words. Otherwise it can come as object of mock.

There are several group of language mistakes, but only one group of them is analyzing in this article – the semantisms. They are often uses in official documents of police officers. Semantisms are deceitful mistakes, because they are using only with wrong meaning, but the words are correct. This means that a lot of people can't understand and see what wrong are with them. Police officers do the same mistakes too. Several words are using with specific meaning only in official documents of police officers. For example, *talpinti* have meaning *daryti, kad tilptų*, but usually is incorrectly using instead *spausdinti, įkelti, įdėti, paskelbti*, but this word in documents of police officers is using to mean

apgyvendinti, apnakvindinti, įlaipinti, uždaryti and so on. Or the verb *išimti*, which means *paimti iš kur, ištraukti; atsiimti, paimti ką duotą; pašalinti, išdildyti*, but is using instead mean *paimti*. The most of similar using is determined by other language (for example, Russian) influence. Nevertheless Russian is not popular language in Lithuania, it's inheritance is very popular in some places of language, because wrong practice is given by elder colleague to younger.

The most often using semantisms are verbs, but the nouns, adjectives, adverbs are rare semantisms. Only several words like *eilė, daviniai, pilnas, -a, pilnai* are using with incorrect means. But their usage is repeated and the Lithuanian equivalents can't to take strong position to interchange them. It's the future goal to make that words with incorrect meaning will not be so popular in official document of police officers.

Keywords: culture of language, official documents of police officers, mistakes of using language, semantisms.

Rasa Dobržinskienė*, Daktarė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: kalbos kultūra, specialybės kalbos kultūra, pragmatinė lingvistika, televizijos ir spaudos reklamų kalba.

Rasa Dobržinskienė*, Doctor, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: culture of language, professional language, pragmatic linguistics, language of advertisements and commercials.

DOMESTIC VIOLENCE IN CASE-LAW OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Ramunė Jakštienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 30310
El.paštas: jakstieneramune@gmail.com*

Annotation. For various reasons domestic violence became one of the main issues on human rights in Lithuania recently. Lithuania has some experience complying with international human rights standards already. Of course, it faces some difficulties. Case-law of European Court of Human Rights is a helpful source for states seeking to carry out effectively their international duty to protect individuals from domestic violence. So, it's worthwhile to know the general context of the case-law of European Court of Human Rights on this issue. Thus this paper analyses the case-law of European Court of Human Rights on domestic violence issues, precisely – violence against women. Specific human rights (set in the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms) violation of which may arise from the acts of domestic violence are highlighted. The main rules and principles applied in cases involving domestic violence are discussed.

Keywords: domestic violence, human rights.

INTRODUCTION

Recently one of the main issues on human rights in Lithuania is domestic violence. This happened for various reasons. One of them – recent tragedies of domestic violence which shocked Lithuania's society. Adoption of a new specific Law on protection Against Domestic Violence¹ (came into force in 15/12/2011) also provoked big discussions. Another reason for active considerations on this topic is a significant progress in the actions of Lithuania's authorities preparing to ratify Council's of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence, which is focused specifically on preventing domestic violence, protecting victims and prosecuting offenders². Yet another significant factor – recent decisions of European Court of Human Rights (hereinafter – ECHR or Court) against Lithuania on domestic violence issues. In these cases Lithuania was found

¹ Valstybės žinios, 14/16/2011, No. 72-3475.

² <http://www.coe.int/t/dgh/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%202010%20English.pdf> [interactive] [accessed 28/04/2014]

or has admitted itself to be violated human rights established in European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms³ (hereinafter – Convention).

So it's worthwhile to know the general context of the Court's case-law on domestic violence issues.

The object of this research is case-law of European Court of Human Rights on domestic violence issues. Chosen cases deals with the issues of violence against women specifically, at some aspects – the other related persons (their members of family, relatives, *etc.*) also.

The objective of this research is to disclose the main aspects of case-law of European Court of Human Rights on domestic violence issues. In order to achieve the determined aim the following tasks are settled: 1. to review and generalize cases of the Court on the object of a research; 2. to identify specific human rights under the Convention violation of which may arouse from the acts of domestic violence. 3. to discuss the main rules and principles applied by the Court in cases of domestic violence.

Methods of the research. To accomplish mentioned tasks method of analysis of case-law, methods of logical, systemic and comparatyvistic analysis were used.

RESPECT FOR PRIVATE AND FAMILY LIFE

One of the most significant Court's conclusions concerning the obligations of states in cases of domestic violence is that considering domestic violence to be a “private matter” requiring a private prosecution is incompatible with the authorities' obligation to protect person's family life established in Article 8 of the Convention⁴. This was reiterated in *Bevacqua and S. v. Bulgaria*⁵ (§83). The Court also used a rule of customary international law that obliges states to prevent and respond to acts of violence against women with due diligence (§53). The applicant and her husband, who had separated and were divorcing, wished to obtain the custody of their three-year old son and seized the boy repeatedly from each other, including by using physical force. The husband assaulted the applicant repeatedly,

³ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (adopted 4 November 1950, entered into force 3 September 1953). ETS 5; 213 UNTS 221 (ECHR).

⁴ **Article 8**

Right to respect for private and family life

1. Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence.
2. There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic wellbeing of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others.

⁵ *Bevacqua and S. v. Bulgaria*. Application no. [71127/01](#). 12 June 2008.

so she requested interim custody measures and sought assistance in relation to her husband's aggressive behaviour. While the essential object of Article 8 is to protect the individual against arbitrary action by the public authorities, these obligations may involve the adoption of measures in the sphere of the relations of individuals between themselves. Children and other vulnerable individuals, in particular, are entitled to effective protection (§64). The authorities' positive obligations may include a duty to maintain and apply in practice an adequate legal framework affording protection against acts of violence by private individuals. The particular vulnerability of the victims of domestic violence and the need for active state involvement in their protection has been emphasised in a number of international instruments. The concept of private life includes a person's physical and psychological integrity (§65). Stating that the behaviour of the applicant's husband concerned her physical integrity and well-being, the Court came to the conclusion that at the relevant time Bulgarian law did not provide for specific administrative and policing measures and the measures taken by the police and prosecuting authorities on the basis of their general powers did not prove effective. The possibility for the applicant to bring private prosecution proceedings and seek damages was not sufficient as such proceedings obviously required time and could not serve to prevent recurrence of the incidents complained of. In the Court's view, the authorities' failure to impose sanctions or otherwise enforce husband's obligation to refrain from unlawful acts was critical in the circumstances of this case, as it amounted to a refusal to provide the immediate assistance the applicant needed (§83).

The right to respect for one's family life under Article 8 includes a parent's right to being reunited with his or her child and an obligation – albeit not absolute – on the national authorities to take such action (§65). The Court observed that because of its very nature and purpose, an application for interim custody measures must normally be treated with a certain degree of priority, unless there are specific reasons not to do so. No such reasons appear to have existed in this case, because the application was based, *inter alia*, on allegations of aggressive behaviour and thus, contrary to domestic courts' practice, clearly called for priority examination (§68). Prompt measures were needed, in particular, in the child's interest (§72). The national court did not treat the matter with any degree of priority: during the first six months, ignored the issue of interim measures, later handled it for a period of approximately eight months, until the applicant withdrew her request (§70, 71, 76). So the Court considered that the authorities' duty under Article 8 to secure respect for the right to private and family

life of the applicant and second applicant – her son – required the examination of the interim measures application with due diligence and without delay. They were also under a duty to secure the enjoyment of both applicants’ right to normal contacts between them (§73). And they failed to fulfil them.

In *A v. Croatia*⁶ the main ground to conclude state’s violation of a right to private life was its failure to implement decisions of the courts. A female applicant in the period of several years had experienced verbal (including serious death threats) and physical (including hitting and kicking the applicant in the head, face and body, causing injuries) violence by her ex-husband who suffered from severe mental disorders. He was recommended compulsory psychiatric treatment. He often abused the applicant in front of their minor daughter and, on several occasions, turned violent towards her too. The applicant brought a number of separate criminal and minor offences proceedings against him. Some protective measures, ordered by the court, were implemented, others – including compulsory psycho-social treatment – were not. Ex-husband, in violation of a restraining order against him, had hired a private detective who had come to an applicant’s secret address. Her request for an additional protective measure prohibiting him from harassing and stalking her was dismissed on the ground that she had not shown an immediate risk to her life. The ECHR admitted that violence experienced by the applicant pertains to the right to private life because it had interfered with her physical and moral, psychological integrity which is covered by the concept of private life. Under Article 8 states have a positive duty to adopt, maintain and apply in practice an adequate legal framework affording protection against acts of violence by private individuals (§58–60).

It’s worth to note that the Court announced the complaint incompatible *ratione materiae* under Article 6 of the Convention⁷ (fair and public hearing within a reasonable time), because it relates to criminal proceedings against third persons, not the applicant herself (§82–83).

⁶*A v. Croatia*. Application no. 55164/08. 14 October 2010.

⁷Article 6

Right to a fair trial

1. In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice.
2. Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law.
3. Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights:

As to the Article 13 (effective remedy for violation of human rights) the opinion of the Court was that the very same issues (failure of the national authorities to enforce their own decisions had no effective remedy to obtain protection against ex-husband's violence) have already been examined under Article 8 of the Convention and have led to a finding of a violation of Convention. Therefore, it is not necessary to examine the complaint under Article 13 (§87).

Not only actual physical violence may give rise to violation of Article 8. In *Hajduova v. Slovakia* the applicant both verbally and physically was attacked by her husband suffering from a serious personality disorder. She suffered a minor injury and feared for her life and safety, so she moved out of the family home with her children. The husband continued to threaten to kill her repeatedly. National court convicted him, but decided not to impose a prison sentence on him and held that he should undergo psychiatric treatment. The hospital did not carry out the treatment, nor did the national court ordered to carry it out. After his release from hospital the husband verbally threatened the applicant and her lawyer. And only after repeated criminal complaints he was transported to the hospital. In the Court's view, repeated threats after husband's release from hospital, which constitute the basis of the applicant's complaint under Article 8 of the Convention, did not actually materialise into physical violence. Notwithstanding, because of history of physical abuse any threats made by him would arouse in the applicant a well-founded fear that they might be carried out. This, in the Court's estimation, would be enough to affect her psychological integrity and well-being protected by Article 8 (§49) and imposing domestic authorities a duty to take reasonable preventive measures where they knew or ought to have known at the time of the existence of a real and immediate risk (Osman test). Furthermore the particular vulnerability of victims of domestic violence which the Court has highlighted in its case-law the domestic authorities should have exercised an even greater degree of vigilance in the present case (§50). The ECHR found that the national court's failure to comply with its statutory obligation to order perpetrator's detention for psychiatric treatment following his conviction amounted to a

-
- (a) to be informed promptly, in a language which he understands and in detail, of the nature and cause of the accusation against him;
 - (b) to have adequate time and facilities for the preparation of his defence;
 - (c) to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require;
 - (d) to examine or have examined witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him;
 - (e) to have the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court.

breach of the state's positive obligations under Article 8 of the Convention to secure respect for the applicant's private life (§52).

Applicant's complaint under Article 5 of the Convention⁸ alleging that national court's failure to order psychiatric treatment for perpetrator violated her right to security was found incompatible *ratione materiae*. The Court referred to its pertinent jurisprudence that the concept of security must be understood in the context of physical liberty rather than physical safety (§54–55).

The positive duty of a state to protect the right to private life isn't excluded by the fact that the applicant herself had also been violent towards her perpetrator. This is the conclusion the Court made in *Kalucza v. Hungary*⁹ where the applicant was posed to the threat to her physical integrity by her former common-law husband (§61). The applicant involuntarily shared her home with this person as co-owners. Mutual verbal and physical assaults occurred on a regular basis. Criminal complaints, repeated requests for a restraining order and civil proceedings to order his eviction from their flat were to no avail. The applicant was excluded from the protection of specific legal act which afforded protection only to married couples, divorced people and former registered partners (§67). The Court found that the domestic

⁸Article 5

Right to liberty and security

1. Everyone has the right to liberty and security of person. No one shall be deprived of his liberty save in the following cases and in accordance with a procedure prescribed by law:

- (a) the lawful detention of a person after conviction by a competent court;
- (b) the lawful arrest or detention of a person for noncompliance with the lawful order of a court or in order to secure the fulfilment of any obligation prescribed by law;
- (c) the lawful arrest or detention of a person effected for the purpose of bringing him before the competent legal authority on reasonable suspicion of having committed an offence or when it is reasonably considered necessary to prevent his committing an offence or fleeing after having done so;
- (d) the detention of a minor by lawful order for the purpose of educational supervision or his lawful detention for the purpose of bringing him before the competent legal authority;
- (e) the lawful detention of persons for the prevention of the spreading of infectious diseases, of persons of unsound mind, alcoholics or drug addicts or vagrants;
- (f) the lawful arrest or detention of a person to prevent his effecting an unauthorised entry into the country or of a person against whom action is being taken with a view to deportation or extradition.

2. Everyone who is arrested shall be informed promptly, in a language which he understands, of the reasons for his arrest and of any charge against him.

3. Everyone arrested or detained in accordance with the provisions of paragraph 1 (c) of this Article shall be brought promptly before a judge or other officer authorised by law to exercise judicial power and shall be entitled to trial within a reasonable time or to release pending trial. Release may be conditioned by guarantees to appear for trial.

4. Everyone who is deprived of his liberty by arrest or detention shall be entitled to take proceedings by which the lawfulness of his detention shall be decided speedily by a court and his release ordered if the detention is not lawful.

5. Everyone who has been the victim of arrest or detention in contravention of the provisions of this Article shall have an enforceable right to compensation.

⁹*Kalucza v. Hungary*. Application no. 57693/10. 24 April 2012.

courts failed to comply with their positive obligation to decide the cases within a reasonable time and criticised their approach that restraining order could not be issued as both parties were involved in the assaults: the aim of providing effective protection to victims would be seriously undermined (§68, 66). For the Court, protection equally applies in situations where an individual's right to the enjoyment of his home free of violent disturbance is at stake.

Generalizing, domestic violence depending on factual and legal background of the case raises violation of different aspects of the right to private and family life: person's physical and psychological integrity, parent's right to being reunited with his or her child, right to the enjoyment of a person's home free of violent disturbance. Not only actual physical violence, but other forms of violence (threats, for example) may give rise to violation of this right. Victim's violence towards the aggressor doesn't remove the positive duty of a state to protect the right to private and family life.

PROHIBITION OF DEGRADING, INHUMAN TREATMENT AND TORTURE

In *Valiulienė v. Lithuania*¹⁰ the Government of Lithuania taking into account previous case-law of the Court in similar cases presented the Court with a unilateral declaration, acknowledging a violation of Article 8¹¹ (see also concurring and dissenting opinions in *Valiulienė v. Lithuania*). But the Court decided not to accept it (§5) and concluded that the ill-treatment of the applicant in this case, which continually caused her physical injuries, combined with her feelings of fear and helplessness, was sufficiently serious to reach the level of severity under Article 3 of the Convention¹² and thus raised the Government's positive obligation under this provision taken together with Article 1¹³ (§70). The female applicant complained she had been beaten by her male partner on several occasions. The Court grounded its decision on its own case-law interpreting Article 3: ill-treatment must attain a minimum level of severity to fall within the scope of Article 3. The assessment of this

¹⁰*Valiulienė v. Lithuania*. Application no. 33234/07. 26 March 2013.

¹¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos žmogaus teisių teisme 2013 metų veiklos ataskaita [The Report of the Activity in 2013 of the Agent of the Government of the Republic of Lithuania to the European Court of Human Rights]. 1 March 2014. http://www.tm.lt/dok/LRV_%20atstovo_ataskaita_2013.pdf. P.11.

¹²Article 3

Prohibition of torture

No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment.

¹³Article 1

Obligation to respect human rights

The High Contracting Parties shall secure to everyone within their jurisdiction the rights and freedoms defined in Section I of this Convention.

minimum is relative: it depends on all the circumstances of the case, such as the nature and context of the treatment, its duration, its physical and mental effects and, in some instances, the sex, age and state of health of the victim. Treatment has been held by the Court to be “inhuman” because, inter alia, it was premeditated, was applied for hours at a stretch and caused either actual bodily injury or intense physical and mental suffering. Treatment has been considered “degrading” when it was such as to arouse in its victims feelings of fear, anguish and inferiority, capable of humiliating and debasing them and possibly breaking their physical or moral resistance (§65, 66). Article 3 requires states to put in place effective criminal-law provisions to deter of offences against personal integrity, backed up by law-enforcement machinery for the prevention, suppression and punishment of breaches of such provisions which the authorities knew or ought to have known of (§75, 77). The Court concluded, that in the instant case Lithuanian law provided a sufficient regulatory framework to pursue the crimes against applicant (§78). But the practices and the manner in which those criminal-law mechanisms were implemented in the instant case, were defective to the point of constituting a violation of Lithuania's positive obligations under Article 3 of the Convention (§79-86). Because of the flaws in the actions of the relevant state authorities investigation was ineffective and did not provide adequate protection to the applicant against acts of violence: the criminal proceedings by Lithuanian authorities were discontinued because the prosecution has become time-barred, the case was never established by a competent court.

The most recent case against Lithuania *D.P. v. Lithuania*¹⁴ dealt with domestic violence issues also, but this time violence not only against the woman, but her children too. It was declared a violation of Article 3 of the Convention in this case also, this time by a unilateral declaration of Lithuania. The state taking into account the mentioned Court’s conclusion in *Valiuliene v. Lithuania* acknowledged that the manner in which the criminal-law mechanisms had been implemented in the instant case was defective as far as the proceedings were concerned, to the point of constituting a violation of the State’s positive obligations under Article 3 of the Convention (§32). An applicant and her children had experienced systematic beatings by her husband and father of children. Physical and psychological violence continued after divorce: he kept frightening, threatening, terrorizing the children. She alleged that father’s behaviour had had a negative psychological impact on children and had contributed to her son’s suicide. The state acknowledged that the criminal case was not

¹⁴*D.P. v. Lithuania*. Application no. [27920/08](#). 22 October 2013.

examined within the reasonable time and became time barred, so the applicant has not been ensured effective protection of the rights guaranteed by Article 3 of the Convention (§37).

The same conclusion was made in *E.M. v. Romania*¹⁵. Criminal proceedings accusing the female applicant's husband of threats, insults, assault and other acts of violence in the presence of their minor daughter have resulted in acquittal grounding it on the lack of evidences. The Court stated a failure in criminal proceedings to take measures necessary to assess credibility of an alleged act of domestic violence that was supported by forensic evidence. There was a lack of cooperation between the authorities responsible for intervening in domestic violence cases, which had impeded clarification of the facts. Although the applicant had complained only of one incident, the authorities were nonetheless under a duty to act with diligence and to take the matter seriously where the alleged existence of an act of domestic violence, supported by forensic evidence, was brought to their attention.

These cases illustrates the Court's interpretation in other cases that Convention is a living instrument and that the increasingly high standard being required in the area of the protection of human rights and fundamental liberties correspondingly and inevitably requires greater firmness in assessing breaches of the fundamental values of democratic societies¹⁶.

Accordingly, the ill-treatment (even a single act) causing physical injuries, combined with feelings of fear and helplessness, can be sufficiently serious not only to endanger person's physical and psychological integrity, but to reach the level of severity under Article 3 of the Convention also.

RIGHT TO BE NOT DISCRIMINATED

Non-discrimination is an essential component to the realization of women's right. Recognizing gendered violence as a violation of women's rights has been a masive achievement of international human rights' law¹⁷. Of course, not every case of domestic violence against women is gendered based¹⁸. However, in *Mudric v. Moldova*¹⁹ the Court found not only violation of Article 3 of the Convention, but – because of gender based

¹⁵ *E.M. v. Romania*. Application no. [43994/05](#). 30 October 2012.

¹⁶ *A v. Croatia*. *Ibid*, §67.

¹⁷ Otto D. Women's Rights. *International Human Rights Law*. Oxford University Press, 2010. P. 343, 362–363).

¹⁸ Vaigė L. The Concept of Domestic violence in Lithuania and the Concept of Gender from the Perspective of International law. *Socialinių mokslų studijos* [Societal Studies]. 2013, 5 (1). P. 270.

¹⁹ *Mudric v. Moldova*. Application no. [74839/10](#). 16 July 2013.

violence – Article 14²⁰ in conjunction (prohibition of discrimination). The applicant complained that the authorities had tolerated physical and verbal attacks at her home by her ex-husband, and had failed to enforce protection court orders. The Court concluded that fear of further beatings and following beatings, breaking into applicant's house and living there were sufficiently serious to cause the applicant suffering and anxiety amounting to inhuman treatment within the meaning of Article 3 of the Convention (§45). So the Court concluded that the manner in which the authorities had handled the case (long and unexplained delays in enforcing the court protection orders, not subjecting ex-husband to mandatory medical treatment, not starting the criminal proceedings in respect of violence) amounted to a failure to comply with their positive obligations under Article 3 of the Convention (§48, 50, 55).

The Court has already accepted in its case-law that a general policy or measure which is apparently neutral but has disproportionately prejudicial effects on persons or groups of persons who, as for instance, are identifiable only on the basis of gender, may be considered discriminatory notwithstanding that it is not specifically aimed at that group, unless that measure is objectively justified by a legitimate aim and the means of achieving that aim are appropriate, necessary and proportionate. Where an applicant produces *prima facie* evidence that the effect of a measure or practice is discriminatory, the burden of proof will shift on to the respondent state, to whom it falls to show that the difference in treatment is not discriminatory (*A. v. Croatia*, §94²¹). In the Court's opinion, the facts of this case and the findings of the United Nations Special rapporteur on violence against women about domestic violence in Moldova clearly demonstrates that the authorities amounted to repeatedly condoning such violence and reflected a discriminatory attitude towards her as a woman (§63).

Sufficient *prima facie* evidence was also found in cases, where the discriminatory gender based nature of state's failure to protect from inhuman treatment is proved by findings of the United Nations Special rapporteur on violence against women and the National Bureau of Statistics supported by the specific facts of the case: a prosecutor's refusal to start a criminal investigation for physical and psychological abuse by ex-husband towards female

²⁰Article 14

Prohibition of discrimination

The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.

²¹*A. v. Croatia*. Application no. 55164/08. 14 October 2010.

applicant and her minor daughter on the ground that the injuries weren't severe enough; prolonged consideration for a protection order and failure to send it for enforcement; suspension of enforcement of the order to evict the perpetrator, thus forcing the applicants to move into a refuge; applicants' fear of further assaults – in *T.M., C.M. v. Moldova*²² (§62); pressing by police officials to withdraw complaint against aggressor; shielding him from all responsibility by prosecutor's decision to conditionally suspend the proceedings; suggesting reconciliation by social workers since the applicant was “not the first nor the last woman to be beaten up by her husband” – in *Eremia v. The Republic of Moldova*²³(§89)).

And on the contrary, if an applicant doesn't produce sufficient *prima facie* evidence the complaint under Article 14 is rejected: failure to show different treatment compared to others in analogous situations (*Kalucza v. Hungary*, §75²⁴); the fact that certain acts of domestic violence may be the subject of minor offences, but not criminal proceedings does not in itself appear discriminatory on the basis of gender, especially where efforts to seek protection against violence weren't hampered by state authorities (*A. v. Croatia*, §97, 100–101²⁵).

Summarizing, the Court's findings of gender based discrimination are relied on sufficient *prima facie* evidence produced by applicant and supported by statistical data and specific national and international law: customary law (due diligence), provisions of legislation (CEDAW, Belém do Pará Convention), case-law and findings of various bodies (United Nations Special rapporteur on violence against women, CEDAW Committee, United Nations Commission on Human Rights, Inter-American Commission).

MULTIPLE VIOLATIONS

It was already mentioned that ECHR found a violation of Article 8 in *A. v. Croatia*. But it declared that there is no need to examine the complaint under Article 3. In *Valiulienė v. Lithuania* the decision of the Court was opposite. The conclusion in both instances was grounded on the argument that after finding a violation of Convention under one article no separate issue remained under another article because the essence has already been dealt in context of the former. But the Court's case-law shows that there are instances when state's failure to fulfil obligation amounted to violation of both Article 3 and 8. For example, in *B. v.*

²²*T.M., C.M. v. Moldova*. Application no. 26608/11. 28 January 2014.

²³*Eremia v. The Republic of Moldova*. Application no. 3564/11. 28 May 2013.

²⁴*Kalucza v. Hungary*. Application no. 57693/10. 24 April 2012.

²⁵*A. v. Croatia*. Application no. 55164/08. 14 October 2010.

*Republic of Moldova*²⁶ the Court concluded that allowing the aggressor – ex-husband of an applicant – to live in the same apartment as his victim thus rendering ineffective protection order and not prosecuting in public interests exposed her to the risk of further ill-treatment; subjected the applicant to constant fear of further ill-treatment. This fear was sufficiently serious to cause the applicant suffering and anxiety amounting to inhuman treatment within the meaning of Article 3 of the Convention (§58). Besides, the applicant’s physical and moral integrity has been affected by periodic abuse in her own apartment, therefore state authorities have failed to balance the rights involved (the applicant’s right not to be subjected to ill-treatment and ex-husband’s right to use the apartment) and forced the first applicant to continue risking being subjected to violence or to leave home thus violating Article 8 of the Convention.

In *E.S. and others v. Slovakia*²⁷ state has admitted that it failed to discharge the positive obligation to protect the rights of the children applicants under Articles 3 and 8 of the Convention, but not the rights of their mother. She filed a criminal complaint against her husband on the ground that he had ill-treated both her and the children and had sexually abused one of their daughters. He was convicted subsequently, but meanwhile she requested an interim measure ordering her husband to move out of their apartment. The request was dismissed on the ground that the husband had a joint tenancy right and this would restrict his right to use the apartment. The applicants had to move away from their home, their family, their friends and school. The ECHR concluded that until aggressor’s conviction and exclusion him from joint tenancy (a period of some years) no effective remedy was open to the applicant by which she could secure protection for herself and her children against the treatment by her husband which reached the threshold of Articles 3 and 8 in respect of all applicants (§43).

In *Eremia v. The Republic of Moldova* the Court found a violation of Article 14 in conjunction to Article 3 in respect of female applicant and Article 8 in respect of other applicants – her daughters. Physical injuries and the fear of further assaults was sufficiently serious to cause the first applicant to experience suffering and anxiety amounting to inhuman treatment within the meaning of Article 3 of the Convention (§54). The aggressor (husband of applicant) was a trained police officer, so the risk to the applicant’s physical and

²⁶ *B. v. Republic of Moldova*. Application no. 61382/09. 16 July 2013.

²⁷ *E.S. and others v. Slovakia*. Application no. 8227/04. 15 September 2009.

psychological well-being was imminent and serious enough as to require the authorities to act swiftly (§61). The investigation on his violence was suspended with the possibility to be completely released from criminal liability if he committed no further offences for one year, despite his disregard of the protection order not to enter family house, thus shielding him from criminal liability. These facts led the Court to the conclusion that state failed to take effective measures against aggressor and to ensure his punishment (§66). Psychological well-being of other applicants has been adversely affected by verbal abuse and repeatedly witnessing their father's violence against their mother in the family home. So, according to the Court, the domestic authorities did not properly comply with their positive obligations under Article 8 of the Convention in respect of other applicants (§79).

However, the Court rejected the complaint under Article 17 of the Convention²⁸ (prohibition of abuse of rights) as unsubstantiated and manifestly ill-founded in this case. Review of analysed cases shows that the Court rejected complaints under Articles 5, 6, 17. The most common reason for this was that such complaints raised no separate issue or were unsubstantiated.

RIGHT TO LIFE

It was not until 1995 that ECHR took its first decision on the merits under Article 2 (*McCann v. UK*). Since then, it has decided many more Article 2 cases with the result that the meaning of this article has become much clearer and very extensive²⁹. Article 2 of the Convention³⁰ enjoins the state to take appropriate steps to safeguard the lives of those within its jurisdiction. This involves a primary duty on the state to secure the right to life by putting in place effective criminal-law provisions to deter the commission of offences against the

²⁸ Article 17

Prohibition of abuse of rights

Nothing in this Convention may be interpreted as implying for any State, group or person any right to engage in any activity or perform any act aimed at the destruction of any of the rights and freedoms set forth herein or at their limitation to a greater extent than is provided for in the Convention.

²⁹ Harris D.J., O'Boyle M., Bates E.P., Buckley C.M. *Law of the European Convention of Human Rights*. Oxford University Press, 2009. P. 66.

³⁰ Article 2

Right to life

1. Everyone's right to life shall be protected by law. No one shall be deprived of his life intentionally save in the execution of a sentence of a court following his conviction of a crime for which this penalty is provided by law.
2. Deprivation of life shall not be regarded as inflicted in contravention of this Article when it results from the use of force which is no more than absolutely necessary:

(a) in defence of any person from unlawful violence;
(b) in order to effect a lawful arrest or to prevent the escape of a person lawfully detained;
(c) in action lawfully taken for the purpose of quelling a riot or insurrection.

person backed up by law-enforcement machinery for the prevention, suppression and punishment of breaches of such provisions. It also extends in appropriate circumstances to a positive obligation on the authorities to take preventive operational measures to protect an individual whose life is at risk from the criminal acts of another individual, but not imposing an impossible or disproportionate burden on authorities. A positive obligation will arise where it has been established that the authorities knew or ought to have known at the time of the existence of a real and immediate risk to the life of an identified individual from the criminal acts of a third party and that they failed to take measures within the scope of their powers which, judged reasonably, might have been expected to avoid that risk. These are the general principles of right to life described in Court's case-law and reiterated in *Branko Tomasic v. Croatia*³¹ (§49–51). After repeated death threatening, the aggressor, suffering from mixed personality disorder, was sentenced and ordered compulsory psychiatric treatment. When he was released, he shot her wife, daughter and himself. Under ECHR assessment, no adequate measures were taken to diminish the known likelihood to carry out the threats: Government had failed to show that he received psychiatric treatment in prison; no investigation was initiated in respect of his threats to use guns. This means violation of the substantive aspect of Article 2 of the Convention – failure to take all necessary and reasonable steps to afford protection for the lives. Because of the link to this aspect, the Court considered that there is no separate issue to examined complaint of the applicants (relatives of shot woman and her children) under the procedural aspect of Article 2 (effective official investigation) (§65) and Article 13 of the Convention (§70–74).

But in *Kontrova v. Slovakia*³² the Court found separate issues both under Article 2 and 13. After a long history of physical and psychological abuse, including death threatening with a shotgun, an applicant's husband shot two their minor children and himself. The national courts established that the police failed to ensure its obligations: assisting in changing criminal complaint into minor offence one; failing to duly register the applicant's criminal complaint, launching a criminal investigation and commencing criminal proceedings immediately, keeping a proper record of the emergency calls and advising the next shift of the situation, and taking action in respect of the allegation that the applicant's husband had a shotgun and had made violent threats with it. The direct consequence of these failures was the

³¹ *Branko Tomasic v. Croatia*. Application no. 46598/06. 15 January 2009.

³² *Kontrova v. Slovakia*. Application no. 7510/04. 31 May 2007.

death of the applicant's children. Consequently, there has been a violation of Article 2 of the Convention (§55).

The applicant claimed that she had no possibility of obtaining compensation for non-pecuniary damage. The Court itself in appropriate cases award just satisfaction, recognising pain, stress, anxiety and frustration as rendering appropriate compensation for non-pecuniary damage. In the event of a breach of Articles 2 and 3 of the Convention, which rank as the most fundamental provisions of the Convention, compensation for the non-pecuniary damage flowing from the breach should in principle be available as part of the range of possible remedies (§64). However, the action for protection of personal integrity provided her with no such remedy. Accordingly, there has been a breach of Article 13 of the Convention, taken together with Article 2 of the Convention (§65).

Applicants in all analyzed cases were awarded non-pecuniary damage, although smaller than was claimed by applicants. The biggest amounts, ruling on an equitable basis and Court's case-law, were awarded in cases of violation of most fundamental provisions of the Convention: right to life (EUR 25000 in this case (§72); EUR 30000 in *Opuz v. Turkey*³³ (§210); EUR 40000 in *Branko Tomasic v. Croatia* (§78)), right to be protected from inhuman treatment (EUR 15000 in *Eremia v. The Republic of Moldova*, EUR 15000 in EUR 8000 in *E.S. and others v. Slovakia* (§53)); in other cases – smaller amounts.

Coming back to *Kontrova v. Slovakia*, as the complaint under Articles 6 and 8 had the same factual and legal background, the Court considered that it is not necessary to examine the facts of the case separately.

Separate issues and violation of two separate articles were found by the Court in one of most significant cases of its case-law on domestic violence: Article 2 – in respect of the death of applicant's mother and Article 3 – in respect of personal integrity of an applicant (*Opuz v. Turkey*³⁴). There was an escalating violence against the applicant and her mother by applicant's husband. The crimes committed by him were sufficiently serious to warrant preventive measures (stabbing with a knife, running the car on them) and there was a continuing threat to the health and safety of the victims (death threatening with guns). The obstacles resulting from the legislation and failure to use available means deprived the applicant's mother of the protection of her life and safety (§145). Court concluded that the

³³ *Opuz v. Turkey*. Application no. 33401/02. 9 June 2009.

³⁴ *Ibid.*

national authorities cannot be considered to have displayed due diligence as they failed to pursue criminal proceedings on acts of violence in public interest, regardless of the victims' withdrawal of complaints, especially when it happened only because of death threats (§149). In some instances, the national authorities' interference with the private or family life of the individuals might be necessary in order to protect the health and rights of others or to prevent criminal acts. The seriousness of the risk to the applicant's mother rendered such intervention by the authorities necessary in the present case (§144). The Court made a conclusion that state didn't offer any protective measures until the message that complaint is brought before ECHR. In domestic violence cases perpetrators' rights cannot supersede victims' human rights to life and to physical and mental integrity (§147). The criminal proceedings against aggressor on killing applicant's mother with a gun, which have already lasted more than several years, releasing him from detention pending the appellate procedure cannot be described as meeting requirements of prompt and effective investigation (§150–151).

The Court observed that the violence suffered by vulnerable applicant, in the form of physical injuries and psychological pressure, were sufficiently serious to amount to ill-treatment within the meaning of Article 3 of the Convention (§161). And finally it concluded that there has been a violation of this article as a result of the State authorities' failure to take protective measures in the form of effective deterrence against serious breaches of the applicant's personal integrity by her husband (§1). The violence suffered by the applicant had not ended and the authorities had continued its inaction, so they didn't display the required diligence to prevent the recurrence of violent attacks (§169, 173). The public prosecutor ought to have applied legislation on protection from domestic violence and pursue criminal proceedings on its own motion (§168, 171).

What is important that the Court, reasoning on general and unintentional discriminatory judicial passivity in Turkey, mainly affecting women, found a gender based discrimination (violation of Article 14) in conjunction to both violated articles here. Discrimination was found for the first time in a case on domestic violence³⁵. Court based this conclusion on a large analysis of its case-law, provisions of specialised legal instruments (CEDAW, Belém do Pará Convention) and the decisions of international legal bodies on violence against women (CEDAW Committee, United Nations Commission on Human Rights, Inter-American Commission), the approach to domestic violence in Turkey: violence suffered by the

³⁵ http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Violence_Woman_ENG.pdf [interactive] [27/04/2014].

applicant and her mother and failure to protect personal integrity of the applicant and her mother's life may be regarded as gender-based violence which is a form of discrimination against women (§199–200).

The Court didn't find it necessary to examine the same facts also in the context of Articles 6 and 13 (§205).

Reviewing the case-law of ECHR on breaches of Article 2 in domestic violence cases shows that conclusions are based on general principles of interpretation of this right stressing that perpetrators' rights cannot supersede victims' human rights to life and to physical and mental integrity.

CONCLUSIONS

The case-law of ECHR on domestic violence is disparate. This aspect is sometimes highlighted by the very Court. All the analysed cases involved physical and verbal attacks by the aggressor – private individual, but in the Court's view, they have resulted in human rights violations of different nature: Article 8 of the Convention (right to respect for private and family life), or Article 3 (prohibition of torture, inhuman or degrading treatment), seldom – even Article 2 (right to life). Failure of a state to protect from domestic violence may become a violation of several human rights. This is the case when factual and legal background gives rises to separate issues for multiple violations in respect of the same applicant or violations of different rights in respect of different applicants of the case. The most common combination of multiple violations is Article 3 and 8, in other cases – Article 3 in conjunction with Article 14 (prohibition of discrimination), Article 2 and Article 3 in conjunction with Article 14, Article 2 and 13 (right to an effective remedy). The Court rejected complaints on multiple violations under Articles 5, 6, and 17. The most common reason for this was that such complaints raised no separate issue or were unsubstantiated.

Interpretations of ECHR in cases involving domestic violence issues in respect of definition of relevant human right content, extent of states' duties, main principles of application are in principle consistent to its general case-law, but with some specificity. Vulnerability of domestic violence victims requires active and prompt involvement of a state with due diligence in order to effectively perform positive obligations safeguarding human rights. In domestic violence cases perpetrators' rights cannot supersede victims' human rights to life and to physical and mental integrity. The standards used by the Court to measure

whether state has breached its duty to protect specific human rights were so called Osman test (whether the authorities knew or ought to have known at the time of the existence of a real and immediate risk) and due diligence.

Domestic violence depending on factual and legal background of the case raises violation of different aspects of the right to respect for private and family life (Article 8 of the Convention): person's physical and psychological integrity, parent's right to being reunited with his or her child, right to the enjoyment of a person's home free of violent disturbance. Not only actual physical violence, but psychological attacks as well may give rise to violation of this right. Victim's violence towards the aggressor doesn't remove the positive duty of a state to protect the right to private and family life.

According to the Court's interpretation, ill-treatment (even a single act) causing physical injuries, combined with feelings of fear and helplessness, can be sufficiently serious not only to endanger person's physical and psychological integrity, but to reach the level of severity under Article 3 of the Convention also.

Case-law of ECHR on breaches of Article 2 (right to life) in domestic violence cases shows that conclusions are based on general principles of interpretation of this right stressing that perpetrators' rights cannot supersede victims' human rights to life and to physical and mental integrity.

The Court's findings on human rights violations, especially of gender based discrimination (Article 14), are supported by statistic data and specific international law: customary law, provisions of legislation, case-law and findings of various bodies.

Only two of analysed cases have ended with the state's admission with human rights violations. In all the others violation was found by Court's decisions. Under considerations by the Court, the main factors causing human rights violations were legislation (deficiency of it) or the manner of its implementation: deficient national case-law; failure to implement decisions of domestic courts; to investigate effectively; to cooperate between the authorities; to ensure its functions; inaction of competent state authorities. States' representatives, whose actions or inaction amounted to breach of the state's duty varies from officials of police, detention institutions, and national courts to social workers.

Applicants in all analyzed cases were awarded non-pecuniary damage, although smaller than was claimed by applicants. The biggest amounts were awarded in cases of violation of

most fundamental provisions of the Convention: right to life, right to be protected from inhuman or degrading treatment.

Relevant case-law of European Court of Human Rights is a helpful source for legislation, legal practices, interpretations, case-law of national courts of states seeking to carry out effectively their international duty to protect individuals from domestic violence.

REFERENCIES

1. *A v. Croatia*. Application no. 55164/08. 14 October 2010.
2. *B. v. Republic of Moldova*. Application no. 61382/09. 16 July 2013.
3. *Bevacqua and S. v. Bulgaria*. Application no. [71127/01](#). 12 June 2008.
4. *Branko Tomasic v. Croatia*. Application no. 46598/06. 15 January 2009.
5. *D.P. v. Lithuania*. Application no. [27920/08](#). 22 October 2013.
6. *E.M. v. Romania*. Application no. [43994/05](#). 30 October 2012.
7. *Eremia v. The Republic of Moldova*. Application no. 3564/11. 28 May 2013.
8. *E.S. and others v. Slovakia*. Application no. 8227/04. 15 September 2009.
9. *Kalucza v n. Hungary*. Application o. 57693/10. 24 April 2012.
10. *Kontrova v. Slovakia*. Application no. 7510/04. 31 May 2007.
11. *Mudric v. Moldova*. Application no. [74839/10](#). 16 July 2013.
12. *Opuz v. Turkey*. Application no. 33401/02. 9 June 2009.
13. *T.M., C.M. v. Moldova*. Application no. 26608/11. 28 January 2014.
14. *Valiulienė v. Lithuania*. Application no. 33234/07. 26 March 2013.
15. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (adopted 4 November 1950, entered into force 3 September 1953). ETS 5; 213 UNTS 221 (ECHR).
16. Harris D.J., O’Boyle M., Bates E.P., Buckley C.M. Law of the European Convention of Human Rights. Oxford University Press, 2009.
17. <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20English.pdf>
18. http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Violence_Woman_ENG.pdf [interactive] [27/04/2014].
19. Law on protection Against Domestic Violence. Valstybės žinios, 14/16/2011, No. 72-3475.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo Europos žmogaus teisių teisme 2013 metų veiklos ataskaita [The Report of the Activity in 2013 of the Agent of the Government of the Republic of Lithuania to the European Court of Human Rights]. 1 March 2014. http://www.tm.lt/dok/LRV_%20atstovo_ataskaita_2013.pdf
21. Otto D. Women’s Rights. *International Human Rights Law*. Oxford University Press, 2010.
22. Vaigė L. The Concept of Domestic Violence in Lithuania and the Concept of Gender from the Perspective of International law. *Socialinių mokslų studijos* [Societal Studies]. 2013, 5 (1).

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKA BYLOSE DĖL SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE

Ramunė Jakštienė*
Mykolas Romeris universitetas

Santrauka

Viena iš pagrindinių žmogaus teisių temų pastaruoju metu Lietuvoje – smurtas artimoje aplinkoje. Pernai Europos žmogaus teisių teismas dviejose bylose prieš Lietuvą nustatė žmogaus teisių, įtvirtintų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, pažeidimus (vienoje byloje – nusprendus teismui, kitoje – pažeidimą pripažinus). Pagal šio teismo praktiką bylose, kilusiose dėl smurto artimoje aplinkoje, neefektyvi apsauga nuo tokio smurto gali tapti konvencijos 3 str. (kankinimo draudimas), 8 str. (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą), rečiau – 2 str. (teisė į gyvybę) pažeidimu. Atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes ir teisinę aplinką, netinkamas pozityvios pareigos vykdymas gali tapti pagrindu keleto teisių pažeidimui: 3 ir 8 str., 3 str. kartu su 14 str. (diskriminacijos draudimas), 2 str. ir 3 str. kartu su 14 str., 2 ir 13 str. (teisė į veiksmingą teisinę gynybą). Nustačius vieno ar kito straipsnio pažeidimą, pareiškimai dėl 5 str. (teisė į laisvę ir saugumą), 6 str. (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), 17 str. (piktnaudžiavimo teisėmis draudimas) pažeidimo buvo pripažinti kaip nepagrįsti ar nesuteikiantys atskiro pagrindo. Savo suformuotą praktiką kitokio pobūdžio bylose (principus, taisykles, standartus) teismas su tam tikrais ypatumais taiko ir bylose, susijusiose su smurtu artimoje aplinkoje. Pagrindiniais veiksniais, lemiančiais netinkamą pareigos saugoti vykdymą, teismas pripažįsta turinčią trūkumų teisinę sistemą, netinkamas jos įgyvendinimo priemonės ir būdus, ydingą nacionalinių teismų praktiką. Europos žmogaus teisių teismo praktika bylose dėl smurto artimoje aplinkoje yra naudingas teisėkūros, teisinių mechanizmų ir procedūrų, nacionalinių teismų praktikos šaltinis siekiant tinkamai įgyvendinti konvencijos standartus atitinkančią pareigą saugoti nuo smurto artimoje aplinkoje.

Pagrindinės sąvokos: smurtas artimoje aplinkoje, žmogaus teisės.

Ramunė Jakštienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: saugumas ir žmogaus teisių apsauga, administracinė teisė.

Ramunė Jakštienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, lecturer. Research interests: safety and protection of human rights, administrative law.

SVEIKATĄ STIPRINANČIOS APLINKOS KŪRIMAS

Antanas Janušauskas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303668
El.paštas: antanasjanusauskas@mruni.eu*

Santrauka. Paskutiniaisiais dešimtmečiais stebimi gyvenimo pokyčiai, susiję su industrializacija, urbanizacija ir ekonomikos vystymusi, turi neigiamą poveikį daugelio ligų epidemiologijai. Daugumoje išsivysčiusių šalių pagrindinės gyventojų sveikatos problemos susijusios su nejudriu gyvenimo būdu, nesveika mityba, padidėjusio rūkymo ir alkoholio vartojimu. Taip pat pastebima, kad dažna problema yra ankstyvos mirtys nuo išeminės širdies ligos, insulto, nutukimo, cukrinio diabeto, hipertenzijos ar kai kurių onkologinių susirgimų. Kovoiant su šiomis tendencijomis, svarbu, kad vyriausybės ir vietinių bendruomenių lygmenyje būtų priimami įvairūs sprendimai, įtraukiant tiek viešąsias, tiek privačiąsias organizacijas. Žinoma, kad gyvenimo veiksniai turi pastebimą įtaką asmens sveikatai, sveikatos sutrikimų išėjimui bei sveikatos priežiūrai skiriamoms išlaidoms. Gyvenimo kokybės (GK) terminas su sveikata buvo pradėtas sieti po 1948 m., kada Pasaulinė sveikatos organizacija (PSO) pateikė svarbią konceptualią reikšmę iki šiol turintį sveikatos apibrėžimą: „Sveikata yra visapusiškas fizinis, dvasinis ir socialinis gerovės, o ne tik ligų ar negalavimų nebuvimas“. Lietuvoje gyventojų GK tyrimai pradėti tik antroje paskutiniojo praėjusio amžiaus dešimtmečio pusėje.

Pagrindinės sąvokos: gyvenimo kokybė, visuomenės sveikata, sveikatos profilaktika, sveikatinimo programos.

ĮVADAS

PSO yra apibrėžusi „sveikatos stiprinimo“ sąvoką. Pasak PSO, „sveikatos stiprinimas yra procesas, leidžiantis žmonėms kontroliuoti ir gerinti savo sveikatą. Sveikata yra suprantama teigiamai, ji pabrėžia socialinius bei asmeninius išteklius ir fizinius gebėjimus. Todėl sveikatos stiprinimas, apimantis sveiką gyvenimo būdą ir bendrą gerovę, yra ne tik sveikatos sektoriaus atsakomybė.“¹

Vienas iš Lietuvos sveikatos programos, skirtos svarbiausioms šalies žmonių sveikatos problemoms spręsti, tikslų – gyvenimo kokybės gerinimas. Programoje nurodyta, kad „GK – svarbi visos sveikatos sistemos problema, reikalaujanti esminio prioritetų koregavimo ir sveikatos priežiūros resursų perskirstymo“². Pabrėžiama, kad „turimų lėšų negalima naudoti vien ligoms gydyti ir gyvenimui ilginti“. Programoje siūloma sudaryti sąlygas socialiai

¹ Rapley, M. Quality of life research: a critical introduction. Los Angeles. SAGE, 2008.

² Kazlauskaitė, M.; Rėklaitienė, R. Vidutinio amžiaus Kauno gyventojų gyvenimo kokybė. Medicina. 2(41), 2005: 155–161.

remtinių žmonių, neįgaliųjų, sergančių lėtinėmis ligomis pacientų GK pagerinti. Lietuvos sveikatos programos rengėjai atkreipė dėmesį, kad GK iki šiol Lietuvoje beveik nebuvo tiriama ir vertinama. Todėl Programa rekomenduoja vykdyti nuolatinę GK stebėseną ir, remiantis jos duomenimis, rengti GK gerinimo programą. Norint sėkmingai įgyvendinti GK gerinimo strategiją, būtina įdiegti GK stebėsenos sistemą; suaktyvinti piliečių dalyvavimą sveikatos politikos formavime; gerinti visuomenės narių išsilavinimą; sveikatą pripažinti socialine norma; sveikatos priežiūros srityje daugiau dėmesio skirti gyvenimo kokybei³.

Dauguma mokslininkų pažymi, kad šiuolaikinis GK modelis yra pernelyg platus, apimantis daug gyvenimo sferų, tiesiogiai neveikiamų sveikatos ar jos priežiūros⁴. PSO sveikatą apibūdino kaip fizinę, protinę ir socialinę gerovę. Medicinoje GK dažniausiai vadinama su sveikata susijusia gyvenimo kokybe. Ji nagrinėjama siauresne prasme, apimančia fizinį, psichologinį ir socialinį sveikatos lygius, kurie yra veikiami individo patirties, įsitikinimų, lūkesčių ir pojūčių. Ji apibūdina žmogaus subjektyvų pojūtį, kaip jo sveikatos būklė veikia GK. Tik pastaraisiais metais Lietuvoje pradėta nustatyti žmonių GK, pritaikant įvairius GK matavimo instrumentus⁵. GK pradėjo tirti tiek klinicianai, tiek visuomenės sveikatos tyrinėtojai, epidemiologai.

Galima teigti, kad iki šiol atlikti tik gana fragmentiški GK tyrimai, apimantys ne visas amžiaus, socialines grupes ir ligų kategorijas. Iki šiol nėra atlikta pakankamai reprezentacinių nacionalinio lygio GK mokslinių tyrimų, galinčių plačiai ir išsamiai atspindėti problemą.

Hipotezė: Manome, kad pateikta objektyvi informacija padės kryptingam sveikatos propagavimui fakulteto bendruomenei ir efektyviam jaunimo sveikatos mokymui, t.y., paskatins pagalvoti apie žinių, susijusių su gyvensena, spragas; ugdyt bendruomenės narių sąmoningumą.

Šio straipsnio **tikslas** – pavišinti bendruomenei apibendrintus naujausius tyrimus ir rekomendacijas gyvenimo kokybės klausimais ir pagrindinių sveikatos veiksnių koregavimo perspektyvas.

Uždaviniai:

- Padėti suprasti gyvensenos įtaką sveikatai ir ligų atsiradimui.

³ Petrauskas D. Kauno universitetų studentų subjektyvios sveikatos, savijautos ir gyvensenos sąsajų vertinimas. Dis. med.m. dr. laipsniui įgyti. KMU, Kaunas, 2004,151.

⁴ Rybakovas, E. Determinants of strategy for improving the quality of life in local place. Social Sciences, 2011 4, (74), 50-62.

⁵ Šumskienė, J. Gyvenimo kokybės įvertinimas ir praktinė reikšmė. Gydytojas. 2005,10.

- Pateikti įvairių veiksmingų gyvenimo keitimo metodų ir priemonių bendruomenėje.
- Ugdyti bendruomenės narių motyvaciją sveikai gyventi ir aktyvus gyvenimo pokyčių stebėjimas.

Darbo metodologija: Mokslinės literatūros analizei atlikti taikyti lyginamasis analitinis, turinio analizės metodai, aprašomasis ir apibendrinimo.

GYVENIMO KOKYBĖS SAMPRATA IR GYVENIMO KOKYBĖS VERTINIMAS

Medicinoje GK terminas pirmą kartą paminėtas septintojo dešimtmečio viduryje žurnale „Annals of Internal Medicine“, Elkington J.R. straipsnyje „Medicina ir gyvenimo kokybė“. Jau tada buvo iškelta idėja imtis atsakomybės už žmonių, patyrusių inkstų transplantaciją, tolimesnio gyvenimo gerovę. Mokslinio požiūrio į GK raidos pradžia galima būtų laikyti sociologo Allard E. (1978) atliktą tyrimą „Turėjimas, mylėjimas ir buvimas“. Jo metu pirmą kartą užsiminta apie suminę objektyvių ir subjektyvių aplinkybių įtaką žmogaus gyvenimo gerovei. Aštuntojo dešimtmečio viduryje Mičigano universiteto sociologai atliko gyventojų GK tyrimus, nagrinėdami tokių sričių, kaip išsilavinimas, sveikata, šeima, asmeninis gyvenimas, darbas, aplinka ir materialinės sąlygos, įtaką žmonių gerovei. Pasitenkinimas bei laimė buvo pagrindiniai žmogaus GK vertinimo kriterijai. Straipsniuose mėginama apibendrinti GK koncepcijos ypatybes, analizuoti susidomėjimo šia tarpdisciplinine tyrimų sritimi priežastis, aprašyti GK tyrimų metodiką, instrumentų (klausimynų) savybes, praktinio pritaikymo klinikiškių, epidemiologinių bei sveikatos ekonomikos tyrimų metu galimybes. Reikia pastebėti, kad pastaruoju metu didžiausia dalis GK tyrinėjimų yra skirta klinikiškiams vaistų ir gydymo technologijų tyrimams. Atliekant atsiktinių imčių klinikišius eksperimentinius tyrimus, GK vertinimas tapo standartine metodikos dalimi, leidžiančia pademonstruoti gydymo poveikį įvairioms simptomų grupėms ir skirtingoms ligonio gyvenimo sritims. Kartu GK tyrimai pasitarnauja ir tikslingam sveikatos priežiūros lėšų paskirstymui⁶.

Globalinėje sveikatos politikoje svarbiausia laikoma PSO 1977 m. pradėta vykdyti sveikatos politika, kurios strategijoje „Sveikata visiems“ GK ir sveikatos stiprinimui suteikta išskirtinė reikšmė – pagrindinis dėmesys sutelktas į profilaktinius sveikatos palaikymo

⁶ Pukelienė, V., & Starkauskienė, V. QoL Concepts, Measurement and Challenges. Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai / Applied Economics: Systematic Research, 2009, 3 (2), 51-65.

klausimus. Netiesiogiai nurodyti ir sveikatinimo bei GK tikslai, teigiant, kad reikia siekti ne tik pailginti žmogaus gyvenimą, bet ir pailgėjusiam gyvenimui suteikti visavertiškumą⁷.

Tačiau GK samprata iki šiol medicinoje išlieka diskusijų objektu. Plėtojant holistinį sveikatos supratimą, PSO 1993 m. pasiūlė tokį GK apibrėžimą: GK – tai individualus savo vietos gyvenime vertinimas kultūros ir vertybių sistemos, kurioje individas gyvena, kontekste, susijęs su individo tikslais, viltimis, standartais bei interesais. Tai plati koncepcija, kompleksiskai veikiama asmens fizinės sveikatos, psichologinės būklės, nepriklausomybės lygio, socialinių ryšių bei ryšių su aplinka.

Mokslininkai pažymi, kad GK yra vertinama daugeliu aspektų ir turi apimti visas individo gyvenimo sritis. GK tyrimas grindžiamas plačia sveikatos perspektyva: fiziniu, psichologiniu ir socialiniu funkcionavimu bei gerove. Kartais visi neklinikiniai duomenys apie žmogų prilyginami GK, ir tai sukelia neaiškumą, kadangi sveikata ir žmogaus funkcinė būklė – tai tik dvi GK dimensijos. Sveikatos būklė veikia GK, tačiau jos nelemia⁸. Šiuo metu nustatyti penki požymiai, kurie atspindi šiuolaikinį GK modelį:

- GK savo prigimtimi yra daugialypė.
- GK apima subjektyvius ir objektyvius žymenis.
- GK yra dabar egzistuojančių individo gyvenimo aplinkybių įvertinimas.
- GK yra pagrįsta išpažįstamomis vertybėmis ir kintama.
- GK geriausiai gali įvertinti asmenys, pajėgūs atlikti subjektyvią savianalizę.

Įvertinti GK yra sudėtinga, kadangi pati GK sąvoka yra gana abstrakti. GK vertinti naudojami įvairūs klausimynai (instrumentai). Jie sudaromi, remiantis skirtingais GK apibrėžimais, modeliais. Nors ir nėra vieningos nuomonės, GK tyrėjai sutaria, kad visi GK tyrimų instrumentai turėtų matuoti tiriamojo fizinę būklę, psichologinį gerbūvį, bendravimą su kitais žmonėmis ir kasdienę veiklą⁹. Taip pat iki šiol nėra vieningos GK klausimynų klasifikacijos. Apibendrinant išanalizuotą literatūrą, GK klausimynus galima suskirstyti į šias grupes:

1. Bendriniai instrumentai. Jie dažniausiai naudojami populiacijos sveikatai stebėti epidemiologinių tyrimų metu, tačiau tinka ir įvairioms pacientų grupėms tirti bei

⁷ Santos, L.D., Martins, I., & Brito, P. Measuring Subjective Quality of Life: A Survey to Porto's Residents. *Applied Research in Quality of Life*, 2007, 2, 51-64.

⁸ Glanz, K.; Rimer, B. K.; Viswanath, K. *Health behavior and health education: theory, research, and practice*. San Francisco: Jossey-Bass, 2008, p. 552.

⁹ Marans, R.W., & Stimson, R. An Overview of Quality of Urban Life. In *Investigating Quality of Urban Life: Theory, Methods, and Empirical Research*. Social Indicators Research Series, 2011, 45, 1-33.

- įvairioms ligoms ir būklėms palyginti. Dėl platesnių naudojimo galimybių šie instrumentai yra deramai išbandyti esant įvairioms klinikinėms būklėms ir taikyti skirtingoms pacientų grupėms. Jie gali įvertinti nepageidaujamą šalutinį gydymo poveikį fizinei, psichinei ir socialinei sveikatos sritims ir atspindėti bendrą gydymo poveikį paciento gyvenimui. Plačiausiai naudojami ir žinomiausi bendriniai GK tyrimo instrumentai yra: Sickness Impact Profile, Nottingham Health Profile, SF-36, EuroQoL, WHOQOL-100. Jie apima keturis pagrindinius GK komponentus: fizinę būklę, psichologinį gerbūvį, bendravimą ir kasdienę veiklą.
2. Specifiniai instrumentai. Šie instrumentai skirti kokios nors vienos būklės (skausmo, silpnumo) intensyvumui išmatuoti, funkcijos sutrikimo (miego, darbingumo, seksualinės funkcijos) įtakai subjektyviam sveikatos pojūčiui įvertinti. Šie instrumentai jautriau nei bendriniai matuoja ir nedidelius sveikatos pakitimus. Specifiniai ligos vertinimo klausimynai buvo sudaryti siekiant stebėti gydymo efektyvumą, ligos eigą bei atskirų specifinių simptomų išraiškas.
 3. Specifiniai sričiai instrumentai. Jie skirti tam tikriems sveikatos aspektams matuoti. Specifiniai sričiai GK klausimai matuoja tam tikrus atskirus požymius: skausmą, nuovargį, miego sutrikimus, fizinį funkcionavimą. Šio instrumento pavyzdžiai gali būti Beck depresijos skalė, McGill skausmo klausimynas.
 4. Naudos GK instrumentai. Tai daugiau specializuoti GK tyrimo instrumentai. Jie skirti ekonominiams kainos naudos įvertinimams ir rečiau naudojami klinikinių eksperimentinių tyrimų rezultatams vertinti. Tokio tyrimo instrumento pavyzdys yra EuroQoL (EQ-5D) klausimynas. Jis tinkamas daugeliui ligų ir būklių įvertinti, matuoja fizinį, psichinį ir socialinį funkcionavimą, tačiau rekomenduojamas naudoti lygiagrečiai su kitais instrumentais.
 5. Individualizuoti GK tyrimo instrumentai. Individualizuoti GK instrumentai leidžia kiekvienam respondentui pačiam įtraukti ir įvertinti gyvenimo aspektų svarbą. Tokio klausimyno pavyzdys yra Patient Generated Index. Jo klausimų sudarymas pagrįstas Calman K.C. GK apibrėžimu, kuris teigia, kad GK – tai laipsnis, kuriuo asmens viltys atitinka tikrovę. Šią anketą pildo pats respondentas arba klausiantysis. Apklausiamasis pats turi galimybę nurodyti penkias gyvenimo sritis, labiausiai paveiktas ligos, pažymėti savo būseną kiekvienos atžvilgiu, taip pat išrinkti, jo nuomone, svarbiausią sritį, kurios pagerėjimo tikisi. Taigi kiekvienos GK srities išraiškos balai dauginami iš

atitinkamų srities svarbumo koeficientų. Deja, ir individualizuoti GK instrumentai turi kai kurių trūkumų. Kai kurie iš jų yra sudėtingesni ir mažiau suprantami respondentams. Kartu šių anketų analizavimas yra taip pat sudėtingesnis dėl šių anketų individualumo, žemesnio standartizavimo lygio.

Atliekant tyrimą, reikėtų pasirinkti tinkamiausią instrumentą, atsižvelgiant į jo savybes, todėl būtina žinoti keletą sąvokų, apibūdinančių šiuos instrumentus. Pagrįstumas (angl. validity) parodo, ar instrumentas matuoja tai, ką turi matuoti. Vertinant GK, svarbios trys pagrįstumo rūšys: konstrukcijos, turinio ir kriterijaus pagrįstumas. Konstrukcijos pagrįstumas laikomas viena iš svarbiausių instrumento charakteristikų. Jis rodo, ar instrumentas įvairiems pacientams tinkamai vertina GK taip, kaip ją apibrėžė tyrinėtojas ir suprato respondentas. Vertinant konstrukcijos pagrįstumą, pirmiausia stengiamasi rasti atsakymą, ar teisingas pats teorinis GK modelis. Po to bandoma nustatyti, ar sudaryta matavimo skalė atitinka šį teorinį modelį. Kriterijaus pagrįstumas parodo instrumento tinkamumą gauti tam tikros gyvenimo srities vertinimą, – ar jis atitinka tam tikrą standartą. Stabilumas (angl. reliability) rodo, kaip kartotinių matavimų reikšmės yra artimos medianai. Jei pakartotinai atlikti matavimai artimi buvusiai reikšmei, tai rodo didelį tyrimo instrumento stabilumą. Jautrumas (angl. sensitivity) rodo, ar instrumentas pajėgus aptikti kliniškai reikšmingus pokyčius tarp grupių. Norint tiksliai išmatuoti GK, būtina taikyti tinkamą tyrimo metodiką, užtikrinančią pagrįstumą, stabilumą ir jautrumą. Gauti rezultatai turi būti ir interpretabilūs, tai yra būti suprantami ir turėti praktinę ar teorinę prasmę. Siekiant aukštos tyrimų kokybės, GK instrumentai turi būti testuojami ir įvertinami pagal įvairius statistinius rodiklius.

Didžiausią įtaką žmonių sveikatai pastaruoju metu ėmė daryti šiuolaikinės epochos ligos, susijusios su gyvenimo ir aplinkos pokyčiais. Tai onkologinės ligos, širdies kraujagyslių ligos, nelaimingi atsitikimai ir traumos, psichinės būklės. Tyrinėtojai atkreipė dėmesį, kad, pailgėjus vidutinei populiacijos gyvenimo trukmei, padaugėjo dėl organizmo senėjimo atsirandančių ligų. Paradoksalu tai, kad, pailgėjus gyvenimo trukmei, paskutinius gyvenimo metus ar net dešimtmečius seni žmonės pragyvena nekokybiškai, skųsdamiesi įvairiais negalavimais bei GK pablogėjimu tiek fizinės, tiek psichinės gerovės srityse. Į tai atkreipė dėmesį sociologai, sveikatos ekonomikos tyrinėtojai, pradėję naudoti sudėtingesnius populiacijos sveikatos vertinimo žymenis, pvz., QALY (Quality Adjusted Life Years Lost) – kokybiškai pragyventų gyvenimo metų praradimą, sveikatos technologijų vertinimui.

Visuomenės sveikatos srityje GK žymenys naudojami gyventojų grupių sveikatos pokyčiams stebėti, vykdomos sveikatos apsaugos ir socialinės politikos programų poveikiui visuomenei įvertinti. Gyventojų sveikatos rodiklių ir GK stebėjimas yra svarbus Lietuvos sveikatos programos uždavinys. Sveikatos, gyvensenos ir GK žymenų stebėseną turi padėti vertinti įvairių gyventojų grupių būklę ir nustatyti sveikatos priežiūros bei ekonomikos prioritetus. Populiacinių ir didelės rizikos prevencinės strategijos priemonių taikymo efektyvumą leis įvertinti pakartotiniai GK tyrimai.

KAS LABIAUSIAI ĮTAKOJA MŪSŲ SVEIKATĄ?

Sveikatai daro įtaką 4 pagrindiniai veiksniai: paveldimumas (apie 20 %), sveikatos priežiūros tarnybų veikla (apie 10 %), aplinka (apie 20 %) bei gyvensena (apie 50 %). Paveldimumą mažai galima paveikti. Sveikatos priežiūros sistema, jeigu yra orientuota teikti gydymo paslaugas, taip pat nedaug prisideda gerinant visuomenės sveikatą. Taigi gerinant gyventojų sveikatą pagrindinį vaidmenį vaidina sveikatą stiprinanti (arba ją žalojanti) aplinka bei gyvensena¹⁰. Informuoti žmones, ką jiems daryti ir ko nedaryti, nėra efektyvus metodas siekti jų elgesio pokyčių. Alternatyvus požiūris yra sudaryti sąlygas patiems žmonėms sąmoningai pasirinkti sveikesnę gyvenseną, kurti sveikatą stiprinančią gyvenamąją bei socialinę aplinką. Šiuo metu vyrauja mokslškai pagrįsta nuomonė, kad mus supanti aplinka įtakoja mūsų sveikatą taip:

- Fiziškai (fiziniai) - tai oras, vanduo, tarša, triukšmas, radiacija, sunkieji metalai, atliekos ir pan.;
- Socialiai - tai įvairios socialinės normos, vertybės, papročiai, įpročiai, mados, nuomonės ir pan.;
- Politiškai - politinis šalies stabilumas, santvarka, žmonių teisės, konstitucinė struktūra, informacijos laisvė, politinės partijos ir pan.;
- Ekonomiškai – tai atskiruose mokslo ir gyvenimo srityse (finansų, infrastruktūros, žemės ūkio, transporto, pramonės, socialinės gerovės, gamtos apsaugos, švietimo, ir pan.) vykdoma politika;

Sveikatą palaikančios aplinkos koncepcija paskelbta Otavoje 1986 m. (Sveikatai palankios aplinkos kūrimas yra viena iš penkių pagrindinių sveikatos stiprinimo veiklos

¹⁰Brownson RC, Fielding JE and Maylahn CM. Evidence-Based Public Health: A Fundamental Concept for Public Health Practice. *Annul Rev Public Health*. 2009; 30:178.

krypčių, patvirtintų Otavos chartijoje.), toliau buvo plėtojama Sundsvolio (1991 m.) sveikatos stiprinimo konferencijoje, kurioje buvo pateikti trys sveikata stiprinančios aplinkos kūrimo modeliai¹¹:

- Sveikatos stiprinimo strategijų analizės modelis (angl. Health Promotion Strategy Analysis Model – HELPSAM), skirtas aplinkos sąlygojamoms sveikatos problemoms išsiaiškinti ir sprendimams surasti. Jis apima septynias sveikata stiprinančios aplinkos kūrimo strategijas:
- Sveikatos politikos formavimas. Sveikatos politika yra priemonė gerinti visuomenės sveikata ir mažinti skirtingų individų grupių bei socialinių sluoksnių nelygybę. Šiuo metu vyrauja visuotinai priimta nuostata, kad gyvenimo sąlygų pagerinimas turėjo didesnės įtakos ligų ir ankstyvų mirčių prevencijai negu gydymo ir diagnostikos pažanga.
- Sveikatos santykių reglamentavimas. Sveikatos teisinius santykius reguliuoja įstatymai ir kiti norminiai dokumentai. Nustatydami standartus ir normas (pvz., pramoninių teršalų lygi) bei gindami silpnesniųjų (pvz., vaikų) teises, įstatymai ir kiti teisės aktai, norminiai dokumentai reguliuoja visuomenės gyvenimą. Vieni tik įstatymai ir kiti teisės aktai negali sukelti esminių ir ilgai trunkančių elgsenos pokyčių, tačiau gali daryti didelį poveikį kartu su sveikatos ugdymu ir švietimu, kai didžioji visuomenės dalis jau pribrendusi keistis.
- Organizacijų veiklos perorientavimas. Asmenų ar organizacijų iniciatyvas visuomenės sveikatos problemoms spręsti kartais perima, palaiko ir plėtoja didžioji visuomenės dalis, kuri perorientuoja minėtų organizacijų struktūras ir veiklos kryptis. Antra vertus, tai gali slopinti iniciatorių energiją ir aktyvumą.
- Atstovavimas. Norint sukurti sveikatai palankią aplinką reikia stengtis tinkamai pateikti (atstovauti) sveikatos stiprinimo veiklą (interesus) visuomenei ir kitiems sektoriams, propaguoti sveikatos politiką, kuri atitiktų visuomenės sveikatos poreikius ir remtų pastangas ją stiprinti. Sunku pakeisti nesveiką žmonių elgseną, jeigu nėra galimybės pasirinkti alternatyvos, todėl reikia pateikti ne tik problemas, bet ir jų sprendimo būdus. Tai nauji gaminiai (automobilių saugos diržai, dviratininkų šalmai ir kt.), sveika aplinka (neužteršta tabako dūmais, alerginėmis

¹¹ Bauer G, Davies JK, Pelikan J. The EUHPID Health Development Model. Health Promotion International. 2006; 21(2): 153–4.

medžiagomis ir kt.), ištekliai (struktūrinių fondų lėšų panaudojimas sveikai gyvensenai skatinti), reikalingi problemoms naujoviškai spręsti, programoms ir planams parengti. Žiniasklaida taip pat gali propaguoti geresnės sveikatos siekius. Geresnės sveikatos propaguotojams kartais yra pavojus patirti kai kurių stiprių visuomenės grupių ir struktūrų pasipriešinimą.

- Sajungininkų telkimas/ informuotumo didinimas. Identifikavus sveikatos problemas, kitas būtinas žingsnis yra didinti visuomenės informuotumą. Be plataus masto informacijos kampanijų, ši strategija dar apima sveikatos mokymo profesionalų kvalifikacijos kėlimą ir sveikatos patarimus įvairioms visuomenės grupėms ir individams. Visose valstybėse yra valstybinės įstaigos, atsakingos už su sveikata susijusios informacijos skleidimą gyventojams (pvz., apie piktnaudžiavimą narkotikais, eismo saugumą, maisto produktus ir kt.). Svarbu kurti sąjungas, ieškoti sąjungininkų ir įtraukti į šią veiklą verslo, nevyriausybines organizacijas, žiniasklaidą.
- Įgalinimas (galimybių sudarymas). Sveikiau elgtis žmones skatina šie veiksniai - sveikesnių gaminių kūrimas (automobilių saugos diržai, dviratininkų šalmai, sveikesni maisto produktai, saugesni darbo įrankiai ir kt.); sveikesnių aplinkos sąlygų sudarymas (nerūkymo vietos, apsaugotos nuo alerginių medžiagų patalpos ir t. t.); išteklių sutelkimas naujoviškai spręsti problemas; sveikatą stiprinančios veiklos planavimas ir organizavimas.
- Jėgų sutelkimas / galios įgijimas. Šios strategijos tikslas – į visuomenės sveikatos problemų sprendimą įtraukti ir priversti aktyviai dalyvauti tuos, nuo kurių priklauso tų problemų sprendimas. Viena iš tokių bendruomenės dalyvavimo ir savitarpio pagalbos formų yra moterų, vaikų, aplinkos apsaugos, vartotojų, ligonių nevyriausybinių organizacijų. Ši strateginė kryptis dažnai užmirštama, jeigu reikalai tvarkomi iš viršaus žemyn, nurodant, kaip veikti.

1. Sundsvalio sveikatą palaikančių aplinkų piramidė (angl. Sundsvall Pyramid of Supportive Environment) padeda suprasti sveikatą palaikančios aplinkos kūrimo koncepciją, pateikia pagrindines veiklos sritis. Švietimas ir socialinės pagalbos sistema, sudarančios Sundsvalio piramidės sienas, yra pagrindinės sveikatą palaikančių aplinkų sritys, glaudžiai susijusios su kitomis keturiomis (maistu, būstu, darbu, transportu), atspindinčiomis bazinius žmonių poreikius. Minėtų aplinkos veiksnių įtaka asmens ir visuomenės sveikatai yra

akivaizdi, kiekvienas sveikatos priežiūros specialistas gali pateikti daug pavyzdžių, kaip sveikatą veikia valstybės ir bendruomenės lygiu funkcionuojanti švietimo ir socialinės pagalbos sistema, darbo ir gyvenimo sąlygos, maisto sudėtis ir kokybė, transporto infrastruktūra ir oro tarša

2. Sveikatą palaikančių aplinkų veiklos modelis (angl. Supportive Environments Action Model – SESAME) naudojamas HELPSAM modelio sveikatos stiprinimo strategijoms įgyvendinti. Geriausia, kai pirmasis žingsnis – poreikių ir problemų nustatymas – žengiamas kartu su antruoju – sąjungininkų suradimu ir sąjungų sudarymu. Idealu, jei kartu dirbtų visi suinteresuoti ir prevencijos veikla užsiimantys asmenys – švietimo, sveikatos apsaugos, policijos, savivaldybės darbuotojai, nevyriausybinų organizacijų atstovai ir pan. Veiklos planui parengti reikia numatyti konkrečias veiklos kryptis ir jų įgyvendinimo priemones (trečiasis žingsnis). Priemonių gali būti daug ir įvairių – priklausomai nuo problematikos ir institucijų bei organizacijų dalyvavimo veikloje. Kiekvienai priemonės įgyvendinančiai organizacijai reikėtų suformuluoti konkrečias užduotis. Turėtų būti prisiminta Bažnyčia ir nevyriausybines organizacijos. Ketvirtasis žingsnis – veiklos plano sudarymas ir išteklių sutelkimas. Itin svarbu apie planuojamą veiklą paskelbti spaudoje, plakatuose, per vietos radiją, televiziją. Kuo daugiau žmonių ir organizacijų apie ją išgirs ir ja susidomės, tuo daugiau ją parems finansiškai ir kitaip. Ištekliai – tai ne vien pinigai. Svarbu žmonės, idėjos, kompetencija, technika, laikas. Sukaupus visus išteklius bus lengviau įgyvendinti veiklos planą. Penktasis žingsnis – numatytos veiklos įgyvendinimas. Būtinai veiklos etapas – mokymų organizavimas. Daugelyje šalių buvo veiksminga vadinamoji bendraamžių švietimo programa. Labai svarbus veiklos tęstinumas, kurio galėtų būti pasiekta įtraukus veiklos plano priemones, nuostatas į regioninės plėtros programą, kad panašios priemonės būtų įgyvendinamos kitose bendruomenėse. Sveikos gyvensenos propagavimo grupių aktyvistai, ėmęsi iniciatyvos įgyvendinti veiklos plano priemones, tolesnę veiklą turėtų perduoti kitiems, o patys tapti konsultantais ar patarėjais. Tai būtų jau šeštasis žingsnis – palaikomųjų struktūrų sukūrimas. Septintasis žingsnis – rezultatų įvertinimas. Atsakoma į klausimus: kas buvo padaryta? kaip? ar tai davė naudos? Rezultatus įvertinti padeda pagrindinių vykdytojų ir poveikio grupių atstovų apklausa. Labai gerai, jeigu prieš pradėdant darbą buvo išplatintos anketos. Dabar anketas galima platinti pakartotinai ir įvertinti atsakymus. Jei veikla pasirodė nepakankamai efektyvi, ją reikėtų koreguoti. Rezultatai turėtų būti vertinami visą plano įgyvendinimo laiką, stebint jo eigą. Aštuntasis žingsnis – veiklos plano priemonių

atnaujinimas – turėtų būti dinamiškas ir nuolat vykstantis procesas. Veiklos plano priemonių įgyvendinimą galima įsivaizduoti kaip parabolę. Iš pradžių procesas, palaikomas žmonių entuziazmo ir tikėjimo, staigiai kyla, kol pasiekia viršūnę, paskui pamažu leidžiasi žemyn, nes atsiranda daugybė abejonių – ar gerai vykdomos planuotos priemonės, ar tinkamai pasirinkti prioritetai. Atnaujinus, papildžius ir patobulinus priemonių sąrašą, parabolės kreivė vėl pamažu pradeda kilti.

Ne kartą bandyta apibūdinti terminą „sveikatos stiprinimas“. Toliau pateikiami plačiausiai taikomi apibrėžimai. Vienas iš trumpiausių apibrėžimų – sveikatos stiprinimas yra mokymo ir aplinkos veiksnių visuma, padedanti veikti ir sudaryti palankias sveikatai gyvenimo sąlygas. Gera sveikata – tai dinaminė fizinės, emocinės, socialinės, dvasinės ir intelektualinės sveikatos pusiausvyra. Gyvenimo būdo keitimą palengvina mokymosi procesai, kurie skatina sąmoningumą, motyvaciją, suteikia įgūdžius ir, svarbiausia, sudaro galimybes pasinaudoti aplinka, priimant palankius sveikatai sprendimus. Siekiant pagerinti sveikatą visame pasaulyje, dauguma tarptautinių, su sveikata susijusių, konferencijų, į pagrindinę darbotvarkės dalį iškėlė sveikatos stiprinimo klausimą. Konferencijose dažniausiai pateikiami dokumentai apie sveikatos stiprinimo sąvoką ir visuomenės veiksmus, užtikrinančius sveikatos stiprinimo vystymąsi. Svarbiausi iš jų yra Alma Atos pirminės sveikatos priežiūros deklaracija (1978), PSO Pasaulinė Strategija „Sveikata visiems 2000“ (1981) ir Otavos chartija sveikatos stiprinimui (1986). Otavos chartijoje pateikiamos trys pagrindinės sveikatos stiprinimo strategijos¹². Tai atstovavimas – stengiamasi sukurti sveikatai būtinas sąlygas. Antroji strategija – įgalinimas, kai visi žmonės skatinami rūpintis savo sveikata. Trečioji strategija – tarpininkavimas tarp įvairių visuomenės struktūrų tam, kad būtų stiprinama sveikata. Šios strategijos remiamos penkių veiklos krypčių:

- Visuomenės sveikatos politikos formavimas.
- Sveikatai palankios aplinkos kūrimas.
- Bendruomenės veiklos stiprinimas.
- Asmens įgūdžių ugdymas.
- Sveikatos priežiūros perorientavimas.

1997 metų liepos mėnesio Džakartos deklaracijoje dėl Sveikatos stiprinimo skatinimo XXI amžiuje patvirtinama, kad anksčiau minėtos strategijos ir veiklos kryptys svarbios

¹² WHO. Health 2020: a European policy framework supporting action across government and society for health and well-being, 2013 [žiūrėta 2014-03-15]. < <http://www.euro.who.int/en/home> >.

visoms pasaulio šalims. Sveikatos stiprinimui XXI amžiuje Džakartos deklaracija nustatė 5 prioritetines sritis:

- Visuomenės atsakomybės sveikatos srityje skatinimas.
- Investicijų į sveikatos vystymąsi didinimas.
- Bendradarbiavimo sveikatos stiprinimo srityje plėtimas.
- Visuomenės kompetencijos didinimas ir galios suteikimas individams.
- Sveikatos stiprinimo infrastruktūros užtikrinimas.

Sveikatos stiprinimui gali būti aktualios šios kompetencijos:

- Edukacinės kompetencijos – gebėjimas paveikti paciento elgesį, skatinant sveiką gyvenimą ir sveikatos stiprinimo veiklą.
- Klinikinės kompetencijos – gebėjimas spręsti problemas visuose profilaktikos lygiuose.
- Organizacinės kompetencijos – gebėjimas organizuoti savo praktiką ir bendradarbiauti su kitais specialistais, siekiant veiksmingai vykdyti sveikatos stiprinimo ir ligų profilaktikos veiklą.

Pasak pripažinto PSO apibrėžimo, „ligų profilaktika apima priemones, ne tik apsaugančias nuo ligų atsiradimo, kaip rizikos veiksnių mažinimas, bet ir stabdančias ligų progresavimą bei sumažinančias jų padarinius“¹³ Ligų profilaktikoje dalyvauja vyriausybės, vietinės bendruomenės, profesinės ir nevyriausybines organizacijos, žiniasklaida, religinės, kultūrinės ir mokymo asociacijos ar organizacijos, visuomenės sveikatos institucijos ir sveikatos priežiūros teikėjai. Geriausias būdas sumažinti ligų neigiamą ligų poveikį sveikatai – profilaktika. Ligų profilaktika yra specifinių ligų ar būklių atitolinimas ar išvengimas taikant įrodymais pagrįstas priemones. Skiriami keturi profilaktikos lygmenys, apibūdinantys skirtingas ligų vystymosi fazes – ankstyvasis, pirminis, antrinis ir tretinis. Ankstyvosios profilaktikos tikslas yra išvengti socialinių, ekonominių ir kultūrinių gyvenimo veiksnių atsiradimo, kurie galėtų padidinti ligų atsiradimo riziką. Pirminės profilaktikos tikslas yra išvengti ligų, kontroliuojant specifines priežastis ir rizikos veiksnius. Pirminės profilaktikos priemonės gali būti nukreiptos į visą populiaciją (populiacinė strategija) ir į didelės rizikos pacientus (didelės rizikos asmenų strategija). Antrinės profilaktikos tikslas yra sumažinti ligų pasekmes, anksti nustatant ir gydant ligas. Tretinės profilaktikos tikslas yra sumažinti komplikacijų dažnį ir ligos progresavimą. Visi profilaktikos lygiai yra svarbūs ir papildo

¹³ World Health Organization, 2005. The Bangkok Charter for Health Promotion in a Globalized World. Geneva: WHO.

vienas kitą. Ankstyvosios ir pirminės profilaktikos priemonės daugiausia nukreiptos į visos populiacijos sveikatą, tačiau antrinės ir tretinės profilaktikos priemonės yra labiau nukreiptos į specifines pacientų grupes ar individus. Kai kurie ekspertai taip pat nurodo ketvirtinę profilaktiką, kaip veiksmų seką, nukreiptą į nereikalingų gydymo priemonių ar vaistų vartojimo išvengimą.

Gerai žinoma, kad gyvenamosios ir biologinių rizikos veiksnių šalinimas susiję su sergamumo daugeliu neužkrečiamų ligų mažėjimu. Profilaktikos taikymas pirminėje sveikatos priežiūros grandyje yra veiksmingas visapusiškos pagalbos teikimo metodas. Gydytojai turi išskirtinę galimybę prisidėti prie neužkrečiamų ligų profilaktikos. Jų pastangos konsultuoti mitybos, rūkymo, alkoholio vartojimo ir fizinio aktyvumo srityje turi didelę reikšmę neužkrečiamų ligų profilaktikai. Profilaktinės priemonės, nukreiptos į rizikos veiksnių nustatymą ir šalinimą, yra svarbi profilaktinio darbo dalis.

Vienas iš matų, dažniausiai naudojamų socialinei aplinkai įvertinti, yra turtas. Šalyse, kur vienodesnis turto pasiskirstymas ir didesnis vidaus nacionalinis produktas, gyventojų sveikata geresnė.

SIŪLYMAI:

Sudarant fakulteto bendruomenės sveikatinimo kurso turinį, reikia atsižvelgti į asmens ir grupės mokymosi poreikius ir įtraukti šias temas:

- Fizinio aktyvumo tipai ir intensyvumas, indikacijos ir kontraindikacijos.
- Fizinis aktyvumas specifinėse situacijose (pvz., vyresniojo amžiaus darbuotojai, nėštumas ir kt.).
- Svoris ir teisinga mityba.
- Sveikos mitybos principai.
- Mitybos įtaka ligų progresavimui (pvz., hipertenzijos, inkstų funkcijos nepakankamumo, cukrinio diabeto, virškinamojo trakto ligų ir kt.).
- Alkoholio ribojimas ir rizikingas gėrimas.
- Psichologinė pagalba priklausomybę turintiems ar turėjusiems asmenims.
- Rūkymo metimo metodai.
- Narkotikai bei jų poveikis sveikatai.
- Piktnaudžiavimas vaistais.
- Ūmaus ir lėtinio streso poveikis.

- Veiksmingos, stresą palengvinančios priemonės.
- Saugi namų aplinka.
- Kenksmingos darbo sąlygos.
- Saugumas kelyje.
- Sveikų laisvalaikio užsiėmimų planavimas ir kt.

Tikslinga naudoti šiuos mokymosi metodus: paskaitos, literatūros paieška, diskusijos, bendravimas su specialistais, įdomesnių atvejų analizė, reprezentatyvių tyrimų pristatymas ir pan.

APIBENDRINIMAS

Daugiausia rizikos veiksnių, ne tik tiesiogiai ar netiesiogiai keliančių grėsmę sveikatai, bet susijusių su įvairiomis priklausomybėmis, pastebima namų aplinkoje. Šiais laikais labai reklamuojama taip vadinama moderni gyvensena dažnai sukelia santykių tarp žmonių blogėjimą. Pastebimas žmonių nusivylimas, piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis, žalingas elgesys, priklausomybė nuo alkoholio, narkotikų, vaistų, maisto ar net virtualios realybės. Pagrindinis visuomenės sveikatos programų tikslas yra susirgimų ir mirčių prevencija ir (ar) kontrolė. Visuomenės sveikatos programos orientuojamos į svarbiausių problemų priežasčių šalinimą, dalyvaujant dideliame bendruomenės narių ir organizacijų skaičiui. Planuojant, vykdant ir įgyvendinus visuomenės sveikatos programas vertinamas jų efektyvumas. Programos vertinimas gali būti apibrėžiamas kaip sisteminis ir objektyvus jos kokybės ar vertės nustatymas, metodiškai renkant, analizuojant ir interpretuojant informaciją. Vertinimu ne tik nustatoma programos vertė, bet ir sukuriamas grįžtamasis ryšys, nusprendžiant, kad kažkas joje yra gerai ar blogai, teisinga ar neteisinga. Platesniu aspektu vertinimas nusako programos poveikį, vertę ir kokybę jos efektyvumo didinimo, tobulinimo ir vykdymo atžvilgiu. Gerai atliktas vertinimas suteikia patikimos ir naudingos informacijos, kuri leidžia priimti sprendimus ir užtikrinti nuolatinį programų vykdymo tobulinimą. Straipsnyje apžvelgiami pagrindiniai programų vertinimo tipai, principai, modeliai ir metodai, kuriuos reikia žinoti planuojant visuomenės sveikatos programų vertinimus.

LITERATŪRA

1. Bauer G, Davies JK, Pelikan J. The EUHPID Health Development Model. *Health Promotion International*. 2006; 21(2): 153–4.
2. Brownson RC, Fielding JE and Maylahn CM. Evidence-Based Public Health: A Fundamental Concept for Public Health Practice. *Annul Rev Public Health*. 2009; 30:178.

3. Glanz, K.; Rimer, B. K.; Viswanath, K. Health behavior and health education: theory, research, and practice. San Francisco: Jossey-Bass, 2008, p. 552.
4. Kazlauskaitė, M.; Rėklaitienė, R. Vidutinio amžiaus Kauno gyventojų gyvenimo kokybė. *Medicina*. 2(41), 2005: 155–161.
5. Marans, R.W., & Stimson, R. An Overview of Quality of Urban Life. In *Investigating Quality of Urban Life: Theory, Methods, and Empirical Research*. Social Indicators Research Series, 45, 2011, 1-33.
6. Petrauskas D. Kauno universitetų studentų subjektyvios sveikatos, savijautos ir gyvenimos sąsajų vertinimas. Dis. med.m. dr. laipsniui įgyti. KMU, Kaunas, 2004,151.
7. Pukelienė, V., & Starkauskienė, V. QoL Concepts, Measurement and Challenges. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai / Applied Economics: Systematic Research*, 2009, 3 (2), 51-65.
8. Rapley, M. *Quality of life research: a critical introduction*. Los Angeles. SAGE, 2008.
9. Rybakovas, E. Determinants of strategy for improving the quality of life in local place. *Social Sciences*, 2011, 4, (74), 50-62.
10. Santos, L.D., Martins, I., & Brito, P. Measuring Subjective Quality of Life: A Survey to Porto's Residents. *Applied Research in Quality of Life*, 2007, 2, 51-64.
11. Šumskienė, J. Gyvenimo kokybės įvertinimas ir praktinė reikšmė. *Gydymo menas*. 2005,10.
12. WHO. Health 2020: a European policy framework supporting action across government and society for health and well-being, 2013 [žiūrėta 2014-03-15]. < <http://www.euro.who.int/en/home> >.
13. World Health Organization, 2005. *The Bangkok Charter for Health Promotion in a Globalized World*. Geneva: WHO.

THE HEALTH PROMOTING ENVIRONMENT CREATION

Antanas Janušauskas*
Mykolas Romeris University

Summary

Quality of life subject is dealing with theoretical and empirical questions about fulfilment of certain definite human needs, which are termed in some predefined contexts or areas. Locally built potential to support, sustain and fulfil adequate human needs along with respective individual experience about actual fulfilment of these needs forms the phenomenon of local place related quality of life. Lately the biggest part of the studies of the quality of life is conducted in order to determine morbidity or the factors of the environment. Society is interested in scientific news, however, evidence based information is not always accessible. The effective communication of the scientific news does not only enlarge the privacy of society, but also promotes evidence based decision making in politics. The leading aim of public health programs is prevention and/or control of diseases and deaths. Public health programs focus on the elimination of causes of most important problems in the presence of large number community members and number of organizations. Public health programs should be evaluated during their early planning, after the program has started and after their implementation. Program evaluation can be defined as systematic and objective determination of the quality or value of the program by gathering, analyzing and interpreting information. Evaluation assesses not only value of the program, but also provides useful feedback by deciding that there is something good or bad, true or false. Broader, by assessing the impact, value and quality of the program, program's efficiency is enhancing and its implementation is improving. Well-conducted assessment provides reliable and useful information that enables decision-making and ensures continuous improvement of program implementation. There are some problems in defining the quality of life. Despite the fact that the

concept of the quality of life is a modern concept understood more broadly than simply the standard of living or well-being, all these concepts are still used interchangeably and cause confusion. Another problem is related to the multiplicity of definitions and the lack of consensus on any of them. The quality of life is regarded as an interdisciplinary concept used by various academic disciplines as their constituent part. The article reviews the main types of program evaluation, principles, models and methods, which need to be known when planning public health programs evaluation. Research subject: The concept of the quality of life. Research objectives: To conduct an analysis of the development of the concept of quality of life and to review the multidimensional theoretical and empirical domains in which the social construct of quality of life is analysed. The article aims to discuss ideas derived from the findings of theoretical and empirical research on the quality of life and, also, to reveal opportunities for the analysis of quality of life from new perspectives. The article analyzes the definition of quality of life and its relation to other notions of good life such as welfare, well-being and the standard of living. The author presents the relation between the quality of life and other concepts of good life and their differences by assessing different concepts of good life, their historical context, the issues of their measurement and operationalization and scholarly disciplines in which they are used.

Keywords: quality of life; public health, health prevention, health promotion programs.

Antanas Janušauskas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros docentas, biomedicinos mokslų daktaras, 132 mokslinių straipsnių autorius. Mokslinių interesų kryptys - visuomenės sveikata, visuomenės saugumas.

Antanas Janušauskas*, Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of State Border Guard, Associate Professor Doctor of Biomedical Sciences, 132 scientific articles. Research interests - the public health and public security.

EKOLOGINIS SAUGUMAS NACIONALINIO SAUGUMO POLITIKOS KONTEKSTE

Erika Matulionytė-Jarašūnė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas +37069812693
El.paštas: specelt@yahoo.com*

Anotacija Saugumo politika skirtingais laikotarpiais buvo vertinama skirtingai. Pradžioje saugumas buvo suprantamas kaip karinis, tačiau vystantis visuomenei saugumo grėsmių ratas plėtėsi. Dar vienas svarbus aspektas – grėsmės saugumui neretai pereina iš valstybės lygmens į regioninį bei tarptautinį. Labai dažnai avarijos dideliuose objektuose (pvz. atominėje elektrinėje) paliečia ne vienos šalies interesus, o keletą, be to, yra globalių problemų, tokių kaip klimato kaita, kurių sprendimui reikalingos tarptautinės bendruomenės pastangos. Šie procesai sąlygojo poreikį išskirti ekologinio saugumo sektorių. Ekologinio saugumo problemų sprendimui valstybės suformuoja atitinkamą politiką, be to, dauguma valstybių renka didesnio saugumo lygio užtikrinimą prisijungiant prie regioninių ir tarptautinių susitarimų. Pats ekologinio saugumo objektas plečiasi ir apima vis daugiau sektorių, ne vien tik aplinkos apsaugos, bet sutinkami ir kiti (pvz. kriminaliai klausimai). Straipsnyje aptarta ekologinio saugumo raida ir reguliavimo ypatumai nacionalinio saugumo kontekste, apžvelgtos Lietuvos ekologinio saugumo teisinio reglamentavimo gairės.

Pagrindinės sąvokos: ekologinis saugumas, grėsmės ekologiniam saugumui, nacionalinis saugumas, aplinkos apsauga.

IVADAS

Saugumo tyrimai, grėsmių analizė ir prevencijos galimybių paieška yra peržengusi politikos mokslo sričių ribas ir šie klausimai vis plačiau nagrinėjami teisės, ekonomikos, aplinkosaugos ir kitose srityse. Saugumo objektų rato plėtimas susijęs su procesais, vykstančiais globaliame lygyje, kuriuose tenka dalyvauti daugumai valstybių. Ekologinės katastrofos ar nelaimės dažniausiai apima ne vieną valstybę, todėl yra poreikis formuoti ne tik nacionalinę, bet ir atitinkamą regioninę ar tarptautinę saugumo politiką. Kiekviena valstybė atsižvelgdama į savo politinius, ekonominius, ekologinius ir kitus aspektus formuoja savo saugumo politiką, ją reglamentuoja atitinkamais teisės aktais, be to, reikia nepamiršti, kad kai kurios valstybės priklauso įvairioms regioninėms ar tarptautinėms organizacijoms, kurių nuostatų ir reikalavimų turi laikytis. Nemažai ekologinio saugumo problemų kyla valstybėse ir jų užkardymui yra rengiamos programos, reagavimo planai, taikomos prevencinės poveikio priemonės, tačiau ekologinio saugumo grėsmių suvokimas ir atitinkamai dalies problemų suvokimas kaip ekologinių skirtingose valstybėse gali skirtis, todėl formuojant regioninę ar

tarptautinę saugumo politiką būtina suprasti koks ekologinio saugumo objektų ratas, kokios grėsmės gali kilti ir kokiomis priemonėmis galima reaguoti tiek vykdant prevenciją, tiek šalinant jau įvykusių avarijų pasekmes. Ekologinio saugumo klausimai jau seniai yra pakilę iš nacionalinio lygmens į regioninį ar globalų, todėl ekologinis saugumas yra ir saugumo politikos sudedamoji dalis. Analizuojant ekologinį saugumą, reikia paminėti, kad „klaidinga būtų manyti, kad ekologinės grėsmės mažiau pavojingos nei, pavyzdžiui, karinės, politinės ar ekonominės. Anksčiau ekologinės grėsmės buvo suvokiamos kaip atsitiktinis dalykas, natūralių gyvenimo sąlygų dalis. Buvo manoma, kad nacionalinis saugumas liečia žmonių tarpusavio kovą, o ekologinės katastrofos (potvyniai, cunamiai, žemės drebėjimai ir kt.) yra žmonių kovos su gamta dalis ir į nacionalinio saugumo kategoriją nebuvo įtraukiama. Tačiau globalizacijos procesui vis labiau progresuojant ir didėjant žmogaus įtakai gamtai, ekologinės problemos tampa vis aktualesnės“¹. Straipsnyje bus aptarta ekologinio saugumo raida, ekologinio saugumo valdymo galimybės ir Lietuvos Respublikos ekologinio saugumo teisinio reglamentavimo gairės.

Straipsnio **tikslas** – aptarti ekologinio saugumo raidą ir reguliavimo ypatumus nacionalinio saugumo kontekste. Tikslui pasiekti straipsnyje aptariami įvairūs ekologinio saugumo politikos aspektai nacionalinio saugumo srityje, aptariami teisinio reguliavimo ypatumai.

Tyrimo objektas – ekologinio saugumo nuostatos nacionalinio saugumo politikos reglamentavime.

Siekiant atsakyti į temos problematiką straipsnyje analizuojami teisės aktai, mokslinė literatūra, naudoti lyginamasis, analizės bei sisteminimo **metodai**.

EKOLOGINIO SAUGUMO VIETA SAUGUMO POLITIKOJE

Saugumo tyrimų ekspertas B. Buzan saugumo sampratą struktūrą pagal jo pobūdį yra suskirstęs į šiuos sektorius: karinis, ekonominis, politinis socialinis, ekologinis². G. Bagdonas nurodo, kad „nekarinio saugumo faktorius galima suskirstyti į kelias grupes: biologiniai ir ekologiniai veiksniai – gamtinės aplinkos, klimato sukeliamas nesaugumas (potvynis, sausra, žemės drebėjimas, oro, vandens, maisto kokybė, radiacija, „ozono skylė“ ir pan.), epidemija,

¹ Matulionytė E. Grėsmių nacionaliniam saugumui nustatymas ir jų prevencijos galimybės // Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2008. 4 (106), p. 93.

² Buzan B. Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo. Vilnius: Eugrimas, 1997. p. 52 – 53.

„civilizacijos ligos“; demografiniai veiksniai – demografinis „sprogimas“ Trečiojo pasaulio šalyse, gyventojų „senėjimas“ Europoje ir Šiaurės Amerikoje, disproporcijos tarp gyventojų ir BVP augimo, migracija; civilizaciniai veiksniai – globalizacija, civilizacijų ir kultūrų maišymasis, etniniai ir „civilizacijos“ konfliktai, nusikalstamumas ir terorizmas³. E. Collins⁴ analizuojant ekologinio saugumo, kaip svarbios tyrimo srities atsiradimą išskyrė tokius veiksnius: pirma, buvo nurodyta, kad po 1960 m. išsivysčiusiose šalyse buvo atkreiptas dėmesys į aplinkosaugos klausimus; antra, buvo pradėta į iš aplinkosaugos pjūvio žiūrėti į saugumo sampratą ir politiką; trečia, pokyčiai strateginėse aplinkybėse ypač po vadinamojo Šaltojo karo pabaigos. R. Čiegis⁵ nagrinėdamas ekologinio saugumo problemas išskiria tris svarbiausias XX a. globalias problemas, su kuriomis susidūrė šiuolaikis pasaulis, itin pabrėždamas žalos aplinkai problematiką: žala aplinkai, karinis konfliktas ir skurdas. Ekologinio saugumo srities išskyrimo poreikis ypač išryškėjo XX a. pabaigos – XXI a. pradžioje vykstančių procesų kontekste: žaibišku greičiu vykstanti technikos, informacinių technologijų plėtra, didėjantis įvairių sričių regioninių ir tarptautinių susitarimų skaičius, tarptautinės bendruomenės pastangos ieškoti bendrų sąlyčio taškų globalioms priskiriamų problemų sprendime. M. Zapolskis nurodo, kad „galima išskirti keturis pamatinius klausimus, kurie teoriškai apibrėžia ekosaugumo koncepcijos esmę: 1. Kas daro poveikį – grėsmės šaltinis. Šis pjūvis apibrėžia į analizę įtraukiamų aplinkos veiksnių dimensiją – tai gali būti resursų trūkumas (nesubalansuotas naudojimas, perteklius), klimato pokyčiai, įvairūs gamtos kataklizmai, specifinės geografinės sąlygos ir pan. 2. Kam daromas poveikis – „auka“. Šiuo požiūriu tiriamas saugumo objektas – tarptautinė sistema, valstybė, regionas, aljansas, bendruomenė, individai ir kt. 3. Koks daromas poveikis – keliamo grėsmė. Apibrėžiama saugu problemos dimensija – politinis ir socialinis nestabilumas, jėgos naudojimas valstybių viduje ir tarp jų, įvairios ginkluotų konfliktų ar pilietinių karų formos, masinė migracija, neigiamas poveikis tvariai plėtrai įvairiuose sektoriuose, humanitarinės katastrofos ir kt. 4. Kaip daromas poveikis – mechanizmai ir „kanalai“. Pateikia sąsają tarp aplinkos veiksnių ir saugumo problemų dimensijos apibrėžiamas ir atskleidžiami mechanizmai, parodantys, kaip tam tikras aplinkos poveikis gali daryti įtaką įvairioms konflikto / saugumo problemų

³ Bagdonas G. Žvalgybos tarnybų ir politikos formuotojų santykiai // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008. Vilnius 2009. p. 33-51.

⁴ Collins A. Contemporary security studies. 2007. p. 188.

⁵ Čiegis R. Ekologinis saugumas: Nauji iššūkiai planetai // Strateginė savivalda. Nr. 1(3), 2006. p. 29-30.

formoms⁶. D. Pirages⁷ akcentuoja atnaujintos iššūkių ekologiniam saugumui analizės reikalingumą, o pagrindinės svarstomos problemos turi apimti gyventojus, maistą ir vandenį, energiją, klimato pokyčius ir pavojus biologinei įvairovei.

Siekiant išskirti saugumo objektą reikia paminėti, kad „placiaja prasme saugumo objektas – tai viskas, kas susiduria su saugumo problema, pradedant Žemės rutuliu, baigiant kiekvienu iš mūsų kaip atskiru individu. Galima kalbėti tiek apie globalų, tiek apie individualų saugumą bet koku įmanomu aspektu. Saugumo objektą kiek konkrečiau leistų apibrėžti specifinės problemos. Jos apibrėžtų ir tam tikrą saugumo objektų lygmenį⁸.

Akademiškai nuoseklesnis ekosaugumo koncepcijos išplėtojimas įvyko dešimtajame dešimtmetyje, kaip viso saugumo studijų lauko peržiūros sudedamoji dalis. Saugumo samprata buvo i) „išplėsta“ – šalia siauros karinės dimensijos įtraukti ekonominio, socialinio, informacinio saugumo dėmenys, ir ii) „pagilinta“ – analizė papildyta skirtingais lygmenimis (globaliu, regioniniu, nacionaliniu) ir išplėtotą subvalstybinio lygmens koncepcija (visuomenės, individo, lyčių saugumas)⁹. Ekologinis saugumas yra ir aplinkos politikos dalis, todėl būtų tikslinga aptarti, kaip suprantama aplinkos sąvoka: „aplinka yra natūraliai susiformavusi ir funkcionuojanti bei tarpusavyje susijusi, taip pat žmonių pakeista ir socialiniams poreikiams pritaikyta gyvosios ir negyvosios gamtos elementų sistema¹⁰. LR aplinkos apsaugos įstatyme nurodyta, kad „aplinka – gamtoje funkcionuojanti tarpusavyje susijusių elementų (žemės paviršiaus ir gelmių, oro, vandens, dirvožemio, augalų, gyvūnų, organinių ir neorganinių medžiagų, antropogeninių komponentų) visuma bei juos vienijančios natūraliosios ir antropogeninės sistemos¹¹.

Saugumo studijų ekspertas B. Buzan yra išskyręs dvi alternatyvias strategijas kurių pagalba valstybės sprendžia nacionalinio saugumo klausimus: pirma – pasirinkti nacionalinio saugumo strategiją, kai yra naudojamos tik savo jėgomis, kai vietiniais ištekliais siekiama iki minimumo sumažinti valstybės pažeidžiamumą; antroji strategija siūlo pasirinkti tarptautinio saugumo strategiją, kai saugumo problemų sprendimų ieškoma per tarptautinius ryšius ir

⁶ Zapolskis M. Ekosaugumo koncepcija tarptautiniuose santykiuose: Samprata, bruožai, esmė // Politologija. 2012/1 (65). p. 115 -116.

⁷ Pirages D., De Geest T. M., Ecological security: an evolutionary perspective on globalization. 2003. p 18.

⁸ Vareikis E. Tarptautinis ir nacionalinis saugumas. Kaunas: VDU leidykla. 2005. p. 10.

⁹ Zapolskis M. Ekosaugumo koncepcija tarptautiniuose santykiuose: Samprata, bruožai, esmė // Politologija. 2012/1 (65). p. 119.

¹⁰ Monkevičius E., Miškinis A. ir kt. Aplinkosaugos teisė. Vilnius: Justitia. 2011. P. 19-20.

¹¹ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1992. Nr. 5-75.

kontaktus¹². Dauguma valstybių formuodavos savo nacionalinio saugumo politiką dažniausiai pasinaudoja abiem strategijomis, kai ne tik aiškiai ir nuosekliai pateikia nuostatas nacionaliniame saugumo politikos lygmenyje, bet ir aktyviai dalyvauja regioninėse ir tarptautinėse saugumo iniciatyvose. Ekologinio saugumo užtikrinimo klausimai taip pat yra sprendžiami pasinaudojant ne tik nacionalinėmis, bet ir tarptautinėmis galimybėmis.

Ekologinį saugumą galima nagrinėti ekologinės teisės kontekste. „Ekologinės teisės, kaip teisės šakos, paskirtis – užtikrinti žmogaus ir visuomenės ekologinį saugumą. Ekologinės teisės paskirtis lemia ir jos objektą, t. y. vertybes, į kurių apsaugą turėtų būti nukreiptos ekologinės teisinės reguliavimo priemonės. Ekologinės teisės objektas – ta vertybė, kurios apsauga yra ekologinio teisinio reguliavimo paskirtis siekiant užtikrinti žmogaus ir visuomenės ekologinį saugumą“¹³. „Interesą saugumo problematika ir jo tyrimo svarbos supratimą skatina nepalankūs, įvairias grėsmes keliantys ekonominiai procesai pasaulyje ir Europos šalyse, neigiami demografiniai pokyčiai, destruktivaus elgesio plitimas, piliečių ir turto nesaugumas, nelygios galimybės ir kiti nedarnios plėtros procesai, kurie kelia labai dideles vidaus grėsmes nacionaliniam saugumui. <...> Saugumo tyrimai atlieka vis svarbesnį vaidmenį užtikrinant veiksmingą Europos šalių atsaką į šias grėsmes“¹⁴. Ekologinio saugumo klausimai ir jų sprendimų analizė, leidžia daryti prielaidą, kad „beveik visos pasaulio ekologinės problemos egzistuoja ir turi poveikį geografiškai mažoje Lietuvos teritorijoje (fizinis gamtinių sistemų ir jų komponentų biologinės įvairovės naikinimas, neatsistatančių ir atsistatančių išteklių hipereksploatacija, gamtinių sferų tarša ir visos su tuo siejamos pasekmės, naujai atsirandantys ir plintantys reiškiniai ne tik gamtinėje, bet ir konkrečiuose socialinės sferos sektoriuose). Neigiamas globalus antropogeninis poveikis pasireiškia ne tik per tiesioginį gamtinės aplinkos degradavimą, bet ir per kitus netiesioginius poveikio mechanizmus, dėl kurių vyksta tolesni ilgalaikiai, dažnai negrįžtami pokyčiai. Viena iš tokių – globali klimato kaita, inicijuojanti grandininę virsmų, persitvarkymų, prisitaikymų seką. Reiktų priminti, kad minimi pokyčiai vyksta nevienodai bei nevienodu tempu net tokioje santykinai mažoje erdvėje kaip skirtingų ES šalių teritorijos“¹⁵. Be to, „teisės mokslo

¹² Buzan B. Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po šaltojo karo. – Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 401-425.

¹³ Selilionis P. Lietuvos ekologinės teisės paskirtį atspindinčių teisinių kategorijų tapatumo paieška teorijoje ir praktikoje. // Jurisprudencija. 2006, Nr. 3 (81), p. 86.

¹⁴ Kurapka V. E., Justickis V. Saugumo samprata. Saugumo koncepcijų ir sampratų apibendrinimas. Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas. 2010, p. 23.

¹⁵ Sinkevičius S., Ignatavičius G. Gamtinės aplinkos kaita ir tikėtinos pasekmės Lietuvai // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008. Vilnius. 2009, p. 247 – 248.

vystymasis, visuomenės ir jos raidos nulemti ekologinio saugumo poreikiai reikalauja naujai ir plačiau pažvelgti į ekologinės teisės dalyką. Ekologinės teisės objekto struktūrinių dalių sistemiškumas, ekologinės teisės, kaip sisteminiais ryšiais pagrįstos teisės šakos, formavimo poreikiai lemia tai, kad į nagrinėjamos teisės šakos dalyką įtrauktini ir visuomeniniai santykiai, susiję su žmogaus, kaip biologinės būtybės, apsauga¹⁶. Taigi, „valstybinės ekologinės kontrolės esmė – visuomeninio ekologinio saugumo užtikrinimas, kai valstybiniu reguliavimu šalinami neigiami reiškiniai, keliantys grėsmę aplinkai, pačiam žmogui kaip aplinkos daliai. Tik sisteminis požiūris į ekologinių problemų sprendimą leidžia veiksmingai užtikrinti visuomenės ekologinio saugumo poreikius“¹⁷. Lietuvos ekologinio saugumo politikos teisinio reglamentavimo aspektų galime sutikti įvairiuose teisės aktuose, kurie bus aptarti sekančiame straipsnio skyriuje.

EKOLOGINIO SAUGUMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOS NACIONALINIO SAUGUMO POLITIKOJE

Pagrindiniame Lietuvos Respublikos įstatyme Konstitucijoje ekologinio saugumo sampratos nėra, tačiau jos 53 str. nurodyta, kad „tiek valstybė, tiek ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių“¹⁸, o 54 str. yra pateiktas pakankamai konkrečios aplinkosaugos politikos nuostatos: „pirma dalis nusako tai, jog valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, taip pat prižiūri, jog su saiku būtų naudojami, atkuriami ir gausinami gamtos išteklių. Antra dalis nusako, jog įstatymu yra draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, taip pat teršti vandenį bei orą, daryti bet kokią radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją“¹⁹. Taigi Konstitucijos 53 ir 54 str. sudaro pagrindą, teisiškai reguliuojantį aplinkos apsaugos ir drauge ekologinio saugumo klausimus. 1998-06-01 LR Konstitucinis Teismas nutarime konstatavo, kad „Konstitucijos 54 straipsnyje yra įtvirtintas aplinkos apsaugos principas, nes visų pirma visi juridiniai ir fiziniai asmenys turi susilaikyti nuo veiksmų, kurie daro žalą aplinkai, o to pasekoje yra apibėžiamos ir atsakomybės už

¹⁶ Marcijonas A., Sudavičius B. Europos Sąjungos biologinės įvairovės išsaugojimą reglamentuojantys teisės aktai ir jų įtaka Lietuvos Respublikos ekologiškai (aplinkos apsaugos) teisei // Teisė. 2003. Nr. 47, p. 115-132.

¹⁷ Selilionis P. Lietuvos ekologinės teisės paskirtį atspindinčių teisinių kategorijų tapatumo paieška teorijoje ir praktikoje. // Jurisprudencija. 2006, Nr. 3 (81) p. 89.

¹⁸ LR Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁹ Ibid.

neteisėtus veiksmus“²⁰. „Konstitucinis Teismas tame pačiame nutarime taip pat priėjo išvados, jog šiame straipsnyje yra suformuluotas aiškus tikslas – užtikrinti žmonių teises į sveiką ir švarią aplinką. Tačiau nors ir yra pripažįstamos žmogaus teisės į švarią aplinką, bet pats aiškinimas neleidžia suprasti, jog Konstitucija patvirtina šią teisę. Visos teisės į švarią aplinką tarsi pavedamos valstybei, kuri per jos prieigas rūpinasi atskirų aplinkos apsaugos komponentų apsauga. To pasekoje yra daroma išvada, kad Konstitucija įtvirtina pareigą saugoti aplinką, tačiau ne pačią teisę į sveiką ir švarią aplinką“²¹.

LR nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo 4 skyriuje pateiktos svarbiausios nacionalinį saugumą užtikrinančios vidaus saugumo politikos nuostatos ir viename iš skyrelių yra nurodyta aplinkos apsaugos politika. LR nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme nurodyta, kad „siekiant užtikrinti Lietuvos gyventojams ekologinį saugumą reikalinga: (1) darni valstybės ūkio plėtra, (2) reikia prisidėti prie tarptautinės bendrijos pastangų mažinti globalines ekologines grėsmes, (3) reikia greitai reaguoti į ypatingas ekologines situacijas, šalinti ir mažinti jų padarinius“²². To paties įstatymo 5 skirsnio 11 skyriuje buvo nurodytos ilgalaikės valstybės saugumo stiprinimo programos ir minima ekologinio saugumo užtikrinimo programa.

Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme nurodyta, kad valstybė turi užtikrinti Lietuvos gyventojams ekologinį saugumą garantuodama darnią ūkio plėtrą. Darnios ūkio plėtros sąvoka įtvirtinta LR nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje²³, kurioje pagrindinis Lietuvos siekis, įgyvendinant darnios plėtros tikslus, yra „pagal ekonominius, socialinius bei gamtos išteklių naudojimo efektyvumo rodiklius pasiekti dabartinį ES šalių vidutinį lygį, o pagal aplinkos taršos rodiklius neviršyti ES leistinių normatyvų“²⁴.

2005 m. priimtoje Ekologinio saugumo užtikrinimo programoje, kuri galiojo 2005 – 2010 m., nurodoma, kad „Ekologinis saugumas – tai veiksmų ir priemonių visuma, užtikrinanti sveiką ir švarią aplinką, minimalų neigiamą poveikį aplinkai ir žmonių sveikatai,

²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 14 d. nutarimo Nr. 329 „Dėl miškams padarytos žalos atlyginimo“ 3.4 punkto 3 pastraipos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. – Valstybės žinios, 1998, Nr. 52-1435

²¹ Ragulskytė - Markovienė R., Aplinkos teisė, Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais, Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 320.

²² Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios., 1997, Nr. 2-16.

²³ Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo //Valstybės žinios, 2003, Nr. 89-4029.

²⁴ Ibid.

žalos aplinkai ir žmonėms prevencija“²⁵. Numatant ekologinio saugumo užtikrinimo programos įgyvendinimo 2006 – 2010 metų priemonių planą²⁶ buvo numatytos priemonės keturiuose sektoriuose: vandenų apsaugos, atmosferos apsaugos, atliekų tvarkymo ir ekstremalių situacijų valdymo srityse.

Nagrinėjant grėsmių ekologiniam saugumui šaltinius nurodoma, kad grėsmės ekologiniam saugumui gali būti keturių rūšių: techninio pobūdžio, gamtinio pobūdžio, socialinio pobūdžio, kriminalinio pobūdžio. Techninio pobūdžio grėsmėms buvo priskirta: „avarija Ignalinos AE; avarijos kaimyninių valstybių atominėse jėgainėse ir didžiausiuose pramonės objektuose; avarijos pramonės įmonėse, sandėliuose arba kituose statiniuose, kuriuose nuolat arba laikinai gaminamos, perdirbamos, laikomos, perkraunamos, naudojamasi, sandėliuojamos pavojingos cheminės medžiagos ir preparatai ar tvarkomos jų atliekos; gaisrai objektuose, kuriuose galimas sprogo pavojus; avarijos transporte, kuriuo vežamos radioaktyviosios ar kitos pavojingos cheminės medžiagos, preparatai ir jų atliekos; avarijos dujotiekyje; avarijos naftotiekyje; hidrotechninių statinių griūtys“²⁷. Aptariant gamtinio pobūdžio grėsmes, joms buvo priskirtos tokios grėsmės: „stichiniai, katastrofiniai hidrometeorologiniai reiškiniai; pavojingi geologiniai procesai (seisminiai, gravitaciniai, karstiniai); išplitę gaisrai miškuose ir durpynuose; augalų kenkėjų antplūdžiai“²⁸. Socialinio pobūdžio grėsmėms priskirti „pavojingų užkrečiamųjų ligų protrūkiai ir endeminiai užkrečiamųjų ligų židiniai“²⁹. Kriminalinio pobūdžio grėsmės nurodomos kaip „teroro ir diversijos aktai“³⁰. Nuo šių grėsmių gali nukentėti: Lietuvos gyventojai, gyvūnai, augalai, gali būti užterštas aplinkos oras, vanduo, dirvožemis. Programos tiksluose nurodyta, kad „siekiama įgyvendinti nacionalinio saugumo reikalavimus, siekiant sudaryti teisingas ir organizacines sąlygas sveikos visuomenės vystymuisi švarioje aplinkoje, sumažinti ekologinio pavojaus riziką, užkirsti kelią neigiamam aplinkos poveikiui, įtvirtinti valstybės politikos prioritetus ekstremalių situacijų prevencijos srityje“³¹.

Nagrinėjant ekologinio saugumo reglamentavimo klausimus Lietuvoje reikia aptarti ir LR aplinkos apsaugos įstatymą, kuriame yra įtvirtinti pagrindiniai aplinkosaugos principai,

²⁵ Dėl ekologinio saugumo užtikrinimo programos // Valstybės žinios, 2005, Nr. 117-4226.

²⁶ Dėl ekologinio saugumo užtikrinimo programos įgyvendinimo 2006 – 2010 metų priemonių plano patvirtinimo // Valstybės žinios. 2006, Nr. 16-552.

²⁷ Dėl ekologinio saugumo užtikrinimo programos // Valstybės žinios, 2005-10-01, Nr. 117-4226.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ Dėl ekologinio saugumo užtikrinimo programos // Valstybės žinios, 2005-10-01, Nr. 117-4226.

bei aplinkos apsaugos valdymo aparatas. Remiantis šiuo įstatymu priiminėjami teisės aktai, kurie reguliuoja konkrečius aplinkos apsaugos sektorius ir klausimus. Nors ekologinio saugumo sąvokos šiame įstatyme nėra, tačiau jame įtvirtintos nuostatos priskirtinos prie ekologinio saugumo reguliavimo sferos. „Aplinkos apsauga – tai teisinės, organizacinės, techninės, ekonominės ir biologinės priemonės, kuriomis siekiama apsaugoti gamtinę aplinką nuo bet kokio kenksmingo ūkinio ar antropogeninio poveikio, užtikrinti aukšto lygio jos kokybę ir tuo pagrindu sveikas bei saugias visuomenės gyvenimo ir raidos sąlygas, taupų ir racionalų gamtos išteklių naudojimą, taip pat tarpvalstybinių regioninių ir pasaulinio lygio aplinkosaugos problemų sprendimą. Aplinkosaugos priemonių sistemoje lemiamas vaidmuo tenka teisinėms, t.y. teisinio reguliavimo priemonėms. <...> Atkreiptinas dėmesys, kad aplinkosaugos teisė reguliuoja ne aplinką apskritai, o būtent visuomeninius, o būtent visuomeninius, t.y. žmonių tarpusavio, santykius naudojant, išsaugant ir atkuriant gamtinę aplinką“³². „Valstybės prioritetams įgyvendinti svarbiausiais išlieka uždaviniai, kurie užtikrintų ekologinį saugumą, garantuotų darnią ūkio plėtrą ir sumažintų neigiamą ekstremalios situacijos poveikį aplinkai ir gyventojams. Objektivos informacijos apie ekologinį saugumą skleidimas, patikimos informacijos rinkimas, analizė ir teikimas visuomenei skatins bendradarbiavimą su kaimyninėmis valstybėmis ekologinio saugumo ir taršos prevencijos srityse. Tikslams pasiekti būtina sudaryti teises ir organizacines sąlygas optimaliam atsakingų institucijų tarpusavio veiksmų koordinavimui, valdymui ir kontrolei, siekiant užtikrinti ekologinį saugumą“³³. Be to, LR aplinkos apsaugos įstatyme yra nurodyta, kad „bendradarbiaudama su kitomis valstybėmis aplinkos apsaugos klausimais, Lietuvos Respublika siekia regioninio ir visuotinio ekologinio saugumo; sprendžia regionines bei globalines aplinkos apsaugos problemas; teikia suinteresuotoms šalims objektyvią informaciją apie ekologinę situaciją Lietuvoje; tvarko ir reguliuoja bendrus gamtos išteklių klausimus; prisideda likviduojant neigiamus ekologinių nelaimių bei avarių padarinius; plėtoja mokslo ir techninius ryšius; vykdo kitus tarptautinius įsipareigojimus aplinkos apsaugos klausimais“³⁴. Apibendrinant galima nurodyti, kad ekologinio saugumo klausimai Lietuvos teisės aktuose yra reglamentuoti skirtingai, kai kuriuose iš jų yra sutinkamos tiesioginės nuorodos į

³² Monkevičius E., Miškinis A. ir kt. Aplinkosaugos teisė. Vilnius: Justitia. 2011, p. 21.

³³ Gavėnienė I. Ekologinis saugumas Lietuvoje: esama padėtis ir problemos // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008, 2007, p. 317-339.

³⁴ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1992. Nr. 5-75.

ekologinį saugumą, kituose tai galime suprasti netiesiogiai - per aplinkos apsaugos ar kitų sektorių reglamentavimą.

IŠVADOS

Ekologinis saugumas sąlyginai neseniai buvo įtrauktas į saugumo grėsmių ratą drauge su karinėmis, ekonominėmis, socialinėmis ir politinėmis grėsmėmis. Saugumo sektorių plėtimo poreikį sąlygojo kintanti aplinka, vykstantys globalizacijos procesai ir vis didėjantis žmonių poveikis supančiai gamtai. Neretai ekologinis saugumas suprantamas gana siaurai, kaip poveikis aplinka, tačiau vis daugiau grėsmių priskiriamos prie ekologinių.

Ekologinio saugumo sektoriaus plėtrą sąlygojo pokyčiai visuomenėje, nes daug reiškinų ir jų sprendimo galimybių persikelia iš nacionalinio lygmens į regioninį ir tarptautinį. Siekiant efektyviau taikyti įvairias ekologinio saugumo užtikrinimo priemones ir efektyviau reaguoti į jau įvykusių avarių šalinimą valstybės rengia ne tik nacionalinio lygmens dokumentus ir planus, bet prisijungia ir prie regioninių ir tarptautinių susitarimų.

Valstybės pačios turi pasirinkti kokios saugumo strategijos laikysis – visas reikalingas nuostatas turės nacionalinio saugumo politikoje ar pasikliaus tik savo jėgomis ar jungsis prie regioninių bei tarptautinių susitarimų. Dauguma valstybių yra pasirinkusios antrąjį variantą, tokią strategiją saugumo politikos srityje yra pasirinkusi ir Lietuvos Respublika.

Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje yra pateiktas ekologinio saugumo netiesioginis apibrėžimas ir nurodoma, kad tam reikalinga darni ūkio plėtra, prisidėjimas prie tarptautinės bendruomenės pastangų mažinti globalines ekologines grėsmes ir greitai reaguoti į ekologines situacijas, šalinti ir mažinti jų padarinius. Nagrinėjant grėsmių ekologiniam saugumui šaltinius jos skirstomos į techninio, gamtinio, socialinio ir kriminalinio pobūdžio. Ekologiniam saugumui priskirtinų nuostatų galime surasti ir kituose Lietuvos teisės aktuose.

LITERATŪRA

1. LR Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Dėl ekologinio saugumo užtikrinimo programos // Valstybės žinios, 2005, Nr. 117-4226
3. Dėl ekologinio saugumo užtikrinimo programos įgyvendinimo 2006 – 2010 metų priemonių plano patvirtinimo // Valstybės žinios, 2006, Nr. 16-552.
4. Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo // Valstybės žinios, 2003, Nr. 89-4029.
5. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios, 1992. Nr. 5-75.
6. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1997, Nr. 2-16.

7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. Nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 14 d. nutarimo Nr. 329 ”Dėl miškams padarytos žalos atlyginimo” 3.4 punkto 3 pastraipos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. – Valstybės žinios, 1998, Nr. 52-1435
8. Bagdonas G. Žvalgybos tarnybų ir politikos formuotojų santykiai // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008. Vilnius 2009. P. 33-51.
9. Buzan B. Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo. Vilnius: Eugrimas, 1997.
10. Collins A. Contemporary security studies. 2007.
11. Čiegis R. Ekologinis saugumas: Nauji iššūkiai planetai // Strateginė savivalda . Nr. 1(3), 2006. p. 22-32.
12. Gavėnienė I. Ekologinis saugumas Lietuvoje: esama padėtis ir problemos // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008, 2007, p. 317-339.
13. Kurapka V. E., Justickis V. Saugumo samprata. Saugumo koncepcijų ir sampratų apibendrinimas. Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas. 2010
14. Marcijonas A., Sudavičius B. Europos Sąjungos biologinės įvairovės išsaugojimą reglamentuojantys teisės aktai ir jų įtaka Lietuvos Respublikos ekologiškai (aplinkos apsaugos) teisei // Teisė. 2003. Nr. 47. p. 115-132.
15. Matulionytė E. Grėsmių nacionaliniam saugumui nustatymas ir jų prevencijos galimybės // Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2008. 4 (106), p. 93 - 99.
16. Monkevičius E., Miškinis A. ir kt. Aplinkosaugos teisė. Vilnius: Justitia. 2011. P. 19-20.
17. Pirages D., De Geest T. M., Ecological security: an evolutionary perspective on globalization. 2003.
18. Ragulskytė - Markovienė R., Aplinkos teisė, Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais, Vilnius: Eugrimas, 2005.
19. Selilionis P. Lietuvos ekologinės teisės paskirtį atspindinčių teisinių kategorijų tapatumo paieška teorijoje ir praktikoje. // Jurisprudencija. 2006, Nr. 3 (81). P. 85-90.
20. Sinkevičius S., Ignatavičius G. Gamtinės aplinkos kaita ir tikėtinos pasekmės Lietuvai // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008. Vilnius. 2009. P. 247-277.
21. Vareikis E. Tarptautinis ir nacionalinis saugumas. Kaunas: VDU leidykla. 2005.
22. Zapolskis M. Ekosaugumo koncepcija tarptautiniuose santykiuose: Samprata, bruožai, esmė // Politologija. 2012/1 (65). p. 113 -158.

ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY POLICY

Erika Matulionytė-Jarašūnė *
Mykolas Romeris University

Summary

Security policy in different time periods was differently regarded. Security was initially seen as the matter of military field, but the development of the public security threats and the fields which they affect, expanded the field of application of the notion of security. Another important aspect is that the security threats often affect not only national public level but as well they start to influence the regional and the international level. These processes therefore augmented the need to develop eco-security sector, because many accidents nowadays occur in large strategic objects (such as in the nuclear power-stations) which touch the interests of a large number of countries. Furthermore, there

are global problems such as climate change affecting all countries the solution of which is possible only by the cooperation of international community. In order to make a decision of ecological security the states develop appropriate policy. Moreover, the majority of states ensure a high level of eco-safety by joining regional and international agreements.

The sphere of eco-security is expanding and includes a growing number of sectors, not only the protection of the environment, but also criminal issues and other fields. The Article discusses the peculiarities of national security and regulatory context, and reviews the questions of eco-security regulated in the legal acts of Lithuanian Republic. The main provisions of the Lithuanian eco-security are enshrined in the National Security Act the Framework Programme of Eco-security, the Environmental Protection Act of Lithuanian Republic and other legal acts regarding the protection of ecosystem and environment.

Keywords: Ecological security, threat to ecological security, national security, environmental protection

Erika Matulionytė-Jarašūnė*, Daktarė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė.
Mokslinių tyrimų kryptys: saugumo politika, ekologinis saugumas, aplinkosaugos teisė.

Erika Matulionytė-Jarašūnė*, Doctor, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, lector.
Research interests: security policy, environmental safety, environmental law.

SAULĖS ENERGETIKOS PLĖTRA: TEISĖTI LŪKESČIAI IR VIEŠASIS INTERESAS

Saulė Milčiuvienė *

*Vytauto Didžiojo universitetas, Teisės fakultetas,
K. Donelaičio g. 58, LT-44248, Kaunas
Telefonas (8 37) 327999,
El.paštas: s.milciuviene@tf.vdu.lt*

Deividas Užkurys **

*Vytauto Didžiojo universitetas, Teisės fakultetas,
K. Donelaičio g. 58, LT-44248, Kaunas
Telefonas (8 37) 327999,
El.paštas: d.uzkurys@vdu.lt*

Anotacija. Energijos gamyba iš atsinaujinančiųjų energijos išteklių yra skatinama visose valstybėse narėse įgyvendinant ES atsinaujinančiųjų energijos išteklių direktyvą. Direktyva nenustato atsinaujinančiųjų energijos išteklių skatinimo būdų ir metodų. Kiekviena valstybė narė turi pasirinkti jos ekonomines, gamtines sąlygas geriausiai aptinkančius skatinimo būdus. Nustatant skatinimo būdus yra visada būtina išlaikyti balansą tarp siekio pritraukti privačius investuotojus į atsinaujinančiosios energetikos vystymą ir skatinimo priemonėmis nesukurti nepagrįstų viršpelnių privačiam verslui. Šios straipsnio *tikslas* apžvelgti saulės energetikos plėtros skatinimo schemą ir teisinio reguliavimo pokyčius lėmusius teisinius ginčus tarp privačių investuotojų ir valstybės.

Pagrindinės sąvokos: saulės energetika, viešasis interesas, teisėti lūkesčiai.

IVADAS

Energijos gamyba iš atsinaujinančiųjų energijos išteklių yra skatinama visose valstybėse narėse įgyvendinant ES atsinaujinančiųjų energijos išteklių direktyvą¹ (toliau - direktyva). Direktyva nenustato atsinaujinančiųjų energijos išteklių skatinimo būdų ir metodų. Kiekviena valstybė narė turi pasirinkti jos ekonomines, gamtines sąlygas geriausiai aptinkančius skatinimo būdus. Nustatant skatinimo būdus yra visada būtina išlaikyti balansą tarp siekio pritraukti privačius investuotojus į atsinaujinančiosios energetikos vystymą ir skatinimo priemonėmis nesukurti nepagrįstų viršpelnių privačiam verslui.

Lietuvoje siekiant skatinti saulės energetikos vystymą buvo nustatyti nepagrįstai dideli tarifais saulės jėgainių pagamintai energijai supirkti, kas sąlygojo didelį investicijų bumą, o

¹ Directive [2009/28/EC](#) of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC [2009] OJ L 140/16.

vėliau diskutuotinus teisėtumo atžvilgiu valstybės veiksmus siekiant sumažinat nepagrįstai didelius energijos supirkimo tarifus ir tokiu būdu apginti viešąjį interesą.

Šio straipsnio tikslas apžvelgti saulės energetikos plėtros skatinimo schemą ir teisinio reguliavimo pokyčius lėmusius teisminius ginčus tarp privačių investuotojų ir valstybės.

Šiam tikslui pasiekti keliami uždaviniai: (1) išanalizuoti saulės energetikos plėtros skatinimo schemą ir teisinio reguliavimo pokyčius; (2) apžvelgti teismų praktiką; (3) apžvelgti užsienio valstybių patirtį nustatant atsinaujinančiųjų energijos išteklių skatinimo schemas.

Atsinaujinančių energijos išteklių tinkamos skatinimo schemos nustatymas yra aktualus, pastoviai nagrinėjamas klausimas tiek nacionalinėje tiek užsienio literatūroje. Šiandien ES lygmenyje jau diskutuojama apie galimybę nustatyti vieningą atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo skatinimo schemą visose ES valstybėse narėse, todėl siekiant rasti bendrą vardiklį nacionalinės patirties – sėkmės istorijų ar padarytų klaidų - analizė yra labai svarbi.

SAULĖS ENERGETIKOS PLĖTROS SKATINIMO TEISINIS REGULIAVIMAS

Lietuvoje žalioji energetika susilaukė verslininkų dėmesio po to, kai 2011 m. gegužės 12 d. Seimas priėmė naują Atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymą (toliau – AIE). Šis įstatymas² numatė daugybę lengvatų ir priemonių mažųjų elektrinių vystymui. Teisinis reglamentavimas palankiausias buvo saulės šviesos elektrinėms, kurių įrengtoji suminė galia neviršijo 30 kW. Pagal tuometinio AIE 49 str. 6 p. mažesnėms kaip 30 kW įrengtosios galios elektrinėms buvo taikomi supaprastinti reikalavimai leidimams gauti. Be to, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija (toliau – VKEKK) elektrinėms, gaminančioms elektros energiją iš saulės šviesos, buvo nustačiusi dosnius fiksuotus tarifus, kurie 2012 m. laikotarpį buvo 1.44 Lt/kWh, o integruoto tipo net 1.80 Lt/kWh³. Akivaizdu, kad toks skatinamasis tarifas patraukė tiek mažųjų, tiek stambųjų verslininkų dėmesį.

Galima sakyti, kad nuo 2011 m. pabaigos Lietuvoje pradėjo sparčiai vystytis saulės elektrinės iki 30 kW galios, nes būtent joms AIE įstatymas ir VKEKK priimti fiksuoti tarifai leido išsiskirti iš kitų atsinaujinančių šaltinių. 2012 m. pabaigoje saulės elektrinių plėtimasis pasiekė kulminaciją. Visi norintys tapti būsimais elektros energijos gamintojais siekė kaip įmanoma greičiau gauti leidimą iš Energetikos ministerijos, kuris būtų garantavęs fiksuotą

² Atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 62-2936.

³ [Dėl elektros energijos ir biodujų, pagamintų naudojant atsinaujinančius energijos išteklius, tarifų nustatymo 2012 metams](#). *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 18-844.

tarifą 12 metų laikotarpiui. Kadangi leidimo procedūros buvo supaprastintos, kiekvienas pilietis galėjo pateikti paraišką, o tokios paslaugos mokestis buvo daugiau simbolinis.

Pažymėtina, kad verslininkam tuometinis teisinis reguliavimas sudarė sąlygas kurti ne vieną didelį elektrinių parką, bet daugybę, taip vadinamų, „mažųjų“ elektrinių. Didžiosios Lietuvos įmonės ir korporacijos stengėsi pasinaudoti tokia galimybe, todėl neretai vienas juridinis asmuo sukurdavo po kelias dešimtys saulės elektrinių parkų (vėliau ši tendencija galėjo sudaryti sąlygas formuotis, taip vadinamam, saulės elektrinių „burbului“). Tokio vieno elektrinių parko suminė įrengtoji galia negalėjo viršyti 30 kW. Dėl aktyvaus verslininkų sujudimo saulės energetikos sektoriuje, Lietuvoje pradėjo kurtis vis daugiau naujų įmonių teikiančių saulės modulių montavimo paslaugas. Po AIE įstatymo įsigaliojimo, viešojoje erdvėje vis daugėjo reklaminių pasiūlymų su techninės įrangos akcijomis ir nuolaidomis. Tuo metu suformuota energetikos politika buvo patraukli tiek verslininkams, kurie investuodavo į saulės elektrinių parkus, tiek ir tiems subjektams, kurie orientavosi į reikiamos techninės įrangos gaminimą, aptarnavimą, specialisų ruošimą. Įsigaliojęs AIE įstatymas tarsi užsuko ekonominį ratą – saulės energetika Lietuvoje pradėjo plėtotis neregėtu greičiu; darbo ar tam tikrų interesų specifinėje srityje galėjo rasti įvairių specialybių atstovai. Žinoma, didžiausias verslininkų interesas buvo tapti saulės energijos gamintojais, parduodant tokią elektrą už kuo didesnę fiksuotą tarifą ir užsitikrinant garantuotas pajamas dvylikos metų laikotarpiui.

Valstybės suformuota tuometinė atsinaujinančių išteklių energetikos politika buvo daug žadanti ir patraukli verslininkams. Deja, įstatymo leidėjas neapskaičiavo, kad būtent saulės energetika susidomės daugiau nei 15 000 pareiškėjų⁴. Saulės šviesos elektrinių instaliuota galia 2011 m. pradžioje buvo 0 MW, o 2012 m. gegužės mėn. pasiekė 1.1 MW.⁵ Akivaizdu, kad dėl to papildomą našta būtų patyrę visi elektros energijos vartotojai, nes skatinamasis tarifas yra mokamas iš viešuosius interesus atitinkančių paslaugų (toliau – VIAP) biudžeto. Kiekvienas Lietuvos gyventojas, mokėdamas už suvartotą elektros energijos kilovatvalandę, savo dalimi prisideda ir prie VIAP biudžeto formavimo, todėl iškilusi problema dėl pernelyg didelio saulės elektrinių plėtojimosi galėjo paliesti ne tik verslininkus, bet ir visus Lietuvos gyventojus.

⁴ *Išduotų (galiojančių) leidimų veiklai elektros energetikos sektoriuje skaičius 2013-05-30*. LR Energetikos ministerija. [žiūrėta 2014-04-12].

http://www.enmin.lt/lt/services/paslaugos/leidimai/Issduotu_leidimu_skaicius1305.pdf

⁵ Pažėraitė, A. Krakauskas, M. Smulkiojo verslo plėtros „žaliosios“ energetikos sektoriuje galimybių vertinimas. *Energetika*. 2012, 58(4): 186–194.

Nors viešojoje erdvėje kai kurios valstybinės institucijos ir jų pareigūnai skelbė, kad dėl didelio skaičiaus pareiškėjų, norinčių plėtoti saulės elektrinių pajėgumus, vartotojams elektra galėtų pabrangti iki penkių centų, daugelis verslininkų su tuo kategoriškai nesutiko. Verslo atstovai teigė, kad norinčiųjų statyti saulės elektrines skaičius, pats savaime negali įtakoti elektros kainos vartotojams, nes išduotas leidimas plėtoti saulės energijos pajėgumus yra tik teorinė galimybė tokį projektą įvykdyti. Kadangi tuo metu Lietuvos visuomenėje vyravo tendencija suspėti gauti atitinkamus leidimus iki 2012 m. pabaigos (kuomet turėjo keistis VKEKK nustatyti tarifai ir tvarka), užsitikrinant fiksuotą tarifą, pernelyg daug niekas negalvojo dėl tokių projektų vėlesnio įgyvendinimo, todėl susidarė unikalūs fenomenas – tapo madinga gauti leidimą iš Energetikos ministerijos.

2013 m. vasario 1 d. įsigaliojo AIE įstatymo pataisos, kurios faktiškai panaikino visas lengvatas (elektrinėms iki 30 kW), kurios galiojo anksčiau. AIE įstatymo 3 str. 2 d. 1 p. numato, kad viena iš priemonių skatinančių atsinaujinančių energijos išteklių plėtrą yra fiksuotas tarifas. Kaip jau buvo minėta anksčiau, šis tarifas tapo bene pagrindinė priežastis, dėl kurios saulės energetika buvo pastebėta ir Lietuvoje. Dosnus tarifas iki įstatymo pataisų įsigaliojimo, pareiškėjams garantavo solidžias pajamas iš saulės elektrinių gaminamos elektros, tačiau nuo 2013 m. vasario 1 d. komentuojamas straipsnio punktas tapo beprasmiškas. Taip atsitiko todėl, kad 2013 m. vasario 28 d. VKEKK patvirtino naujus fiksuotus tarifus, kurie buvo dvigubai mažesni.⁶ Be to, naujoji tvarka pakeitė elektrinių skirstymą pagal suminę galią. Anksčiau galiojusios mažosios elektrinės iki 30 kW dabar jau nebegalioja. Įstatymo pataisos nustatė naują gradaciją, t. y. mažosiomis elektrinėmis buvo pradėta laikyti tos, kurių galia nedidesnė nei 10 kW. Be to, 20 str. 10 d. nurodo, kad iš elektrinių nedidesnių nei 10 kW turi būti privalomai perkama tik perteklinė elektros energija. Tokio galingumo elektrinių gaminama energija turi būti vartojama savo asmeniniams ar ūkiniais poreikiams. Tik nesuvartota energija gali būti parduodama valstybei už VKEKK nustatytus tarifus. Svarbus apribojimas yra tas, kad pertekline elektros energija pripažįstama ne daugiau kaip 50 procentų vartotojo elektros tinkle įrengtose elektrinėse, pagamintos elektros energijos per kalendorinius metus.

Taigi, fiksuotas tarifas tapo aktualus tik elektrinėms, kurių galia neviršija 10 kW, o didesnio galingumo elektrinėms tapo būtina dalyvauti aukcionuose. Kadangi aukcionuose

⁶ Dėl elektros energijos, pagamintos naudojant atsinaujinančius energijos išteklius, tarifų nustatymo 2013 metų II ketvirčiui. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 23-1169.

dalyvaujantys gamintojai turi pasiūlyti mažiausią gaminamos elektros energijos kainą, tapo sudėtinga įėjimo į rinką tvarka. Gamintojai turėdami didesnių galingumų elektrinių parkus gali pardavinėti elektrą žymiai mažesnėmis kainomis, nei tie kurių elektrinė yra, tarkim, tik 20 kW.

VKEKK nustatė tik tarifų „lubas“ didesnėms nei 10 kW elektrinėms (reali elektros supirkimo kaina paaiškėja tik po aukciono), tapo neaišku, kiek verslininkai turėtų investuoti ir kokios ekonominės naudos iš to galėtų tikėtis. Dėl šios priežasties verslininkam, norintiems investuoti į saulės energetiką, tapo aktuali ne įėjimo į rinką problema, bet padidėjusi verslo rizika dėl nepastovios ir greitai besikeičiančios energetikos politikos.

Naujosios AIE įstatymo pataisos panaikino esmines lengvatas ir kitus supaprastinimus mažosioms elektrinėms, kurie galiojo anksčiau, tad nenuostabu, kad net ir viešojoje erdvėje kilo daug diskusijų. Galima būtų kritikuoti valstybę dėl to, kad ji turinti tokius milžiniškus resursus, nepajėgė numatyti tokios situacijos. Be to, valdžios institucijos nusprendė, kad naujai įsigaliojusios pataisos turėtų būti taikomos net ir tiems pareiškėjams, kurie prašymus pateikė dar iki šio AIE įstatymo pakeitimo įsigaliojimo.

Iš esmės, įstatymų leidėjas numatė, kad AIE įstatymo pataisos galioja net ir atbuline data. Nors tai, atrodytų, yra bene pagrindinis teisės fundamentalus pažeidimas, valstybė tai pateisino būtinybe apginti viešąjį interesą. Tuo tarpu verslo atstovai buvo nepatenkinti dėl tokios radikaliai pasikeitusios „žaliosios“ energetikos politikos. Verslininkai pažymėjo, kad AIE įstatymo pataisos pažeidžia Konstitucinius teisinio tikrumo, teisinio apibrėžtumo, įstatymo negaliojimo atgal bei teisėtų lūkesčių principus.

PRIVAČIŲ INVESTUOTOJŲ TEISĖTI LŪKESČIAI IR VIEŠAS INTERESAS

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas minėtus teisės principus yra ne kartą nagrinėjęs, todėl turi išplėtotą praktiką. 2010 m. birželio 29 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo: „...kad neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Konstituciniai teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principai suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti asmenų teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2002 m. lapkričio 5 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. kovo 17 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Šie principai inter alia suponuoja tai, kad valstybė privalo vykdyti prisiimtus

*įsipareigojimus asmeniui. Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise.*⁷ Minėtas teismo išaiškinimas yra aktualus mūsų nagrinėjamai problemai, kadangi verslininkai investuodami į saulės jėgainių projektus tikėjosi iš valstybės nuoseklios ir pastovios politikos. AIE įstatymo pataisos iš dalies sugriovė verslo atstovų teisėtus interesus, nes „žaidimo“ sąlygos po pataisų įsigaliojimo pasikeitė iš esmės. Pareiškėjų leidimai plėsti elektros gamybos pajėgumus, turėję galioti 2 metus nuo jo išdavimo, dabar galioja tik iki 2013 m. liepos 1 d. Didžiausias verslininkų nusivylimas kilo dėl VKEKK nukarpytų tarifų dydžio. Iki AIE įstatymo pataisų įsigaliojimo fiksuotas tarifas turėjo nesikeisti dvyliką metų, tačiau naujoji tvarka VKEKK dabar leidžia peržiūrėti tarifus keturis kartus per metus. VKEKK pagal Vyriausybės patvirtintą metodiką kiekvieną metų ketvirtį galės koreguoti tiesiogines subsidijas „žaliajai“ energijai. 2013 m. birželio 6 d. VKEKK patvirtino fiksuotus tarifus III ketvirčiui, kurie įsigalios nuo liepos 1 d.⁸ Verslininkų pasitikėjimas valstybe ir teise sumenko lygiai taip pat kaip ir fiksuotas tarifas saulės gaminamai elektrai, kuris nukrito daugiau kaip 52% (lyginant 2012 m. - 1.44 Lt/kWh su 2013 m. II ketvirčiu – 0.69 Lt/kWh; saulės jėgainės neintegruotos į pastatus).⁹

Konstitucinis teismas nors ir yra konstatavęs, kad teisėti lūkesčiai yra vienas iš svarbiausių fundamentalių teisės principų, visgi jis nėra absoliūtus. Teisėti principai gali būti ribojami tik dėl viešojo intereso. 2006-09-21 nutarime Konstitucinis teismas pažymėjo, kad: „Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis - užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai). Kiekvienas viešasis interesas tegali būti grindžiamas pamatinėmis visuomenės vertybėmis, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; jo įtvirtinimas ir užtikrinimas, gynimas ir apsauga yra konstituciškai motyvuoti. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra konstatuota, kad viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (Konstitucinio Teismo 1997

⁷ Konstitucinio teismo 2010-06-29 nutarimas byloje Nr. 06/2008-18/2008-24/2010. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 134-6860.

⁸ *Elektros energijos gamintojams, naudojantiems atsinaujinančius energijos išteklius, fiksuoti tarifai, ct/kWh (be PVM)*. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. [žiūrėta 2014-04-12] <http://www.regula.lt/atsinaujinantys-istekliai/Puslapiai/tarifai.aspx>

⁹ *Elektros energijos gamintojams, naudojantiems atsinaujinančius energijos išteklius, fiksuoti tarifai, ct/kWh (be PVM)*. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. [žiūrėta 2014-04-12] <http://www.regula.lt/atsinaujinantys-istekliai/Puslapiai/tarifai.aspx>

*m. gegužės 6 d., 2005 m. gegužės 13 d. nutarimai).*¹⁰ Be to, tame pačiame nutarime Konstitucinis teismas konstatavo, kad „*viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonomiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Šios Konstitucijoje įtvirtintos vertybės - asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga bei gynimas ir viešasis interesas - negali būti priešpriešinamos. Šioje srityje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą.*“¹¹

Konstitucinio Teismo nutarimuose nagrinėjamos problemos ir principai puikiai atsispindi mūsų nagrinėjamoje situacijoje dėl verslininkų pažeistų interesų. Teismas nurodė, kad teisėti lūkesčiai bei teisėti interesai gali būti ribojami tik dėl viešojo intereso. Svarbus aspektas yra tas, kad ne visada pavyksta tinkamai indentifikuoti tą viešąjį interesą. Kaip jau buvo minėta nutarimuose, viešojo intereso principas nebūtinai turi persverti privačius interesus. Nagrinėjamu atveju, atsinaujinančių išteklių sektoriuje susikirto kelios vertybės. Pirmiausia nepatenkinti buvo verslininkai, teigdami, kad teisėti lūkesčiai ir teisėti interesai turi būti gerbiami, o AIE įstatymo pataisos tokius principus sumenkina. Tuo tarpu valstybė, radikalčiai keisdama „žaliąją“ politiką rėmėsi vieninteliu argumentu – viešojo intereso doktrina.

Visgi praėję įvykiai paliudijo, kad bent jau šiuo atveju, valstybinės institucijos pasitelkdamos viešojo intereso principą triumfavo. 2013 m. sausio 17 d. Energetikos ministerija paskelbė, kad įstatymo leidėjai gina viešąjį interesą, todėl AIE įstatymo pataisos buvo būtinos. Energetikos ministerija savo pranešime teigė: „*Viešasis interesas yra dinamiškas, kintantis, dėl to valstybė gali, o tam tikrais atvejais ir turi, keisti (plėsti, siaurinti arba kitaip koreguoti) ūkinės veiklos reguliavimą. Šiuo metu jau pateikta virš 15000 prašymų išduoti leidimus plėtoti elektros energijos gamybos pajėgumus statant mažąsias saulės šviesos energijos elektrines, pastaraisiais mėnesiais Energetikos ministerija gauna ne mažiau nei po tūkstantį naujų prašymų. Tuo atveju, jei visi saulės elektrinių projektai, kuriems yra išduoti leidimai arba pateikti prašymai juos išduoti, būtų įgyvendinti, šiose elektrinėse pagamintą*

¹⁰Konstitucinio teismo 2006-09-21 nutarimas byloje Nr. 35/03-11/06. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957.

¹¹Konstitucinio teismo 2006-09-21 nutarimas byloje Nr. 35/03-11/06. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957.

*elektros energiją superkant Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nustatytų tarifu, ženkliai padidėtų elektros energijos kaina vartotojams.*¹²

LIETUVOS VYRIAUSIOJO ADMINISTRACINIO TEISMO PRAKTIKA SAULĖS ENERGETIKOS BYLOJE

Buvo akivaizdu, kad kilusį konfliktą tarp Energetikos ministerijos ir privačių investuotojų teks spręsti teismuose. Nors pirminė situacijos analizė leido manyti, kad teismui teks spręsti kuris interesas - privačių investuotojų ar viešas interesas - nusipelno susidariusioje situacijoje didesnės apsaugos.

Bylai pasiekus Lietuvos vyriausiąjį administracinį teismą (toliau-LVAT) pastarasis aukščiau minėto klausimo nesprenė, o pasirinko labiau formalų bylos sprendimo algoritmą. Pagrindinis pareiškėjo byloje tikslas buvo užsitikrinti, kad jam įrengus saulės energijos jėgainę, jos pagaminta elektros energija būtų superkama sąlygomis, galiojusiomis iki AIE įstatymo pakeitimo, t.y. 2013 m. vasario 1 d. Jis prašė „*įpareigoti atsakovą Lietuvos Respublikos energetikos ministeriją ... pakeisti 2013 m. kovo 21 d. jai išduoto Leidimo plėtoti elektros energijos gamybos pajėgumus ... sąlygas*“¹³. Paliesime vieną leidimo, sąlygą, kurią buvo prašoma pakeisti: „Skiltyje „Leidimu reguliuojamos veiklos sąlygos“ vietoj sąlygos „*Elektrinėje pagaminta elektros energija prekiaujama teisės aktu, galiojančių elektros energijos gamybos metu, nustatyta tvarka ir sąlygomis.*“ nurodyti „*Elektrinėje pagaminta elektros energija prekiaujama teisės aktu, galiojusių iki 2013 m. vasario 1 d., numatyta tvarka ir sąlygomis.*“¹⁴.

LVAT nustatė, kad plėtojant energetikos gamybą yra išduodami dviejų tipų leidimai – (1) leidimas plėtoti elektros energijos gamybos pajėgumus ir (2) leidimas gaminti elektros energiją. Todėl išplėstinė teisėjų kolegija konstatavo, kad „*pareiškėjo ginčijama Leidimo [plėtoti elektros energijos gamybos pajėgumus aut.] dalis, įtvirtinanti elektrinėje pagamintos elektros energijos prekybos tvarką ir sąlygas, negali būti laikoma tiesiogiai susijusia su Leidimu leidžiama ir reglamentuojama veikla, tai yra naujų elektros energijos gamybos pajėgumų įrengimu naujoje vietoje. ... Atsižvelgus į skirtingas energetikos veiklos rūšis,*

¹² Aktualu: keičiamas atsinaujančių išteklių energetikos įstatymas 2013-01-17. LR Energetikos ministerija. [žiūrėta 2014-04-12] <http://www.enmin.lt/lt/news/detail.php?ID=2565>

¹³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis 2013 m. gruodžio 11 d. byloje UAB „Balautra“ v LR Energetikos ministeriją (bylos Nr. A⁵²⁵-2648/2013).

¹⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis 2013 m. gruodžio 11 d. byloje UAB „Balautra“ v LR Energetikos ministeriją (bylos Nr. A⁵²⁵-2648/2013).

*kiekvienai iš jų išduodamus atskirus leidimus, akivaizdu, jog elektrinėje pagamintos elektros energijos prekybos sąlygos ir tvarka gali būti taikomos tik pagaminus elektros energiją. Tuo tarpu elektros energijos gamyba ir prekyba ja yra galima tik pastačius elektrinę ir gavus leidimą gaminti elektros energiją. Būtent pastarajame leidime ir turi būti nustatomos šios veiklos sąlygos.*¹⁵

LVAT nusprendė, kad sąlyga „„Elektrinėje pagaminta elektros energija prekiaujama teisės aktu, galiojančių elektros energijos gamybos metu, nustatyta tvarka ir sąlygomis“, neatitinka Leidimo paskirties ir negali būti laikoma veiklos sąlyga, kurią atsakovas turi teisę nustatyti Leidime. Tai lemia, jog šios veiklos sąlygos įtvirtinimas Leidime neteisėtas. Remiantis anksčiau išdėstytais motyvais, pareiškėjo reikalavimas įpareigoti atsakovą Leidime įtvirtinti veiklos sąlygą: „Elektrinėje pagaminta elektros energija prekiaujama teisės aktu, galiojusių iki 2013 m. vasario 1 d., numatyta tvarka ir sąlygomis“ taip pat atmestinas kaip nepagrįstas.¹⁶“

Nenorėtume pilnai sutikti su tokia LVAT motyvacija, visų pirma dėl to kad ji yra nesuderinama su atsinaujinančiųjų energijos išteklių skatinimo schemos naudojant fiksuotą tarifą tikslai.

Atsinaujinančiai energetikai yra sudaromos palankesnės sąlygos nei energijos gamybai iš įprastinių energijos šaltinių, dėl to kad energija pagaminta iš atsinaujinančiųjų energijos šaltinių yra brangesnė, tačiau jos plėtra yra svarbi viešųjų interesų užtikrinimui. Lietuva konkrečiu atveju pasirinko fiksuoto tarifo skatinimo schema, kurios esmė yra tai, kad privatus investuotojas savo lėšomis įrengia jėgainę, o valstybė jam garantuoja 12 metų pastovias elektros energijos supirkimo kainas. Tai yra investuotojo sprendimas statyti jėgainę ir įdėti privačias lėšas yra daromas būtent gavus leidimą plėtoti energijos gamybos pajėgumas bei įvertinus reikiamas investicijų dydį ir planuojamas gauti pajams pagal jam teisės aktais garantuojamą elektros energijos supirkimo kainą. Todėl nenorėčiau sutikti su teismo argumentu, kad sąlyga susijusi su energijos supirkimo kainomis neturi nieko bendro su leidimu plėtoti energijos gamybos pajėgumus.

Tačiau taip pat reikia pripažinti, kad nepateisinamai didelis asmenų siekiančių plėtoti saulės energetiką antplūdis įrodo, kad tarifas saulės energijai supirkti buvo nustatytas

¹⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis 2013 m. gruodžio 11 d. byloje UAB „Balautra“ v LR Energetikos ministeriją (bylos Nr. A⁵²⁵-2648/2013).

¹⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis 2013 m. gruodžio 11 d. byloje UAB „Balautra“ v LR Energetikos ministeriją (bylos Nr. A⁵²⁵-2648/2013).

neprotingai didelis. Fiksuoto tarifo tikslas tik kompensuoti didesnius energijos gamybos kaštus verslui, bet ne viršpelnius. Dėl šios priežasties fiksuoto tarifo schemas, neatliko savo funkcijų bei sudarė sąlygas viršpelnių atsiradimui už kuriuos būtų turėję mokėti elektros energijos vartotojai. Taigi, ar verslininku siekis gauti neprotingai didelius pelnus elektros energijos vartotojų sąskaita gali būti laikomas teisėtais lūkesčiais?

Tačiau LR vyriausybė atsižvelgiama į susidariusią situaciją ir įvertinusi realius potencialių investuotojų patirtus nuostolius nustatė kompensavimo tvarką asmenims kuriems nebuvo pratęstas leidimo plėsti gamybos pajėgumus galiojimo terminas¹⁷.

UŽSIENIO VALSTYBIŲ PATIRTIS

Lietuvoje po AIE įstatymo pataisų įsigaliojimo saulės jėgainių plėtimasis ženkliai sumažėjo. Akivaizdu, kad verslininkai dabar jau nenori investuoti į „žaliąją“ energetiką, kadangi naujoji tvarka nesuteikia tokios ekonominės naudos, kaip jos buvo galima tikėtis anksčiau. Lietuva atsinaujinančių išteklių energetikoje žengia tik pirmus žingsnius, tačiau verslininkų ir valdžios atstovų nuomonės jau spėjo susikirsti. Svarbu pažymėti, kad atsinaujinančių išteklių plėtojimo problemos kyla tradiciškai visuose šalyse. Kiekvienos valstybės patirtis yra savita. Be to, „žaliosios“ energetikos pakilimai ir nuosmūkliai kiekvienoje šalyje yra išgyvenami skirtingai. Šioje dalyje panagrinėsime užsienio šalių patirtį atsinaujinančių išteklių energetikos sektoriuje. Galbūt pamatysime panašumų ir ateityje galėsime išvengti dar didesnių „burbulų“. Paanalizuosime Norvegijos bei Kanados atvejus.

Norvegijoje nuo 1999 m. iki 2010 m. buvo skatinama naudoti biodegalus. Valdžia norėjo apmokestinti tas transporto priemones, kuriose naudojamas iškastinis kuras, tačiau kadangi tai politiškai nebuvo naudinga – valstybė pradėjo subsidijuoti biodegalus. Vartojantiems biodegalus buvo suteikta 0.45 EUR už litrą mokestinė lengvata. „Habiol“ buvo viena iš pirmųjų kompanijų, kuri pradėjo tiekti biodyzeliną. 2002 m. ši kompanija numatė statysianti 100 000 tonų biodyzelino talpos agregatą. Iš keleto įmonių buvo įkurta nauja kompanija „Uniol“. Projektas buvo įgyvendintas. Jo vertė siekė daugiau kaip 20 mln. EUR. Tuometiniai politikai skatino, kad projektas būtų įgyvendintas ir leido manyti, kad įstatymai bei naujoji subsidijavimo tvarka nepasikeis. Naujoji gamykla buvo atidaryta 2009 m. Tais pačiais metais valstybė suformavo 2010 m. biudžetą, kuriame numatė panaikinti

¹⁷ Dėl išlaidų, susijusių su saulės šviesos energijos elektrinės projekto plėtojimu, kompensavimo tvarkos aprašo patvirtinimo. Valstybės žinios, 2013 Nr. 70-3537.

subsidijavimo tvarką biodyzelinui. Valstybės pareigūnai nusprendė radikaliai pakeisti atsinaujinančios energetikos politiką dėl pernelyg didelių valstybės išlaidų. Nors valdžia buvo smarkiai kritikuojama, tačiau galiausiai naujosios įstatymo pataisos buvo priimtos. Verslininkam pavyko išsiderėti, kad dar 2010 m. vartojantys biodegalus gautų 50 proc. mokesčių lengvatos. Visgi, tai buvo menka nuolaida, kadangi jau nuo 2011 m. apskritai visi subsidijavimo tarifai buvo panaikinti. Tik porai metų gyvuojančiai kompanijai „Uniol“ tai buvo blogiausias scenarijus. Bendrovė patyrė 6.5 mln. EUR nuostolių ir galiausiai bankrutavo.¹⁸

Kanadoje, Ontario provincijoje valdžia, norėdama skatinti atsinaujinančiosios energetikos plėtrą, nustatė naują fiksuotą tarifą, pagal kurį iš saulės šviesos pagaminta elektros energija buvo superkama už patrauklią kainą. Ontario provincija, įgyvendindama naują fiksuoto tarifo projektą, tapo lydere Kanadoje pagal spartėjančią atsinaujinančiosios energetikos plėtrą. Subsidijos paskatino įgyvendinti saulės elektrinių projektus ne tik kompanijas, bet ir privačius asmenys. Galiausiai buvo pateikta apie 16 000 paraiškų (praktiškai tiek pat kaip ir Lietuvoje prieš įsigaliojant AIE įstatymo pataisoms), pretenduojant į naują fiksuotą tarifą. Ontario provincijos valdžia neapskaičiavo ir nesitikėjo, kad gali atsirasti tiek daug subjektų, norinčių plėtoti saulės energijos pajėgumus. Kadangi naujosios subsidijos buvo pernelyg dosnios, visi pareiškėjai stengėsi jomis pasinaudoti. Akivaizdu, kad valdžia, norėdama išvengti elektros kainos šuolio, ryžosi sumažinti fiksuotą. Daugelis verslininkų tikėdamiesi gauti 2009 m. nustatytą tarifą, jau buvo pradėję vystyti projektus. Kai kurie buvo išsinuomavę reikalingą įrangą, užsisakę tam tikras paslaugas, pasiėmę paskolas. Dėl sumažinto tarifo šiame regione daugiausia nukentėjo ūkininkai.¹⁹

Pateikti užsienio šalių pavyzdžiai rodo, kad atsinaujinančių energijos išteklių plėtra yra tiesiogiai susijusi su politika ir valdžios veiksmais. Kadangi „žalioji“ energetika šiuo laikmečiu dar negali pati išsilaikyti, reikalingos valdžios subsidijos. Tokia priemonė kaip fiksuotas tarifas, atsinaujinančiai energetikai padeda konkuruoti su iškastiniu kuru tik iš dalies. Kaip jau buvo minėta anksčiau, Norvegijos ir Kanados patirtis parodė, kad norint pritraukti verslininkų investicijas į „žaliąją“ energetiką, reikia valdžios atstovų paramos. Be to, tokia parama turėtų būti ilgalaikė, nes priešingu atveju, didelės investicijos į

¹⁸ White, W., et al. The role of governments in renewable energy: the importance of policy consistency. *Biomass and Bioenergy*. 2013, 57: 97-105.

¹⁹ White, W., et al. The role of governments in renewable energy: the importance of policy consistency. *Biomass and Bioenergy*. 2013, 57: 97-105.

atsinaujinančiąją energetiką neįsivaizduojamos. Ontario provincijoje kilęs saulės jėgainių „burbulas“ yra analogiškas lietuviškajam saulės „bumui“, kilusiam 2012 m. pabaigoje. Abiejose valstybėse buvo nustatyti dosnūs tarifai saulės jėgainių gaminamai elektrai, todėl daugybė pareiškėjų norėjo jais pasinaudoti. Deja, ir vienoje ir kitoje šalyje valstybinės institucijos nebuvo nustačiusios „žaliosios“ energetikos saugiklių, todėl rezultatas gavosi tas pats – kardinaliai pakeista politika, nukarpyti fiksuoti tarifai ir pažeisti verslininkų interesai. Aišku tik viena, kad neracionali atsinaujinančios energetikos plėtra yra žalinga tiek pačiai valstybės ekonomikai, tiek ir privatiems subjektams. Norint to išvengti, reikia kurti ilgalaikes, taip vadinamas, vientisas „žaliosios“ energetikos politikas. Kaip ir visuose kituose ekonomikos sektoriuose taip ir atsinaujinančios energetiko, vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių investicijas į energetikos projektus, yra teisinis reguliavimas. Žymus Jungtinių Amerikos Valstijų ekonomistas ir mokslininkas Daniel Yergin yra pasakęs: *“Nors pastovumas būtų puiku, kintamumas yra realybė”*.²⁰

IŠVADOS

Iki 2013 m. vasario 1 d. saulės šviesos elektrinėms iki 30 MW galingumo buvo taikoma fiksuoto tarifo skatinimo schema. Pasikeitus AIE įstatymui ši skatinimo schema taikoma tik nedidesnėms kaip 10 MW saulės šviesos elektrinėms, visi kiti saulės energijos gamintojai turi dalyvauti aukcione pardavinėjant pagamintą elektros energiją. Akivaizdu, kad tokie teisinio reguliavimo pokyčiai yra labai nenaudingi saulės energijos gamintojams.

Teisėti lūkesčiai bei teisėti interesai gali būti ribojami tik dėl viešojo intereso. Tačiau viešojo intereso principas nebūtinai turi persverti privačius interesus. Nagrinėjamu atveju, atsinaujinančių išteklių sektoriuje susikirto kelios vertybės. Pirmiausia nepatenkinti buvo verslininkai, teigdami, kad teisėti lūkesčiai ir teisėti interesai turi būti gerbiami, o AIE įstatymo pataisos tokius principus sumenkina. Tuo tarpu valstybė, radikalai keisdama „žaliają“ politiką rėmėsi vieninteliu argumentu – viešojo intereso doktrina.

Atsinaujinančiai energetikai yra sudaromos palankesnės sąlygos nei energijos gamybai iš įprastinių energijos šaltinių, dėl to kad energija pagaminta iš atsinaujinančiųjų energijos šaltinių yra brangesnė, tačiau jos plėtra yra svarbi viešųjų interesų užtikrinimui. Lietuva konkrečiu atveju pasirinko fiksuoto tarifo skatinimo schema, kurios esmė yra tai, kad privatus

²⁰ Yergin, D., It's still the one. 2009. [žiūrėta 2014-04-12]
http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/08/17/its_still_the_one

investuotojas savo lėšomis įrengia jėgainę, o valstybė jam garantuoja 12 metų pastovias elektros energijos supirkimo kainas. Tai yra investuotojo sprendimas statyti jėgainę ir įdėti privačias lėšas yra daromas būtent gavus leidimą plėtoti energijos gamybos pajėgumas bei įvertinus reikiamas investicijų dydį ir planuojamas gauti pajams pagal jam teisės aktais garantuojamą elektros energijos supirkimo kainą. Todėl nenorėtume sutikti su teismo argumentu, kad sąlyga susijusi su energijos supirkimo kainomis neturi nieko bendro su leidimu plėtoti energijos gamybos pajėgumus. Nepateisinamai didelis asmenų siekiančių plėtoti saulės energetiką antplūdis įrodo, kad tarifas saulės energijai supirkti buvo nustatytas neprotingai didelis. Fiksuoto tarifo tikslas tik kompensuoti didesnius energijos gamybos kaštus verslui, bet ne kurti viršpelnius. Dėl šios priežasties fiksuoto tarifo schemas, neatliko savo funkcijų, o sudarė sąlygas viršpelnių atsiradimui už kuriuos būtų turėję mokėti elektros energijos vartotojai. Taigi, vargiai privačių investuotojų siekis gauti neprotingai didelius pelnus elektros energijos vartotojų sąskaita gali būti laikomas teisėtais lūkesčiais.

Atsinaujinančių energijos išteklių plėtra yra tiesiogiai susijusi su politika ir valdžios veiksmais. Kadangi „žalioji“ energetika šiuo laikmečiu dar negali pati išsilaikyti, reikalingos valdžios subsidijos. Tokia parama turėtų būti ilgalaikė, nes priešingu atveju, didelės investicijos į atsinaujinančiąją energetiką neįsivaizduojamos. Neracionali atsinaujinančios energetikos plėtra yra žalinga tiek pačiai valstybės ekonomikai, tiek ir privatiems subjektams. Norint to išvengti, reikia kurti ilgalaikes, taip vadinamas, vientisas „žaliosios“ energetikos politikas. Kaip ir visuose kituose ekonomikos sektoriuose taip ir atsinaujinančios energetiko, vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių investicijas į energetikos projektus, yra teisinis reguliavimas.

LITERATŪRA

1. Directive [2009/28/EC](#) of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC [2009] OJ L 140/16.
2. Atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 62-2936.
3. [Dėl elektros energijos ir biodujų, pagamintų naudojant atsinaujinančius energijos išteklius, tarifų nustatymo](#) 2012 [metams](#). *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 18-844.
4. Dėl elektros energijos, pagamintos naudojant atsinaujinančius energijos išteklius, tarifų nustatymo 2013 metų II ketvirčiui. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 23-1169.
5. Dėl išlaidų, susijusių su saulės šviesos energijos elektrinės projekto plėtojimu, kompensavimo tvarkos aprašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2013 Nr. 70-3537.
6. Konstitucinio teismo 2010-06-29 nutarimas byloje Nr. 06/2008-18/2008-24/2010. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 134-6860.

7. Konstitucinio teismo 2006-09-21 nutarimas byloje Nr. 35/03-11/06. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 102-3957.
8. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis 2013 m. gruodžio 11 d. byloje UAB „Balautra“ v LR Energetikos ministeriją (bylos Nr. A⁵²⁵-2648/2013).
9. Pažėraitė, A. Krakauskas, M. Smulkiojo verslo plėtros „žaliosios“ energetikos sektoriuje galimybių vertinimas. *Energetika*. 2012, 58(4): 186–194.
10. Yergin, D., It's still the one. 2009. [žiūrėta 2014-04-12] http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/08/17/its_still_the_one
11. White, W., et al. The role of governments in renewable energy: the importance of policy consistency. *Biomass and Bioenergy*. 2013, 57: 97-105.
12. *Elektros energijos gamintojams, naudojantiems atsinaujinančius energijos išteklius, fiksuoti tarifai, ct/kWh (be PVM)*. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. [žiūrėta 2014-04-12] <http://www.regula.lt/atsinaujinantys-istekliai/Puslapiai/tarifai.aspx>
13. *Aktualu: keičiamas atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymas 2013-01-17*. LR Energetikos ministerija. [žiūrėta 2014-04-12] <http://www.enmin.lt/lt/news/detail.php?ID=2565>
14. *Išduotų (galiojančių) leidimų veiklai elektros energetikos sektoriuje skaičius 2013-05-30*. LR Energetikos ministerija. [žiūrėta 2014-04-12]. http://www.enmin.lt/lt/services/paslaugos/leidimai/Issduotu_leidimu_skaicius1305.pdf.

THE DEVELOPMENT OF SOLAR ENERGY: LEGAL EXPECTATIONS AND PUBLIC INTEREST

Saulė Milčiuvienė*, Deividas Užkurys**
Vytautas Magnus University

Summary

Implementing Renewable energy directive all EU Member States promotes the production of energy from renewable energy sources. The Directive does not set the methods or schemes of renewable energy promotion. Every Member State can choose the most suitable promotion measure depending on its economical or environmental conditions. The enacted promotion measures have to keep balance between the aim to attract private investors and not to generate unreasonable profit for private business. In Lithuania the government set unreasonably high feed in tariff for purchasing electricity produced from solar energy. Later this feed in tariff was reduced; however it caused a huge discontent of private investors and litigations in the courts.

The aim of the article is to analyze the changes of legal regulation in the promotion scheme of solar energy, which caused legal disputes in the court between private investors and government. In order to reach above mentioned aim the raised tasks are: (1) to analyze the schemes of solar energy promotion and changes in legal regulation; (2) to examine the case law; (3) to examine the practice of foreign countries in developing renewable energy. Legal expectations can be limited only by the reason of public interest. However the public interest not always has to override the private interest. In solar energy case two protected interests have confronted. The legal expectations of the private investors were infringed by the changes of legal regulation in promotion scheme of solar energy. The government grounded necessity of such changes on protection of public interest.

The development of renewable energy is very closely connected to the governmental policy. Irrational schemes of renewable energy promotion are harmful to the national economy and private business. The governments should create long-term renewable energy policies. As in other sectors of economy, the key factor for sustainable development and stable private investments in renewable energy sector is sound legal regulation.

Keywords: solar energy, legal expectations, public interest.

Saulė Milčiuvienė*, Socialinių mokslų teisės krypties daktarė, Vytauto Didžiojo universitetas, Privatinės teisės katedros vedėja, docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: energetikos teisė.

Saulė Milčiuvienė*, Doctor of social science (law), Vytautas Magnus University, a head of Department of Private Law, associated professor. Research interests: energy law.

Deividas Užkurys**, Vientisųjų teisės studijų studentas, Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslinių tyrimų kryptys: energetikos teisė.

Deividas Užkurys**, Student of integrated law program, Vytautas Magnus University. Research interests: energy law.

SIGNIFICANCE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE PROCESS OF EDUCATION OF FUTURE STATUTORY OFFICERS

Algirdas Muliarčikas*

*Mykolas Romeris University Faculty of Public Security, Department of State Border Protection
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Phone: (370 37) 303653
E-mail: a.muliarcikis@mruni.eu*

Robertas Veršinskas**

*Vilnius Gediminas Technical University, Faculty of Creative Industries, Department of [Physical Training](#)
Saulėtekio avenue 21, LT-44211 Vilnius
Phone: (370 85) 2370638, 2053190
E-mail: robertas.versinskas@vgtu.lt*

Annotation. Relevant aspects of results implementation of studies process and constant development are: purposeful presentation of knowledge, suitable formation of awareness about the essence of study subject and the meaning, conscious attitude to the planning of self-help and realization of process implementation, constant studies subject results achievement of ways and methods control through the data of stage control. Exercise is significant part of person's general culture, tellingly influencing the aspects of various characteristics and features of education and training of human. Specialized physical preparation is one of the essential conditions of statutory officers' preparation. In this article it is reviewed students – men and women, who had one year studies of special physical preparation (Combat self-defence) subject. Also it is reviewed the data of questionnaire about the attitude to physical culture, through it formed ethical values and students relation with physical activity.

The main goal of the article is to determine the tendencies of change of students' attitude to physical exercises after one year combat self-defence subject studies and the influence to formation of special physical preparation for the future statutory officer. Using the method of questionnaire from 137 students of higher course (67 of women and 70 of men) was gained the information about the attitude of future statutory officers to physical training and relation with it changes peculiarities.

During this survey it is determined that the best part of future statutory officers' ($p>0,01$) attitude to physical training changed positively. The change of the attitude of students had made the studies subject programme. Students obtained new information, formed perception about the necessity of suitable physical preparation. Positive influence of physical practice to the health of respondents determined demand for additional self-sufficient exercise. It was ascertained the opinion of students about the influence of special physical occupations to their as future officers formation of ethical values.

Keywords: physical culture, physical state of health, special physical training, ethical values.

INTRODUCTION

Recently physical culture and physical education subject in the programmes of high schools generally are referred to the group of optional subjects. This point of view to the meaning of physical education in prospect may have fairly negative influence to versatile

formation of young personality. According to the results¹ of researches of Secondary schools students physical activity in the biggest cities of the country, it may be supposed that the vision of the situation isn't very optimistic. Famous Lithuanian philosopher S. Šalkauskas² who gained legal and economical, and philosophical and pedagogical education, while reviewing human's physical education process essence, emphasized not only its important influence for one of the most important values - the intensification of health, but also emphasized that „...without physical education there can't be educated not only complete human, but also properly developed his/her higher powers“. In the Sport's terms dictionary³ physical education is defined as „ development, improvement of physical, mental, practical skills and abilities; one of the main functions of human education. “ One of first compulsory conditions of preparation of future statutory officer is closely associated with selection of career - physical fitness⁴. Hence, physical education as constituent of pedagogical process and entire education of human is one of value orientations system constituent. It gives a sense⁵ and influence positively certain stage of students' life purposes implementation. In the process of study varying amount of knowledge, relation with physical education, attitude towards various life scopes, also varies value orientations of students⁶. The main goal was set in consideration of peculiarity of study process, other factors which influence the variation of students' attitudes and topical future career orientations. The main **goal** of article – to define students' attitude to physical education variation tendencies and special physical training influence to future statutory officer formation after one year combat self-defence studies.

The following **tasks** are provided:

- To survey the variation of attitude of questionnaire participants to physical education and the reasons which influence this process;

¹ *Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas*. Vilnius, 2011 m. [interactive] [accessed 2014-03-02]. <http://www3.lrs.lt/docs2/PZACLURH.PDF>

² Šalkauskas, S. Rinkiniai raštai. Pedagoginės studijos. I knyga. Vilnius: Leidybos centras, 1992, p. 388.

³ Stonkus, S. *Sporto terminų žodynas*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija, 2002, p. 317.

⁴ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas 2006 m. gruodžio 29 d. Nr. 1V-500 „Dėl Vidaus tarnybos sistemos pareigūnų fizinio pasirengimo reikalavimų ir pareigūnų fizinio pasirengimo tikrinimo bei papildomų reikalavimų, susijusių su fiziniais ir praktiniais gebėjimais eiti tam tikras pareigas tam tikruose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose, ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007-01-25, Nr. 10-399.

⁵ Adler, A. *Žmogaus pažinimas*. Vilnius: Vaga, 2003.

⁶ Bobrova, L. *Universitetinių studijų kūno kultūros ir sporto programų studentų gyvenimo stiliaus projektavimas vertybinių orientacijų kontekste*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (edukologija). Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2012.

- To analyse the results of questionnaire respondents about the influence of physical education to formation of ethical values;
- To compare the questionnaire results of the respondents men and women.

Research object and methods. In the article it is analysed 137 students of higher course (67 women and 70 men) – the attitude of future statutory officers to physical education and relation to it change peculiarities. The questioning has been done after one year of combat self-defence studies. The students, in the questionnaire of 14 questions gave their opinion about physical education occupations, attitude to it, as part of applicable career education, change and combat self-defence subject studies influence their formation of their ethical values. In the part of the analysis of results it is analysed three first statistically credibly often elective variants of answers. During this research there were used questionnaire, literature and mathematical statistics methods.

CHARACTERISTICS OF THE ATTITUDE OF STUDENTS TO PHYSICAL EDUCATION

In order to find out knowledge and attitude of students to fairly long ago by the surveys determined^{7,8} physical activity influence to physical health and the fact to common health, we involved the question into questionnaire: „What influences human’s condition of physical health?“. Statistically credibly the best part of women (84%) and men (80%), and total - 82% of respondents ($p < 0,01$) are ascertain that physical health condition influences individual life style.

About the change of attitude to exercise after one year combat self-defence subject studies questioned students answered: statistically credibly ($p < 0,01$) the biggest part of women (66%) stated that their attitude „changed into better“, 30% of women respondents stated ($p < 0,05$) - „it is left the same“. Analogical answers have been given round 46% of men respondents. However, the first answer marked statistically credibly smallest part of men ($p < 0,05$) than women. In comparison with women statistically credibly the biggest part of men ($p < 0,05$) didn’t change point of view to exercise. Overall the attitude 54% of respondents to exercise changed positively, didn’t change 38% and just 7% became negative ($p < 0,01$).

⁷ Muliarčikas A., Stanislovaitis A. Kauno miesto gyventojų požiūrio į sveikatą ir fizinį aktyvumą tendencijų aspektai. *Visuomenės sveikata*. Vilnius: Higienos institutas, 2003, 4 (23), p. 57-63

⁸ Stepaitienė A. Sveika gyvensena. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras. 1999, 220 p.

The biggest influence ($p < 0,01$) to the change of attitude of students to exercise had „subject’s practice programme“ (48% of women, 51% of men, 50% of all respondents), less influence had „lecturers work“ (21% of women, 15% of men, 15% total) and studies subject „demand of settlement, exams“ (18% of women, 11% of men, 11% of all respondents).

The answers to question „How studies subject’s theoretical lectures influenced students’ attitude to applicable physical training“ distributed like this: 18% of women and 26% of men (22% of all respondents) answered that knowledge which they gain „...essentially changed attitude to exercise to positive direction“; 33% of women and 31 % of men (total 32%) stated that they „...developed earlier formed attitudes in point of exercise“. Also this question was answered respectively 36% and 31% (total 34%) of respondents answered that „...didn’t change earlier formed attitude to exercise“. There is no statistically credible difference between answers distributions except between first and other two answers of women ($p < 0,05$).

To question „Were students provided enough knowledge about physical education and wellness questions during combat self-defence subject studies?“, 78 % of women said that „yes“ ($p < 0,01$), 9% wish more, and 13% stated that it is not enough. Analogous answers of men divided respectively: 60%, 11% and 29%. Statistically credibly less ($p < 0,05$) questioned men nor women stated that they have got enough information about mentioned questions. Majority, 69% of all respondents ($p < 0,01$), were satisfied the amount of gained knowledge.

Overall 16 % ($p < 0,01$) of respondents (24% women and 9% men, $p < 0,01$) stated that they wouldn’t attend exercise occupations, if there wasn’t final settlement – exam. Statistically credibly the best ($p < 0,01$) part of men respondents (91%) compared with women (76%) stated that they would attend exercise (applied physical training) practice.

Students were asked in the questionnaire to evaluate the programme of subject (combat self-defence) according to ten-points evaluation system. 24% of all respondents (18% of women and 28% of men $p > 0,05$) evaluated the programme of subject 7 points, 31% (39% of women and 23% of men $p < 0,05$) – 8 points, 15% (19% of women and 11% of men $p > 0,05$) – 9 points. The programme of the subject, compared with lower points, from 7 – 10 points evaluated 74% of respondents ($p < 0,01$). In this range of points evaluation the answers of women and men statistically credibly didn’t differ ($p > 0,05$)

Answering to question „How do you evaluate the role of exercise in the student’s life?“, the opinions of respondents divided like this: 47% ($p < 0,01$) of all questioned students and

40% of men and 54% of women ($p > 0,05$) stated that „good physical preparation helps to pursued for better studies results“. Respectively this question answered 25% in total and 31% of men and 18% of women ($p < 0,05$) - „good physical preparation facilitates studying in the university“. Other respondents 26% and 26% of men and 27% of women ($p > 0,05$) said that „good physical preparation in any way concerns with successful studies...“. Statistically credibly the best part of all respondents (72%, $p < 0,01$) emphasized that physical education positively influence and all their process of studies.

The best part - 64% ($p < 0,01$) of all respondents (66% of women and 62% of men) answered that „during their free time they have gone in for sports, exercised more than in general education school“, 26% (16% of women and 20% of men) affirmed that they „...have exercised the same..“, and 10% (10% of women and 9% of men) – „exercised less“. The answers of women and men of this question were almost the same. Attitudes of females students and male students to exercise for a longer time (question – „Are You minded to go in for sports, exercise all the time of the studies in the university?“) significantly defined. 76% ($p < 0,01$) of respondents (55% of women and 91% of men, $p < 0,01$) – still didn't finally decide and 9% (17% of women and 3% of men, $p < 0,01$) decided don't go in for sports.

As the main reason which encouraged students to sport, respondents indicated the answer – „the benefit of training“ 64% ($p < 0,01$) (63% of women and 66% of men), other reasons – „dutifulness“ (in total 16% and 16% of women and 16% of men) and „diligence“ (9% of all respondents, 14% of women and 9% of men).

Into the question - „How exercise subject's practice influenced Your state of health?“ comparative similar quantity of respondents answered that their „health became better“ (48% of all respondents, 51% of men) or „didn't change“ (48% of all respondents, 48% of women, 46% of men). Statistically credibly ($p < 0,01$) less men (3%) compared with women (10%) and generally less part of respondents (3%) answered that exercise training exacerbated their state of health.

The biggest part of respondents the question „Is good physical readiness necessary for Your future career?“ answered – „it's very necessary“ (72% ($p < 0,01$) of all questioned people, 75% of the women, 68% of men), „necessary“ – respectively 23%, of them 18% of women and 29% of men. According to the opinion of women 7% ($p < 0,01$), good physical preparation for future career „isn't very required“, and 3% ($p < 0,01$) of men – „isn't necessary“.

The final question of the questionnaire, which answers should be provide according to ten-points evaluation system was – „What ethical values, in Your opinion, form special physical education, physical culture?“. It is provided three most often marked ethical values meanings (%) in table 1.

Table 1 According to the opinion of students, ethical values which are educated most by special exercise and physical culture

Evaluation points and their repartition %	1. Courage	2. Honour	3. Self-control	4. Friendliness	5. Discipline	6. Honesty	7. Responsibility	8. Go for goal	9. Obedience	10. Dignity
Evaluations of all respondents	7-18%	3-14%	7-19%	5-13%	8-23%	7-17%	7-13%	8-12%	6-15%	7-22%
	8-31%	6-13%	8-20%	7-21%	9-18%	8-25%	8-23%	9-25%	7-15%	8-23%
	10-19%	7-17%	9-17%	8-20%	10-20%	9-13%	10-15	10-44%	8-19%	9-13%
The sum of 3	68% **8	44%*3,6,10, **1,5,8	56% *1,**8	54%*1,**8	61% **8	55%*1,**8	51%*5,**1,8	81%	49%*5,**1,8	58% **8
Evaluation of women	8-27%	3-15%	7-21%	7-21%	8-24%	4-18%	8-33%	8-6%	6-21%	7-24%
	9-15%	6-15%	8-15%	8-15%	9-18%	7-15%	9-15%	9-30%	7-15%	8-21%
	10-15%	7-18%	10-12%	10-12%	10-18%	9-21%	10-18%	10-51%	8-21%	9-12%
The sum of 3	57% **8	48%*7,**8	48%*7,**8	48%*7,**8	60% **8	54%**8	63% **8	87%	57%**8	57% **8
Evaluation of men	7-22%	3-12%	7-17%	5-17%	8-24%	1-11%	5-15%	8-17%	7-15%	7-20%
	8-34%	7-15%	8-25%	7-20%	9-17%	7-34%	7-24%	9-20%	8-18%	8-25%
	10-22%	8-17%	9-15%	8-22%	10-24%	10-9%	8-15%	10-37%	10-15%	9-12%
The sum of 3	78% ^{m-v**}	44%*5,**1,8	57% *8,**1	59% *8,**1	65%	54%*1,8	54%*1,8	74%	48%*5,**1,8	57%*8,**

Note: $p < 0,05^{*n}$; $p < 0,01^{**n}$ (n – No. of value; $m-v$ – difference between men and women groups).

Both opinion of women and men about future officers pursued special occupations of exercise influence to most ethical values education was similar (Table 1). Analysing according three most frequently for the valuation used points, statistically credibly ($p < 0,01$) and most different were the opinion of all respondents evaluating physical education influence for the education of such values as courage and go for goal. Others quite high points evaluated values are discipline, dignity and self-control which took in-between position ($p < 0,5$; $p < 0,01$). Among most of high scores evaluated and lesser quantity of lower points were evaluated ethical values (Table 1).

According to the opinion of women, the most important value for which education the biggest influence has physical education is go for goal ($p < 0,01$). Others - responsibility, discipline and courage, dignity and obedience were evaluated lower high quantity of

evaluation points ($p < 0,01$). Compared the results of survey's participants men and women, it can be apparent the tendencies of evaluation differences. But statistically credibly differ just evaluation as concerns purposeful physical activity influence for courage ethical value education ($p < 0,01$).

According to the opinion of men physical education has the biggest influence for ethical value education of courage, go for goal and discipline ($p < 0,01$).

CONSIDERATION OF RESULTS

The biggest part of future officers questionnaire results reflects the knowledge of students, the attitude of healthy lifestyle programmes are formed that chosen lifestyle significantly influences human's health. To live physically active lifestyle, to form correct nourishment habits, to avoid or dispose addictions – these objectives declared by World's health organization for a long time, European Parliament and Council intended social health development programmes strategic fields^{9,10}.

Combat self-defence subject studies had enough positively influenced attitudes of female and male students in respect to exercise. It should be paid attention to the fact that exercise process had more positively beheld by major part of women than men who participated in the survey. The results of the researches comparing in retrospective aspect, it is observed in respect of physical exercise the positively minded respondents' reduction¹¹.

The most significant influence for positive attitude of students to formation of physical education had Combat self-defence subject programme's content. At this point the opinion of men and women were almost the same. The content of Combat self-defence subject programme most of questioned students evaluated quite positive – from 7 to 10 points. The subject programme women evaluated higher points than men; however women respondents statistically credibly provided 8 points evaluation more than men. It is worth mentioning that Combat self-defence subject content involves three provisory parts: theoretic, where is given

⁹ Health 21: the health for all policy framework for the WHO European Region. 1999. [interactive] [accessed 2014-03-18] http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/98398/wa540ga199heeng.pdf

¹⁰ Decisions Adopted Jointly By The European Parliament And The Council Decision No 1350/2007/Ec Of The European Parliament And Of The Council of 23 October 2007 establishing a second programme of Community action in the field of health (2008-13). *Official Journal of the European Union*. 2007.p. -L 301/11 [interactive] [accessed 2014-03-18].

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:301:0003:0013:EN:PDF>

¹¹ Muliarčikas A., Ivanovas D., Butavičius A., Mikalauskas R.. Būsimų pareigūnų – MRU I kurso studentų požiūrio į fizinį aktyvumą ypatumai. *Jurisprudencija*. 2004, 62(54); 27-37.

information about the peculiarity of physical abilities education and training in the form of lectures, also practical part consist of theoretical and practical studies¹² of general physical preparation and special combat self-defence technique of actions. Already after first year studies more than half of students participated in the survey significantly or partially changed their attitude to applied physical preparation. Students who gained more knowledge, skills, formed certain abilities. They more realistically realize the complexity of situation where they have to arrest offender who struggles and exclusive importance of physical preparation in pursuance to dominate in this situation¹³.

Career education – during combat self-defence subject studies students are also provided knowledge about the principles of healthy lifestyle, the attitudes of physically active lifestyle are formed. It is understandable that the main goal of subject is to provide knowledge about the peculiarity of physical preparation and to form knowledge of technique of combat self-defence actions. Two thirds of the respondents maintained that during the initial period of studies, they acquired enough knowledge about physical education and wellness. More than half of questioned men stated that they acquired such nature knowledge. However the amount of men respondents were statistically lower than women who answered “yes”. It is probable that such quite big amount of respondents who stated that they obtained enough knowledge of physical education and wellness knowledge, could possibly determine certain aspects of education as well in secondary education institutions^{14,15}.

Statistically credibly the biggest part of all respondents and taking separately parts of women and men spared more time to physical education in the university than at school of general education. According to the answers of questionnaire in the future $\frac{3}{4}$ of respondents planned to exercise – statistically credibly bigger part ($p < 0,01$) comprised men. Similar tendencies of physical activeness were ascertained of youngsters and in the surveys of other authors¹⁶.

¹² Mykolas Romeris University. INFORMATION ON DEGREE PROGRAMMES, Description of Individual Course Unit.. Vilnius, 2014 [interactive] [accessed 2014-03-21].

https://stdb.mruni.eu/studiju_programu_katalogas.php?l=en

¹³ Šakočius A. Policija valstybėje ir visuomenėje: nuo distinktyviai iki racionaliai pragmatinio požiūrio į policijos paslaugą // *Jurisprudencija. Visuomenės saugumas ir policijos mokslai*. 2000. T. 15(7); 167-172.

¹⁴ Muliarčikas A., Ivanovas D., Butavičius A., Mikalauskas R. Būsimų pareigūnų – MRU I kurso studentų požiūris į fizinį aktyvumą ypatumai. *Jurisprudencija*. 2004, 62(54); 27-37

¹⁵ Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. Būsimų pareigūnų – LTU studentų – požiūris į fizinės sveikatos būklės kontrolę ir valdymą. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2005, 2 (56); 21-27.

¹⁶ *Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas*. Vilnius, 2011 m. [interactive] [accessed 2014-03-22]. <<http://www3.lrs.lt/docs2/PZACLURH.PDF>>.

The main reason of taking sports of students who participated in the survey is the benefit of training. Solution of problematic situations, implementing the tasks associated with physical activity subject of studies, significantly influence development of students' critical thinking and variability of special physical combat self-defence actions performance¹⁷. Other, of about half of respondents assertion, quite positive aspect of physically active lifestyle – it is by courtesy of physical education (Combat self-defence) training mended health of students. It should be mentioned that it is indicated in the admittance regulations of students that into programmes of studies where study future statutory officers are admitted just people examined by Central medicine commission of experts and good state of health people¹⁸.

According to the results of the answers of student who participated in the survey, we can suppose the assumption that the most of future statutory officers had already formed adequately obvious perception about the benefit of physical activeness for their health and special professional preparation fettle^{19,20}. Statistically credibly the best part of students the amelioration of the results of studies related with good physical preparation.

Whereas more men than women affirmed that it also facilitates studies in the university. It is research-based that strains of low and high intensity allow to avoid antidepressive states, has slack and soothing influence^{21,22}. Emphasizing the attitudes formed by many future officers to prepare properly for the professional activity, we think that it's necessary to pay attention to these answers of respondents (5%) where they affirm that professional activity of future statutory officers good physical preparation “is not necessary” or “completely unnecessary”.

Such answers men provided statistically credibly less ($p < 0,05$) than women. In the answers of questionnaire more than 4/5 of all respondents independently on it is not or it is final examination of subject – exam, they wish to attend combat self-defence subject. Such

¹⁷ M.Duncan, M.Lyons, Y. Al-Nakeeb. ‘You have to do it rather than being in a class and just listening.’ The impact of problem-based learning on the student experience in sports and exercise biomechanics. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*. Vol. 6, No.1. 2007 p.71-80.

¹⁸ http://www.mruni.eu/lt/busimiems_studentams/bakalauro_studijos/Stojantiems_I/ [interactive] [accessed 2014-03-18].

¹⁹ Warburton D. E., Nicol C. W., Bredin S. S. Health benefits of physical activity: the evidence. *Canadian Medical Association Journal*, 2006, 174 (6): 801–809.

²⁰ Lee I. M., Skerrett P. J. Physical activity and all-cause mortality: what is the dose-response relation? *Medicine & Science in Sports Exercise*, 2001, 33 (6): 459–471.

²¹ Peluso M.A. & Guerra de Andrade L.H. Physical activity and mental health: the association between exercise and mood. *Clinics*, 2005, 60(1): 61-70.

²² Harvey SB, Hotopf M, Overland S, Mykletun A: Physical activity and common mental disorders. *The British Journal of Psychiatry*, 2010, 197:357-364.

opinion argued in favour of statistically credibly bigger ($p < 0,01$) part of men. It is ascertain by the surveys that the relation with physical activity and attitude to it may influence certain peculiarity of physical education and gender aspects^{23,24,25}.

Future statutory officers from ethical values for which formation and consolidation had influence purposeful physical education, they mostly emphasized courage, honesty, go for goal and dignity. In analogous situations men and women behave differently²⁶. It determined statistically credibly different opinions of men and women, what influence physical activeness has to the training of courage values. Other values students named considering pragmatic aspects. Values, which promote the implementation of professional activity goals and adapt to the changes^{27,28} happening in society, are important to the students.

RECOMMENDATIONS

With reference to survey results of future statutory officers' process of preparation while developing Combat self-defence and Combat wrestling studies subjects content of themes, it should be paid attention to:

- responsibility of future men officers, and education aspects of ethical values of women courage and friendliness;
- the formation of provisions of women independent physical education;
- students, especially women, deeper formation of perception that attendance of applied physical preparation practice, stable, consistent education of physical abilities and development of combat self-defence actions technique – one of essential conditions for good professional preparation and development of versatile personality.

²³ Jankauskienė R. Lietuvos gyventojų fizinio aktyvumo skatinimo strategija: kūno kultūra ar kūno kultas? *Medicina*, 2008; 44(5):346-355.

²⁴ Chalabaev A. et al. [The influence of sex stereotypes and gender roles on participation and performance in sport and exercise: Review and future directions](#). *Psychology of Sport and Exercise*, 2013, 14 (2):136-144.

²⁵ Riemer B. A., Visio M. E. Gender typing of sports: An investigation of Metheny's classification. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 2003, 74, p. 193–204.

²⁶ Pinel E. Stigma consciousness in intergroup contexts. *Journal of Experimental Social Psychology*, 2002, 38 (2):178–185.

²⁷ Bauman, Z. (). *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa, 2011. p. 336.

²⁸ Žiliukaitė, R. Vertybiniai pokyčiai Lietuvos visuomenėje: nuo tradicinių link sekuliarių–racionalių vertybių. *Sociologija: mintis ir veiksmas*, 2007, 1(19):, p.116–130.

CONCLUSIONS

After one year Combat self-defence or Combat wrestling subject studies most of students who participated in the survey had formed perception about it. Physical health of people largely determines their lifestyle which one of component is physical education, positively influencing the improvement of health, pursuing better results of studies, - positively influencing whole process of studies.

The biggest influence to the attitude of students to the conversion of physical education had Combat self-defence or Combat wrestling subject programme (structural parts – peculiarities of physical abilities education, the methodical aspects of physical preparation, the technique of combat self-defence actions). During theoretical lectures of subject about 50-70% of respondents obtained new knowledge, additional information. This consideration of respondents who envisaged the benefit of physical education, the best part encouraged to exercise additionally independently during whole period of studies, properly evaluate the benefit of special physical preparation for their future profession.

Future statutory officers according to importance, ethical values which are developed by physical activeness – as a result of special physical preparation, named this underlying order: go for goal, courage, discipline, dignity, self-control. The best part of men than women imposed priority to education of courage. Due to the influence of evaluation of education other ethical values (self-control, friendliness, responsibility and obedience), the opinions of men and women also differ. However it is not recorded statistically credibly difference between the results.

Statistically credibly these data of women and men questionnaire differ – the best part of women compared with men:

- more positively started to appreciate physical education;
- obtained enough knowledge about physical education and wellness;
- would not attend physical education occupations if there weren't final examination – exam;
- stated that physical education subject training didn't influence their state of health;

Significantly fewer women are set to go in for sports independently whole period of studies.

REFERENCES

1. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas 2006 m. gruodžio 29 d. Nr. 1V-500 „Dėl Vidaus tarnybos sistemos pareigūnų fizinio pasirengimo reikalavimų ir pareigūnų fizinio pasirengimo tikrinimo bei papildomų reikalavimų, susijusių su fiziniais ir praktiniais gebėjimais eiti tam tikras pareigas tam tikruose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose, ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007-01-25, Nr. 10-399.
2. Adler, A. *Žmogaus pažinimas*. Vilnius: Vaga, 2003.
3. Chalabaev A. et al. [The influence of sex stereotypes and gender roles on participation and performance in sport and exercise: Review and future directions](#). *Psychology of Sport and Exercise*, 2013, 14 (2):136-144.
4. Bauman, Z. *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa, 2011. p. 336.
5. Bobrova, L. *Universitetinių studijų kūno kultūros ir sporto programų studentų gyvenimo stiliaus projektavimas vertybinių orientacijų kontekste*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (edukologija). Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2012.
6. http://www.mruni.eu/lt/busimiems_studentams/bakalauro_studijos/Stojantiems_I/ [interactive] [accessed 2014-03-18].
7. Decisions Adopted Jointly By The European Parliament And The Council Decision No 1350/2007/Ec Of The European Parliament And Of The Council of 23 October 2007 establishing a second programme of Community action in the field of health (2008-13). *Official Journal of the European Union*. 2007.p. -L 301/11 [interactive] [accessed 2014-03-18]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:301:0003:0013:EN:PDF>
8. Duncan, M., Lyons, M., Al-Nakeeb, Y. ‘You have to do it rather than being in a class and just listening.’ The impact of problem-based learning on the student experience in sports and exercise biomechanics. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*. Vol. 6, No.1. 2007 p.71-80.
9. Harvey SB, Hotopf M, Overland S, Mykletun A: Physical activity and common mental disorders. *The British Journal of Psychiatry*, 2010, 197:357-364.
10. Health 21: the health for all policy framework for the WHO European Region. 1999. [interactive] [accessed 2014-03-18] http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/98398/wa540ga199heeng.pdf
11. Jankauskienė R. Lietuvos gyventojų fizinio aktyvumo skatinimo strategija: kūno kultūra ar kūno kultas? *Medicina*, 2008; 44(5):346-355.
12. Lee I. M., Skerrett P. J. Physical activity and all-cause mortality: what is the dose-response relation? *Medicine & Science in Sports Exercise*, 2001, 33 (6): 459–471.
13. Mykolas Romeris University. INFORMATION ON DEGREE PROGRAMMES, Description of Individual Course Unit.. Vilnius, 2014 [interactive] [accessed 2014-03-21]. https://stdb.mruni.eu/studiju_programu_katalogas.php?l=en
14. Muliarčikas A., Stanislovaitis A. *Kauno miesto gyventojų požiūrio į sveikatą ir fizinį aktyvumą tendencijų aspektai // Visuomenės sveikata*. ISSN 1392-2696.– Vilnius: Higienos institutas, 2003, Nr. 4 (23), p. 57-63
15. Muliarčikas A., Ivanovas D., Butavičius A., Mikalauskas R.. Būsimų pareigūnų – MRU I kurso studentų požiūrio į fizinį aktyvumą ypatumai. *Jurisprudencija*. 2004, 62(54); 27-37
16. Muliarčikas A., Morkūnienė A., Štarevičius E., Mickevičius V. Būsimų pareigūnų – LTU studentų – požiūris į fizinės sveikatos būklės kontrolę ir valdymą. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2005, 2 (56); 21-27.
17. *Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas*. Vilnius, 2011 m. [interactive] [accessed 2014-03-22]. <<http://www3.lrs.lt/docs2/PZACLURH.PDF>>.
18. Peluso M.A. & Guerra de Andrade LH. Physical activity and mental health: the association between exercise and mood. *Clinics*, 2005, 60(1): 61-70.

19. Pinel E. Stigma consciousness in intergroup contexts. *Journal of Experimental Social Psychology*, 2002, 38 (2):178–185.
20. Riemer B. A., Visio M. E. Gender typing of sports: An investigation of Metheny's classification. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 2003, 74, p. 193–204.
21. Štepaitytė A. Sveika gyvensena. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras. 1999, 220 p.
22. Stonkus, S. *Sporto terminų žodynas*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija, 2002, p. 317.
23. Šakočius A. Policija valstybėje ir visuomenėje: nuo distinktyviai iki racionaliai pragmatinio požiūrio į policijos paslaugą // *Jurisprudencija*. Visuomenės saugumas ir policijos mokslai. 2000. T. 15(7); 167-172.
24. Šalkauskas, S. Rinktiniai raštai. Pedagoginės studijos. I knyga. Vilnius: Leidybos centras, 1992, p. 388.
25. Warburton D. E., Nicol C. W., Bredin S. S. Health benefits of physical activity: the evidence. *Canadian Medical Association Journal*, 2006, 174 (6): 801–809.
26. Žiliukaitė, R. Vertybiniai pokyčiai Lietuvos visuomenėje: nuo tradicinių link sekuliarių-racionalių vertybių. *Sociologija: mintis ir veiksmai*, 2007, 1(19):, p.116–130.

FIZINIO LAVINIMO REIKŠMĖ BŪSIMŪJŲ STATUTINIŲ PAREIGŪNŲ UGDYMO PROCESĖ

Algirdas Muliarčikas*
Mykolas Romeris Universitetas

Robertas Veršinskas**
Vilniaus Gedimino technikos universitetas

S a n t r a u k a

Kryptingas žinių pateikimas, tinkamas supratimo apie studijuojamo dalyko esmę ir reikšmę formavimas, sąmoningo požiūrio į saviugdą proceso planavimą ir realizavimą diegimas, nuolatinis studijų dalyko rezultatų pasiekimų kelių ir būdų valdymas etapinės kontrolės duomenų dėka - aktualūs studijų proceso rezultatų įgyvendinimo bei nuolatinio tobulinimo aspektai. Fizinis lavinimas - reikšminga asmens bendros kultūros dalis, svariai įtakojanti įvairius žmogaus savybių bei ypatybių ugdymo ir lavinimo aspektus. Specializuotas fizinis rengimas – viena iš būtinų statutinių pareigūnų rengimo sąlygų. Straipsnyje apžvelgiami studentų – vyrų ir moterų, vienus metus studijavusių specialaus fizinio rengimo (Kovinės savigynos) dalyką, anketinės apklausos duomenų apie požiūrį į kūno kultūrą, jos dėka formuojamas moralines vertybes bei studijuojančiųjų santykį su fiziniu aktyvumu.

Straipsnio tikslas - nustatyti, studentų požiūrio į fizinį lavinimąsi kitimo tendencijas po vienu kovinės savigynos dalyko studijų metų bei specialaus fizinio rengimo įtaką būsimojo statutinio pareigūno formavimuisi. Naudojant anketinės apklausos metodą iš 137 aukštesnių kursų studentų (67 moterų ir 70 vyrų) gauta informacija apie būsimųjų statutinių tarnautojų požiūrį į fizinį lavinimą bei santykio su juo kitimo ypatumus.

Tyrimo metu nustatyta, kad didesnės būsimųjų statutinių pareigūnų dalies ($p < 0,01$) požiūris į fizinį lavinimą pasikeitė teigiama linkme. Studentų požiūrio pokyčiui įtaką padarė studijų dalyko programa, kurią studijuojantieji įgijo naujos informacijos, susiformavo supratimą apie tinkamo taikomojo fizinio rengimo būtinybę. Teigiamas fizinio pratybų poveikis respondentų sveikatos būklei sąlygojo poreikį papildomai savarankiškai mankštintis. Išaiškinta studentų nuomonė apie specialių fizinio užsiėmimų įtaką jų, kaip būsimųjų pareigūnų, moralinių vertybių formavimuisi.

Pagrindinės sąvokos: kūno kultūra; fizinės sveikatos būklė; specialus fizinis parengimas, moralinės vertybės

Algirdas Muliarčikas*, Doc. dr. Mykolas Romeris universitetas Viešojo saugumo fakultetas Valstybės sienos apsaugos katedra. Mokslinių tyrimų kryptys: visuomenės fizinis lavinimas ir sveikatinimas, fizinės prievartos veiksmai ir jų panaudojimo aplinkybės, fizinio parengtumo ir asmens saugumo sąsaja.

Algirdas Muliarčikas*, Assoc. prof. Dr. Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Protection. Research interests: Human physical education and healthiness, circumstances of physical violence actions and its resort, correlation of physical training and personal security.

Robertas Veršinskas** Vilniaus Gedimino technikos universiteto Kūrybinių industrijų fakulteto Kūno kultūros katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptis: edukologija.

Robertas Veršinskas** Vilnius Gediminas Technical University, Faculty of Creative Industries, Department of Physical Training, Assoc. prof. Research interests: Education.

POLICIJOS PAREIGŪNŲ DARBE PATIRIAMAS STRESAS IR JO SĄSAJOS SU PROFESINIU NUOVARGIU: ŠIAULIŲ IR KAUNO APSKRIČIŲ VYRIAUSIŲJŲ POLICIJOS KOMISARIATŲ ATVEJAI

Arūnas Norkus*

Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato Personalo skyriaus psichologų grupė

Aušros alėja 19, LT-76299, Šiauliai

Telefonas 8(41) 397623

El.paštas arunas.norkus1@policija.lt

Sima Dirvelytė**

Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato Personalo skyriaus psichologų grupė

Vytauto pr.91, LT-44238, Kaunas

Telefonas 8 (37) 303798

El.paštas sima.dirvelyte@policija.lt

Elena Karpenko***

Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato Personalo skyriaus psichologų grupė

Vytauto pr.91, LT-44238, Kaunas

Telefonas 8 (37) 303794

El. paštas elena.karpenko@policija.lt

Anotacija. Profesinis stresas, jo padariniai ir prevencijos galimybės šiuo metu yra viena iš plačiausiai tyrinėjamų sričių psichologijoje. Šiais tyrimais suinteresuota ir policijos organizacija, kuriai streso problema yra itin aktuali, nes streso valdymo klaidos brangiai kainuoja tiek žmogiškųjų išteklių, tiek finansine prasme. Šio tyrimo tikslas buvo nustatyti policijos pareigūnų darbe patiriamo streso lygį, pobūdį ir sąsajas su profesiniu nuovargiu. Tyrime dalyvavo Šiaulių ir Kauno apskričių vyriausiųjų policijos komisariatų (toliau – VPK) kriminalinės ir viešosios policijos pareigūnai. Anketinės apklausos metodu tirtas organizacinis ir darbinis policijos pareigūnų stresas bei pareigūnų profesinis nuovargis. Policijos pareigūnų darbe patiriamo streso ir profesinio nuovargio sąsajos analizuotos, lyginant kriminalinės policijos ir viešosios policijos pareigūnų darbe patiriamo streso bei atskirų jo dimensijų susietumą su profesiniu nuovargiu. Tyrimo rezultatai parodė, kad organizacinis policijos pareigūnų stresas labiau susijęs su profesiniu nuovargiu, nei darbinis stresas. Šiaulių policijos pareigūnų stresas ir profesinis nuovargis skiriasi priklausomai nuo tarnybos pobūdžio: kriminalinės policijos pareigūnai labiau jaučia stresą ir yra labiau emociškai išsekę, nei viešosios policijos pareigūnai. Kauniečių policijos pareigūnų darbe patiriamas stresas yra panašiai jaučiamas tiek kriminalinės, tiek viešosios policijos pareigūnų tarpe.

Pagrindinės sąvokos: policijos pareigūnai, stresas, profesinis nuovargis.

ĮVADAS

Daugelyje tyrimų, skirtų policijos pareigūnų streso problematikai, akcentuojamas padidintas policijos pareigūnų darbo stresiškumas. Dažniausiai dėmesys fokusuojamas į tokius policijos darbo aspektus, kaip kritinių įvykių gausa, susidūrimai su smurtu ir prievarta,

padidintas pavojus asmeniui. Kur kas mažiau mokslininkų dėmesio sulaukia taip vadinami „tylieji“ stresoriai, veikiantys pačioje policijos organizacijoje, tačiau retai pastebimi žiniasklaidos ir visuomenės¹. Policija yra specifinė dėl savo kvazikarinės struktūros, nuasmenintų taisyklių ir normų sistemos, specialių fizinių ir psichologinių darbuotojams taikomų reikalavimų ir unikalių, pavojų darbuotojų sveikatai ir gyvybei keliančių funkcijų. Policijos pareigūnai priversti balansuoti tarp kasdien patiriamos fizinės ir psichinės įtampos, išorinių grėsmių ir turimų išteklių kylančioms problemoms įveikti. Tai yra opi problema, būdinga visų šalių, tame tarpe ir Lietuvos, policijos pareigūnams.

Policijos pareigūnų streso problemą atspindi jo aštrus ir negatyvus poveikis tiek patiems pareigūnams, tiek ir visai policijos organizacijai. Dėl darbe patiriamo streso poveikio pareigūnų fizinei ir psichinei sveikatai mažėja jų darbo produktyvumas ir kokybė. Tyrimais nustatyta, jog įtampa darbe sąlygoja didesnę nei populiacijoje, policijos pareigūnų mirtingumą², dažnesnius širdies ir kraujagyslių susirgimus, depresišumą, virškinimo sutrikimus, padidintą alkoholio ir narkotikų vartojimą ir priklausomybę, skyrybas³ ir netgi suicidines nuostatas, įgijusias *copicide* terminą⁴. Ši problema aktuali ir Lietuvoje, pvz., maždaug ketvirtadalis iš 2013 metais iš pareigų atleistų policijos pareigūnų iš tarnybos pasitraukė dėl prastos sveikatos būklės, esant atitinkamai Centrinės medicinos ekspertizės komisijos išvadai⁵.

Policijos pareigūnų streso tyrimuose galima išskirti keletą krypčių. Didžiausio mokslinio dėmesio sulaukia intrapsichiniai policijos pareigūnų išgyvenimai po kritinių įvykių ar traumuojančių sprendimų priėmimo⁶. Kita mokslinių tyrinėjimų sritis apima psichologinę pagalbą policijos pareigūnams, dažniausiai fokusuojantis į vieną iš dviejų modelių: klinikinę intervenciją ar individualią/grupinę streso įveiką, naudojant įvairias technikas nuo kvėpavimo pratimų iki transcendentinės meditacijos⁷. Kur kas mažiau mokslininkų dėmesio sulaukia

¹ Dick, P. (2000). The social construction of the meaning of acute stressors: a qualitative study of the personal accounts of police officers using a stress counselling service. *Work & Stress*, 14(3), 226-244.

² Morash, M. (2007). Multilevel influences on Police stress. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 22(1), 26-43.

³ Patterson, G.T. (2003). Examining the effects of coping and social support on work and life stressors amongst police officers. *Journal of Criminal Justice*, 31, 215–226.

⁴ Violanti, J. M., Drylie, J. J. (2008). *“Copicide”: Concepts, Cases, and Controversies of Suicide by Cop*. Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher, Ltd.

⁵ Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (2014). *2013 metų veiklos ataskaita*. Vilnius, 2014 m. vasario 24 d.

⁶ Stinchcomb, J. (2004). Searching for Stress in All the Wrong Places: Combating Chronic Organizational Stressors in Policing. *Police Practice and Research*, 5(3), 259-277.

⁷ Arter, M. (2008). Stress and deviance in policing. *Deviant Behavior*, 29, 43- 69.

įvairių policijos organizacinių veiksnių poveikis pareigūnų ilgalaikei sveikatai ir gerovei. Todėl nėra iki galo aišku, kaip policijos pareigūnų psichinei sveikatai ir darbingumui atsiliepia tokie dalykai kaip didelis darbo krūvis, darbinė biurokratija, atsakomybė už savo veiksmus, socialinio gyvenimo ribotumai, pamaininio darbo būtinybė ir t.t. Tarp diskutuojamų klausimų reikšmingu laikytinas ir darbe patiriamo streso poveikis policijos pareigūnų profesiniam nuovargiui.

Lietuvoje policijos pareigūnų streso tyrimų yra itin negausu. Geriausiai žinomas kriminalinės policijos pareigūnų streso tyrimas, kurio rezultatai buvo publikuoti 2009 metais⁸. Juo nustatyti stipriausi ir silpniausi stresoriai kriminalinėje policijoje, atskleistas organizacinių veiksnių poveikis policijos pareigūnų stresui, išryškintos dominuojančios policijos pareigūnų streso įveikos strategijos. Prieš dešimt metų publikuota studija apie policijos pareigūnų patiriamą stresą⁹ atskleidė, kad beveik pusė tirtų policijos pareigūnų darbe patiria stresą tiek dėl išorinių, tiek dėl vidinių priežasčių. Nustatyta, kad tos pačios situacijos sukelia nevienodą stresą vyrams ir moterims, skirtingo stažo, skirtinguose padaliniuose tarnaujantiems policijos pareigūnams.

Paminėti tyrimai yra pernelyg negausūs, kad būtų galima susidaryti išsamų vaizdą apie Lietuvos policijos pareigūnų patiriamą stresą, jo priežastis ir padarinius. Taigi kiekvienas darbas (tame tarpe ir šis) įneša teigiamą ir vertingą indėlį į profesinio streso problematiką. Organizacinių veiksnių poveikio policijos pareigūnų stresui ir profesiniam nuovargiui bei jų tarpusavio sąsajoms įvertinimas sudaro prielaidas geriau pažinti specifinių kvazikarinių organizacijų darbuotojų streso šaltinius ir parinkti bei įgyvendinti prevencines priemones, naudojant mokliškai pagrįstus psichologinius būdus ir metodus.

Straipsnio tikslas – atskleisti policijos pareigūnų darbe patiriamo streso lygį, pobūdį ir jo sąsajas su profesiniu nuovargiu.

Tyrimo objektas - policijos pareigūnų darbe patiriamo streso sąsajos su profesiniu nuovargiu.

Tyrimo objektui atskleisti suformuluoti šie **tyrimo uždaviniai**:

1. Išsiaiškinti organizacinius ir darbinius veiksnius, reikšmingai susijusius su policijos pareigūnų darbe patiriamu stresu.

⁸ Bandzevičienė, R., Birbilaitė, S., Diržytė, A. (2009). Kriminalinės policijos pareigūnų stresas, jo įveika ir vidinė darna. Socialinių mokslų studijos, 4(8), 21-37.

⁹ Valickas, G., Vabolytė, K. (2002). Policijos pareigūnų patiriamas stresas. *Psichologija: Mokslo darbai*, 26, 37-53.

2. Nustatyti policijos pareigūnų darbe patiriamo streso ir profesinio nuovargio rodiklius.

3. Nustatyti policijos pareigūnų darbe patiriamo streso sąsajas su profesiniu nuovargiu.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa. Duomenys apdoroti SPSS programine įranga.

TEORINIS TYRIMO PAGRINDIMAS

Organizacinių veiksnių sąlygotas policijos pareigūnų stresas. Kritiniai įvykiai, tokie kaip avarijos, tiesioginė akistata su nusikaltėliais, žiaurūs nusikaltimų vaizdai, pavojus sveikatai ir gyvybei nėra išskirtinis stresogeninis policijos pareigūnų darbo bruožas. Analogiškos pavojingos darbinės situacijos būdingos ir kitų statutinių organizacijų pareigūnams, pvz., kariškiams, gaisrininkams. Tad kyla pagrįstas klausimas: kas daro policijos pareigūno darbą specifiskai stresogeniniu?

Vienu iš svarbių veiksnių, specifiskai veikiančių policijos pareigūnus, tyrėjai nurodo esant policijos padalinio dydį, dislokacijos vietą bei su tuo susijusius organizacinius veiksnius^{10, 11}. Nustatyta, kad didelio padalinio, ypač esančio miesto teritorijoje, išskirtiniai bruožai yra didesnis biurokratiškumas, į discipliną orientuotas subordinacinis bendravimas ir hierarchinis sprendimų priėmimo mechanizmas. Šie ilgalaikiai veiksniai turi stresogeninį poveikį, nes policijos pareigūnai jaučiasi tarsi sraigteliai didelėje organizacijos mašinoje. Tai iliustruoja menkesnis situacijų kontrolės pojūtis, menkesnė galimybė dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose, formalus bendravimas su kolegomis ir vadovybe. Tokiu būdu ignoruojamas pareigūno asmenybės ir profesinės kompetencijos unikalumas, individas jaučiasi niveliuojamas.

Su padalinio dydžiu susijęs dar vienas stresogeninis veiksnys. Dideliuose padaliniuose pareigūnas dirba savo siaurame darbo bare ir mažai žino apie kitų kolegų darbą. Informacijos stoka ir jos sklaidos trikdžiai kelia pareigūnams stresą ir mažina psichologinį saugumą ir bendrą pasitenkinimą darbu^{12, 13}. Lietuvos policijos psichologų atliekamų psichologinio klimato tyrimų rezultatai rodo, kad pareigūnams svarbu žinoti, ne tik už ką baudžiami, bet ir

¹⁰ Morash, M. (2007). Multilevel influences on Police stress. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 22(1), 26-43.

¹¹ Kirschman, E. (1998, October). Organizational stress. *Police Chief*, 127–134.

¹² Regoli, R., Crank, J., & Culbertson, R. (1989). Police cynicism, job satisfaction and work relations of police chiefs: An assessment of the influence of department size. *Sociological Focus*, 22(3), 161-171.

¹³ Brooks, L.W., Piquero, N. L. (1998). Police stress: Does department size matter? *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 21(4), 600-617.

už ką giriami ar skatinami jų kolegos. Taip tarsi patikrinamas paskatinimų ir bausmių objektyvumas, įtvirtinamas organizacinio teisingumo jausmas.

Kitas ne mažiau svarbus veiksnys, sąlygojantis policijos pareigūnų darbe patiriamą stresą, yra nuolatiniai organizaciniai pokyčiai. Tyrimų^{14,15} rezultatai rodo, kad organizaciniai pokyčiai, restruktūrizacijos, standartizuotų procedūrų keitimas kelia didelę įtampą policijos pareigūnams. Jie jaučia negalintys dalyvauti sprendimų, tiesiogiai susijusių su jų darbu ir pareigų vykdymu, priėmimo procese. Be to, nuolatiniai pokyčiai ir tarnybinių reikalavimų pasikeitimai mažina stabilumo, psichologinės homeostazės pojūtį ir didina emocinę įtampą.

Tyrėjai atkreipia dėmesį ir į kitą policijos organizacijoms būdingą požymį, keliantį įtampą policijos pareigūnams. Omenyje turimas didelis biurokратиškumas, popierinio ir kompiuterinio darbo gausa, aibė įvairių privalomų ataskaitų ir rezultatų skaičiavimo. Vokietijoje¹⁶ ir Italijoje¹⁷ atlikti policijos pareigūnų streso tyrimai rodo, kad biurokratija policijos organizacijoje yra stipresnis stresorius, nei taip vadinami kritiniai įvykiai, kai tenka vykti į nusikaltimo vietą, kontaktuoti su nusikaltėliais ar dirbti gyvybei pavojingomis sąlygomis. Linkolnšyro grafystės policijos oficialioje ataskaitoje apie policijos stresą¹⁸ biurokratija ir organizaciniai pokyčiai įvardijami tarp šešių pačių stipriausių stresorių policijos organizacijoje.

Dar vienas policijos pareigūnų streso šaltinis, apie kurį jau buvo užsiminta aukščiau, yra santykiai su kolegomis ir vadovais. Šie aukštą stresogeniškumo lygį turintys veiksniai varijuoja nuo nebendradarbiavimo su kolegomis iki vadovų palaikymo nebuvimo. Formalus, o dažnai ir grubus, nuasmenintas bendravimas kuria neigiamą emocinę atmosferą ir didelę įtampą, į kurią patenka ir privalo joje dirbti policijos pareigūnai. Daugelyje paskutinių dvidešimties metų empirinių studijų^{19,20,21} pažymima, kad formalūs, statutiniu paklusnumu grįsti policijos pareigūnų darbiniai santykiai generuoja cinizmo, savivertės mažėjimo, savęs suvokimo kaip svetimų klaidų atpirkimo objekto, nusivylimo ir didelės emocinės įtampos

¹⁴ Morash, M. (2007). Multilevel influences on Police stress. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 22(1), 26-43.

¹⁵ Dick, P. (2000). The social construction of the meaning of acute stressors: a qualitative study of the personal accounts of police officers using a stress counselling service. *Work & Stress*, 14(3), 226-244.

¹⁶ Kop, N. Et all (1999). Burnout, job stress and violent behaviour among Dutch police officers. *Work & Stress*, 13(4), 326-340.

¹⁷ Pancheri, P. et all (2002). Assessment of subjective stress in the municipal police force of the city of Rome. *Stress and Health* 18, 127–132.

¹⁸ *Occupational stress policy* (2009). Lincolnshire Police Department.

¹⁹ Kirschman, E. (1998, October). Organizational stress. *Police Chief*, 127–134.

²⁰ Graves, W. (1996). Police cynicism: Causes and cures. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 65, 16–20.

²¹ Brown, J. M., Campbell, E. A. (1990). *Stress and policing: Sources and strategies*. New York: JohnWiley.

atsiradimą, savo ruožtu skatinantį įvairius fizinės sveikatos sutrikimus: nugaros ir sąnarių skausmus, virškinimo problemas ir pan. Be to, visi šie aspektai mažina policijos pareigūnų subjektyviai suvokiamą gyvenimo kokybę ir pasitenkinimą darbu.

Darbinių veiksmų poveikis policijos pareigūnų stresui. Policijos pareigūnų stresas susijęs ne tik su organizaciniais veiksniais, bet ir su pačia policininko profesija ir jos sąlygojamais padariniais. Tyrimais nustatyta, kad emocinę įtampą gali kelti netgi tai, kad darbe policijos pareigūnas privalo vilkėti uniformą, todėl tampa visiems atpažįstamas²² ir sulaukia padidinto žiniasklaidos bei aplinkinių dėmesio.

Vienu iš dažniausiai įvardijamų policijos streso šaltinių, plačiausiai žinomų ir visuomenėje, yra taip vadinami kritiniai įvykiai. Kritiniu įvykiu policijos organizacijoje vadinama situacija, kuri peržengia įprastas žmogaus patirties ribas ir sukelia nesaugumo ir kontrolės praradimo jausmą, sutrikdo vidinę pusiausvyrą bei sukelia neigiamus psichologinės ir fizinės sveikatos pokyčius, kartais labai intensyvius²³. Kritiniai įvykiai apima gana plačią darbinių situacijų paletę, pvz. reali grėsmė pareigūno gyvybei, šaunamojo ginklo panaudojimas, ypač jei tai baigiasi mirtimi, tiesioginiai ir netiesioginiai grasinimai, kolegos žūtis tarnybos metu, tyrimas įvykių, kuriuose yra sunkiai sužalotų ar žuvusių žmonių ir t.t. Kaip rodo tyrimai, reakcija į kritinius įvykius gali pasireikšti iš karto arba po kurio laiko. Ji visiškai nepriklauso nuo to, kiek laiko pareigūnas dirba atitinkamose pareigose ir kokią sunkių ir sudėtingų situacijų patirtį jis turi: visada yra tikimybė, jog jis susidurs su situacija, sukrėsiančia jį ypač stipriai.

Nemažą emocinę įtampą kelia ir socialinio gyvenimo ribotumai, kuriuos kelia tarnyba policijos organizacijoje. Tyrimai²⁴ atskleidžia, kad policijos pareigūnai išgyvena įtampą, negalėdami skirti pakankamai laiko šeimai ir draugams, privalėdami kontroliuoti savo pažintis ir draugystes už darbo ribų, negalėdami bendrauti su bet kuo ir bet kokioje vietoje leisti laisvalaikį ir t.t. Tokie ribojimai sukelia nuolatinio buvimo darbe jausmą ir trukdo atsipalaiduoti. Be to, policijos pareigūnai susiduria su nepakankamu šeimos ir draugų supratimu apie jų darbą ir profesijos sąlygotus apribojimus, todėl neretai jaučiasi stigmatizuojami, išgyvena savo kitoniškumo, skirtingumo nuo kitų pojūtį. Policijos pareigūnų

²²Stinchcomb, J. (2004). Searching for Stress in All the Wrong Places: Combating Chronic Organizational Stressors in Policing. *Police Practice and Research*, 5(3), 259-277.

²³Kazlauskas, E., Kuodienė, V. (2009). Policijos pareigūnų patiriamas trauminis stresas ir su juo susiję psichosocialiniai veiksniai. *Visuomenės sveikata*, 3(46), 57-63.

²⁴Miller, L. (2007). Police Families: Stresses, Syndromes, and Solutions. *The American Journal of Family Therapy*, 35, 21–40.

darbo pobūdis lemia, kad didžiąją dalį nacionalinių, religinių ar kultūrinių švenčių jie praleidžia darbe, saugodami viešąją tvarką ar būdami tarnybinėje pareigijoje nenumatytų įvykių atveju. Negalėjimas daugumai žmonių svarbiomis ir reikšmingomis situacijomis būti kartu su šeima, draugais ar artimaisiais kelia frustraciją, pyktį, nepasitenkinimą savimi ir savo darbu bei emocinę įtampą.

Policijos pareigūnų profesinio nuovargio tyrimai. Profesinis nuovargis (angl. burn-out) yra terminas, nusakantis su darbu susijusį psichinį nuovargį. Tarptautinėje ligų klasifikacijoje profesinis nuovargis apibūdinamas kaip gyvybinio išvargimo (išsekimo) būseną (angl. state of vital exhaustion) (Z73.0 pozicijoje). Tarp lietuviškų terminų greta profesinio nuovargio plačiai vartojamas ir jo sinonimas profesinis perdegimas. Policijos pareigūnų profesinis nuovargis dažniausiai analizuojamas didžiulį įdirbį šioje srityje turinčios amerikiečių psichologės Ch. Maslach teorijos pagrindu. Remiantis Maslach^{25,26}, profesinį nuovargį galima apibrėžti kaip sudėtingą tridimensinį procesą, apimantį tris komponentus:

1. Emocinį išsekimą. Tai svarbiausia kokybinė profesinio nuovargio charakteristika, nusakoma psichinių jėgų sumažėjimu ar išsekimu, persidirbimu, psichiniu nuovargiu, energijos nebuvimu, jausmų redukcija.

2. Depersonalizaciją. Šis komponentas atspindi atsiradusį ciniską ir neigiamą požiūrį į santykius su žmonėmis, atsainų požiūrį į atliekamą darbą, abejingumą klientams, šaltumą jų atžvilgiu ir pan.

3. Savo pasiekimų redukciją (nuvertinimą). Šis komponentas laikomas sudėtingiausiu iš trijų profesinio nuovargio dimensijų. Manoma, kad jis dažniausiai pasireiškia kaip pirmųjų dviejų komponentų kombinacija. Jis nusakomas atsiradusiu nekompetencijos jausmu, su darbu susijusio saviveiksmingumo sumažėjimu, profesinių pasiekimų deprivacija.

Užsienio šalių tyrėjai skyrė gana daug dėmesio policijos pareigūnų profesinio nuovargio tyrinėjimams. Visus šios problematikos empirinius tyrimus galima sąlyginai suskirstyti į dvi dalis: profesinio nuovargio pasireiškimą profesinėje ir darbinėje aplinkoje ir profesinio nuovargio poveikį pareigūnų sveikatai. Kanadoje atlikti tyrimai²⁷ rodo, kad darbinėje aplinkoje labiausiai pastebimas ryškiai besireiškiantis policijos pareigūnų cinizmas,

²⁵Maslach Ch. (2003). Job burnout: new direction in research and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 5, 189 – 192.

²⁶Maslach Ch., Leiter M. P. (1997). *The truth about burnout: how organizations cause personal stress and what to do about it*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

²⁷Stearns, G., Moore, R. (1993). The physical and psychological correlates of job burnout in the Royal Canadian Mounted Police. *Canadian Journal of Criminology*, 127-147.

nukreiptas tiek į kolegas ir vadovus, tiek ir į socialinę aplinką: politines struktūras, teisėsaugos organizavimą, žiniasklaidą ir t.t. Be to, buvo pastebėtas profesinėje veikloje besireiškiantis autoritariškumas, iliustruojamas kitų asmenų menkinimu, komandomis paremtu bendravimu, komunikavimu iš jėgos pozicijų. Analogišką tendenciją pateikia tyrėjai, analizavę Vokietijos policijos pareigūnų stresą ir profesinį nuovargį²⁸. Buvo pastebėtas sąlyginai nedidelis policijos pareigūnų emocinis išsekimas, vidutinio stiprumo depersonalizacija ir itin didelis saviveiksmingumo sumažėjimas. Tyrimu nustatyta, kad profesinis nuovargis tiesiogiai susijęs su pakitusiomis nuostatomis į smurtą ir agresiją. Pastebėta, kad profesiskai nuvargusių pareigūnų tarpe ėmė vyrauti teigiamos nuostatos agresyvaus elgesio atžvilgiu. Agresyvus elgesys, kaip profesinio nuovargio pasekmė, pradėtas naudoti vykdant tarnybinės pareigas, darbinėje aplinkoje ir bendraujant su kolegomis. Britų psichologų²⁹ teigimu, policijos pareigūnų profesinis nuovargis pasireiškia ir didėjančiu nepasitenkinimu darbu, sąlygojančiu vis menkėjančią atsidavimą darbui, abejingumą įvairioms situacijoms ir darbo rezultatams bei priešlaikinį pasitraukimą iš tarnybos. Didelės apimties tyrimas, atliktas Suomijos policijos pareigūnų tarpe³⁰, parodė, kad policijos pareigūnų profesinis nuovargis sąlygoja išaugusį formalų bendravimo būdą, kai anksčiau buvę šilti kolegiški santykiai perauga į dalykinį bendravimą, dažnai paremtą subordinacija, emocinės ir socialinės paramos kolegoms nutraukimą, nusišalinimą nuo bendravimo ir bendradarbiavimo, susvetimėjimą. Profesinėje veikloje tai pasireiškia nebegalėjimu pasitikėti kolegomis, profesiniu uždarumu ir įtarumu.

Aukščiau paminėtuose tyrimuose pabrėžiami ir profesiskai nuvargusių policijos pareigūnų kognityvinių gebėjimų pokyčiai. Pastebėta, kad profesinis nuovargis mažina dėmesio koncentraciją ir atminties apimtį, todėl policijos pareigūnams tampa vis sunkiau įsigilinti į tyrimų medžiagą, planuoti darbinės užduotis, rengti tyrimų ataskaitas ir pan. Auga apatija ir nenoras dirbti, todėl bet kokia veikla atliekama didelėmis valios pastangomis, o susikaupusių ir neatliktų darbų šūsnis vis didėja.

²⁸ Kop, N. Et all (1999). Burnout, job stress and violent behaviour among Dutch police officers. *Work & Stress*, 13(4), 326-340.

²⁹ Brown, J. M., Campbell, E. A. (1990). *Stress and policing: Sources and strategies*. New York: JohnWiley.

³⁰ Leino, T. et all (2011). Work-related violence, debriefing and increased alcohol consumption among police officers. *International Journal of Police Science & Management*, 13, 2, 149-157.

TYRIMO METODIKA

Tyrimo instrumentai. Policijos pareigūnų darbe patiriamam stresui matuoti buvo naudotas McCreary ir Thompson³¹ Policijos streso klausimynas (Police Stress Questionnaire – PSQ). Šio straipsnio autoriai atliko dvigubą klausimyno vertimą iš anglų kalbos. Tyrimo instrumentą sudaro du atskiri klausimynai, kuriuos galima naudoti kartu arba atskirai. Vienas klausimynas skirtas įvertinti organizacinių veiksnių sukeltą policijos pareigūnų stresą (Organizational Police Stress Questionnaire (PSQ-Org), antrasis – darbinių veiksnių sukeltą policijos pareigūnų stresą (Operational Police Stress Questionnaire (PSQ-Op). Kiekvieną klausimą sudaro po 20 teiginių, patalpintų Likerto skalėje, kur mažiausias įvertis reiškia „Visiškai nėra streso“, didžiausias įvertis reiškia „Didelis stresas“. Teiginių vertinimai gali būti sumuojami arba išvedamas vidurkis. Teorinis klausimynų vidinis validumas labai aukštas ($\alpha > 0,90$). Siekiant patikrinti išversto į lietuvių kalbą tyrimo instrumento patikimumą, atliktas Cronbacho testas. Organizacinio policijos streso skalės (PSQ-Org) $\alpha = 0,915$; Darbinio policijos streso skalės (PSQ-Op) $\alpha = 0,928$. Rengiant tyrimo instrumentą, patogumo dėlei abi skalės apjungtos į vieną teiginių bloką. Tyrimo instrumento standartizacija Lietuvos policijos pareigūnų populiacijai nėra atlikta.

Policijos pareigūnų profesiniam nuovargiui matuoti naudotas Ch. Maslach³² profesinio nuovargio klausimynas. Klausimą sudaro 22 teiginiai, matuojantys 3 profesinio nuovargio dimensijas: emocinį išsekimą, depersonalizaciją ir saviveiksmingumo sumažėjimą. Emocinio išsekimo skalę atspindi 9 teiginiai, depersonalizaciją – 5, saviveiksmingumo sumažėjimą – 8. Vertinant profesinį nuovargį, skalės nėra apjungiamos į vieną, bet skaičiuojamos kiekviena atskirai. Šio tyrimo klausimyno patikimumas: emocinio išsekimo skalės Cronbacho $\alpha = 0,92$, depersonalizacijos skalės – $0,81$, saviveiksmingumo sumažėjimo – $0,82$.

Tyrimo imtis. Pasirinkus patogiąją tikslinę atranką, tyrimo imtis susiaurinta iki Šiaulių ir Kauno apskričių vyriausiųjų policijos komisariatų policijos pareigūnų. Į tyrimą buvo įtraukta 213 Šiaulių apskr. VPK ir 144 Kauno apskr. VPK pareigūnai. 63,3 proc. tiriamųjų sudarė vyrai, 32,9 proc. – moterys. Tiriamųjų amžius svyravo nuo 20 metų iki 59 metų, amžiaus vidurkis 37,28 metų. Policijos pareigūnai tarnavo skirtinguose padaliniuose: 24,1

³¹ McCreary, D.R., & Thompson, M.M. (2006). Development of two reliable and valid measures of stressors in policing: The Operational and Organizational Police Stress Questionnaires. *International Journal of Stress Management*, 13, 494-518.

³² Maslach, Ch., Jackson, S. (1981). The measurement of experience burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 2, 99 – 113.

proc. – kriminalinėje policijoje, 26,3 proc. – prevencijos padaliniuose, 25,5 proc. – patruliai, likę buvo budėtojai ir kitų padalinių pareigūnai. Vyraujantis išsilavinimas – aukštasis, jį buvo įgiję 63 proc. visų tyrimo dalyvių. 23,2 proc. nurodė įgiję aukštesnįjį, 13,7 proc. – vidurinį išsilavinimą.

Tyrimas vykdytas 2011 – 2013 metais psichologinių mokymų padaliniuose metu. Tiriamiesiems buvo paaiškinamas tyrimo tikslas ir paprašoma sutikimo dalyvauti tyrime. Visiems dalyviams buvo paaiškinta, kad apklausa yra anoniminė, o tyrimo duomenys bus naudojami išskirtinai moksliniais tikslais bei paminėta galimybė atsisakyti dalyvauti tyrime. Gavus žodinį sutikimą, buvo išaiškinama klausimyno pildymo procedūra, įteikiama anketa ir palaukiama, kol ji bus užpildyta

TYRIMO REZULTATAI

Policijos pareigūnų streso rodikliai. Tiriant organizacinį ir darbinį policijos pareigūnų stresą, pareigūnai turėjo įvertinti po 20 teiginių penkiabalėje sistemoje, kur 1 reiškė, kad streso nėra, o 5 reiškė, kad yra didelis stresas. Susumavus rezultatus, nustatyta, kad tiek Šiaulių, tiek Kauno apskrityse tarnaujančių policijos pareigūnų organizacinių veiksnių sukeltas stresas yra šiek tiek aukštesnis, lyginant su darbinio stresu (žr. 1-ą lentelę). Panaudojus Stjudento kriterijų, statistinių skirtumų tarp skirtingose apskrityse tarnaujančių policijos pareigūnų streso rodiklių nebuvo nustatyta. Be to, nebuvo skirtumų tarp vyrų ir moterų jaučiamo streso.

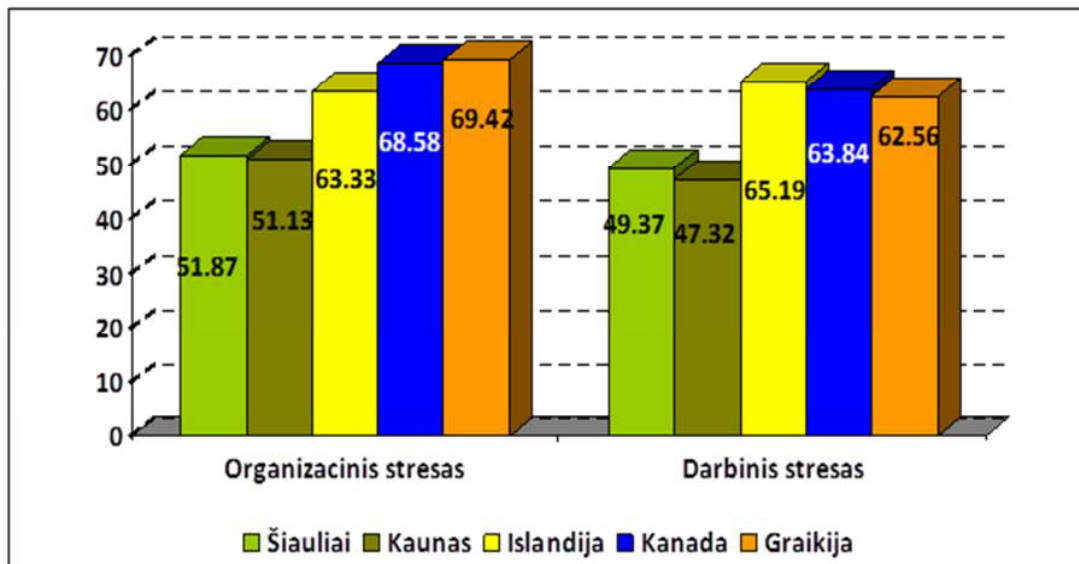
1 lentelė. Streso palyginimas tarp Šiaulių apskr. VPK ir Kauno apskr. VPK pareigūnų

AVPK	Organizacinis stresas			Darbinis stresas		
	Vidurkis	t	p	Vidurkis	t	p
Šiaulių apskr.VPK	51,87	0,441	0,659	49,37	1,171	0,242
Kauno apskr.VPK	51,13			47,32		

Tai reiškia, kad ir Šiaulių, ir Kauno apskrityse tarnaujantys policijos pareigūnai jaučia panašų stresą. Lyginant gautus rodiklius su kitų tyrėjų duomenimis, buvo pastebėta, kad lietuvių policijos pareigūnų tiek organizacinio, tiek darbinio streso rodikliai yra žemesni, negu

Islandijos, Kanados ir Graikijos tyrėjų nustatyti tų šalių policijos pareigūnų streso rodikliai (žr. 1 pav.).

Analizuojant gautus rezultatus, buvo prieita prie išvados, kad aprašomoji statistika nesudaro galimybių tiksliai ir išsamiai apibūdinti policijos pareigūnų streso raiškos. Todėl nuspręsta atlikti faktorinę analizę, kuri leistų atskleisti ir latentinius policijos pareigūnų organizacinio ir darbinio streso veiksnius.

1 pav. Lietuvių policijos pareigūnų streso rodiklių palyginimas su kitų šalių policijos pareigūnų streso rodikliais

Panaudojus Varimax sukinį ir neribojant faktorių skaičiaus, buvo išskirti 4 organizacinio ir 4 darbinio streso faktoriai. Organizacinio streso faktoriai paaiškino 60,8 proc. visos duomenų sklaidos, darbinio streso faktoriai – 66,5 proc. duomenų sklaidos (žr. 2-ą lentelę).

2 lentelė. Organizacinio ir darbinio streso struktūriniai komponentai

Struktūriniai komponentai (faktoriai)	%	KMO
Organizacinis stresas		
Vadovavimo efektyvumas	20,38%	0,851
Organizacijos spaudimas	15,89%	
Išteklių trūkumas	12,73%	
Atsakomybė	11,86%	
Darbinis stresas		
Nuolatinio buvimo darbe jausmas	23,4%	0,901
Laiko trūkumas	16,51%	
Darbo krūvio įtakotas nuovargis	13,73%	
Grėsmė	12,8%	

Faktorinė analizė parodė, kad organizacinį policijos pareigūnų stresą sąlygoja tokie veiksniai kaip vadovavimo efektyvumas, pareigūnų suvokiamas organizacijos spaudimas, išteklių trūkumas ir deleguota atsakomybė. Pirmieji du veiksniai sąlygoja apie pusę viso organizacinio policijos pareigūnų streso ir nusako pareigūnų santykį su vadovais ir pačia organizacija. Darbinį policijos pareigūnų stresą kelia nuolatinio buvimo darbe jausmas (tikimybė bet kada būti iškviestam į darbą, socialiniai ribotumai, darbas per šventes, lankymasis teismuose ne darbo metu ir t.t.), laiko trūkumas, darbo krūvio įtakotas nuovargis ir suvokiama grėsmė.

3 lentelė. Kriminalinės ir viešosios policijos padalinių pareigūnų organizacinio ir darbinio streso palyginimas* (N=357)

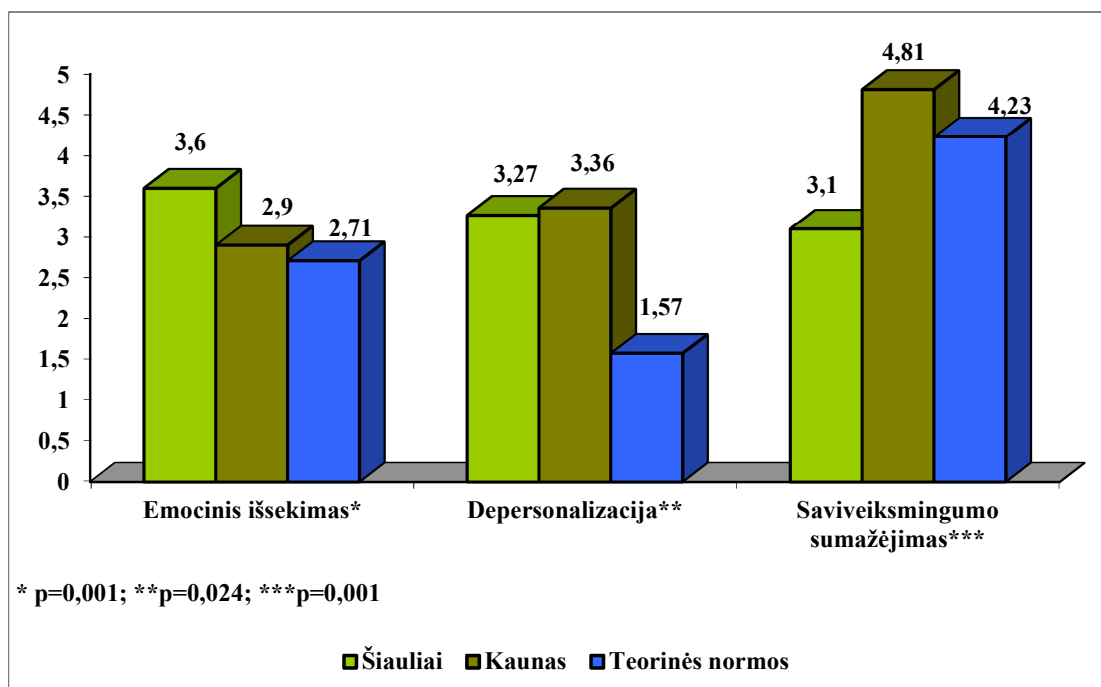
Veiksniai	Vidutiniai rangai		U	p
	1 (N=86)	2 (N=271)		
<i>Organizacinis stresas</i>	196,59	164,15	8749,000	0,009
Vadovavimo efektyvumas	188,11	166,86	9453,000	0,089
Organizacijos spaudimas	190,86	165,98	9225,000	0,047
Išteklių trūkumas	160,25	175,75	9100,000	0,215
Atsakomybė	192,36	165,50	9815,000	0,032
<i>Darbinis stresas</i>	190,80	165,32	3002,000	0,041
Nuolatinio buvimo darbe jausmas	193,40	164,48	8931,000	0,020
Laiko trūkumas	164,30	173,81	10151,00	0,446
Darbo krūvio įtakotas nuovargis	200,64	162,16	8330,000	0,002
Grėsmė	182,77	168,56	9896,000	0,256

* 1 – kriminalinės policijos pareigūnai, 2 – viešosios policijos padalinių pareigūnai

Analizės metu buvo nuspręsta įvertinti, ar kriminalinės ir viešosios policijos pareigūnų suvokiamas stresas yra tapatus. Grupių rodiklių palyginimui naudotas Mann-Whitney neparametrinis kriterijus (žr. 3-ą lentelę). Paaikškėjo, kad kriminalinės policijos pareigūnai labiau jaučia ir organizacinį, ir darbinį stresą, nei viešosios policijos padalinių pareigūnai. Be to, kriminalistams didesnę stresą kelia organizacijos spaudimas ir atsakomybė (organizacinio streso veiksniai) bei nuolatinio buvimo darbe jausmas ir darbo krūvio įtakotas nuovargis (darbinio streso veiksniai).

Policijos pareigūnų profesinio nuovargio rodikliai. Siekiant patikrinti, ar skiriasi Šiaulių ir Kauno apskričių policijos pareigūnų subjektyviai suvokiamas profesinis nuovargis, nuspręsta palyginti trijų profesinio nuovargio (emocinio išsekimo, depersonalizacijos ir

saviveiksmingumo sumažėjimo) dimensijų raišką pagal tarnybos lokalizaciją. Palyginimui naudotas neparаметrinis Mann-Whitney kriterijus. Analizė parodė (žr. 2-ą pav.), kad Šiaulių pareigūnams labiau, nei Kauno, būdingas emocinis išsekimas. Tačiau Kauno policijos pareigūnai pasižymėjo didesne depersonalizacija ir ryškesniu saviveiksmingumo sumažėjimu, lyginant su kolegomis iš Šiaulių.

2 pav. Šiaulių apskr. VPK ir Kauno apskr. VPK pareigūnų profesinio nuovargio vidurkių palyginimas

Lyginant su teorinėmis normomis, buvo pastebėta, jog tiek Šiaulių apskr. VPK, tiek Kauno apskr. VPK pareigūnams būdingas padidėjęs emocinis išsekimas ir depersonalizacija. Kauno pareigūnai taip pat pasižymėjo ir gerokai aukštesniu už teorinę ribą saviveiksmingumo sumažėjimu. Atsižvelgiant į tai, kad bent dviejų iš trijų profesinio nuovargio dimensijų rodikliams esant aukštesniems už teorinę ribą, nustatomas profesinis nuovargis, galima teigti, kad tiek Šiaulių, tiek ir Kauno apskrityse tarnaujantiems policijos pareigūnams būdingas išreikštas profesinis nuovargis.

Streso poveikis policijos pareigūnų profesiniam nuovargiui. Atsižvelgiant į tai, kad Šiaulių ir Kauno apskrityse tarnaujančių policijos pareigūnų profesinis nuovargis yra skirtingas, nuspręsta streso poveikį profesiniam nuovargiui vertinti atskirai Šiaulių ir Kauno imtyse.

Analizuojant Šiaulių pareigūnų darbe patiriamo streso ir profesinio nuovargio sąsajas, buvo nustatyta, kad skiriasi kriminalinėje policijoje ir viešosios policijos padaliniuose tarnaujančių pareigūnų profesinis nuovargis. Kriminalinės policijos pareigūnams buvo labiau būdingas emocinis išsekimas ($p=0,001$) ir depersonalizacija ($p=0,001$), nei viešosios policijos pareigūnams. Saviveiksmingumo sumažėjimo dimensija abiejose pareigūnų imtyse buvo panaši. Atsižvelgiant į šiuos tyrimo rezultatus, nuspręsta darbe patiriamo streso veiksnių ir profesinio nuovargio sąsajas vertinti atskirai kriminalinės ir atskirai viešosios policijos pareigūnų tarpe.

Atlikus tiesinę regresiją, buvo nustatyta, kad Šiaulių kriminalinės policijos pareigūnų emocinį išsekimą prognozuoja du organizacinio streso ir trys darbinio streso faktoriai: *vadovavimo efektyvumas* ($p=0,046$; $\beta=0,408$), *atsakomybė* ($p=0,001$; $\beta=0,575$), *nuolatinio buvimo darbe jausmas* ($p=0,001$; $\beta=0,858$), *laiko trūkumas* ($p=0,026$; $\beta=0,330$) ir *darbo krūvio įtakotas nuovargis* ($p=0,001$; $\beta=0,384$). Depersonalizaciją prognozavo *išteklų trūkumas* ($p=0,001$; $\beta=0,287$), *atsakomybė* ($p=0,001$; $\beta=0,558$) ir *laiko trūkumas* ($p=0,006$; $\beta=0,291$). Kriminalistų saviveiksmingumo sumažėjimui įtakos turėjo vienintelis - *atsakomybės* faktorius ($p=0,001$; $\beta=0,459$).

Šiaulių viešosios policijos pareigūnų imtyje tik viena profesinio nuovargio dimensija – emocinis išsekimas – buvo įtakojama darbe jaučiamo streso. Ją leido prognozuoti trys organizacinio streso faktoriai ir vienas darbinio streso faktorius. Analizė parodė, kad Šiaulių apskr. VPK viešosios policijos pareigūnų profesiniam nuovargiui poveikį daro *vadovavimo efektyvumas* ir *organizacijos spaudimas* (abiejų $p=0,001$; $\beta=0,241$ ir $\beta=0,319$), *išteklų trūkumas* ($p=0,002$; $\beta=0,225$) ir *nuolatinio buvimo darbe jausmas* ($p=0,002$; $\beta=0,239$).

Kauno apskr. VPK policijos pareigūnų profesinio nuovargio analizė parodė, kad nėra skirtumų tarp kriminalinėje ir viešojoje policijoje tarnaujančių pareigūnų. Todėl nuspręsta streso sąsajas su profesiniu nuovargiu Kauno pareigūnų tarpe analizuoti bendrai. Tiesinė regresija parodė, kad darbe jaučiamas stresas labiausiai juos veikia emociškai. Emocinį išsekimą prognozavo *vadovavimo efektyvumas* ($p=0,016$; $\beta=0,201$), *atsakomybė* ($p=0,010$; $\beta=0,230$), *nuolatinio buvimo darbe jausmas* ($p=0,021$; $\beta=0,256$) bei *darbo krūvio įtakotas nuovargis* ($p=0,042$; $\beta=0,156$). Tas pats faktorius leido prognozuoti depersonalizacijos atsiradimą ($p=0,049$; $\beta=0,174$), o saviveiksmingumo mažėjimą prognozavo *atsakomybė* ($p=0,001$; $\beta=0,181$).

REZULTATŲ APTARIMAS

Šio tyrimo tikslas buvo nustatyti policijos pareigūnų darbe patiriamo streso lygį, pobūdį ir jo sąsajas su profesiniu nuovargiu. Buvo keliami prielaidai, kad darbas su kriminaliniais įvykiais, grėsmė būti sužeistam ir kiti, kartais žiniasklaidos „romantizuojami“ pavojingi policininko darbo veiksniai nėra labiausiai sąlygojantys policijos pareigūnų stresą. Tikėtasi, jog kur kas didesnę poveikį pareigūnų stresui darys latentiniai, pašalinių akims nepastebimi organizaciniai veiksniai, tokie kaip kvazikarinė policijos struktūra, subordinacija paremtas bendravimas ir hierarchiškumas. Taip pat, remiantis mokslo literatūros analize ir praktine darbo policijos organizacijoje patirtimi, buvo tikėtasi, jog policijos pareigūnų, tarnaujančių skirtingose tarnybose (t.y., kriminalinėje policijoje ir viešojoje policijoje) darbe patiriamas stresas ir profesinis nuovargis nėra tapatus.

Tyrimo duomenų analizė parodė, kad teorinės įžvalgos buvo teisingos. Nustatyta, kad statistiškai reikšmingai skiriasi kriminalinės policijos ir viešosios policijos pareigūnų organizacinis ir darbinis stresas. Kriminalinės policijos pareigūnams buvo labiau būdingas tiek organizacinis, tiek ir darbinis stresas, lyginant su viešosios policijos pareigūnais. Tyrimo rezultatai atitinka šiame straipsnyje apžvelgtoje mokslinėje literatūroje minimas tendencijas, kad ypač reikšmingu policijos pareigūnų streso veiksniumi yra biurokratija, hierarchija, kompiuterinis darbas, subordinacija ir t.t. Visi šie veiksniai labiau išreikšti kriminalinėje policijoje, nei viešojoje policijoje. Skirtingai nuo viešosios policijos pareigūnų, kriminalistai yra labiau apkrauti kompiuteriniu darbu, jiems dažniau reikia bendrauti ir bendradarbiauti su kitų teisėsaugos institucijų atstovais, jų darbas yra kontroliuojamas ne tik tiesioginių vadovų, bet ir kitų, susijusių žinybų (pvz., prokuratūros), o darbo rezultatai vertinami tiek vertikaliai (atsiskaitoma aukštesnėms struktūroms), tiek horizontaliai (pvz., bylų medžiaga vertinama teisme). Kriminalinės policijos pareigūnų darbą sąlygoja ir įstatymiškai reguliuoja procesinių veiksmų terminai, o tai, savo ruožtu, vėlgi kelia papildomą stresą.

Tyrimo metu kelta prielaida, kad policijos pareigūnų profesinis nuovargis skiriasi priklausomai nuo tarnybos pobūdžio. Ši prielaida patvirtinta Šiaulių apskr. VPK pareigūnų imtyje: kriminalinės policijos pareigūnai buvo labiau profesiskai nuvargę, nei viešosios policijos pareigūnai. Tai yra logiška išdava, turint omenyje, kad profesinį nuovargį sąlygoja darbe patiriamas stresas. Kadangi kriminalinės policijos pareigūnai jaučia didesnę organizacinį ir darbinį stresą, nei viešosios policijos pareigūnai, jų profesinis nuovargis taip pat turėtų būti didesnis. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad kriminalinės policijos pareigūnų

profesinis nuovargis yra susijęs su didesniu skaičiumi stresogeninių faktorių, nei viešosios policijos pareigūnų. Tai yra papildomas įrodymas, leidžiantis pagrįstai teigti, jog profesinis nuovargis yra būdingesnis kriminalinės policijos pareigūnams.

Tyrimo duomenų analizė patvirtino mokslinės literatūros apžvalgoje išskirtą kai kurių tyrėjų^{33, 34} nuomonę, jog taip vadinami kritiniai įvykiai nėra reikšmingiausi, prognozuojant policijos pareigūnų stresą. Kur kas svarbesni yra vidiniai organizaciniai veiksniai. Šiame tyrime nustatyta, kad policijos organizaciniai veiksniai labiau susiję su policijos pareigūnų profesiniu nuovargiu, nei darbiniai, tarp kurių patenka ir kritiniai įvykiai. Tiek kriminalinės policijos, tiek viešosios policijos pareigūnų profesinį nuovargį ir skirtingas jo dimensijas prognozuoja didesnis skaičius organizacinio streso faktorių, nei darbinio. Išimtimi galima laikyti kriminalinės policijos pareigūnų emocinį išsekimą, kurį labiau prognozuoja darbinis stresas, ypač nuolatinio buvimo darbe jausmas. Atkreiptinas dėmesys, kad abiejose policijos pareigūnų grupėse (Šiaulių ir Kauno) buvo silpniau išreikšta saviveiksmingumo sumažėjimo dimensija. Tokie tyrimo rezultatai veikiausiai sąlygoti to, kad policijos pareigūnai privalo nuolatos kelti profesinę kvalifikaciją, reguliariai egzaminu metu pasitvirtinti turimą profesinę kategoriją, todėl gauna nuolatinį ir reguliary patvirtinimą apie savo ir kolegų profesinius pasiekimus. Be to, policijoje, kaip statutinėje organizacijoje, yra centralizuotai teikiami apdovanojimai pareigūnams įvairių valstybinių ir profesinių švenčių progomis. Šie apdovanojimai yra svarbūs profesinių pasiekimų įrodymai ir vaidina prevencinį vaidmenį asmeninių pasiekimų redukcijai.

Visiškai netikėti buvo tyrimo rezultatai, parodę, kad nėra statistiškai reikšmingų skirtumų tarp Kauno apskr. VPK kriminalinės ir viešosios policijos pareigūnų profesinio nuovargio. Tačiau rezultatai yra logiški, atsižvelgiant į tai, kad kriminalinėje ir viešojoje policijoje dirbantys Kauno apskr. VPK pareigūnai darbe jaučia panašų stresą. Iš esmės, šio tyrimo rezultatai atitinka kitose Europos sąjungos šalyse ir Kanadoje atliktų policijos pareigūnų streso tyrimų rezultatus, rodančius, kad policijos pareigūnų stresas yra specifinis, susijęs su policijos organizacijos veikla ir vykdomomis funkcijomis bei sąlygojantis pareigūnų profesinį nuovargį. Tyrimo ribotumu galima laikyti tai, kad streso rodikliai nebuvo analizuojami atsižvelgiant į policijos pareigūnų demografinius duomenis, pvz., amžių,

³³ Stinchcomb, J. (2004). Searching for Stress in All the Wrong Places: Combating Chronic Organizational Stressors in Policing. *Police Practice and Research*, 5(3), 259-277.

³⁴ Morash, M. (2007). Multilevel influences on Police stress. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 22(1), 26-43.

šeiminę padėtį, išsilavinimą, tarnybos stažą ir t.t. Policijos pareigūnų streso ir profesinio nuovargio analizė priklausomai nuo demografinių rodiklių, lygiai taip pat kaip profesinio nuovargio pasekmių nustatymas, yra tolesnių tyrimų prerogatyva.

IŠVADOS

Šiaulių ir Kauno apskrityse tarnaujantys policijos pareigūnai panašiai jaučia organizacinį ir darbinį stresą.

Policijos pareigūnų darbe patiriamas stresas skiriasi priklausomai nuo tarnybos pobūdžio. Kriminalinės policijos pareigūnai išgyvena didesnį, nei viešosios policijos pareigūnai, organizacinį stresą, susijusį su organizacijos spaudimu ir atsakomybe bei didesnį darbinį stresą, susijusį su nuolatinio buvimo darbe jausmu ir darbo krūvio įtakotu nuovargiu.

Šiaulių apskr. VPK pareigūnams būdingas didesnis emocinis išsekimas, nei Kauno apskr. VPK pareigūnams. Pastarieji išsiskiria labiau išreikšta depersonalizacija ir sumažėjusiu saviveiksmingumu.

Tiek Šiaulių apskr. VPK, tiek Kauno apskr. VPK pareigūnų profesinis nuovargis statistiškai reikšmingai viršija teorines ribas.

Šiaulių apskr. VPK kriminalinės policijos pareigūnams būdingas didesnis profesinis nuovargis, negu viešosios policijos pareigūnams. Kauno apskr. VPK pareigūnų profesinis nuovargis nesiskiria pagal tarnybos pobūdį.

Tiek Šiaulių, tiek Kauno apskrityse tarnaujančių policijos pareigūnų profesinis nuovargis labiau susijęs su organizacinio, o ne darbinio streso veiksniais.

LITERATŪRA

1. Arter, M. (2008). Stress and deviance in policing. *Deviant Behavior*, 29, 43- 69.
2. Bandzevičienė, R., Birbilaitė, S., Diržytė, A. (2009). Kriminalinės policijos pareigūnų stresas, jo įveika ir vidinė darna. *Socialinių mokslų studijos*, 4(8), 21-37.
3. Brooks, L.W., Piquero, N. L. (1998). Police stress: Does department size matter? *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 21(4), 600-617.
4. Brown, J. M., Campbell, E. A. (1990). *Stress and policing: Sources and strategies*. New York: JohnWiley.
5. Dick, P. (2000). The social construction of the meaning of acute stressors: a qualitative study of the personal accounts of police officers using a stress counselling service. *Work & Stress*, 14(3), 226-244.
6. Graves, W. (1996). Police cynicism: Causes and cures. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 65,16–20.
7. Kazlauskas, E., Kuodienė, V. (2009). Policijos pareigūnų patiriamas trauminis stresas ir su juo susiję psichosocialiniai veiksniai. *Visuomenės sveikata*, 3(46), 57-63.

8. Kirschman, E. (1998, October). Organizational stress. *Police Chief*, 127–134.
9. Kop, N. Et all (1999). Burnout, job stress and violent behaviour among Dutch police officers. *Work & Stress*, 13(4), 326-340.
10. Leino, T. et all (2011). Work-related violence, debriefing and increased alcohol consumption among police officers. *International Journal of Police Science & Management*, 13, 2, 149-157.
11. Maslach Ch. (2003). Job burnout: new direction in research and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 5, 189 – 192.
12. Maslach Ch., Leiter M. P. (1997). The truth about burnout: how organizations cause personal stress and what to do about it. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
13. Maslach. Ch., Jackson, S. (1981). The measurement of experience burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 2, 99 – 113.
14. McCreary, D.R., & Thompson, M.M. (2006). Development of two reliable and valid measures of stressors in policing: The Operational and Organizational Police Stress Questionnaires. *International Journal of Stress Management*, 13, 494-518.
15. Miller, L. (2007). Police Families: Stresses, Syndromes, and Solutions. *The American Journal of Family Therapy*, 35, 21–40.
16. Morash, M. (2007). Multilevel influences on Police stress. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 22(1), 26-43.
17. Morash, M. (2007). Multilevel influences on Police stress. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 22(1), 26-43.
18. *Occupational stress policy* (2009). Lincolnshire Police Department.
19. Pancheri, P. et all (2002). Assessment of subjective stress in the municipal police force of the city of Rome. *Stress and Health* 18, 127–132.
20. Patterson, G.T. (2003). Examining the effects of coping and social support on work and life stressors amongst police officers. *Journal of Criminal Justice*, 31, 215–226.
21. Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (2014). *2013 metų veiklos ataskaita*. Vilnius, 2014 m. vasario 24 d.
22. Regoli, R., Crank, J., & Culbertson, R. (1989). Police cynicism, job satisfaction and work relations of police chiefs: An assessment of the influence of department size. *Sociological Focus*, 22(3), 161-171.
23. Stearns, G., Moore, R. (1993). The physical and psychological correlates of job burnout in the Royal Canadian Mounted Police. *Canadian Journal of Criminology*, 127-147.
24. Stinchcomb, J. (2004). Searching for Stress in All the Wrong Places: Combating Chronic Organizational Stressors in Policing. *Police Practice and Research*, 5(3), 259-277.
25. Valickas, G, Vabolytė, K. (2002). Policijos pareigūnų patiriamas stresas. *Psichologija: Mokslo darbai*, 26, 37-53.
26. Violanti, J. M., Drylie, J. J. (2008). *“Copicide”: Concepts, Cases, and Controversies of Suicide by Cop*. Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher, Ltd.

**RELATIONSHIP BETWEEN OCCUPATIONAL STRESS AND BURNOUT AMONG
POLICE OFFICERS: CASES OF SIAULIAI AND KAUNAS COUNTY POLICE
HEADQUARTERS**

Arūnas Norkus*
Šiaulių apskrities VPK

Sima Dirvelytė, Elena Karpenko*****
Kauno apskrities VPK

Summary

Occupational stress, its damage and prevention options is currently one of the most widely investigated areas in psychology. The police organization is interested in these studies because the errors of the stress management are costly both in human resources and financial terms. The aim of this study was to ascertain relationship between occupational stress and burnout among police officers. The survey was made in Siauliai and Kaunas counties police force (n=357). Policemen completed a self administered Police Stress Questionnaire of McCreary and Thompson; burnout was assessed by Maslach Questionnaire of Burnout (MBQ). Characteristics of the relationship between occupational stress and burnout among police officers were analyzed by comparing criminal and municipal police officer's occupational stress in association with burnout, by assessing the burnout in different structural subdivisions. The results of analysis show that the organizational stress is more predictive of police officers burnout than operational stress. A statistically significant difference was found between criminal and municipal police officer's occupational stress and burnout in Siauliai County, but not in Kaunas County police force.

Keywords: police officers, organizational stress, operational stress, burnout

Arūnas Norkus* Šiaulių apskrities vyriausiojo policijos komisariato Personalo skyriaus psichologų grupės vyresnysis specialistas, psichologas. Mokslinių tyrimų kryptys: stresas, psichologinė gerovė.

Arūnas Norkus* Siauliai County Police Headquarters, Personnel Division, Group of Psychologists, Senior specialist. Research interests: stress, psychological wellbeing.

Sima Dirvelytė** Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato Personalo skyriaus psichologų grupės vyresnioji specialistė, psichologė. Mokslinių interesų kryptys: policijos psichologija.

Sima Dirvelytė** Kaunas County Police Headquarters, Personnel Division, Group of Psychologists, Senior specialist. Research interests: police psychology.

Elena Karpenko*** Kauno apskrities vyriausiojo policijos komisariato Personalo skyriaus psichologų grupės specialistė, psichologė. Mokslinių interesų kryptys: pareigūnų psichologinė gerovė.

Elena Karpenko*** Kaunas County Police Headquarters, Personnel Division, Group of Psychologists, specialist. Research interest: officer's psychological wellbeing.

BERUFSBILD DES POLIZEIBEAMTEN: ALLGEMEINE FAKTOREN UND ATTRAKTIVITÄTSBEWERTUNG IN BEZUG AUF GESCHLECHTSSPEZIFISCHE UNTERSCHIEDE

Giedrė Paurienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303664
El.paštas: giedre@pauriene.net*

Annotation. Die Berufswahl ist eine der schwersten Entscheidungen, die das menschliche Leben, die Lebensqualität weiter beeinflusst. Diese Entscheidung muss vernünftig und gemessen sein. Die Berufswahl beeinflusst auch das Geschlecht des Menschen. Die Gesellschaft weist den Geschlechtern unterschiedliche soziale Rollen, soziale Einstellungen, gesellschaftliche Normen und Stereotypen. Die Studie spiegelt das Problem der wissenschaftlichen Forschung in den folgenden Fragen: Was sind die allgemeinen Faktoren der Berufsmerkmale des Polizeibeamten und, ob es statistisch signifikante geschlechtsspezifische Unterschiede in der Bewertung der Attraktivität des Polizeiberufs gibt. Das Ziel der vorliegenden Untersuchung ist es, aufgrund des Berufsbildes von Polizeibeamten die geschlechtsspezifischen Unterschiede in der Bewertung der Berufsattraktivität zu erheben.

Schlüsselwörter: Berufsbild des Polizeibeamten, Berufsmerkmale, Attraktivität des Polizeiberufs, geschlechtsspezifische Unterschiede.

EINLEITUNG

Arbeit des Menschen wird immer mit der Befriedigung der wesentlichen menschlichen und gesellschaftlichen Bedürfnisse verbunden. Das wird als menschliche Pflicht, Notwendigkeit, Wohlstandsbedingung, Teil der individuellen Biographie verstanden. Berufszufriedenheit, d.h. die Einstellung einer Person gegenüber Beruf, ist ein wichtiger Lebensteil, der berufliche Tätigkeit verbessert und viel Nutz für alle bringt. Jeder Tätigkeitsbereich ist die Welt von verschiedenen Tätigkeitsaufgaben, Nuancen, Informativität, Techniken des Wissensfunktionierens, Verhalten und „Geheimnissen der Meisterschaft“.¹ Es ist schwer, die ganze Welt der Berufe umzufassen, und noch schwerer, sich in verschiedenen Bereichen der Tätigkeit von Professionals einzudringen. Aber es ist sehr wichtig, sich passenden Beruf, passende Arbeitsumgebung zu finden, und verstehen, welche Rolle der beruflichen Tätigkeit im Leben gewidmet werden wird.

¹ Kavaliauskienė, V. (2011). Pažintis su profesija. Klaipėda: KU leidykla. S. 62-63.

Jedes Jahr wird eine zahlreiche Menge von Bewerbern an die Fakultät für Öffentliche Sicherheit an der Mykolas Romeris Universität eingestellt, die die Polizeibeamten in der Zukunft werden möchten. Die Attraktivität oder Nichtattraktivität des Berufs hängt von verschiedenen Aspekten ab. Für einige ist berufliche Tätigkeit selbst attraktiv, die anderen ziehen nicht so wichtige externe Berufsmerkmale (attraktive Arbeitsbedingungen oder Umgebung, schöne Kleider, Romantik-Elemente) oder die Attraktivität der Bildungseinrichtung.² Die Wissenschaftler, die die Determinanten der Berufswahl untersucht haben, bemerkten, dass die Determinanten mit dem Alter der Person, dem Geschlecht, den allgemeinen und spezifischen Fähigkeiten, beruflichen Interessen, vorhandener Berufserfahrung, der Elternausbildung verbunden sind.³

„Die wichtigste Sache im Leben – Berufswahl – wird durch einen Zufall bestimmt. Man gewöhnt sich einfach, ein Maurer, Soldat, Dachdecker zu sein.“- schrieb Blaise Pascal mehr als vor 300 Jahren. Er wird als Pionier der Theorie über eine Gewohnheit, und Zufall bei der Berufswahl benannt. In der Realität wird der Beruf gewählt, um bekannte Berufe zu imitieren. Allerdings werden die beruflichen Motive von anderen Motiven selten isoliert. Meist bestehen sie aus Mischungen, die untrennbar miteinander verflochten sind. Einzelne Motive können auf die sozialen und wirtschaftlichen Überlegungen zugeschrieben werden.⁴ Für jeden konkreten Beruf sind spezifische Merkmale eigen, die die Wahl dieses Berufes motivieren, die Berufsattraktivität erhöhen oder im Gegenteil – vermindern.

Bei der Polizei sind immer mehr Frauen tätig. Im Jahre 2012 waren 9530 Polizeibeamten in Litauen tätig, darunter 2907 Frauen, die 31% der Polizeibeamten bilden. Niemand kann widersprechen, dass die Frau Recht hat, einen Job zu wählen. Noch vor wenigen Jahrzehnten war es schwierig, sich vorzustellen, dass die Frauen solche Tätigkeiten erfüllten, die nach der Meinung der Mehrheit, nur für Männer geeignet waren. Aber die Zeiten ändern sich und die Grenzen zwischen den Geschlechtern werden immer weniger sichtbar. Nun sehen wir oft die Frauen, die auf den Straßen patrouillieren, die als Bezirksinspektorinnen oder bei Kriminalpolizei tätig sind.

Geschlechtsspezifische Unterschiede sind relevantes Thema des heutigen Lebens. Es wird in Litauen bemerkt, dass die geschlechtsspezifische Unterschiede in der Berufswahl verringern. Wenn in der Vergangenheit ein wesentlicher Anteil der Berufe für Frauen nicht

² Bartnikienė Z., Paurienė L. (1989). Padėkime mokiniams pasirinkti profesiją. Kaunas. S. 53-54

³ Beresnevičienė, D. (2003). Jauno suaugusiojo psichologija. Vilnius, Presvika.

⁴ Benesch, H. (2002). Psichologijos atlasas, t. II. Vilnius: Alma litera. S. 415.

zur Verfügung standen, gibt es nun keine formellen Hindernisse für Mädchen, um verschiedene Berufe zu wählen.⁵ Doch trotz der Vermännlichung von Frauen und der Verbreitung von feministischen Ideen wird die Berufswahl durch einige der stereotypen Geschlechterunterschiede gekennzeichnet. Bei der Berufswahl neigen die Mädchen zu den Bereichen, auf die sie sich persönlich orientiert sind, während Männer dazu neigen, die Bereiche, die ein starkes Image haben, zu wählen.⁶ Es wird auch angegeben, dass die Mädchen sich größere Angst vor Freiheit bei der Berufswahl fühlen können. Die Mädchen können eine berufliche Karriere nicht nur aus eigenen Interessen und Fähigkeiten wählen, sondern auch unter Beeinflussung der anderen für sie sozial wichtigen Menschen, wie Eltern, Lehrer, Freunde, deren Überzeugungen und Meinungen für sie bedeutsam sind.⁷

Die Studie spiegelt **das Problem der wissenschaftlichen Forschung** in den folgenden Fragen: Was sind die allgemeinen Faktoren der Berufsmerkmale des Polizeibeamten und, ob es statistisch signifikante geschlechtsspezifische Unterschiede in der Bewertung der Attraktivität des Polizeiberufs gibt? Es mangelt zu diesem Forschungsthema an Untersuchungen. Es wurden keine wissenschaftlichen Studien gefunden, die sich mit geschlechtsspezifischen Unterschieden in der Bewertung der Attraktivität des Polizeiberufs befassen.

Das Ziel der vorliegenden Untersuchung ist es, aufgrund des Berufsbildes von Polizeibeamten die geschlechtsspezifischen Unterschiede in der Bewertung der Berufsattraktivität zu erheben.

Um das Untersuchungsziel zu erreichen, wurden **folgende Forschungsaufgaben** erhoben:

1. die allgemeinen Faktoren der Berufsmerkmale vom Polizeibeamten festzustellen;
2. die geschlechtsspezifischen Unterschiede in der Bewertung der Attraktivität des Polizeiberufs zu erheben.

Der Gegenstand der vorliegenden Untersuchung ist das Berufsbild des Polizeibeamten, die Attraktivität seiner Merkmale.

⁵ Purvaneckienė, G. et al. (2001). *Lytiškumo stereotipų raiška Lietuvos mokytojų ir mokinių populiacijose: apklausos raštu duomenys* // Lytiškumas ir švietimas: požiūrių, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai. Vilnius: Moterų informacijos centras. S. 70.

⁶ Domeikytė, D. (2010). Vyresniųjų klasių moksleivių lyčių požiūrio skirtumai planuojant studijas // Santalka. Filologija. Edukologija, 2010, t. 18, Nr. 4. S. 24-25.

⁷ Novelskaitė, A. (2003). *Studentų profesinės nuostatos: kuo patraukli karjera moksle skirtingų lyčių atstovams* // Jaunimo vertybinės orientacijos. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. S. 63

Die Arbeit ist methodisch durch quantitative Datenerhebungen charakterisiert: die quantitativen Daten wurden mittels für die Polizeibeamten konzipierter Fragebögen gesammelt. **Untersuchungsmethoden der vorliegenden Arbeit:** Analyse der wissenschaftlichen Literatur, eine quantitative Datenerhebung. Die Datenanalyse wurde mit Hilfe des Statistikprogramms SPSS 17.0 durchgeführt, es wurde das Modell der Faktorenanalyse und Mann-Whitney-Test angewandt.

BERUFSBILD DES POLIZEIBEAMTEN

Wenn die Rede über die Berufe und ihre Merkmale geht, wird der Begriff Berufsbild benutzt. Das Berufsbild heißt eine systematische Beschreibung der konkreten Berufe oder ihrer Merkmale.⁸

Deutsche Wissenschaftlerin C.A. Scheer führte eine Untersuchung im Jahre 2003 aus⁹, ihre Ziel war eine Merkmalliste des Polizeiberufes zusammenzustellen. Die Informanten bekamen folgende Fragen: „Was stellst du dir unter dem Polizeiberuf vor?“, „Warum würdest du gerne Polizist werden?“ bzw. „Warum würdest du nicht gerne Polizist werden?“. Die Antworten wurden von deutscher Wissenschaftlerin geclustert und zu einer Merkmalliste zusammengestellt.

Nach phänomenologischer Ansicht, verschiedene berufliche Tätigkeitsarten sehen ganz unterschiedlich aus, als nichts gemeinsames habende. Basierend auf diesem Ansatz hat die deutsche Wissenschaftler C.A. Scheer zusammen mit den Untersuchungsteilnehmer das Wissen entwickelt, d.h. die Merkmale des Polizeiberufs gebildet, und zur gleichen Zeit das Berufsbild modelliert und auch somit die Messelemente der Untersuchung identifiziert. In diesem Fall wurde Empirismus-Weg gewählt, der Weg ohne eine klare Theorie.

Um die genaue Berufsbild des Polizeibeamten in Litauen zu modellieren, führte die Autorin dieses Artikels die Befragung einer Gruppe (28 Polizeibeamten) durch. Die Polizeibeamten wurden gebeten, die Merkmale des Polizeiberufs aufzuschreiben und ihre Antworten wurden mit der Berufsmerkmalliste verglichen, die die deutsche Wissenschaftlerin C. A. Scheer zusammengestellt hatte. Es wurden keine wesentlichen Unterschiede gefunden. Nach dem Vergleich wurde es auf folgende fünf Berufsmerkmale verzichtet, wie „Leerlaufzeiten“, „Kompetenz für alles und jeden da sein“, „Spezialisierung“, „Großlagen“,

⁸ Laužackas, R.(2005). Profesinio rengimo metodologija. Kaunas: VDU leidykla. S. 32.

⁹ Scheer, C.A. (2010). Hält die Polizei, was sich Polizisten von ihr versprochen haben? Verlag für Polizeiwissenschaft, Frankfurt.

„Verantwortung“. Abschließend besteht der Fragebogen aus folgenden 24 polizeiberuflichen Merkmalen (siehe Tabelle 1).

1 Tabelle. Die 24 polizeiberuflichen Merkmale des Fragebogens

Nr.	Item – <i>Berufsmerkmal</i>
1.	Streifendienst, Streife gehen, fahren
2.	Ansehen, Akzeptanz in der Bevölkerung
3.	Schichtdienst
4.	Verkehrsarbeit
5.	Teamarbeit
6.	Risiko, Gefahr
7.	Recht und Ordnung durchsetzen
8.	Action, Spannung
9.	Hoher Gehalt
10.	Innere Sicherheit, für Sicherheit sorgen
11.	"Besondere" Arbeitsausrüstung: z.B. Streifenwagen, Funkgerät
12.	Schreibarbeit, Formulare, Büroarbeit
13.	Hoheitsgewalt, Macht
14.	Berufliche Sicherheit
15.	Hilfe leisten,
16.	Sport
17.	Karrieremöglichkeiten
18.	Arbeit mit vielen verschiedenen Menschen (außer Kollegen)
19.	Kriminalitätsbekämpfung
20.	Uniform
21.	Abwechslung
22.	Sonderrechte (z.B. Blaulichtfahrten)
23.	Waffe
24.	Gute physische und psychische Vorbereitung

BEFRAGUNGSORGANISIERUNG

Um die allgemeinen Faktoren der Berufsmerkmale von Polizeibeamten festzustellen und die geschlechtsspezifischen Unterschiede in der Bewertung der Attraktivität des Polizeiberufs zu erheben, wurde im Jahr 2012 eine quantitative Untersuchung gemacht. Da es sich an einen Unterschied orientiert wurde – an Geschlecht, wurde versucht, dass die anderen Merkmale der Probanden (Alter, Dienstgrad, Dienst Erfahrung) ähnlich wären.

Der Untersucher nahm unmittelbar an der Befragung teil. Manche Respondenten füllten den Fragebogen nicht vollständig aus. Diese mussten aus der Studie ausgeschlossen werden. Es wurde an die Respondenten 107 Fragebögen verteilt, von denen alle zurückgekommen sind, aber nur 99 Fragebögen bewertet wurde, weil auf 8 Fragebögen als potenziell invalid bewusst verzichtet wurde. Auch wurde mit persönlich bekannten Fakultätsabsolventen

Kontakt aufgenommen, sie wurden gebeten, die elektronische Form des Fragebogens auszufüllen. Auf dieser Weise wurden 19 Fragebögen bekommen.

Also in der Untersuchung nahmen insgesamt 126 Respondenten (N=126) teil. Diese Untersuchung gilt als Pilotuntersuchung, dessen Sample der Befragten einer Gelegenheitsstichprobe entspricht. Die gesammelten Daten sind nicht repräsentativ für alle Polizeibeamten in Litauen.

In dieser Studie wurden folgende ethische Aspekte der schriftlichen Befragung, wie die freiwillige Teilnahme, Anonymität berücksichtigt.

Die Reliabilität des Untersuchungsinstruments wurde mit der Interne Konsistenz - Methode geschätzt. Der Wert von Cronbachs Alpha aller Faktoren erreicht mehr als 0,65, d.h. die Reliabilität des Fragebogens ist akzeptabel und das Instrument kann in der statistischen Analyse verwendet werden.

ERGEBNISSE DER UNTERSUCHUNG

Um die allgemeinen Faktoren der Berufsmerkmale des Polizeibeamten festzustellen, wurde explorative Faktorenanalyse-Modell angewandt. Die Faktorenanalyse ist ein multivariates Verfahren zur Reduktion von vielen (manifesten) Variablen zu wenigen (latenten) Variablen, die als Faktoren bezeichnet werden. Unter Berücksichtigung der Korrelation wurden die vorhandenen Berufsmerkmale von Polizeibeamten in Gruppen gegliedert, die durch einen nicht direkt beobachtbaren Faktor vereint sind. Das Hauptziel der Faktorenanalyse bestand darin, aus der vorgegebenen Menge der Variablen (in unserem Fall – polizeiberuflichen Merkmalen) eine geringere Anzahl Faktoren zu extrahieren, die das Berufsbild vom Polizeibeamten mit hinreichender Genauigkeit erklären würden. Faktoren, die mehr als eine Variable beeinflussen, werden als gemeinsame Faktoren bezeichnet und können im Mittelpunkt der weiteren Analyse stehen.

Aufgrund des Faktorenanalyse-Modells wurden 7 Faktoren aus 24 Variablen (in unserem Fall – polizeiberuflichen Merkmalen) extrahiert. Zunächst werden das KMO-Maß sowie der Bartlett Test of Sphericity ausgegeben. Das KMO-Maß sowie der Bartlett Test of Sphericity gegen Auskunft über die Güte der Faktorenanalyse. Alle Variablen sind für die Faktorenanalyse geeignet¹⁰: KMO = 0,703; Bartlett-Test $p < 0,001$.

¹⁰ Čėkanavičius, V., Murauskas, G. (2002). Statistika ir jos taikymai. II., Vilnius: TEV.

Gemeinsamkeiten aller Variablen nach der Extraktion übersteigen 0,20. Dies zeigt an, dass es keine Variable gibt, die besonders schwach mit den erhaltenen Faktoren verbunden sind. Mit allen extrahierten Faktoren korrelieren am meisten „Action, Spannung“ (Korrelationskoeffizient 0,84) und „Sport“ (0,792). Die schwächste Korrelation hat „Innere Sicherheit, für Sicherheit sorgen“ (0,53).

Weiter folgte Hauptkomponentenanalyse und orthogonale Varimax-Rotation. Die Zahl der Faktoren wurde nach der Anzahl der Eigenwerte (> 1) bestimmt, weil es zeigt, dass es eine oder mehrere latente Dimension vorhanden ist, mit deren Hilfe die Untersuchungsdaten beschrieben werden können. Daten über von Faktoren abgeleiteten Eigenwerten und erklärte Varianz werden in der Tabelle 2. angegeben.

2 Tabelle. Faktoren der extrahierten Varianz

Faktoren	Gesamt	% der Varianz	Kumulierte %
1 Berufsziel und Objekt der Tätigkeit	5,709	23,788	23,788
2 Professionelle Arbeitsumgebung	3,428	14,282	38,070
3 Funktionen und Mittel der Berufstätigkeit	1,975	8,228	46,299
4 Berufsstatus	1,545	6,440	52,738
5 Berufliche Ausbildung	1,347	5,614	58,352
6 Ermessensspielraum	1,216	5,068	63,420
7 Arbeitsweise	1,061	4,421	67,842

Die Tabelle 2. zeigt, dass 7 Faktoren über 67 % der Merkmalsvarianz aufklären. Tabelle 3 zeigt die Ergebnisse der Faktorenanalyse nach der Rotation. Viele der Berufsmerkmale fallen in einige Faktoren, außer „Ansehen, Akzeptanz in der Bevölkerung“, „Hoheitsgewalt, Macht“.

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass das Berufsbild von Polizeibeamten kein heterogener empirisches Konstrukt ist, sondern beinhaltet verschiedene Gruppen von Berufsmerkmalen beinhaltet.

Um die geschlechtsspezifischen Unterschiede bei der Bewertung der Attraktivität des Polizeiberufs festzustellen, wurde nicht-parametrische Korrelation zwischen Variablen mit Hilfe von Mann-Whitney-Test berechnet. Die Attraktivität der einzelnen Berufsmerkmale wurde auf einer Skala von „sehr angenehm“ bis „sehr unangenehm“ bewertet.

Nach der Analyse der Daten wurde festgestellt, dass die geschlechtsspezifische Unterschiede bei der Bewertung in zwei Positionen ausgegebenen Signifikanz zeigt, das sind „Action, Spannung“ (Mann-Whitney $U = 1121,500$, $Z = - 2,395$, $p = 0,017$, $r = 0,22$) und

„Innere Sicherheit, für Sicherheit sorgen“ (Mann-Whitney $U = 1171,500$, $Z = -2,194$, $p = 0,028$, $r = 0,2$).

3 Tabelle. Polizeiberufliche Merkmale und extrahierte Faktoren für das Berufsbild von Polizeibeamten

	<i>Faktoren</i>						
	Berufsziel und Objekt der Tätigkeit	Professionelle Arbeitsumgebung	Funktionen und Mittel der Berufstätigkeit	Berufsstatus	Berufliche Ausbildung	Ermessensspielraum	Arbeitsweise
Hilfe leisten	0,736	-0,158		0,140	0,248		
Recht und Ordnung durchsetzen	0,729	0,304	-0,155		0,238	-0,125	
Kriminalitätsbekämpfung	0,665	0,243		0,225	0,162		-0,104
Innere Sicherheit, für Sicherheit sorgen	0,640	0,195	-0,242				
Schreibarbeit, Formulare, Büroarbeit	0,559	-0,176			-0,466	0,391	
Arbeit mit vielen verschiedenen Menschen (außer Kollegen)	0,475	0,322	-0,135	0,298	0,323		0,226
Action, Spannung		0,887				0,176	
Risiko, Gefahr	0,231	0,823	0,121				0,116
Streifendienst, Streife gehen, fahren	-0,114		0,815		0,142		
"Besondere" Arbeitsausrüstung: z.B. Streifenwagen, Funkgerät		0,105	0,740		0,158	0,158	-0,135
Verkehrsarbeit	-0,176		0,726			-0,176	
Sonderrechte (z.B. Blaulichtfahrten)	-0,176	0,263	0,422	0,353	0,353	0,395	0,163
Ansehen, Akzeptanz in der Bevölkerung				0,770			
Hoher Gehalt	0,135			0,740			
Berufliche Sicherheit	0,439		0,221	0,644			
Karrieremöglichkeiten	0,461		-0,151	0,538	0,384		0,194
Abwechslung	0,460	0,471		0,481		-0,124	
Sport	0,129	0,267	0,438	0,213	0,679		
Uniform	0,163	-0,258	0,348		0,678	0,104	0,131
Gute physische und psychische Vorbereitung	0,257	0,287		0,200	0,567	0,209	-0,283
Hoheitsgewalt, Macht						0,797	
Waffe	-0,170	0,391	0,287		0,157	0,708	
Schichtdienst		0,248	0,183	0,191	0,146	0,176	0,748
Teamarbeit	-0,115	0,246	0,167		0,197	0,293	-0,667

In der Tabelle 4 kann man sehen, dass der mittlere Rang von Frauen sowohl in Bezug auf „Innere Sicherheit, für Sicherheit Sorge“, als auch in Bezug auf „Action, Spannung“ höher als der mittlere Rang von Männern ist. Da der höhere mittlere Rang zeigt, dass in dieser Gruppe höhere Antwortwerten angegeben wurden, kann man Schlussfolgerung ziehen, dass diese Berufsmerkmale für Frauen wichtiger als für Männer sind und machen ihre berufliche Laufbahn attraktiv. Den Frauen ist es angenehm, für die innere Sicherheit des Landes zu sorgen, sie sind mehr als Männer von der Aktion und Spannung in der beruflichen Tätigkeit beeindruckt.

4 Tabelle. Statistisch signifikante Bewertung polizeiberuflichen Merkmalen

<i>Berufsmerkmal</i>	<i>Geschlecht</i>	<i>Mittlerer Rang</i>	<i>Z - Wert</i>	<i>Signifikanz (p-Wert)</i>
Action, Spannung	Frauen	69,99	-2,395	0,017
	Männer	54,52		
Innere Sicherheit, für Sicherheit sorgen	Frauen	68,67	-2,194	0,028
	Männer	55,14		

Bei der Diskussion der Ergebnisse ist der berühmte heutige niederländische Soziologe Geert Hofstede zu erinnern, der die Dimensionen der Männlichkeit und der Weiblichkeit in verschiedenen Kulturen nach der Art der Tätigkeitsziele bestimmt hat. Eine große internationale Studie (1980-2000) von Hofstede hat gezeigt, dass die sozialen Ziele, wie gute Beziehungen, Hilfe für andere und die physische Umgebung, die Betreuung der Menschen usw., fast überall für Frauen wichtiger sind, während die Männer die so genannten Ego-Zwecke, wie Karriere und Geld, bevorzugen. Wissenschaftler argumentieren, dass dies sich aus den biologischen Geschlechterrollen ergibt. Aus Differenz der geschlechtsspezifischen sozialen Rollen entstehen auch Unterschiede in den Tätigkeitszielen, die sich jedes Geschlecht festlegt.

Das Konzept, was ein guter Polizeibeamte ist, war früher gleichbedeutend mit dem Begriff der Männlichkeit. Seit dem Jahre 1990 basieren Polizeiausbildungsprinzipien an der Mykolas Romeris Universität auf dem modernen „Polizei als Dienstleistung“-Konzept. In diesem Kontext wird die soziale Kompetenz zur wichtigsten Dimension, die dem Arbeitseffektivitätswachstums der Polizei dient. Der Polizeibeamte ist immer „zwischen den Menschen“. Die Polizeiausbildung sollte auf die Konzeption - Polizeitätigkeit wie soziale Dienstleistung für Bürger - orientiert sein.

Es ist problematisch, irgendwelche Verallgemeinerungen zu dem Berufsmerkmal

„Action und Spannung“ zu machen, der die geschlechtsspezifischen Unterschiede bei der Bewertung der Berufsattraktivität ausgegebene Signifikanz gezeigt hat. Sigmund Freud glaubte, dass die Person nach der Verringerung der Spannung strebt. Soren Kierkegaard, im Gegenteil, betonte die Gefährlichkeit der Langeweile als eines Zustandes der Entspannung. Somit kann die Spannung und ihre Bedeutung auf unterschiedlicher Art und Weise bewertet werden. Polizeiberuflicher Merkmal „Action und Spannung“, unter dem die Dynamik; die Fähigkeit, mit anderen Menschen zu kommunizieren, die fehlende Routine usw. Liegen, kann mit den von Hofstede genannten sozialen Zielen verbunden werden, die besonders wichtig für Frauen sind.

SCHLUSSFOLGERUNGEN

Aufgrund des Faktorenanalyse-Modells wurden sieben allgemeinen Faktoren aus den polizeiberuflichen Merkmalen für den Berufsbild der Polizeibeamten extrahiert: Berufsziel und Objekt der Tätigkeit, Professionelle Arbeitsumgebung, Funktionen und Mittel der Berufstätigkeit, Berufsstatus, Berufliche Ausbildung, Ermessensspielraum, Arbeitsweise.

Bei der Überprüfung der Hypothese, dass Männer und Frauen haben unterschiedliche Ansätze für den Beruf des Polizeibeamten, hat es sich in zwei Positionen bewiesen: Frauen bevorzugen solche polizeiberufliche Merkmale wie „Action, Spannung“ und „Innere Sicherheit, für Sicherheit sorgen“. „Innere Sicherheit, für Sicherheit sorgen“ fällt in den allgemeinen Faktor „Berufsziel und Objekt der Tätigkeit“ des Berufsbildes von Polizeibeamten. Das polizeiberufliche Merkmal „Action und Spannung“ integriert sich in den allgemeinen Faktor „Professionelle Arbeitsumgebung“. Es kann angenommen werden, dass dieses polizeiberufliche Merkmal sich für Frauen mit der beruflichen Tätigkeit assoziiert, die abwechslungsreich ist und eine Menge von Möglichkeiten gibt, mit Menschen zu interagieren.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Bartnikienė Z., Paurienė L. (1989). Padėkime mokiniams pasirinkti profesiją. Kaunas. S. 53-54
2. Benesch, H. (2002). Psichologijos atlasas, t. I - II. Vilnius: Alma litera. T. I - S. 147; T II - S. 415.
3. Beresnevičienė, D. (2003). Jauno suaugusiojo psichologija. Vilnius, Presvika.
4. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2002). Statistika ir jos taikymai. II., Vilnius: TEV.
5. Domeikytė, D. (2010). *Vyresniųjų klasių moksleivių lyčių požiūrio skirtumai planuojant studijas* // Santalka. Filologija. Edukologija, 2010, t. 18, Nr. 4. S. 24-25.

6. Hofstede, G. (2001). Culture Consequences. London: Sage. S. 9.
7. Kavaliauskienė, V. (2011). Pažintis su profesija. Klaipėda: KU leidykla. S. 62-63.
8. Laužackas, R. (2005). Profesinio rengimo metodologija. Kaunas: VDU leidykla. S. 32.
9. Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodeksas // Valstybės žinios, 2004-07-22, Nr. 113-4257.
10. Novelskaitė, A. (2003). *Studentų profesinės nuostatos: kuo patraukli karjera moksle skirtingų lyčių atstovams* // Jaunimo vertybinės orientacijos. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. S. 78-89.
11. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla. Lietuvos statistikos departamentas, 2012. S.39
12. Pruskus, V., Lukoševičius, V. (2009). Organizacijų kultūra. Vilnius: VPU leidykla. S. 66.
13. Purvaneckienė, G. et al. (2001). *Lytiškumo stereotipų raiška Lietuvos mokytojų ir mokinių populiacijose: apklausos raštu duomenys* // Lytiškumas ir švietimas: požiūrių, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai. Vilnius: Moterų informacijos centras. S. 69-108.
14. Scheer, C.A. (2010). Hält die Polizei, was sich Polizisten von ihr versprochen haben? Verlag für Polizeiwissenschaft, Frankfurt.
15. Smalskys V. (2008). Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys. Viešoji politika ir administravimas. Nr. 23. S. 91.

POLICIJOS PAREIGŪNO PROFESIJOS PAVEIKSLAS: BENDRIEJI POŽYMIAI IR PATRAUKLUMO VERTINIMO SKIRTUMAI LYČIŲ POŽIŪRIU

Giedrė Paurienė*

Mykolo Romerio universitetas

S a n t r a u k a

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete Kaune kasmet sulaukiama skaitlingo būrio, tiek merginų, tiek vaikinų, norinčiųjų tapti policijos pareigūnais. Profesijos patrauklumas ar nepatrauklumas priklauso nuo įvairių aspektų. Vieniems atrodo patraukli pati veikla, kitus neretai patraukia išorinės neesminės profesijos savybės (patrauklios darbo sąlygos arba aplinka, graži apranga, romantikos elementai) ar mokymosi įstaigos patrauklumas. Tyrimo mokslinę problematiką atspindi tokie moksliniai klausimai: kokie išskirtini policijos pareigūno profesijos požymių bendrieji faktoriai ir, ar egzistuoja statistiškai reikšmingi lyčių požiūrio skirtumai vertinant šios profesijos patrauklumą? Šio straipsnio tikslas – remiantis policijos pareigūno profesijos paveikslu, atskleisti pareigūnų lyčių požiūrio skirtumus į policijos pareigūno profesijos patrauklumą. Tikslui pasiekti iškelti šie tyrimo uždaviniai: 1) išskirti policijos pareigūno profesijos paveikslą aprašančių požymių bendruosius faktorius; 2) atskleisti pareigūnų lyčių požiūrio skirtumus vertinant policijos pareigūno profesijos požymių patrauklumą. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, kiekybinis anketinės apklausos metodas. Duomenų analizė atlikta statistine programa SPSS 17.0, taikyti tiriamosios faktorinės analizės modelis, neparimetrinio ryšio tarp kintamųjų Mann-Whitney kriterijus. Remiantis tiriamosios faktorinės analizės modeliu, buvo išskirti septyni policijos pareigūno profesijos paveikslą aprašančių požymių bendrieji faktoriai: profesijos tikslas ir veiklos objektas; profesinės veiklos aplinka; profesinės veiklos funkcijos ir priemonės; profesijos statusas; profesinis pasirengimas; diskreciniai įgaliojimai; darbo pobūdis. Tikrinant hipotezę, kad vyrai ir moterys skirtingai vertina policijos pareigūno profesijos požymius, ji pasitvirtino dvejose pozicijose: moterims labiau patinka tokie profesijos požymiai, kaip „Rūpinimasis šalies vidaus saugumu“ bei „Veiksmas, įtampa“. „Rūpinimasis šalies vidaus saugumu“ patenka į profesijos paveikslo bendrąjį faktorių „Profesijos tikslas ir veiklos objektas“. O „Veiksmas ir įtampa“ integruojasi į bendrąjį faktorių „Profesinės veiklos aplinka“. Teigtina, kad moterims šis policijos pareigūno profesijos požymis asocijuojasi su profesine veikla, leidžiančia nepanirti į monotonią, suteikiančia progų daug bendrauti su žmonėmis.

Pagrindinės sąvokos: policijos pareigūnas, profesijos paveikslas, profesijos patrauklumas, lytis, skirtumas.

Giedrė Paurienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės užsienio kalbos mokymo metodologija ir didaktika; profesinės kompetencijos ugdymasis informalaus mokymosi erdvėje; policijos pareigūno profesija, jos turinys.

Giedrė Paurienė*, Mykolas Romeris Universität., Fakultät für Öffentliche Sicherheit, Lehrstuhl für Geisteswissenschaften, Lektorin. Wissenschaftliche Interessen: Methodologie/Didaktik im Bereich des berufsbezogenen DaF-Unterrichts; Entwicklung beruflicher Kompetenz im Kontext des informellen Lernen; Beruf des Polizeibeamten, seine Inhalt.

GRINDŽIAMOJI TEORIJA: SAMPRATA, ATSIKADIMO ISTORIJA, BENDRIEJI TYRIMO PROCESO ASPEKTAI

Giedrė Paurienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303664
El.paštas: giedre@pauriene.net*

Anotacija. Šiame darbe pateikiama grindžiamosios teorijos apžvalga. Pirmiausia, aptariama grindžiamosios teorijos samprata bei šios teorijos atsiradimo istorija ir galima įvairovė. Toliau, siekiant supažindinti su bendraisiais tyrimo proceso aspektais, peržvelgiami grindžiamosios teorijos tyrimo etapai ir procedūros, pateikiamos mokslininkų išskirtos stipriosios ir silpnosios grindžiamosios teorijos pusės. Per 40 metų nuo grindžiamosios teorijos „atradimo“ ir toliau vyko jos vystymas bei tobulinimas, tad šiame darbe remiamasi Anselm Strauss atstovaujama grindžiamąja teorija, nes visų šiuo metu egzistuojančių grindžiamosios teorijos linijų šio darbo ribose nėra galimybės aptarti.

Pagrindinės sąvokos: grindžiamoji teorija, tyrimo procesas, teorinė atranka, palyginimai, kodavimo paradigma.

IVADAS

Jau apie 15 metų kaip pastebimas kokybinių tyrimų Renesanso laikotarpis Vakarų Europoje¹, tuo tarpu, anksčiau jie buvo nuvertinami ir laikomi „nemokslinė ir nerimta“ mokslinių tyrimų tradicija socialiniuose moksluose. Lietuvoje kokybinių tyrimų atgimimo laikotarpis prasidėjo dar vėliau.

Grindžiamoji teorija yra viena iš plačiausiai šių dienų socialiniuose moksluose naudojamų metodologijų. Šis pripažinimas jau atsispindi tyrimuose ir teoriniuose moksliniuose darbuose tiek užsienio autorių (Glaser, Strauss, 1967, 1998; Strauss, Corbin, 1990, 1996; Strauss, 1994, 2004; Böhm, 1994; Babchuk, 1996; Thomas, James, 2006; Flick, 2007, 2011; Strübing, 2008; Goldkuhl, Cronholm, 2010), tiek lietuvių (Ruškus, Daugėla 2004; Kardelis, 2005; Luobikienė, 2006; Žydžiūnaitė, Virbalienė, Katiliūtė, 2006; Bitinas 2006; Bruzgelevičienė, Žadeikaitė, 2007; Petružytė, 2008; Rupšienė, Pranskūnienė, 2010). Nėra vieningo sutarimo, kaip *grounded theory* terminą versti į lietuvių kalbą. Tyrimų metodologiją aptariančioje literatūroje galima aptikti tokius variantus, kaip pagrįsta teorija, pagrįstoji teorija (Luobikienė, 2006; Ruškus, Daugėla, 2004), pamatinė teorija (Bitinas 2006; Bruzgelevičienė, Žadeikaitė, 2007). Tačiau pastaruoju metu dažniausiai sutinkamas terminas -

¹ Flick, U. (2011). Handbuch Qualitative Sozialforschung, Beltz Verlag, Weinheim Basel. P. 3.

grindžiamoji teorija (Kardelis, 2005; Žydžiūnaitė, Virbalienė, Katiliūtė, 2006; Petružytė, 2008; Rupšienė, Pranskūnienė, 2010). Lietuvos mokslininkai savo straipsniuose, moksliniuose darbuose aprašo grindžiamosios teorijos taikymo ypatumus edukologijos tyrimo procese², atlieka grindžiamosios teorijos dviejų krypčių – Glaser ir Strauss versijų palyginimą³, aiškina, ar grindžiamosios teorijos įvairovėje slypi skirtingi tyrimo metodai, ar tai tik įvairios grindžiamosios teorijos, kaip tyrimo metodo, versijos⁴. Akivaizdu, kad ši metodologija aktuali ir mokslininkų nagrinėjama, o šio straipsnio indėlis būtų detalesnis supažindinimas su Anselm Strauss atstovaujama grindžiamąja teorija. Straipsnyje pateikiama kodavimo paradigmą pagal A. Strauss iliustruojanti schema.

Straipsnio tikslas – atskleisti esminius Anselm Strauss atstovaujamos grindžiamosios teorijos, suteikiančio galimybę plėtoti teoriją iš empirinių duomenų, aspektus.

Tiksliui pasiekti iškelti šie **tyrimo uždaviniai**:

1. Aptarti grindžiamosios teorijos sampratą ir atsiradimo istoriją;
2. Supažindinti su bendraisiais tyrimo proceso pagal Anselm Strauss aspektais peržvelgiant grindžiamosios teorijos tyrimo etapus ir procedūras, išskiriant stipriąsias ir silpnąsias grindžiamosios teorijos kaip tyrimo stiliaus puses.

Tyrimo objektu pasirinkta grindžiamosios teorijos metodologija, naudojama analitiškai svarstant apie socialinius fenomenus.

Tyrimo metodai: teoriniai - mokslinės literatūros lyginamoji analizė, apibendrinimas.

GRINDŽIAMOSIOS TEORIJS SAMPRATA, ISTORIJA IR ĮVAIROVĖ

Grindžiamoji teorija visų pirma yra tam tikras tyrimo stilius, leidžiantis apmąstyti ir iširti socialinę tikrovę, tai mokslinį pagrindimą turinti, teorijos sukūrimo metodologija. Šiuo požiūriu, ji yra meta-teorija. Grindžiamoji teorija iš esmės nepriklausoma nuo duomenų tipų, disciplinos ir teorinių interesų; ji nėra specifinis metodas ar technika, tai – tyrimo stilius.⁵ Tuo pačiu grindžiamoji teorija pateikia sistemingą atskirų technikų ir darbo gairių rinkinį, skirtą empirinių duomenų sisteminiam paruošimui ir jų konceptualizavimui/kodavimui, taigi

² Žydžiūnaitė, V.; Virbalienė, A.; Katiliūtė, E. (2006). Grindžiamoji teorija – kokybinė edukologijos tyrimų metodologijos strategija // *Pedagogika* (83). P. 57-63

³ Petružytė, D. (2008). Grindžiamosios teorijos metodologija: B. Glaser'io ir A. Strauss'o verijų palyginimas // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. Nr. 1. (21) P. 72-89.

⁴ Rupšienė, L.; Pranskūnienė, R. (2010). The Variety of Grounded Theory: Different Versions of the Same Method or Different Methods? // *Socialiniai mokslai* Nr. 4 (70). P. 7-19.

⁵ Strauss, A. L. (2004). Methodologische Grundlagen der Grounded Theory. In: Strübing, J.; Schnettler, B. (Hg.): *Methodologie interpretativer Sozialforschung. Klassische Grundlagentexte*. Konstanz: UVK, p. 429-451.

tai ir kokybinių duomenų analizės būdas. Tačiau pabrėžtina, kad į šias tyrėjams-praktikams svarbias technikas nereiktų žiūrėti kaip į „griežtus nurodymus ar kulinarijos receptus“⁶. Kiekvienas tyrėjas turi savo tyrimo stilių ir individualius gabumus, o metodų standartizavimas tai nuslopintų.

Grindžiamosios teorijos tikslas - teorijų generavimas „remiantis socialinio tyrimo metu sistemiškai gautais duomenimis“⁷. Grindžiamąja teorija vadinama tiek teorija, tiek ir jos generavimo metodas. Socialiniai duomenys – kompleksiniai ir reikalauja kompleksinių analizės metodų, o kompleksinė grindžiamoji teorija yra konceptualiai prisotinta ir todėl paaiškina labai daug tiriamojo fenomeno aspektų.⁸ Grindžiamoji teorija turi ryšį su jos tiriamu fenomenu; atsisakoma didelės, visą apimančios teorijos⁹. Teorija suvokiama kaip procesas¹⁰, o „teorijos kokybė pagrįsta jos atsiradimo procesu“¹¹.

Grindžiamąją teoriją išvystė sociologai Barney Glaser ir Anselm Strauss. Glaser - Kolumbijos universiteto profesorius, kurio mokytojais buvo kiekybinius statistinius tyrimus atliekantis sociologas Paul F. Lazarsfeld bei jo kolega Robert K. Merton. Tuo tarpu Strauss dėstė ir atliko tyrimus Čikagos universitete, kuriame sklandė G. H. Mead (simbolinis interakcionizmas), J. Dewey (pragmatizmas) mintys, o kokybiniai tyrimai turėjo seną tradiciją. Abiejų mokslininkų skirtinga mokslinė kilmė tarsi privertė juos savo mokslinius rezultatus iš skirtingų tyrimų krypčių susintezuoti, ir tam tikra prasme leido jiems atlikti tai, ko jie abu tikisi iš grindžiamosios teorijos –įtraukti įvairias perspektyvas ir visuomet būti pasiruošus netikėtumams. Taigi grindžiamosios teorijos šaknys glūdi simboliniame interakcionizme (Strauss buvo Herbert Blumer mokinys) ir siekyje „turėti“ faktais pagrįstą teoriją, kurios kūrimas būtų formalizuotas (Glaser buvo Lazarsfeld mokinys).

Savo studija „*The Discovery of Grounded Theory*“ (1967), kurioje pirmą kartą buvo pristatytas naujas metodas, autoriai norėjo „panaikinti nepatogią spragą tarp teorijos ir

⁶ Strauss, A. L. & Corbin, J. (1996). *Grounded Theory: Grundlagen qualitativer Sozialforschung*. Weinheim, Psychologie Verlags Union. P. 10.

⁷ Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1998). *Grounded Theory. Strategien qualitativer Forschung*. Bern: Huber. P. 12.

⁸ Strauss, A. L. (1994). *Grundlagen qualitativer Sozialforschung: Datenanalyse und Theoriebildung in der empirischen soziologischen Forschung*. München, Wilhelm Fink Verlag

⁹ Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1998). *Grounded Theory. Strategien qualitativer Forschung*. Bern: Huber. P. 45; Böhm, A. (1994). *Grounded Theory-wie aus Texten Modelle und Theorien gemacht werden*. In: Boehm, A.; Mengel, A.; Muhr, Th. (Hg.). *Texte verstehen. Konzepte, Methoden, Werkzeuge*. Konstanz: Univ.-Verl. Konstanz. P. 121.

¹⁰ Strübing, J. (2008). *Grounded theory. Zur sozialtheoretischen und epistemologischen Fundierung des Verfahrens der empirisch begründeten Theoriebildung*. 2. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag. P. 39.

¹¹ Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1998). *Grounded Theory. Strategien qualitativer Forschung*. Bern: Huber. P. 15.

empirinio tyrimo¹², nes jų matymu, tyrimuose naudojamos teorijos dažnai yra neadekvačios socialinei realybei tirti, nepilnai paaiškina ar neišsamiai aprašo konkrečių individų patirtis. Parsons, Merton ir kt. spekuliatyvinėms, deduktyvinėms, struktūrinėms funkcionalistinėms teorijoms reikėjo priešpastatyti alternatyvą, kuri, kitaip nei pastarosios, į dėmesio centrą išstumia teorijos generavimą. Tuo pačiu abu tyrėjai norėjo parodyti, kad ir kokybinio tyrimo rezultatai gali būti verifikuojami.

Jau 1970-taisias metais Glaser ir Strauss pasuko skirtingais keliais ir savo metodus vystė vienas nuo kito atsiriboję. Strauss atstovavo Čikagos universitetui bei pragmatiniams kokybiniais tyrimams. Tuo tarpu Glaser buvo Kolumbijos universiteto profesorius, akcentuojantis kritinį racionalizmą ir kiekybinį tyrimą. 1992 metais Glaser stipriai sukritikuoja Strauss ir Corbin knygą „*Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*“ (1990), kurių pateikta grindžiamosios teorijos tyrimų pakraipa labiau struktūruota, daug dėmesio skirta formalizavimui, pagrįstumui.¹³ Pats Glaser atstovauja mažiau struktūruotą grindžiamosios teorijos tyrimų pakraipą, kurioje akcentuojamas indukcinis mąstymas ir individualaus tyrėjo kūrybingumas.

Grindžiamosios teorijos metodo naudojimo variacijos išryškėja pagal sumanyto tyrimo tikslą ir aplinkybes. Variacijos atsiranda ir esant skirtingoms įtakoms, su kuriomis grindžiamoji teorija susiduria per visą savo gyvavimo istoriją. Teorija turėjo sąlyčio taškus su etnometodologija, feminizmu, o nuo 80-tųjų metų ir su konstruktyvizmo bei postmodernizmo srovėmis. Kaip teigia Glaser ir Strauss savo knygoje¹⁴, visuomet yra galima kombinacija su kitais metodais. Taigi šis metodas taip pat dera su fenomenologinės krypties tyrimu ir netgi su kiekybiniais metodais. Pirmiausia, grindžiamoji teorija buvo taikoma sociologiniuose tyrimuose, vėliau pradėta naudoti psichologijos ir pedagogikos, etnologijos, socialinio darbo srityse, sveikatos bei politikos moksluose. Apibendrinant galima teigti, kad grindžiamoji teorija yra vienas populiariausių pasaulyje kokybinio tyrimo būdų.

GRINDŽIAMOSIOS TEORIJS ETAPAI IR PROCEDŪROS

Strauss/Corbin knygoje „Kokybinio socialinio tyrimo pagrindai“ (1996) tai apibūdinama taip: „Tyrimuose naudojant grindžiamąją teoriją jūs galėsite paaiškinti

¹² Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York: De Gruyter. P. 7.

¹³ Babchuk, W. A. (1996). *Glaser or Strauss? Grounded Theory and Adult Education*. Michigan.

¹⁴ Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York: De Gruyter

fenomenus teoriniuose rėmuose, atsirandančiuose tyrimo eigoje.¹⁵ Grindžiamosios teorijos metodika išplėtotą teoriją kyla iš paties tyrimo proceso. Empiriniai duomenys žingsnis po žingsnio pervedami į duomenimis grįstą teoriją. Tyrimo pradžioje yra tik tyrimo laukas (jokių hipotezių ar teorijos). O tai, kas svarbu, atsiskleidžia tyrimo procese ir negali būti iš anksto numatyta. Teorija nuolat modifikuojama, t. y. verifikuojama ir falsifikuojama. Verifikacija (arba falsifikacija) vyksta viso tyrimo proceso metu, o ne tik jo pabaigoje. Duomenų gavimas ir teorijos vystymas vyksta pakaitomis. Teorija yra „turtinama“, „sotinama“. Tai vadinama fluidiškumu: teorija yra ir lieka „taki“, gali nuolat kisti tyrimo procese. Teorija arba teorinės prielaidos tam tikra prasme „nušlifuojamos“. Tai vyksta per teorinės analizės ir duomenų bazės sąveiką – gautos teorinės prielaidos pastoviai lyginamos su turimais empiriniais duomenimis (*data-theory interplay*). Visa tai betarpiškai siejasi su į teoriją orientuotu klausimu (*theoretically oriented questions*): Ar ši situacija, šis fenomenas apčiuopiamas su iki šiol gautais paaiškinimais, ar ne? Jei taip, tai kaip, o jei ne, tai kodėl ne? Kadangi grindžiamąjoje teorijoje rezultatų palyginimas turi didelę reikšmę, ji dar vadinama „*constant comparative method*“. Iš palyginimų palaipsniui atsiranda vis bendresnės kategorijos ir sąsajos. Viso to tikslas, kad visos teorijos dalys galėtų būti kildinamos iš empirinių duomenų, nes tik tuomet teorija gali pretenduoti į tikslumą.

Kokybinius duomenis galima palikti neinterpretuotus. Šiuo atveju tyrėjo užduotis būtų tik „duomenis surinkti ir tam tikru būdu pateikti, taip tarsi, informantas kalba pats“¹⁶. Grindžiamąjoje teorijoje yra kitaip – čia pirmame plane stovi teorinis konceptualizavimas, dar vadinamas kodavimu. Tai reiškia, kad reikia ne tik turėti tekstą, suskirstyti jį į temas, ir tai atlikta tiksliai bei „tirstai“, bet taip pat turi būti atpažinti tipiniai pavyzdžiai.

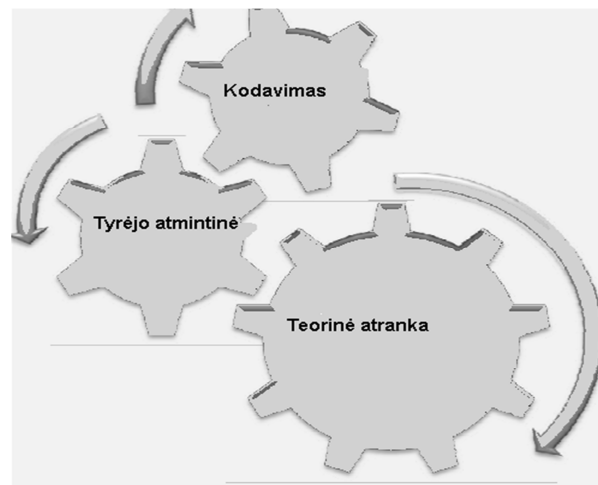
Skirtumui tarp aprašymo ir kodavimo iliustravimui paimkime situaciją, kurioje stebimas asmuo skaito vaizdo grotuvo naudojimosi instrukciją. Vietoj „skaito naudojimosi instrukciją“, naudojant grindžiamąją teoriją reiktų įvardinti šį procesą „informacijos gavimas“. Kitas pavyzdys: dviejų asmenų interakcija parduotuvėje. Užuo „asmuo A sako asmeniui B tai ir tai“, „asmuo A nusišypso“, „asmuo B suraukia kaktą“ ir t. t., naudojant grindžiamosios teorijos metodą tai būtų: „informacijos perdavimas“, „konsultavimas“, „malonumas“, „motyvavimas“, „pasitenkinimas“ ir t. t. Net ir trumpi posakiai yra suskaidomi pagal šią schemą, pavyzdžiui paciento mintys apie skausmo palengvinimo strategijas: „Kai

¹⁵ Strauss, A. L. & Corbin, J. (1996). *Grounded Theory: Grundlagen qualitativer Sozialforschung*. Weinheim, Psychologie Verlags Union. P. 32.

¹⁶ *Ibid.* P. 6.

mane kamuoja artrito skausmai, vartuju aspiriną. Po valandėlės jaučiuosi geriau.“, galėtų būti išardytos taip: sąlyga - „turėti“, fenomenas – „artrito skausmai“, strategija – „aspirinas“, rezultatas – „geriau jaustis“.¹⁷ Jau šiuose pavyzdžiuose matosi, kad mes nuolat pridėdame savo tam tikrų iš anksčiau turimų žinių, kontekstinių žinių. Kontekstinės žinios vertinamos kaip tyrimo duomenys ir padidina „teorinį jautrumą“¹⁸. Teoriniu jautrumu vadinamas gebėjimas atpažinti duomenyse tai, kas yra svarbu arba galėtų būti svarbu. Šio jautrumo šaltiniai yra mokslinė ir nemokslinė literatūra, profesinė ir asmeninė patirtis bei pats tyrimo procesas.¹⁹

Grindžiamojoje teorijoje turime analitinių operacijų triadą (žr. 1 pav.): duomenų rinkimas (teorinė atranka) – kodavimas - tyrėjo atmintinė. Šie trys žingsniai nuolatos kartojasi per visą tyrimo procesą.

1 pav. Analitinių operacijų triada grindžiamojoje teorijoje pagal Strauss (1994)

Teorinė atranka. „Teorine atranka yra laikomas duomenų rinkimo procesas, siekiant teorijos generavimo, kurio metu tyrėjas paraleliai renka, koduoja ir analizuoja savo duomenis bei sprendžia, kokius duomenis reikia rinkti toliau ir kur juos galima rasti. Ši duomenų

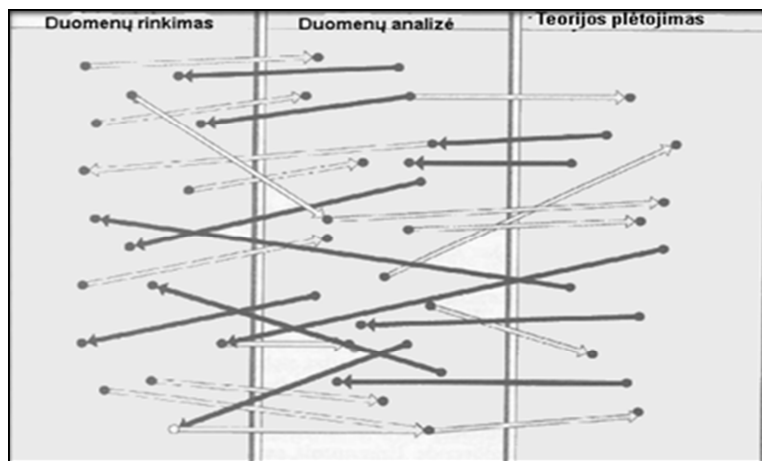
¹⁷ Strauss, A. L. & Corbin, J. (1996). *Grounded Theory: Grundlagen qualitativer Sozialforschung*. Weinheim, Psychologie Verlags Union. P. 77.

¹⁸ Strauss, A. L. (2004). *Methodologische Grundlagen der Grounded Theory*. In: Strübing, J.; Schnettler, B. (Hg.): *Methodologie interpretativer Sozialforschung. Klassische Grundlagentexte*. Konstanz: UVK. P. 440.

¹⁹ Strauss, A. L. & Corbin, J. (1996). *Grounded Theory: Grundlagen qualitativer Sozialforschung*. Weinheim, Psychologie Verlags Union. P. 25.

rinkimo procesą kontroliuoja pati besiplėtojanti [...] teorija.²⁰ Duomenų rinkimas baigiasi, kai visos kategorijos tampa prisotintomis. Teorinis prisotinimas reiškia, „kad nebegalima rasti daugiau jokių papildomų duomenų, kurių pagalba tyrėjas galėtų plėtoti kitas kategorijos savybes.“²¹ Naudojamos įvairios duomenų rinkimo strategijos (interview, stebėjimas, laiškai, dienoraščiai ir kt.), tačiau surinkti duomenys turi pagrįsti formuluojamą teoriją, t. y. duomenys turi būti detalūs, gerai apibūdinti tiriamą procesą.

Kodavimas. Nėra aiškios žingsnių sekos, galimos įvairios kombinacijos, tai „įvairūs santykio su tekstine medžiaga būdai [...], kuomet tyrėjas pagal poreikį renkasi vieną būdą arba kitą“.²² Pagrindinė idėja – pastovaus lyginimo metodas. Grindžiamosios teorijos metodui charakteringa gautų duomenų palyginimas tarpusavyje bei teorinių prielaidų sugretinimas su naujais duomenimis (žr. 2 pav.). Duomenų bazė nėra galutinai sukuriama pradiniam tyrimo etape, bet ji nuolat plečiama viso tyrimo proceso metu.

2 pav. Grindžiamosios teorijos tyrimo procesas pagal Strauss²³

Kodavimo rezultatai turi įtaką tolimesniam duomenų rinkimui (teorinei atrankai). Būtina akcentuoti, kad kodavimas tai ne tik teksto atkarpų apibūdinimas, bet ir visas analizės procesas. Kodavimas pagal Strauss: atviras, ašinis, atrankinis.

²⁰ Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1998). *Grounded Theory. Strategien qualitativer Forschung*. Bern: Huber. P. 53.

²¹ *Ibid.* P. 69.

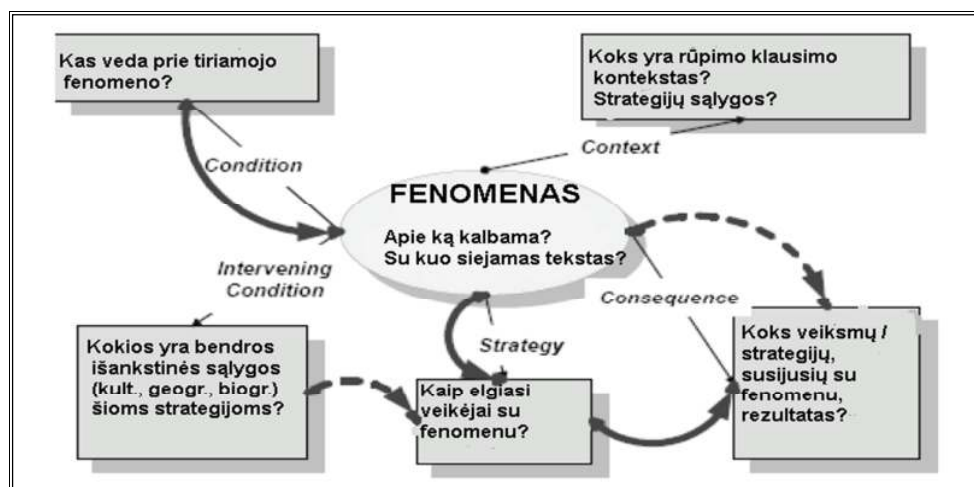
²² Flick, U. (2007). *Qualitative Sozialforschung. Eine Einführung*. 2. Aufl. Reinbek: Rowohlt. P. 378.

²³ Strübing, J. (2008). *Grounded theory. Zur sozialtheoretischen und epistemologischen Fundierung des Verfahrens der empirisch begründeten Theoriebildung*. 2. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag. P. 15.

Atviras kodavimas (konceptų įvardijimas, kategorijų išskyrimas). Tikslas – duomenis ir fenomenus įvardinti sąvokomis. Turimas tekstas skaidomas į prasminius vienetus, šalia rašomos pastabos, išnašos (kodai); ypač aktualūs fenomenai kategorizuojami.

Grindžiamosios teorijos struktūriniai elementai: konceptai (fenomenų pavadinimai), kategorija (konceptų klasifikavimas), savybės (kategorijos pažyminiai), dimensijos (savybių suskirstymas per visą kontinuumą).²⁴ Konceptų suformavimas yra svarbi tyrimo proceso dalis. Paskui seka bandymas, suformuoti teiginius apie konceptų ryšius, kas grindžiamojo teorijoje vadinama kategorijomis. Tai tam tikri abstraktūs, aukštesnio lygio konceptai. Išvystyti konceptai ir kategorijos laikomi prasmingais, jei stiprus jų tarpusavio ryšys, t. y. jei jie vienas su kitu glaudžiai susipynę (*conceptual density*). Tik tokia teorija turi galią paaiškinti ir įtikinti.²⁵

Ašinis kodavimas – tai ašinių kategorijų tarpusavio ryšių bei jų ryšių su kitomis kategorijomis suformavimas.²⁶

3 pav. Kodavimo paradigma pagal Strauss/Corbin²⁷

Atrankinis kodavimas „nedaug skiriasi nuo ašinio kodavimo. Tai tiesiog padaryta aukštesniame analizės abstrakcijos lygmenyje.“²⁸ Atrankiniame kodavime išgryninama

²⁴ Strauss, A. L. & Corbin, J. (1990). Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques. Newbury Park: Sage. P. 61.

²⁵ Strauss, A. L. & Corbin, J. (1996). Grounded Theory: Grundlagen qualitativer Sozialforschung. Weinheim, Psychologie Verlags Union. P. 219.

²⁶ Flick, U. (2007). Qualitative Sozialforschung. Eine Einführung. 2. Aufl. Reinbek: Rowohlt. P. 393.

²⁷ Strübing, J. (2008). Grounded theory. Zur sozialtheoretischen und epistemologischen Fundierung des Verfahrens der empirisch begründeten Theoriebildung. 2. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag. P. 28.

centrinė kategorija (žr. 3 pav.), trumpai aprašomai tiek ji pati, tiek jos ryšiai su kitomis kategorijomis (*Story*), formuojama teorija ir naujai patikrinama remiantis duomenimis (verifikacija).²⁹

Pagal A. Strauss, grindžiamoji teorija - tai tyrimo stilius, suvienijantis indukciją (teorijos generavimas), dedukciją (hipotezių kėlimas) ir verifikaciją (hipotezių patikrinimas).³⁰ Tai primena Dewey ciklinę iteratyvią tyrimo logiką („*ideas*“, „*reasoning*“, „*experiment*“).³¹

Kodavimo metu rašomos tyrėjo atmintinės. Tai trumpi užrašai apie atskirus plėtojamos teorijos aspektus, juose užfiksuojamos idėjos, tyrimo eigoje detalizuojami arba atmetamos.³² Atmintinės tarnauja tyrėjo refleksijai ir pildomos viso tyrimo metu. Jose gali būti surašomos kategorijos, idėjos, dokumentuojamas tyrėjo vidinis dialogas, fiksuojama duomenų analizės eiga. Tokia atmintinė padeda struktūruoti tyrimo procesą bei prisiminti svarbiu faktus, ji tarsi parodo kelią nuo duomenų iki teorijos.

Grindžiamosios teorijos tyrimo rezultatas - substantyvioji teorija (kontekstuali, situacinė), kurios sąvokos tiksliai atspindi tirtą situaciją/atvejį, kuri pateikia naudingus paaiškinimus, yra suprantama „paprastiems tiriamiesiems“, reikantiška aktualioms tiriamųjų problemoms spręsti.

Glaser ir Strauss (1998) išskiria dvi teorijų formas – materialias ir formalias. Materiali teorija remiasi „apibrėžta darbo/veiklos sritimi arba empiriniu lauku“ (pvz., medijų naudojimas senelių namuose), formali teorija remiasi „socialinio tyrimo formalia arba konceptualia sritimi“ (pvz., medijų socialinė funkcija).³³ Tyrimo ataskaitoje pateikiama vientisa teorija, sudėliota apie centrinę kategoriją (žr. 4 pav.), paprastai tai tiriamo proceso diagrama.

Grindžiamojoje teorijoje neapseinama be tyrėjo atsakomybės prisiėmimo už interpretacinį savo vaidmenį. Interviu metu užfiksuotas informantų supratimas ir įsitikinimai analizuojami, tiriamųjų konstruktai, jei yra pagalbūs, perimami ir panaudojami kaip *in-vivo*

²⁸ Strauss, A. L. & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: Sage. P. 117.

²⁹ Flick, U. (2007). *Qualitative Sozialforschung. Eine Einführung*. 2. Aufl. Reinbek: Rowohlt. P. 396.

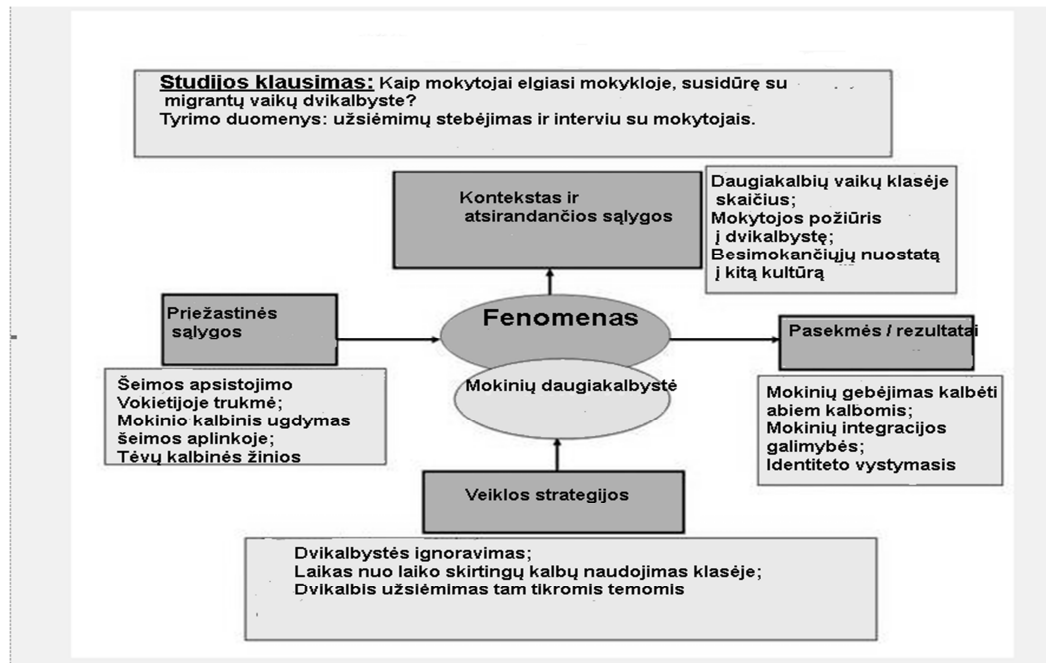
³⁰ Strauss, A. L. (2004). *Methodologische Grundlagen der Grounded Theory*. In: Strübing, J.; Schnettler, B. (Hg.): *Methodologie interpretativer Sozialforschung. Klassische Grundlagentexte*. Konstanz: UVK. P. 441.

³¹ Strübing, J. (2008). *Grounded theory. Zur sozialtheoretischen und epistemologischen Fundierung des Verfahrens der empirisch begründeten Theoriebildung*. 2. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag. P. 62.

³² *Ibid.* P. 34-36.

³³ Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1998). *Grounded Theory. Strategien qualitativer Forschung*. Bern: Huber. P. 42.

kodai paties tyrėjo paaiškinimuose. Interakcija neišvengiamai įtakojama tyrėjo ir tiriamojo. Vykstant ilgalaikiam intensyviai tam tikro „lauko“ tyrimui gali būti prieita prie abipusio poveikio. Tyrėjus (ir jų tyrimo rezultatus) įtakoja jų pačių konkrečios tyrimo patirtys, o taip pat ir tiriamųjų idėjos, konceptai bei perspektyvos. Tyrėjas ir duomenys tam tikra prasme „kalbasi tarpusavyje“.

4 pav. Kodavimo paradigma pagal Strauss/Corbin³⁴

Mokslininkai išskiria šias stipriąsias ir silpnąsias grindžiamosios teorijos puses. Stipriosios pusės - sisteminis duomenų analizės procesas, tinkama parama naujų idėjų ir sąsajų atradimui naudojant konkretų procedūrų/metodų rinkinį³⁵; silpnosios pusės - sąvoka „teorija“ yra per plačiai pasakyta; trūksta apibendrinamumo, yra tik aiškinimas; sąvoka „grindžiamoji“ falsifikuojama per tyrėjo įsijungimą; tai teorija „išgalvoti“ vietoj „atrasti“³⁶.

IŠVADOS

Grindžiamoji teorija - tai tyrimo stilius, suteikiantis galimybę plėtoti teoriją iš empirinių

³⁴ Strauss, A. L. & Corbin, J. (1996). *Grounded Theory: Grundlagen qualitativer Sozialforschung*. Weinheim, Psychologie Verlags Union. P. 78.

³⁵ Goldkuhl, G. & Cronholm, S. (2010). Adding Theoretical Grounding to Grounded Theory: Toward Multi-Grounded Theory. *International Journal of Qualitative Methods*, 9 (2). P. 28.

³⁶ Thomas, G. & James, D. (2006). Reinventing grounded theory: Some questions about theory, ground and discovery, *British Educational Research Journal*, 32, p. 767-795.

duomenų, ir reikalaujantis iš tyrėjo atvirumo netikėtumams. Kadangi grindžiamoji teorija orientuota į teorijos vystymą, ji rekomenduotina tiriant iki šiol mažai pažintus tyrimų „laukus“. Grindžiamoji teorija nėra kažkokia tiksli, pastovi taisyklių visuma, kurią reiktų tiksliai taikyti. Grindžiamąją teoriją išvystė sociologai Barney Glaser ir Anselm Strauss, kurie vėliau pasuko skirtingais keliais ir savo metodus vystė vienas nuo kito atsiriboję. Strauss atstovauja pragmatiniams kokybiniais tyrimams, o Glaser atstovauja mažiau struktūruotą grindžiamosios teorijos tyrimų pakraipą, kurioje akcentuojamas indukcinis mąstymas ir individualaus tyrėjo kūrybingumas.

Grindžiamoji teorija pagal A. Strauss yra ne metodas ar metodų rinkinys, o daugiau metodologija ir stilius, kurie naudojami analitiškai svarstant apie socialinius fenomenus. Išskirtini svarbiausi trys momentai. Pirmiausia kodavimo tipas. Tai teorinis kodavimas, jis ne tik tarnauja fenomeno klasifikacijai arba aprašymui, bet jo pagalba sudaromi teoriniai konceptai, kurie paaiškina skirtingus fenomenus. Antra – teorinė atranka, kurios esmė, kad jau po pirmojo interviu reikia pradėti analizuoti duomenis, rašyti tyrėjo atmintinę, formuluoti hipotezes, kas padeda pasirinkti kitą interviu pašnekovą. O trečia – tai palyginimai, kurie atliekami tarp fenomenų ir kontekstų, ir tik iš kurių išauga teoriniai konceptai. Jei yra visi šie trys elementai, tuomet galime kalbėti apie grindžiamosios teorijos metodologiją.

LITERATŪRA

1. Babchuk, W. A. (1996). *Glaser or Strauss? Grounded Theory and Adult Education*. Michigan. Prieiga per internetą: <http://web.archive.org/web/20060315133436/www.iupui.edu/~adulded/mwr2p/prior/gradpr96.htm> [žiūrėta 2014-04-10].
2. Bitinas, B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
3. Böhm, A. (1994). *Grounded Theory-wie aus Texten Modelle und Theorien gemacht werden*. In: Boehm, A.; Mengel, A.; Muhr, Th. (Hg.). *Texte verstehen. Konzepte, Methoden, Werkzeuge*. Konstanz: Univ.-Verl. Konstanz, p. 121–130.
4. Bruzgelevičienė, R.; Žadeikaitė, L. (2007). Dokumentinis tyrimas kaip socialinio kokybinio tyrimo metodas // *Pedagogika* (86). P. 82-89.
5. Flick, U. (2007). *Qualitative Sozialforschung. Eine Einführung*. 2. Aufl. Reinbek: Rowohlt.
6. Flick, U. (2011). *Handbuch Qualitative Sozialforschung*, Beltz Verlag, Weinheim Basel. P. 3
7. Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York: De Gruyter.
8. Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1998). *Grounded Theory. Strategien qualitativer Forschung*. Bern: Huber.
9. Goldkuhl, G. & Cronholm, S. (2010). Adding Theoretical Grounding to Grounded Theory: Toward Multi-Grounded Theory. *International Journal of Qualitative Methods*, 9 (2).
10. Kardelis, K. (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Liucijus.

11. Luobikienė, I. (2006). Sociologinių tyrimų metodika. Kaunas: Technologija.
12. Petružytė, D. (2008). *Grindžiamosios teorijos metodologija: B. Glaser'io ir A. Strauss'o verijų palyginimas* // Sociologija. Mintis ir veiksmas. Nr. 1. (21) P. 72-89.
13. Rupšienė, L.; Pranskūnienė, R. (2010). *The Variety of Grounded Theory: Different Versions of the Same Method or Different Methods?* // Socialiniai mokslai Nr. 4 (70). P. 7–19.
14. Ruškus, J.; Daugėla, M. (2004). *Socialinio fizinės negalios vaizdinio Lietuvos žiniasklaidoje (laikraščiuose) struktūra ir kryptingumas* // Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas (52). P. 49-60.
15. Strauss, A. L. & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: Sage.
16. Strauss, A. L. & Corbin, J. (1996). *Grounded Theory: Grundlagen qualitativer Sozialforschung*. Weinheim, Psychologie Verlags Union.
17. Strauss, A. L. (1994). *Grundlagen qualitativer Sozialforschung: Datenanalyse und Theoriebildung in der empirischen soziologischen Forschung*. München, Wilhelm Fink Verlag.
18. Strauss, A. L. (2004). *Methodologische Grundlagen der Grounded Theory*. In: Strübing, J.; Schnettler, B. (Hg.): *Methodologie interpretativer Sozialforschung. Klassische Grundlagentexte*. Konstanz: UVK, p. 429–451.
19. Strübing, J. (2008). *Grounded theory. Zur sozialtheoretischen und epistemologischen Fundierung des Verfahrens der empirisch begründeten Theoriebildung*. 2. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag.
20. Thomas, G. & James, D. (2006). *Reinventing grounded theory: Some questions about theory, ground and discovery*, *British Educational Research Journal*, 32, p. 767-795.
21. Žydžiūnaitė, V.; Virbalienė, A.; Katiliūtė, E. (2006). *Grindžiamoji teorija – kokybinė edukologijos tyrimų metodologijos strategija* // *Pedagogika* (83). P. 57-63

GROUNDING THEORY: CONCEPT, HISTORY, GENERAL ELEMENTS OF RESEARCH PROCESS

Giedrė Paurienė*
Mykolas Romeris University

Summary

Grounded or prescriptive theory is a certain style of investigation that permits to reflect on social reality and investigate it. Moreover, it is methodology of theory creation having scientific grounds. Concurrently, grounded theory presents systematic collection of different techniques and work guidelines for classified preparation of empirical data and conceptualism/coding, therefore, it is a method of qualitative data analysis. The purpose of grounded theory is not to cover only one event of social reality but also present theoretical findings, identify, conceptualize and not only describe empirical results.

According to Anselm Strauss grounded theory three main moments are excluded. Firstly, it is theoretical coding because theoretical concepts that explain different phenomena are made with the help of it. Consequently, it serves to the classification or description of a certain phenomenon. Secondly, it is theoretical selection. It is necessary to analyze data, write investigator's memory, and formulate hypotheses just after the first interview. As a result, it helps to choose the next interlocutor. Thirdly, comparisons are made between phenomenon and context, and as a consequence, theoretical concepts emerge from them. The above mentioned three elements form the methodology of grounded theory. The benefits of grounded theory are the following: systematic process of data analysis; suitable support for the appearance of new ideas and connections applying a certain set of procedures/methods. The critics of this methodology state that a conception "theory" is too broad; there is lack of generalization; the purpose of the theory is to "invent" instead of "discover"

ISSN 2029–1701 (print)
ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinys
VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA
PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER
2014 (11) Scientific articles

Keywords: grounded theory, research process, theoretical sampling, comparisons, coding paradigm.

Giedrė Paurienė, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės užsienio kalbos mokymo/si problemos; inovatyvūs kalbų mokymo/si metodai, profesinės kompetencijos ugdymasis informalaus mokymosi erdvėje.

Giedrė Paurienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: problems of teaching/learning ESP, innovative language teaching, competence and informal learning.

INFORMATION AS A KEY INSTRUMENT TO INFLUENCE THE DECISIONS OF FINANCIAL INSTITUTIONS' CLIENTS IN THE AREA OF PENSION SAVINGS

Mykola Sidak*, Andrea Slezakova**

*Comenius University in Bratislava, Faculty of Law,
Department of Commercial, Financial and Economic Law
Šafárikovo námestie 6, P.O.Box 313, 811 01 Bratislava*

Phone: +421 2 592 44 165;

E-mail: mykola.sidak@flaw.uniba.sk, andrea.slezakova@flaw.uniba.sk

Annotation. The article aims on the system of pension savings, mainly on the information provided to the client, before concluding a contract. The area of pension savings includes in Slovakia the sector of retirement pension saving and also the sector of supplementary pension saving. The first part of the article deals with information before the conclusion of the contract and information existing during the validity of contract. The second part deals with the idea whether the sector of retirement pension saving should be influenced by the sector of supplementary pension saving, because there had been some changes introduced in it. Their goal is to provide information in a truthful and comprehensible manner to the supplementary pension asset management companies' clients. Facing the fact that saving for retirement is one of the most essential decisions in a life on an individual the products offered must reveal more information.

Keywords: financial institution, client, pension savings.

INTRODUCTION

The increasing age of population within Europe represents a fact which needs to be tackled with within various areas of society. One of these is the legislation which has to secure an income that enables a reasonable standard of living of the population after retirement. Although the regulations of the retirement pension saving and supplementary pension saving belong almost exclusively to the national legislation, we face in the current era the interest of European Commission in this topic. The European Commission sees a way of increasing the income in post-productive age by the extension of pension products offered by the private sector. To realize this idea the European Commission has turned to EIOPA seeking technical assistance in the process of creation of a single market for personal pensions¹. The aim of this article is to show the importance of information provided to clients by using the analytical method, underlining the fact that the current literature has not yet focused on this topic.

¹ Pénzeš, P., Osobné dôchodky v Európskej únii, In *Biatec*, ročník 22, 2/2014, s. 19.

The area of pension savings (**also called second pillar**) includes the sector of retirement pension saving regulated mainly by Act No. 43/2004 Coll. on retirement pension saving as amended (hereinafter „the Act“) and also the sector of supplementary pension saving (**also called third pillar**) regulated mainly by the Act No. 650/2004 Coll. on supplementary pension saving as amended (hereinafter „Supplementary pension saving act “). **We stress the fact that the Slovakian retirement pension saving system has been created since its beginning as defined contribution².**

However, we can also meet with the concepts of zero and fourth pillar. The zero pillar includes non-contributory programmes aimed at eliminating poverty among residents at retirement age³. The concept of the fourth pillar includes informal non-financial support, social programmes as health care, housing provisions and others⁴.

At first glance, the common terminology might indicate a certain degree of affinity between these two sectors, but these segments also display certain differences. Our focus is set mainly on the current valid and effective regulation regarding the provision of information for retirement pension saving savers as well as regulation on the provision of information for those saving for supplementary pension.

THE REGULATION REGARDING THE PROVISION OF INFORMATION TO INDIVIDUALS SAVING FOR RETIREMENT PENSION

For an average natural person who is in the process of contracting a relationship with a pension asset management company, it is important to be informed about retirement pension saving. We can say that this includes two fields:

1. Information before the conclusion of the contract
2. Information existing during the validity of contract

Ad 1. An individual agrees a retirement pension saving contract with a pension asset management company. It is a contract *sui generis*, whose content is directly determined by the

² Pénzeš, P.: Aktuálne dianie v sektore dôchodkového sporenia v EÚ, In *Biatec*, ročník 20, 8/2012, s. 24.

³ Novák, M., Toma, J.: Ku klasifikácii dôchodkových systémov, In *Finančné trhy*, Odborný mesačník pre teóriu a prax finančných trhov. (online) Derivat, 2013, č. 10/October s. 3., available at <http://www.derivat.sk/index.php?PageID=2150>

⁴ Novák, M., Toma, J.: Ku klasifikácii dôchodkových systémov, In *Finančné trhy*, Odborný mesačník pre teóriu a prax finančných trhov. (online) Derivat, 2013, č. 10/October, s. 3. Available at <http://www.derivat.sk/index.php?PageID=2150>

legislator, defining what this contract should include, according to Article 64 Paragraph (6) of the Act. The retirement pension saving contract shall include mainly:

- a) The business name and registered office of the pension asset management company, its identification number, the designation of the commercial register in which it is entered and the number of its entry;
- b) The name, place of domicile, date of birth, and social security identification number of a natural person who is concluding the retirement pension saving contract;
- c) The name of the pension fund whose pension units will be recorded on the saver's personal pension account or on two saver's personal pension accounts;
- d) Other data set by the Act.

The fact that in the sector of retirement pension savings elements of private and public law exist is reflected by the fact that the Social Insurance Agency operates *ex lege* the register of contracts. The entry into the register of contracts has constitutive effects, because the retirement pension saving contract becomes effective at the moment of its entry into the register of contracts⁵.

It is important to highlight that from the client's point of view, obligatory attachments to the retirement pension saving contract are created by the statute of a pension fund chosen by the saver and by the prospectus of a pension fund in which the saver has decided to save⁶. The statute of a pension fund is a key document, outlining the investment strategy⁷. And not only this, Article 77 Paragraph (4) of the Act contains an enumerative list of requirements regarding the statute of a pension fund. It contains in particular the name of the pension fund and the date of its creation, the principles for the management of the pension fund's assets and other data required by law. All of these are specifications which should clarify the costs connected with retirement pension saving and also the risks which the pension fund's assets will undertake. The statute's first version is effective as of the date when the License for the incorporation and operation of the pension asset management company issued by the National Bank of Slovakia enters into force. For every single further amendment a prior approval of the National Bank of Slovakia must be granted. Amendments to the statute are effective on the

⁵ Article 64a (2) of the Act.

⁶ Article 106 (8) of the Act.

⁷ Article 77 (4) (d) of the Act – in this part the statute of a pension fund defines the focus and objectives of the pension fund management company's investment strategy for the pension fund's assets, especially which securities and money market instruments are to be procured with the funds raised, and on which regulated markets, as well as any sectoral or territorial division of the investments, and the principles of risk spreading.

15th day of their publication on the website of a pension asset management company, if there is not a later date of effectiveness set⁸. However, it is considered that the statute of a pension fund communicates data in such a sophisticated way because it is a document which is also used by the pension asset management company itself. This document is important because it is only permitted to invest in financial instruments which are named in the statute. However, it is unfortunate that it is common practice for many pension asset management companies to communicate this information in an unnecessarily sophisticated manner.

In addition to the statute the saver is also given a prospectus of the pension fund. This is a document which should make the substance of retirement pension savings in a particular pension fund clearer to the general public. The rules for adopting changes and updates to the prospectus are laid down in the statute of the pension fund.

In accordance with Article 106 of the Act the prospectus shall contain the information necessary to enable savers to make an informed assessment of the opportunities offered by the investment and of the risks attached to such an investment. The prospectus must also contain a clear and, for ordinary savers, easily understandable explanation of the pension fund's risk profile; the prospectus can not contain false or misleading information.

In practice, the prospectus is in effect simply a copy of the statute, the only difference being a smaller number of pages. The usage of terminology from the statute of the pension fund and legal jargon therefore does not result in suitable language for an uninformed reader. The usage of the statutory terminology may lead to confusion on the part of the saver. With regard to the prospectus the legislator requires that the prospectus give “easily understandable explanation of the pension fund's risk profile”. An individual should be made aware of what kind of risks his assets will be exposed to in a particular pension fund in a clear and understandable manner. In addition, information on the strategies of the investment should be disclosed to an individual. In the case that a prospectus limits itself to the legal definitions of respective financial instruments, the merits of the pension saving will not be fully explained to a saver. We consider that it is vital that a prospectus should function as the basis for comparison of respective documents upon which the saver decides on one specific pension fund over another⁵.

⁸ Article 77 (2) of the Act.

Ad 2. During the contractual relationship, in order to inform the client about the current value of a pension unit, the pension asset management company is obliged to send the saver a statement of his/her personal pension account corresponding to the current value of his/her personal pension account as of the last calendar day. The statement of a personal pension must contain information prescribed by law⁹.

In the 21st Century, when the number of internet users is increasing, the websites of financial institutions have become an important communication tool. Therefore, the Act also regulates a wide range of information that must be accessible on the web. The pension asset management company is obliged to create a website which must contain an up-to date version prospectus. This must also include in particular:

- a) The latest versions of the information prospectuses of the pension funds managed by the pension asset management company;
- b) The latest versions of the statutes of the pension funds managed by the pension asset management company; data about the pension asset management company's share capital;
- c) The latest version of the articles of association of the pension asset management company;
- d) Other information set by law¹⁰.

It is obvious from the regulation that the pension asset management company is obliged to provide information which is connected with its scope of its business, which is the creation and management of pension funds. Under these circumstances it is essential to inform the saver about the effectiveness of the investment strategies used in practice, as set out in the statute. The pension asset management company therefore publishes monthly reports on the development in the investment of the pension funds' assets on its website¹¹. These reports contain in particular the current value of a pension unit as at the date of the monthly report and information about the net asset value of the pension fund. It also must include data about the market risk of the pension fund and data about the currency exchange rate risk. It is a package of information which offers a complex view to allow the saver to know whether in a current month the growth of the assets in a pension fund has been reached.

However, it cannot be presumed that every individual has access to the website of the pension asset management company and the legal framework is aware of this fact and

⁹ Article 94 (7) of the Act.

¹⁰ Article 107 of the Act.

¹¹ Article 107 (3) of the Act.

therefore forces the company to publish the relevant information at least once in seven days in a periodical publication with nationwide circulation. These include:

- a) The current value of the pension unit in each of the pension funds under its management;
- b) The net asset value of each of the pension funds under its management.

A pension asset management company shall at least once a month publish in a periodical publication with nationwide circulation the level of its fee under Article 63¹². That data are for the saver of elementary character.

The pension asset management company shall create a document covering the annual report for the previous calendar year concerning the pension funds' assets; this should include the audited annual financial statements for the previous calendar year, not later than three months after the end of the accounting period;

Savers can find information about relevant facts also in the registered office and branches of the pension asset management company. The annual report concerning its own assets, including the audited annual financial statements for the previous calendar year, not later than three months after the end of the accounting period and also other data defined by law can be found in this document¹³.

SHOULD REGULATION IMPLEMENTED IN OTHER SECTORS OF THE FINANCIAL MARKET BE ADOPTED INTO RETIREMENT PENSION SAVINGS?

A legislation procedure had been passed through the Parliament of the Slovak Republic, which involves an amendment to the Supplementary pension saving Act. The aim is to introduce a legal framework for the availability of information provision with regard to supplementary pension saving for the public. The amendment calculates with the incorporation of articles about so called „**key information**“. We see this as a welcoming gesture towards the supplementary pension asset management companies' clients. The newly adopted articles explicitly impose that the key information must be created without the usage of terminology. Further the document must be truthful, comprehensible, in accordance with

¹² Namely a fee for the management of the pension fund, a fee for maintaining a personal pension account, a fee for evaluation of the assets in a pension fund.

¹³ Article 105 (3) of the Act.

a client's contract and the particular parts of the supplementary pension fund's statute. The key information cannot be misleading.

This regulation¹⁴ being incorporated into the Supplementary pension saving act, creates for all supplementary pension asset management companies the duty to create key information for every managed contributory supplementary pension fund¹⁵.

Furthermore an obligation to provide key information for free to a person interested in supplementary pension saving will exist, this in a sufficient advances prior to the conclusion of a participant's contract.

The currently valid and effective legal frame¹⁶ states, that the information prospectus has to include information, which are necessary for the participants and beneficiaries to create a correct judgment about the offered investment possibility and also about the risks related to such an investment, as well as a clear and comprehensive explanation of the risk profile of the supplementary pension fund and it also can not contain false or misleading information¹⁷.

Again in practice we can see a trend of copying articles from the statutes into the information prospectus. By the use of a special terminology, natural persons cannot have a clear idea about the information strategy, investments instruments and about the risk profile of a supplementary pension fund. We can say on one hand, that the law has been fulfilled by the provision of information in which asset investments can be made, on the other hand it is questionable if in this case the document really can use the term „informative“, if the receiver of it does not fully understand it. Therefore we would like to point out again, that the added value of the future regulation will be represented by an explicit ban of the usage of specialized terminology.

We suggest that it would be appropriate to explain in a simple and describing manner the essence of investing and risk connected to the investment instruments. Furthermore it is also necessary to state the amount of remuneration for the supplementary pension asset management company. Here we refer that according to the Article 35 of the Supplementary pension saving act, the supplementary pension asset management company has the right to

¹⁴ Effective from 1st January 2014.

¹⁵ The regulation anticipates that the content, structure, form, conditions, the way of continuous updating and the terms for publishing of the key information will be set by a decree, which would be issued by the Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic after an agreement with the National bank of Slovakia; the decree would be announced by publishing in the Collection of Laws of the Slovak Republic.

¹⁶ Valid until 31st December 2013.

¹⁷ Article 66 of the Supplementary pension saving act.

charge: a remuneration for the management of the supplementary pension fund, a remuneration for the evaluation of assets of the supplementary pension fund, a remuneration for the transfer of a participant to another supplementary pension asset management company and a remuneration for a termination settlement.

Novela taktiež z dôvodu zabezpečenia udržateľnosti verejných financií, od 1. septembra 2012 znížila sadzbu príspevkov na starobné dôchodkové sporenie z pôvodných 9% na 4% z vymeriavacieho základu, pričom od roku 2017 do roku 2024 sa sadzba príspevkov na starobné dôchodkové sporenie bude zvyšovať za každý kalendárny rok o 0,25% z vymeriavacieho základu na úroveň 6%¹⁸. V súvislosti s novou štruktúrou príspevkov na starobné dôchodkové sporenie boli zavedené dobrovoľné príspevky na starobné dôchodkové sporenie¹⁹.

CONCLUSIONS

On a European level, the regulation of personal pensions is being discussed, so that they provide a solid life standard in older age. All these efforts lead to the fact, that the citizens start to realize since their first job, how their income in post productive age will be. In connection to this, they should choose a financial service, which offers them in future such performance, that their costs of living will be fully covered. If we want to „educate“ natural persons towards a responsible pension saving, the products offered to them should also have a comprehensive form and content. As we discuss, the regulation in this area displays some deficits and it opens therefore room for improvement.

In order to ensure the sustainability of public finances, changes of the Act that have become effective from September 1, 2012 have reduced the rate of contributions to retirement pension saving from the original 9% to 4%²⁰ of the assessment base²¹. The contributions of 4% of the assesment base remained compulsory. In connection with the

¹⁸ Kolesárová, J. - Dobrovič, V.: Kľúčové zmeny v dôchodkovom systéme. Rozhovor. In *Finančný manažér*, roč. 13, 2013, č. 02, s. 5.

¹⁹ Valicová, V.: Dobrovoľné príspevky na starobné dôchodkové sporenie. In *Dane a účtovníctvo*, 2014, č. 01, s. 2-4.

²⁰ While from 2017 to 2024, the rate of contributions will increase each calendar year by 0.25% from the base to the level of 6%.

²¹ Kolesárová, J. - Dobrovič, V.: Kľúčové zmeny v dôchodkovom systéme. Rozhovor. In *Finančný manažér*, roč. 13, 2013, č. 02, s. 5.

new structure of contributions voluntary contributions had been introduced²². This evolution creates even more need for information towards clients.

REFERENCES

1. Act No. 43/2004 Coll. on retirement pension saving as amended
3. Act No. 650/2004 Coll. on supplementary pension saving as amended
4. Kolesárová, J. - Dobrovič, V.: Kľúčové zmeny v dôchodkovom systéme. Rozhovor. In *Finančný manažér*, roč. 13, 2013, č. 02
5. Novák, M., Toma, J.: Ku klasifikácii dôchodkových systémov, In *Finančné trhy*, Odborný mesačník pre teóriu a prax finančných trhov. (online) Derivat, 2013, č. 10/October
6. Pénzeš, P., Osobné dôchodky v Európskej únii, In *Biatec*, ročník 22, 2/2014,
7. Pénzeš, P.: Aktuálne dianie v sektore dôchodkového sporenia v EÚ, In *Biatec*, ročník 20, 8/2012
8. Valicová, V.: Dobrovoľné príspevky na starobné dôchodkové sporenie. In *Dane a účtovníctvo*, 2014, č. 01

INFORMACIJA KAIP ESMINIS ĮRANKIS, DARANTIS ĮTAKĄ FINANSŲ INSTITUCIJŲ KLIENTŲ SPRENDIMAMS DĖL PENSIJŲ KAUPIMO

Mykola Sidak*, Andrea Slezakova**
Komenskio universitetas Bratislavoje

Santrauka

Straipsniu siekiama atskleisti pensijų taupymo sistemą, didžiausią dėmesį skiriant informacijai, kuri pateikiama klientui prieš sudarant sutartį. Pensijų taupymo sistema Slovakijoje apima pagrindinės pensijų taupymą ir papildomą pensijų taupymą. Pirmojoje straipsnio dalyje analizuojamas informacijos pateikimas prieš sudarant sutartį ir informacijos pateikimas sutarties galiojimo laiku. Antrojoje dalyje analizuojama, ar pagrindinės pensijos taupymo sistemai turėtų daryti įtaką papildomas pensijų kaupimas, atsižvelgiant į paskutinius pakeitimus šioje sistemoje. Šių pokyčių tikslas – užtikrinti, kad informacija būtų pateikiama teisingai ir suprantamai papildomos pensijos aktyvus valdančios įmonės klientams. Atsižvelgiant į tai, kad kaupimas pensijai yra vienas iš reikšmingiausių sprendimų asmens gyvenime, autorių nuomone, minėtais atvejais turėtų būti suteikiama daugiau informacijos apie pateikiamus produktus.

Pagrindinės sąvokos: finansinė institucija, klientas, pensijų kaupimas

Mykola Sidak* Dr., Komenskio universitetas Bratislavoje, Teisės fakultetas, Komercinės, finansų ir ekonomikos teisės katedra. Mokslinių tyrimų kryptys: Finansų teisė.

Mykola Sidak * Dr., University in Bratislava, Faculty of Law, Department of Commercial, Financial and Economic Law. Research interests: Finance Law.

Andrea Slezakova ** Komenskio universitetas Bratislavoje, Teisės fakultetas, Komercinės, finansų ir ekonomikos teisės katedra. Mokslinių tyrimų kryptys: Finansų teisė.

Andrea Slezakova ** University in Bratislava, Faculty of Law, Department of Commercial, Financial and Economic Law. Research interests: Finance Law.

²² Valicová, V.: Dobrovoľné príspevky na starobné dôchodkové sporenie. In *Dane a účtovníctvo*, 2014, č. 01, s. 2-4.

DIFFICULTIES ENCOUNTERED BY STUDENTS IN THE TRANSLATION OF LEGAL TEXTS

Aušra Stepanovienė*

*Mykolas Romeris University, Public Security Faculty, Department of Humanities
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Telephone: (+370 37)303664
E-mail: ausrastep@mruni.eu*

Annotation. Translation is used to enrich learners' vocabulary in a foreign language, to assimilate new syntactic structures, and to verify students' understanding. Texts from courts of law, legal cases, crime and criminality are stated to provide students with relevant expressions, idioms and structures. The paper deals with the difficulties encountered by the students of Mykolas Romeris University in ESP (English for Specific Purposes) classes while translating legal texts from Lithuanian to English and from English to Lithuanian. A test was designed to investigate the problems faced by the students. The paper presents the study results. Some useful techniques overcome the difficulties are also formulated in the paper.

Keywords: translation style, legal English, linguistic features, errors.

INTRODUCTION

The ability to speak a foreign language is becoming a necessity not an advantage. As a result, scientists are looking for more effective approaches to language learning. Translation is one of the suggested methods. Until recently, translation was out of favour with the language teaching community. The preference of grammar-translation method led to the situation that students were unable to speak fluently after having studied the language for a long time. For this reason, translation has been defined as “incommunicative, boring, pointless, difficult, and irrelevant”¹.

Foreign language teachers have been reviving the use of translation for different learning purposes. It was observed that translation activity could be used for pedagogical purposes along with other traditional language teaching and learning activities. Recently there has been a revival of interest to translation due to the increased migration, globalization, developments in international, economic and political relations, and the expansion of the mass media and technology. Translation method develops three qualities essential for any language

¹ Duff, A. Translation: Resource Boos for Teachers. Edited by A. Maley. Oxford: Oxford University Press, 1994, p.38.

learning: accuracy, clarity, and flexibility². Therefore, translation can serve as a tool for improving language skills. Knowing of the language enriches learners' vocabulary, helps to assimilate new syntactic structures, as well as verifies learners' awareness. Translation skills bring students to a level of practical proficiency that will enable them to be lingual and analytically equipped to carry out legal translation tasks³. A long-term teaching practice shows that translation as a method is very useful for future law enforcement officers to understand the nature of the legal documents they will be dealing with in their future career and develop English skills in legal vocabulary.

The **purpose** of the research is to examine the difficulties faced by ESP students in translating legal texts.

The **tasks** of the research are the following: firstly, to conceive the difficulty level in choosing the suitable legal translation style from English to Lithuanian and vice versa, and, secondly, to investigate the difficulty level in choosing the suitable terms in legal translation from English to Lithuanian and vice versa.

Research **methods** deal with the employment of scientific works review, observation, and the data of the survey of respondents' test.

PECULIARITIES OF LEGAL ENGLISH

Legal English is the style of English used by lawyers and other legal professionals in the course of their work. It has particular relevance when applied to legal writing including legal documents, contracts, licences, court adjudications, case reports, legal correspondence, etc.

Legal English is now a global phenomenon due to the spread of English as the predominant language of international business, as well as its role as a legal language within the European Union. Earlier it has traditionally been the preserve of lawyers from English speaking countries which have shared common law traditions.

One aspect of the legal language refers to the style in which legal translations are written. This style can best be described as being unsophisticated, simple and distant from multiple interpretations. Clearness is found out in this type of text because legal texts such as statutes, treaties or summonses are supposed to defend the rights of a person or a group or

² Duff, A. Translation: Resource Boos for Teachers. Edited by A. Maley. Oxford: Oxford University Press, 1994, p. 38.

³ Paurienė, G., Valentukonienė, J. Vertimas kaip metodas mokant(-is) profesinės užsienio kalbos. Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė. V-osios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. Kaunas, 2010.

impose obligations beside many other functions together known as “legislations“. Therefore, these documents should be named as the highest possible degree of clearness and adequacy⁴.

Another feature of legal language is derived from the fact that the rule of law regulates the behaviour of individuals in relation to each other and in relation to the society as a whole. In other words legal discourse is situated and practised in specialized institutions. It must be clearly formulated, categorically stated and accessible in form; it must be based on up-to-date, reliable and sufficient information.

One more noticeable feature of legal texts is that they are mostly culture-specific and culture-sensitive. This cultural specification and sensitivity is imposed by the legal system which legal language stands for as means of encoding.

Language investigation for specific purposes describes legal texts as a distinctive type of text. Most publications on legal translation deal mainly with lexical and terminological problems. While the use of consistent terminology is important as far as it reveals an awareness of the source and target legal systems, it is unimportant for the achievements of functional translation. Legal translation has much more than the substitution of appropriate terms. The translation of any text does not involve the replacement of words by their equivalents in the target language, but also gives additional information. Competence in legal terminology and familiarity with the source and target legal systems is just one aspect of subject awareness. Another important aspect of the subject awareness required for legal translation is the understanding of conventions governing legal drafting⁵.

Legal language is a distinct language easy to some extent to those familiar with it, but to others it can be of certain difficulty. Modern legal English is based on standard English. However, it contains a number of unusual features. The terms largely relate to terminology, language structure, linguistic conventions, and punctuation, and have their roots in the history of the development of English as a legal language. In other words, legal language is characterised by a specific terminology. The law student’s task in translating the source legal system into the target legal system is to select terminology that will achieve the desired results. The most readily identifiable linguistic features of a translated text which contribute to the quality of translation are specialised lexicon associated with legal writing⁶. In translating

⁴ Alchini, S.A. An Insight into the Translation of International Legal Language: a case study on the language of Andrew Claphains *Human Rights*. University of Padova, 2012, p. 40.

⁵ Šaršević, S. *Legal Translation*. University of Rijeka, 2001.

⁶ Mok, O. Specialised Lexicon in Legal Translation. *Babel*. No 41:4,2006.

legal texts students are confronted with a series of difficulties because they are not experts in the legal system. In such way, their comprehension of the original text may be imperfect and it is difficult for them to produce an accurate translation of the text. Moreover, students may not be able to select the right language equivalent when they translate. Therefore, while translating legal language students must add to their knowledge some unusual lexical features of English legal language.

LEGAL FRENCH TERMS AND LATINISMS

Following the Norman invasion of England in 1066, Anglo-Norman French became a language exclusive to the legal profession for a period of nearly 30 years⁷. Legal French contained many terms for which there were no English equivalents. Such French terms as “court martial”, “accounts payable”, “attorney general” are still common in legal English. The use of Law French during this period has an enduring influence on the general linguistic register of modern legal English.

During the period mentioned above, Latin remained the language of formal records and statutes. However, since only the learned were fluent in Latin. It never became the language of legal pleading or debate. One of many noticeable features of English legal lexicon is the existence of Latin terms in its terminology. Here are some Latin phrases and words in common use:

- Actus reus – Guilty act
- Erratum – Error
- In personam – Against the person
- Sub judice – In the course of trial

ARCHAIC DICTION OF LEGAL ENGLISH

Legal English has long been characterized by an archaic trait. The archaic expressions found in legal English such as hereinafter, hereto, herein, hereby, hereof, etc. represent a difficulty for the Lithuanian students to translate. They are actually a mixture of such elements as “here”, “there” and “where” with certain prepositions: of, after, by, under, etc.⁸. None of them can be translated by a single word and students often have a hard time finding

⁷ Tiersma, P. *Legal Language*. London: the University of Chicago press, 1999.

⁸ Alcaraz, E., Hughes, B. *Legal Translation Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2002.

equivalents for these archaic expressions. Archaisms give a flavor or formality to the language to which they belong. Some lawyers prefer to use antique terms instead of new ones. For example, they use “inquire” rather than “ask”, “forthwith” as a substitution of “right away” and so on⁹. According to Tiersma (1999), the more conservative archaisms are, the safer legal document will be. Certain archaic terms have actually acquired an authoritative interpretation over the years. As a result, altering them is an absolute risk. Also, this ongoing use of old-fashioned diction is, on the other hand, a matter of convenience¹⁰.

MODALITY

Another feature of the English legal language is the modal verb “shall”. In ordinary English, “shall” does not indicate futurity, but it is employed to express a command or obligation¹¹. Legislative acts and contracts use “shall” and “shall not” to express prohibition. “Shall” is used in legal language to write firm laws and specifications. The use of modal verb “shall” in legal texts is frequently used and pose certain difficulty for students to translate. The most important thing is that any legal verb preceded by “shall” is translated into Lithuanian in the present form.

FREQUENT USE OF DOUBLETS AND TRIPLETS

There is a curious historical tendency in legal English to string together two or three words to convey what is usually a single legal concept. Such words can be either nouns, verbs, adjectives or even prepositions. They must be treated with caution, since sometimes the words used mean, for practical purposes, exactly the same thing, e.g. null and void; and sometimes they do not quite do so, e.g. dispute, controversy or claim.

Modern practice is to avoid such constructions where possible and use single word equivalents instead. However, the pace of change in legal usage is slow, and as a result it is still quite common to see certain typical doublets and triplets in certain legal documents. Some of the commonly used legal word strings that essentially have one meaning are listed below (with suggested equivalents in brackets):

- able and willing (=able)
- agree and covenant (=agree)

⁹ Gubby, H. *English Legal Terminology: legal concepts in language*. Boom Juridische studieboeken, 2007.

¹⁰ Tiersma, P. *Legal Language*. London: the University of Chicago press, 1999.

¹¹ Tiersma, P. *Legal Language*. London: the University of Chicago press, 1999.

- authorize and direct (=authorize)
- deem and consider (=deem)
- legal and valid (=valid)
- touch and concern (=concern)

Word strings in English legal documents can present problems in translation as other languages may not have a string of corresponding words with similar meanings.

A legal consideration is that in law sometimes each and every word may carry different legal meanings and legal consequences. When disputes arise, courts may be asked to interpret each such individual word, and give them different meanings. In such case, it is not always possible or advisable to combine the synonyms into one word¹².

TECHNICAL TERMS

Another significant feature of legal English is its technical terminology. According to Tiersma (1999) if a word or a phrase is used exclusively by a particular trade or profession or if that profession uses it in a way that differs from its normal meaning and the term has a relatively well-defined sense, it should be considered a technical term. This reveals that a technical term is an unshared term used exclusively by a specific trade or profession.

Purely technical terms are monosemic; that is, having one legal meaning and having no difficulty for the translator, e.g. mortgage – potvarkis; decree – nekilnojamo turto įkeitimas; tenant – nekilnojamo turto savininkas; lease – nuomos sutartis, etc. The latter can simply consult a specialized legal dictionary. However, semi-technical vocabulary is a more complex type of terms. They have one meaning or more than one in everyday language and another in the field of law: avoid – išvengti, anuliuoti; instrument – įrankis, dokumentas; case – atvejis, byla; sentence – sakinys, nuosprendis; service – tarnyba, teismo pranešimas; title – pavadinimas, nuosavybės teisė, etc. Therefore, it is recommended for students who translate in ESP classes to get accustomed to consult specialized dictionaries whenever something in the context alerts them to a usage distinct from standard or everyday usage.

METHODOLOGY

The respondents of the study were 66 students studying ESP at Mykolas Romeris University, Public Security Faculty during the academic year 2012/2013.

¹² Cao, D. Translating Law. The International Journal of Speech, Language and the Law. Vol.15, No2, 2008.

A test was designed consisting of four questions which included twenty items and two paragraphs to explore the level of difficulty of legal translation style and suitable terms.

ANALYSIS AND DISCUSSION

The data were analyzed applying on the responses received for each question asked to the respondents. Table 1 presents that the percentage of error in selecting the appropriate legal translation style from Lithuanian to English equals to 24,72%. It indicates that 24.72% of participants committed errors in selecting the suitable legal translation. The percentage is middle and confirms that level of difficulty faced by respondents in selecting the suitable legal style is middle.

The percentage of errors in selecting the appropriate style in legal translation from English to Lithuanian equals 24,34%. This percentage also shows that the level of difficulty faced by the students in selecting the suitable legal style from English to Lithuanian is middle.

Table 1. The Participants' Level of Difficulty in Choosing the Suitable Legal Translation Style

Field	Total answers	Percentage (%) of errors
Choosing the style in translating from Lithuanian to English	454	24,72
Choosing the style in translating from English to Lithuanian	902	24,34

Table 2 shows the percentage of errors in selecting the appropriate terms in legal translation from English to Lithuanian of the study samples. The results present that the highest percentage in committing errors in selecting the appropriate term illegal translation from English to Lithuanian was in term 10 (74,28%); the second one item 3 with a percentage equals 71,00%; the third one item 5 with a percentage 52,22% , whereas the three terms 6,9,8 obtained the following percentages: 17,45%, 11,00%, and 7,76%.

The figures indicate that items 10, 3 and 5 are the most difficult terms faced by the students; whereas terms 6, 9, 8 obtained the lowest percentage in committing errors. The data confirm that the total error percentage in selecting the suitable term in translation from English to Lithuanian equals 33,48% at the grade over than the middle,

Table 2. The Percentage of Errors in Choosing the Suitable Terms in Legal Translation from English to Lithuanian

Term	Total answers	Percentage (%) of errors	Rank
Selecting appropriate term in translating from English to Lithuanian	39,00	32,22	4
	45,00	22,81	7
	19,00	71,00	2
	46,00	23,33	5
	27,00	52,22	3
	49,00	17,45	8
	45,00	22,82	9
	57,00	7,76	10
	55,00	11,00	6
	15,00	74,28	1
Total mark		33,48	

The data in table 3 below present the percentage of error in selecting the appropriate terms in legal translation from Lithuanian to English. The highest percentage in committing error in selecting the appropriate term was in term 10 with a percentage equals 88,76; the second one term 8 with a percentage equals 86,74; the third one term 3 with a percentage 70,00 whereas the three terms 5,1,and 6 obtained the following percentages: 21,00, 16,07 and 13,64. These figures show that the terms 10, 8, 3, and 4 are the most difficult terms encountered by the students whereas the terms 5, 1, 6 obtained the lowest percentage in committing errors. It is found that the total error percentage in selecting the suitable term in translation from English to Lithuanian equals 46,58% with a high grade.

Table 3. The Percentage of Errors in Selecting the Appropriate Terms in Legal Translation from Lithuanian to English

Term	Total answers	Percentage (%) of errors	Rank
Selecting appropriate term in translating from Lithuanian to English	51,00	16,07	9
	42,00	29,46	7
	17,00	70,00	3
	28,00	53,36	5
	47,00	21,00	8
	51,00	13,64	10
	39,00	32,58	6
	8,00	86,74	2
	27,00	54,21	4
	7,00	88,76	1
Total mark		46,58	

CONCLUSION

After analyzing the study results it was noticed that the participants confronted various difficulties in the process of translating legal texts and terms from English to Lithuanian and from Lithuanian to English:

24,72% of study sample individuals committed errors in selecting the suitable legal translation from Lithuanian to English. This percentage confirms that the level of difficulty faced by students in selecting the suitable legal style is middle.

24,34% of the study sample individuals committed errors in selecting the suitable translation from English to Lithuanian. The percentage shows that the level of difficulty faced by the respondents in selecting the suitable legal style from English to Lithuanian is middle.

The total error percentage in selecting the suitable term in translation from English to Lithuanian equals 33,48 and is over the middle.

The total error percentage in selecting the suitable term in translation from Lithuanian to English equals 47,58 with a high grade.

The study not only investigates the difficulties but also makes useful pedagogical suggestions. The researcher thinks that the following formulations may help to overcome the translation difficulties faced by students:

1. Simplifying legal translation for students.
2. Introducing all legal translation problems in details, paying attention to grammatical, semantic, cultural, lexical, etc. difficulties.
3. Giving the students more essays in law to write and discussing the committed errors.
4. Teaching students the principles of legal translation.
5. Teaching English by comparing it with Lithuanian paying attention to style, tenses, vocabulary and structure.

REFERENCES

1. Alcaraz, E., Hughes, B. *Legal Translation Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2002.
2. Alchini, S.A. *An Insight into the Translation of International Legal Language: a case study on the language of Andrew Claphains Human Rights*. University of Padova, 2012, p. 40.
3. Cao, D. *Translating Law*. *The International Journal of Speech, Language and the Law*. Vol.15, No2, 2008.
4. Duff, A. *Translation: Resource Boos for Teachers*. Edited by A. Maley. Oxford: Oxford University Press, 1994, p. 38.
5. Gubby, H. *English Legal Terminology: legal concepts in language*. Boom Jurisdische studieboeken, 2007.

6. Mok, O. Specialised Lexicon in Legal Translation. *Babel*. No 41:4, 2006.
7. Paurienė, G., Valentukonienė, J. Vertimas kaip metodas mokant(-is) profesinės užsienio kalbos. Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė. V-osios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. Kaunas, 2010.
8. Šarševič, S. *Legal Translation*. University of Rijeka, 2001.
9. Tiersma, P. *Legal Language*. London: the University of Chicago press, 1999.

SUNKUMAI, SU KURIAIS SUSIDURIA STUDENTAI VERSDAMI TEISĖS TEKSTUS

Aušra Stepanovienė*
Mykolo Romerio universitetas

S a n t r a u k a

Kadangi teisės kalba yra atskira bendrinės kalbos atmaina, todėl turi ir savų, šiai sričiai būdingų ypatybių, susijusių su šios srities poreikiais. Svarbiausios ypatybės – tikslumas ir tikslingumas. Specialusis teisės kalbos pobūdis verčia ieškoti savų raiškos būdų. Be įprastinių priemonių čia prireikia ir tokių, kurių paprasta bendrinė kalba neturi. Teisės kalba tam pasitelkia netipiškų ar periferinių kalbos reiškinių, o jų neradusi, kiek pakeičia ir sau pritaiko esamus žodžius ir pasakymus. Verčiant teisės tekstus reikia atsižvelgti, kad kiekviena tekstų kategorija skiriasi stiliumi ir kalbos ypatybėmis, kurios turi būti, kiek leidžia galimybės, išsaugotos vertimo tekste.

Straipsnyje aptariami teisės tekstų ir atskirų terminų supratimo ir vertimo iš anglų kalbos į lietuvių kalbą ir iš lietuvių kalbos į anglų kalbą sunkumai, su kuriais susiduria studentai. Remiantis tyrimui parengto testo rezultatais pateikiami procentai klaidų, pasirenkant teisingą kalbos išdėstymo stilių bei tinkamus vertimui terminus, išlaikant griežtą vartojamų terminų ir formulavimo vienodumą. Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus straipsnyje suformuluoti naudingi pedagoginiai pasiūlymai, galintys padėti įveikti problemas ir sunkumus, su kuriais susiduria studentai versdami teisės tekstus iš anglų kalbos į lietuvių kalbą ir iš lietuvių kalbos į anglų kalbą.

Pagrindinės sąvokos: vertimo stilius, teisės anglų kalba, lingvistiniai bruožai, klaidos.

Aušra Stepanovienė*. Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: professional English methodology and didactics, theory and practice of legal English translation.

Aušra Stepanovienė*. Mykolo Romerio universitetas, Visuomenės saugumo fakultetas, Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės anglų kalbos metodologija ir didaktika, teisės anglų kalbos vertimo teorija ir praktika.

SAMBO IMTYNININKŲ SPECIFINIŲ ASMENYBĖS SAVYBIŲ ANALIZĖ VARŽYBŲ METU

Edmundas Štarevičius*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT"44211 Kaunas
Telefonas (8"37) 303669
Elektroninis paštas: edma.star@mruni.eu*

Timas Petraitis**

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT 44211 Kaunas
Telefonas 303664
Elektroninis paštas:
timas.petraitis@gmail.com*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama savignos imtynininkų specifinių asmenybės savybių: varžybinio emocinio pastovumo, psichinės savireguliacijos skirtumai lyties, sporto šakos, pasiektų rezultatų, treniruočių stažo bei amžiaus aspektais. Apklausoje dalyvavo 96 respondentai – 2012 m. Lietuvos sambo čempionato dalyviai. Iš jų: 30 sportininkų vyrai – sportinio sambo atstovai, 36 moterys – sportinio sambo varžybų dalyvės ir 30 sportininkų vyrai – kovinio sambo dalyviai. Tyrimo eigoje buvo nustatyta: sportiniu sambo užsiimantys vyrai geba geriau susikaupti, planuoti savo veiksmus, yra atsparesni išorės trukdžiams prieš ir varžybų metu, Lietuvos Respublikos rinktinėje esančios ar buvusios moterys labiau pasiduoda emocijoms prieš ir varžybų metu nei rinktinėje nebuvusios sportininkės, priklausantys ar priklausę rinktinėi sportininkai geba geriau susikaupti, planuoti savo veiksmus, yra atsparesni išoriniams trukdžiams, sportiniu sambo užsiimantys vyrai, kurie sportuoja mažiau nei 11 metų prasčiau susikaupia, planuoja savo veiksmus ir sunkiau atitrūksta nuo išorės trukdžių prieš ir varžybų metu.

Pagrindinės sąvokos: specifinės asmenybės savybės, varžybinis emocinis pastovumas, psichinė savireguliacija, savignos imtynės.

IVADAS

Policija ir sportas visais laikais buvo tarpusavyje neatsiejami. Tarpukario laikotarpiu Lietuvoje labai rūpintasi policijos pareigūnų fiziniu pasirengimu: daug dėmesio skirta džiudžitsu ir šaudymo iš tarnybinio ginklo pratyboms¹.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, pradėta rengti vidaus reikalų sistemos taikomųjų sporto šakų pirmenybes: dziudo, sambo, šaudymo, penkiakovės ir kt. Nors policijos sportas nepriskiriamas prie profesionalaus, tačiau mūsų šalį įvairiose tarptautinėse policijos varžybose atstovavo profesionalūs sportininkai kurie vėliau tapo Europos, Pasaulio,

¹ Autorių gr.: Bataitytė, R. Ir kt. Sportas Lietuvos policijoje. Vilnius, 2011.

Olimpinių žaidynių prizininkais ir nugalėtojais: D. Gudzinevičiūtė, E. Krungolcas, A. Zadneprovskis.

Daugelyje Pasaulio šalių dvikovinės sporto šakos (arba jų veiksmų technika): dziudo, karate, dziudžitsu, sambo yra įtrauktos į policijos rengimo programas. Dziudo ir sambo technikos veiksmai vyrauja Mykolo Romerio universiteto, Viešojo Saugumo fakulteto kovinės savigynos studijų dalyko programoje. Pedagoginė praktika rodo, kad kovinės savigynos veiksmų techniką geriau įsisavina studentai, turintys sambo ar dziudo treniruočių stažą. Svarbu, kad besitreniruojantys būsimieji pareigūnai dalyvautų varžybose, taip jie pasitikrins savo įgytų žinių, įgūdžių ir fizinių gebėjimų pritaikymą dvikovos sąlygomis. Varžybos stimuliuoja reguliarią treniruočių darbą ir yra savotiškas egzaminas bei pati efektyviausia priemonė moralinėms valios savybėms (atkaklumui, pergalės siekimui, drąsai, savitvardai ir pan.) ugdyti, nepakeičiama priemonė asmenybei auklėti².

Siekimas aukštų rezultatų iš sportininko reikalauja ne tik fizinių, bet ir psichinių pastangų. Yra nemažai pavyzdžių, kai stipresnis sportininkas ar komanda pralaimi svarbų susitikimą silpnesniam varžovui. Anot Palaimos pralaimėjimo priežastis gali būti nepakankama sportininkų psichologinė parengtis³.

Sportininko psichologinis rengimas priklauso nuo sporto šakos specifikos (taisyklių, technikos – taktikos veiksmų). Šiame darbe mes pasirinkom savigynos imtynes (sambo), todėl, kad imtynininkams varžybų metu tenka didelis psichinis krūvis⁴, sportininko varžybinė sėkmė daug priklauso nuo gebėjimo reguliuoti savo psichinę būseną prieš kovą bei kovos metu.

Savigynos imtynės tai ne olimpinė sporto šaka, kurios varžybos vykdomos pagal dvi kryptis: sportinę ir kovinę. Sportinių savigynos imtynių varžybų taisyklės apima metimų, skausmingų bei išlaikymų veiksmų techniką. Kovinės savigynos imtynių technikos veiksmų panaudojimas varžybų taisyklėse yra žymiai platesnis: leidžiama naudoti visus technikos veiksmus kaip ir sportinių savigynos imtynių varžybų taisyklėse, papildomai leidžiami smūgiai rankomis, kojomis, galva, smaugimai.

Žinant šios sporto šakos abiejų kryptių taisyklių skirtumus, kurie manoma gali įtakoti sportininkų psichinę būseną bei jų sportinės veiklos rezultatą, mes suskirstėme tiriamuosius į

² Eigminas, P. Mokykimės Sambo. Vilnius: VUL. 1997. p. 139.

³ Palaima, J. Sportininkų psichologinis ruošimas varžyboms. Kaunas: LKKI, 1976.

⁴ Liaugminas, A. (Sudarytojas). Graikų-Romėnų imtynės. Kaunas LKKA, 2007.

tris grupes: sportiniu sambo užsiimantys vyrai ir moterys bei koviniu sambo užsiimantys vyrai.

Sportininko pasiekimai labai priklauso nuo asmenybės savybių tokių kaip: emocinis pastovumas, tvirtumas, siekimas dominuoti, ryžtas, savikontrolė, pasitikėjimas savimi, minimali psichinė įtampa⁵.

Dalis autorių pažymi, kad asmenybės savybės pasireiškiančios varžybų metu greičiau kinta, yra plastiškesnės, todėl jas pavadino specifinėmis sportininko asmenybės savybėmis (SSAS)⁶. Šios savybės formuojasi ir vystosi varžybinėje ir treniruočių veikloje.

SSAS susideda iš varžybinio emocinio pastovumo (VEP), psichinės savireguliacijos (PS), varžybinės motyvacijos (VM) ir stabilumo (atsparumo kliūtims) (S).

Varžybinis emocinis pastovumas (VEP) — tai gebėjimas išlaikyti palyginti pastovų dvasios tvirtumą sudėtingomis sportinės kovos, rengimosi jai sąlygomis ir aplinkybėmis⁷.

Psichinė savireguliacija (PS) — tai sportininko mokėjimas atsipalaiduoti, mažinti psichinę įtampą, valdyti savo psichinius vyksmus⁸.

Varžybinė motyvacija (VM) — varžybinės veiklos skatinimo procesas, kurį sukelia įvairūs motyvai⁹.

Stabilumas (atsparumas kliūtims) (S) — psichinio patikimumo požymis, kuris rodo, jog sportininkas, nepaisydamas gausybės trukdančių vidinių ir išorinių veiksnių yra budrus per visą sportinės kovos procesą¹⁰. Pateikiame VEP ir PS teigiamas ir neigiamas SSAS (1 ir 2 lentelės).

1 lentelė. Varžybinis emocinis pastovumas

Teigiamos savybės	Neigiamos savybės
Tolygus emocinis fonas varžybų metu. Išoriniai dirgikliai vertinami blaiviai, racionaliai. Emocinė būseną netrukdo sportininko pasirinktam technikos - taktikos veiksmų plano įgyvendinimui. Optimalus sportininko psichinės energijos lygis priešstartinėje situacijoje ir kovos eigoje. (3)	Dideli emocinio fono pokyčiai varžybų metu. Išoriniai dirgikliai iššaukia stiprias emocines reakcijas. Emocinė būseną trukdo sportininko pasirinktam technikos - taktikos veiksmų plano įgyvendinimui. Neracionalus psichinės energijos eikvojimas gali sportininką išsekinti prieš kovą.

⁵ Стресс и тревога в спорте: Международный сб научных статей. / Сост. Ю. Л. Ханин – М. 1983.

⁶ Стресс и тревога в спорте: Международный сб научных статей. / Сост. Ю. Л. Ханин – М. 1983.; Meidus, L. (Red.) Individualių sporto šakų sportininkų psichologinis ruošimas. Vilnius: Respublikinis sporto metodikos kabinetas, 1986.

⁷ Stonkus, S. Sporto terminų žodynas. Kaunas: LKKI. 1996.

⁸ Stonkus, S. Sporto terminų žodynas. Kaunas: LKKI. 1996.

⁹ Meidus, L. (Red.) Individualių sporto šakų sportininkų psichologinis ruošimas. Vilnius: Respublikinis sporto metodikos kabinetas, 1986.

¹⁰ Ten pat.

2 lentelė. Psichinė savireguliacija

Teigiamos savybės	Neigiamos savybės
Sportininkas moka psichiškai nuteikti save prieš kovą, per pertraukas tarp kovų ir kovos metu. Moka planuoti, analizuoti ir kontroliuoti savo veiksmus, vadovaujasi nustatytu technikos - taktikos veiksmų planu. Esant būtinybei, geba perkelti mintis nuo stresinės situacijos. Susikaupti kovai	Nepakankamai moka psichiškai nuteikti save prieš kovą, per pertraukas tarp kovų ir kovos metu. Nepakankamai moka planuoti, analizuoti ir kontroliuoti savo veiksmus, vadovautis nustatytu technikos - taktikos veiksmų planu. Negeba perkelti mintis nuo stresinės situacijos. Susikaupti kovai.

Išanalizavę užsienio ir lietuvių mokslinę literatūrą, aptikome keletą darbų susijusių su mūsų straipsnio tema¹¹, tačiau tik vienas autorius atliko išsamesnius tyrimus artimus mūsų darbo tematika.

1983 metais rusų mokslininkas Milman V.¹² ištyrė įvairių sporto šakų atstovų specifines sportininkų asmenybės savybes (SSAS).

Mūsų darbo naujumas pasireiškė tuo, kad pirmą kartą šis tyrimas buvo atliktas tarp Lietuvos sambo imtynininkų. Taip pat pirmą kartą buvo lyginami SSAS komponentų skirtumai tarp amžiaus, treniruočių stažo ir lyties.

Tyrimo tikslas – nustatyti savigynos imtynininkų Specifinės sportininkų asmenybės savybių (SSAS) komponentus: varžybinio emocinio pastovumo (VEP) ir psichinės savireguliacijos (PS) skirtumus lyties, sporto šakos, pasiektų rezultatų, treniruočių stažo bei amžiaus aspektais.

Tyrimo metodika. Metodai: mokslinė literatūros analizė, anketinė apklausa, matematinė statistinė analizė.

Tiriamieji: tyrimas buvo atliekamas 2012 metais, Lietuvos savigynos čempionato metu, Varžybų dalyviams valandą prieš varžybas buvo išdalintos anketos, į kurias reikėjo atsakyti varžybų metu. Taupydami sportininkų pasirėngimo kovai skirtą laiką, pasirinkome nedidelės apimties anketą, kurią sudarėme pagal Milman V.¹³ klausimyną iš 12 klausimų (6 klausimai įvertinti varžybinį emocinį pastovumą (VEP) ir 6 klausimai nustatyti sportininko psichinę savireguliaciją (PS)).

¹¹ Martens, R. Sporto psichologijos vadovas treneriui. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 1999.; Meidus, L. (Red.) Individualių sporto šakų sportininkų psichologinis ruošimas. Vilnius: Respublikinis sporto metodikos kabinetas, 1986; Palaima, J. Sportininkų psichologinis ruošimas varžyboms. Kaunas: LKKI, 1976; Стресс и тревога в спорте: Международный сб научных статей. / Сост. Ю. Л. Ханин – М. 1983.

¹² Стресс и тревога в спорте: Международный сб научных статей. / Сост. Ю. Л. Ханин – М. 1983.

¹³ Ten pat.

Apklausoje dalyvavo 96 respondentai – 2012 m. Lietuvos sambo čempionato dalyviai. Iš jų: 30 sportininkų vyrai – sportinio sambo atstovai, 36 moterys – sportinio sambo varžybų dalyvės ir 30 sportininkų vyrai – kovinio sambo dalyviai. Siekdami įvykdyti tyrimo tikslą, turėjome nustatyti sportininkų amžių, treniruočių stažą ir priklausomybę Lietuvos rinktinei. Šiuos duomenis galima rasti (3ir 4 lentelėse).

3 lentelė. Sportininkų amžius ir treniruočių stažo duomenis

Sportininkai	Amžiaus vidurkis, (min-max)	Treniruočių stažo vidurkis, (min-max)
Vyrai (sport. sambo), N=30	24,53±5,34; (17-48)	10,90±7,59; (1-35)
Moterys (sport. sambo), N=36	20,61±3,39; (15-28)	6,42±4,59; (1-18)
Vyrai (kov. sambo), N=30	24,33±7,48; (14-51)	9,00±7,54; (1-33)

4 lentelė. Sportininkų pasiskirstymą pagal priklausymą Lietuvos rinktinei

Sportininkai	Priklauso šiuo metu	Priklausė	Nepriklausė
Vyrai (sport. sambo), N=19	1 (5,3%)	7 (36,8%)	11 (57,9%)
Moterys (sport. sambo), N=32	8 (25%)	8 (25%)	16 (50%)
Vyrai (kov. sambo), N=24	1 (4,2%)	7 (29,2%)	16 (66,7%)

Tyrimo rezultatai. Šiame tyrime buvo siekiama palyginti specifines imtynininkų asmenybės savybes (VEP ir PS) bei jų skirtumus lyties, sporto šakos, pasiektų rezultatų, treniruočių stažo bei amžiaus aspektais. Surinkti anketiniai duomenys buvo analizuojami statistine programa SPSS (16 versija). Asmenybės savybių palyginimui buvo naudojamas Stjudento t kriterijus. Analizuojant skirtumus pagal treniruočių stažą bei amžių, grupės buvo skeliamos perpus ties 50 procentiliu. Lentelėse esančių skaičių reikšmių paaiškinimas:

- lentelėje iš kairės esančio pirmo skaičiaus reikšmė reiškia aritmetinį vidurkį,
- po ženklų (±) esančio antro skaičiaus reikšmė reiškia standartinį nuokrypį,

- galutinė lentelės skiltis su pavadinimu „p kriterijaus reikšmė“ reiškia koreliacijos koeficientą,
- anketos autoriaus normatyviniai skaičiai – nuo – 2 iki +2.

Pavyzdys: 5 lentelė. VEP savybė: -3,5 – aritmetinis vidurkis; 2,71 – standartinis nuokrypis; 0,831 – koreliacijos koeficientas.

1. Specifinių asmenybės savybių skirtumai pagal lytį.

Tyrimo buvo apklaustos trys žmonių grupės: sportiniu sambo užsiimantys vyrai ir moterys bei koviniu sambo užsiimantys vyrai. Kadangi nebuvo apklaustos koviniu sambo užsiimančios moterys, palyginimui naudosime tik pirmų dviejų grupių duomenis (5 lentelė).

Patikrinus vyrų ir moterų specifinių asmenybės savybių skirtumus statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta.

5 lentelė. Specifinių asmenybės savybių skirtumai pagal lytį

Specifinės asmenybės savybės	Vyrai (sport. sambo), N=30	Moterys (sport. sambo), N=36	p kriterijaus reikšmė
VEP	-3,5±2,71	-3,64±2,53	0,831
PS	-1,87±2,09	-2,16±2,42	0,631

2. Specifinių asmenybės savybių skirtumai pagal sporto šaką.

Atlikus analizę, nenustatyta statistiškai reikšmingų skirtumų tarp vyrų sportuojančių sportinį sambo ir kovinio sambo atstovų, lyginant VEP savybę (p=0,964), tačiau buvo nustatytas skirtumas PS savybės atveju (p=0,018) (6 lentelė).

6 lentelė. Specifinių asmenybės savybių skirtumai pagal sporto šaką

Specifinės asmenybės savybės	Vyrai (sport. sambo), N=30	Vyrai (kov. sambo), N=30	p kriterijaus reikšmė
VEP	-3,5±2,71	-3,47±3,00	0,964
PS	-1,87±2,09	-3,30±2,45	0,018

Sportiniu sambo užsiimantys vyrai geba geriau susikaupti, planuoti savo veiksmus, yra atsparesni išorės trukdžiams prieš ir varžybų metu nei vyrai, užsiimantys koviniu sambo.

3. Specifinių asmenybės savybių skirtumai pagal pasiektus rezultatus.

Sportininkų pasiekimai buvo vertinami pagal tai ar jie priklauso (priklausė) Lietuvos Respublikos rinktinei ar ne. Manome, kad toks matavimas pagrįstas logika – jei jau sportininkas buvo kviečiamas į Lietuvos rinktinę, vadinasi jis pakankamai pasižymėjo sporte. Anketoje buvo prašoma pasirinkti vieną iš trijų variantų: „esu“, „buvau“, „niekada nepriklausiau“. Kadangi šiuo metu esančių rinktinėje kiekis apklaustųjų tarpe buvo nedidelis, tiriamuosius sugrupavome pagal tai ar jie: 1) yra ar kažkada buvo rinktinėje; 2) niekada nepriklausė.

3.1 Vyrai užsiimantys sportiniu sambo ir priklausymas rinktinei

Nenustatyta statistiškai reikšmingų skirtumų tarp vyrų užsiimančių sportiniu sambo specifinių asmenybės savybių pagal priklausymą Lietuvos rinktinei (7 lentelė).

7 lentelė. Vyrai užsiimantys sportiniu sambo ir priklausymas rinktinei

Specifinės asmenybės savybės	Priklauso (-ė) rinktinei, N=8	Nepriklausė rinktinei, N=11	p kriterijaus reikšmė
VEP	-3,62±2,38	-2,73±2,19	0,408
PS	-1,00±2,44	-2,55±1,80	0,131

11 tiriamųjų iš 30 nenurodė savo priklausymo rinktinei, todėl analizė buvo atlikta tik su 19 tiriamųjų rezultatais.

3.2 Moterys užsiimančios sportiniu sambo ir priklausymas rinktinei

Atlikus analizę, PS savybės atžvilgiu statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta, tačiau buvo aptiktas skirtumas VEP savybės atžvilgiu. (8 lentelė).

8 lentelė. Moterys užsiimančios sportiniu sambo ir priklausymas rinktinei

Specifinės asmenybės savybės	Priklauso (-ė) rinktinei, N=16	Nepriklausė rinktinei, N=16	p kriterijaus reikšmė
VEP	-4,44±2,20	-2,94±2,43	0,079
PS	-1,44±2,39	-2,62±2,21	0,156

LR rinktinėje esančios ar buvusios moterys labiau pasiduoda emocijoms prieš ir varžybų metu nei rinktinėje nebuvusios sportininkės (p=0,079).

3.3 Vyrai užsiimantys koviniu sambo ir priklausymas rinktinei

Atlikus analizę, nustatytas vienas statistiškai reikšmingas skirtumas. Priklausantys ar priklausę rinktinei sportininkai geba geriau susikaupti, planuoti savo veiksmus, yra atsparesni išoriniams trukdžiams ($p=0,023$). (9 lentelė).

6 tiriamieji nepateikė duomenų apie priklausymą rinktinei.

9 lentelė. Vyrų užsiimančių koviniu sambo ir priklausymas rinktinei

Specifinės savybės	asmenybės	Priklauso (-ė) rinktinei, N=8	Nepriklausė rinktinei, N=16	p kriterijaus reikšmė
VEP		-3,12±2,23	-3,81±3,31	0,603
PS		-2,12±1,72	-4,31±2,57	0,023

4. Specifinių asmenybės savybių skirtumai pagal treniruočių stažą.

Kaip jau minėta aukščiau, grupės buvo dalijamos pusiau ties 50 procentiliu. Sportiniu sambo užsiimančių vyrų grupėje – 11 metų, sportinių sambo užsiimančių moterų – 6 metai, koviniu sambo užsiimančių vyrų – 8 metai.

4.1 Vyrų užsiimančių sportiniu sambo ir treniruočių stažas.

Atlikus analizę, buvo nustatytas vienas statistiškai reikšmingas skirtumas. Sportiniu sambo užsiimančių vyrai, kurie sportuoja mažiau nei 11 metų prasčiau susikaupti, planuoja savo veiksmus ir sunkiau atitrūksta nuo išorės trukdžių prieš ir varžybų metu (10 lentelė).

10 lentelė. Vyrų užsiimančių sportiniu sambo ir treniruočių stažas

Specifinės savybės	asmenybės	Treniruočių stažas < 11, N=17	Treniruočių stažas ≥11, N=13	p kriterijaus reikšmė
VEP		-3,53±2,96	-3,46±2,47	0,947
PS		-2,53±1,62	-1,00±2,38	0,046

4.2 Moterų užsiimančių sportiniu sambo ir treniruočių stažas.

Atlikus analizę, tarp moterų užsiimančių sportiniu sambo treniruočių stažo statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta (11 lentelė).

11 lentelė. Moterys užsiimančios sportiniu sambo ir treniruočių stažas

Specifinės savybės	asmenybės	Treniruočių stažas < 6, N=19	Treniruočių stažas >=6, N=17	p kriterijaus reikšmė
VEP		-3,11±2,68	-4,24±2,27	0,185
PS		-2,63±2,33	-1,59±2,47	0,202

4.3 Vyrai užsiimantys koviniu sambo ir treniruočių stažas.

Atlikus analizę, tarp vyrų užsiimančių koviniu sambo statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta (12 lentelė).

12 lentelė. Vyrai užsiimantys koviniu sambo ir treniruočių stažas

Specifinės savybės	asmenybės	Treniruočių stažas < 8, N=15	Treniruočių stažas >=8, N=14	p kriterijaus reikšmė
VEP		-4,13±3,24	-2,71±2,75	0,217
PS		-3,40±2,58	-3,50±2,17	0,911

1 tiriamasis nenurodė savo treniruočių stažo.

5. Specifinių asmenybės savybių skirtumai pagal amžių.

Amžiaus grupės taip pat buvo sudaromos skelianti per 50 procentilį. Sportinis sambo vyrai – 25 metai, sportinis sambo moterys – 21 metai, kovinis sambo vyrai – 23 metai.

5.1 Vyrai užsiimantys sportiniu sambo ir amžius.

Atlikus analizę, tarp užsiimančių sportiniu sambo vyrų amžiaus grupių statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta (13 lentelė).

13 lentelė. Vyrai užsiimantys sportiniu sambo ir amžius

Specifinės savybės	asmenybės	Amžius < 25, N=15	Amžius >=25, N=15	p kriterijaus reikšmė
VEP		-3,33±3,13	-3,67±2,32	0,743
PS		-2,07±1,62	-1,67±2,52	0,611

5.2 Moterys užsiimančios sportiniu sambo ir amžius.

Atlikus analizę, tarp užsiimančių sportiniu sambo moterų amžiaus grupių statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta (14 lentelė).

14 lentelė. Moterys užsiimančios sportiniu sambo ir amžius

Specifinės asmenybės savybės	Amžius < 21, N=19	Amžius >=21, N=17	p kriterijaus reikšmė
VEP	-3,74±2,60	-3,53±2,52	0,810
PS	-2,26±1,91	-2,00±2,95	0,751

5.3 Vyrų užsiimantys koviniu sambo ir amžius.

Atlikus analizę, tarp užsiimančių koviniu sambo vyrų amžiaus grupių statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta (15 lentelė).

15 lentelė. Vyrų užsiimantys koviniu sambo ir amžius

Specifinės asmenybės savybės	Amžius < 23, N=15	Amžius >=23, N=15	p kriterijaus reikšmė
VEP	-2,93±2,54	-4,00±3,40	0,339
PS	-3,33±2,71	-3,27±2,25	0,942

REZULTATŲ APTARIMAS

Apibendrinant tyrimo rezultatus, nustatėme keletą statistiškai reikšmingų skirtumų, kuriuos ir aptarsime.

Mes manome, kad sportiniu sambo užsiimantys vyrai (-1,87±2,09) geba geriau susikaupti, planuoti savo veiksmus, yra atsparesni išorės trukdžiams prieš ir varžybų metu todėl, kad šios sporto šakos taisyklės yra saugesnės dalyvių atžvilgiu ir tikimybė susižeisti varžybų metu yra mažesnė negu koviniu sambo užsiiminėjantiems vyrams (-3,30±2,45).

Sportininkų asmenybės savybių skirtumus tarp lyčių nagrinėjo Ogillvie (1976) ir nustatė, kad moterų valia silpnesnė, jos įtaresnės, labiau priklausomos nuo grupės nuomonės, aukštesnis jų nerimo lygis¹⁴.

LR rinktinėje esančios ar buvusios moterys (-4,44±2,20) labiau pasiduoda emocijoms prieš ir varžybų metu nei rinktinėje nebuvusios sportininkės (-2,94±2,43), nes norint išlaikyti šalies rinktinės nario poziciją, sportininkė privalo iškovoti ne žemesnę kaip trečiąją vietą, o atstovauti šalį tarptautinėse varžybose gali tik čempionė. Reiškia, kad LR rinktinės narės

¹⁴ Martens, R. Sporto psichologijos vadovas treneriui. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 1999.

numato sau sudėtingesnę užduotį, kuri sportininkėms gali sukelti didesnę psichinę įtampą. VEP p kriterijaus reikšmė ($p=0,079$).

Skirtingai nuo moterų, kovinio sambo LR rinktinės nariai (esami ir buvę) ($-2,12\pm 1,72$) geba geriau susikaupti, moka planuoti, analizuoti ir kontroliuoti savo veiksmus, vadovaujasi nustatytu technikos - taktikos veiksmų planu, yra atsparesni išoriniams trukdžiams todėl, kad šių sportininkų pasitikėjimas savimi bei treniruočių ir varžybinė patirtis yra didesnė, nei sportininkų, kurie nepriklauso LR rinktiniai ($-4,31\pm 2,57$). Pasitikėjimas savimi yra unikalus sportininko patyrimas, sukaupiamas pasiekiant įvairius tikslus¹⁵. Kaip matome šie autoriaus darbai patvirtina mūsų tyrimo rezultatus.

Bump¹⁶ (2000) teoriją galima pritaikyti vyrams užsiimantiems sportiniu sambo trumpesnį laiką, kurie sportuoja mažiau nei 11 metų ($-2,53\pm 1,62$), todėl imtynininkai turintys mažesnę patirtį prasčiau susikaupia, planuoja savo veiksmus ir sunkiau atitrūksta nuo išorės trukdžių.

IŠVADOS

Sportiniu sambo užsiimantys vyrai geba geriau susikaupti, planuoti savo veiksmus, yra atsparesni išorės trukdžiams prieš ir varžybų metu.

Aptikta tendencija, jog Lietuvos Respublikos rinktinėje esančios ar buvusios moterys labiau pasiduoda emocijoms prieš ir varžybų metu nei rinktinėje nebuvusios sportininkės.

Kovinio sambo LR rinktinės nariai (esami ir buvę) geba geriau susikaupti, moka planuoti, analizuoti ir kontroliuoti savo veiksmus yra atsparesni išoriniams trukdžiams.

Sportiniu sambo užsiimantys vyrai, kurie sportuoja mažiau nei 11 metų prasčiau susikaupia, planuoja savo veiksmus ir sunkiau atitrūksta nuo išorės trukdžių prieš ir varžybų metu.

LITERATŪRA

1. Autorių gr.: Bataitytė R. Ir kt. Sportas Lietuvos policijoje. Vilnius, 2011.
2. Bump, L.A. Sporto psichologija treneriui. Vilnius, 2000, P.91.
3. Liaugminas, A. (Sudarytojas). Graikų-Romėnų imtynės. Kaunas LKKA, 2007.
4. Malinauskas R. Sporto psichologijos pagrindai. Kaunas LKKA 2003
5. Martens, R. Sporto psichologijos vadovas treneriui. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 1999.

¹⁵ Bump, L.A. Sporto psichologija treneriui. Vilnius, 2000, P.91.

¹⁶ Bump, L.A. Sporto psichologija treneriui. Vilnius, 2000, P.91.

6. Meidus, L. (Red.) Individualių sporto šakų sportininkų psichologinis ruošimas. Vilnius: Respublikinis sporto metodikos kabinetas, 1986.
7. Palaima, J. Sportininkų psichologinis ruošimas varžyboms. Kaunas: LKKI, 1976.
8. Stonkus, S. Sporto terminų žodynas. Kaunas: LKKI. 1996.
9. Стресс и тревога в спорте: Международный сб научных статей. / Сост. Ю. Л. Ханин – М. 1983.
10. Eigminas, P. Mokykimės Sambo. Vilnius: VUL. 1997. p. 139.

SAMBO WRESTLERS SPECIFIC PERSONALITY TRAITS ANALYSIS BEFORE THE COMPETITION

Edmundas Štarevičius* , Timas Petraitis**
Mykolo Romerio universitetas

S u m m a r y

The paper deals with wrestlers of sambo specific personality traits: competitive emotional stability, mental self-regulation differences between genders, sports, achieved results, training record and age aspects. The survey involved 96 respondents - 2012 m. Lithuanian sambo championship participants. Of these: 30 men athletes - sports sambo representatives, 36 women - sports sambo athletes participating in competitions and 30 men - Combat Sambo participants. In the course of the study it was found: men involved in sport sambo are able to concentrate better, plan their actions better, are more resistant to external disturbances before and during the competition, women that belong or belonged to the national team of the Republic of Lithuania are more likely to give in to emotions before and during the competition than those women who were not in the national team, athletes that belong or belonged in the national team are able to concentrate better, plan their actions better, are more resistant to external disturbances, sports sambo involved men who exercise less than 11 years concentrates worse, plan their actions worse and harder breaks away from outside distractions before and during the competition.

Keywords: specific personality characteristics, competition emotional stability, mental self-regulation, self-defense wrestling.

Edmundas Štarevičius*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptis: 07 Edukologija.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris university, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer. Research interests: 07 Education.

Timas Petraitis*, Mykolo Romerio universitetas, Viešojo saugumo fakultetas, Humanitarinių mokslų katedra, lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: laimės studijos, įsitraukimas į kompiuterinius žaidimus ir agresyvumas.

Timas Petraitis*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanitaran Science, lector. Research interests: happiness studies, computer game engagement and aggression

INTERIOR AFFAIRS OFFICERS' ETHICAL CODES AND THEIR IMPLEMENTATION

Linas Ubartas*

*State border guard service at Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania Pagėgiai Frontier District
Klaipėdos g. 16, LT-99290 Pagėgiai
El.paštas: linas_ubartas@yahoo.com*

Danguolė Seniutienė**

*University of Mykolas Romeris Faculty of Public Security Department of State Border Guard
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 8 37303640
El. paštas : dseniutiene@mruni.eu*

Annotation. Based on comparative analysis of ethical codes of institutions of Interior Affairs System (IAS), the article strives to identify a consolidation of professional values in organizations of interior service and evaluate efficiency of mechanism of implementation of ethical codes that were created by the system by forming ethical behaviour of officers inside the service and behind it.

The conclusion was done in the article that ethical codes of IAS are striving to create a creative and benevolent work environment, to prevent corruption, to coordinate a relationship between managers and subordinates and interrelationship using rules of the codes. Indicated principles that should be followed by officers in their activity are conforming general principles of state officials' ethics. However infrastructure of ethics and mechanism of implementation of ethical codes does not create favourable conditions for officers' ethical behaviour training.

Keywords: ethical code, officers' behaviour, ethical behaviour, infrastructure of ethics.

INTRODUCTION

There is a constant search for decisions how to improve legal regulation of officers' activity in order to create assumptions to reach an efficiency, in other words, practical behaviour is being elaborated, procedures of behaviour and activity instructions (algorithms) are being determined. Undoubtedly it is necessary, however in the institution there has to be a clearly settled policy of values (provisions that determine behaviour), which makes a ground for all regulation of behaviour. Therefore deontology became a tool of state service administration, and ethics became an anchorage of management.¹ Ethical codes of Interior Affairs System (further – IAS) as well as legal acts, are assessing the values the staff should follow. A person who soaked up these values considers them as his/her inner provisions that determine, influence his/her behaviour and are reflected in practical activity.

¹ Laurinavičius A., Tarnybinė teisė ir naujoji valstybės tarnybų (institucijų) valdymo paradigma : monografija // Vilnius: MRU Leidybos centras, 2010. p. 269.

Statistical data on statutory state officials fired due to their fault show that most of them were fired for indignity of officer's name, mixing of public and private interests, corruptive faults and other activities related to inappropriate behaviour. Media still shows reports on improper and unethical behaviour of officers. These circumstances suppose a presumption for the statement that the importance of upbringing of public spirit based on the principles of common human moral in statutory services is still under perceived and left at discretion of individuals.

The **goal** of the study – to reveal what value provisions are consolidated in the ethical codes of institutions of IAS and what requirements of ethical behaviour are being raised to the officers of these organizations. On this **purpose**, the article uses a comparative analysis **method** to examine ethical codes of institutions of IAS and mechanisms of their implementation.

The article examines ethical codes of the institutions composing the system of interior affairs: Police, State fire and rescue service (SFRS), Financial crime investigation service (FCIS), State border guard service (SBGS), VIP protection department (VPD), Public security service (PSS).

While performing analysis of ethical codes of institutions of IAS the research of J. Palidaukaitė was used as a sample in which the author used methods of content study and comparison to analyze ethical codes of public sector.² Ethical codes of IAS are being analyzed in the following aspects: their name, goals, content, values or principles determined in these codes, ethical issues discussed in their content, and mechanism of codes' implementation. These codes were compared with the provisions established in the state officials' behaviour rules.

STRUCTURE AND CONTENT OF ETHICAL CODES OF OFFICERS OF IAS

The main ethical principles of state service and a requirement for state officials to follow the rules of official ethics that are established in *the article 3 of the Law of state service* (article 15) and “*Ethical rules of state officials' activity*” established by the act of the Government³ are obligatory to all state officials without any exceptions. Besides these legal

²Palidaukaitė J. Lietuvos viešojo sektoriaus etikos kodeksai ir jų tobulinimo galimybės // Viešojo politika ir administravimas, 2010, Nr. 31, p. 21-34.

³Valstybės tarnautojų veiklos etikos taisyklės Patvirtinta: LR Vyriausybės 2002-06-24 nutarimu Nr. 968.

acts, since 2009 all institutions of IAS (FCIS⁴, Police⁵, SFRS⁶) have valid ethical codes or corresponding ethical rules (VPD⁷ and PSS⁸), and SBGS has corresponding „rules of officers behaviour “⁹ (further these documents are called as codes). Thus, while talking about ethical aspects of statutory officials’ activity, it should be highlighted that the same ethical requirements are being applied to the officers of IAS as well as to all state officials of Lithuanian Republic plus additional requirements foreseen in their services.

Codes of institutions of IAS differ in particular formal features, for example, the earliest codes (in 2004) were enacted by the institutions of Police, FCIS and VPD, and the latest (in 2009) – by SFRS; by volume the most laconic is the code of PSS, and the hugest volume is of the codes of FCIS and SFRS (*see Table 1*).

Table 1. Status, volume and inner structure of codes

Document	Year	Volume: number of pages and words	Number of sections (articles)
Ethical code of police officers	2004	4 (1259)	7 sections (17)
Ethical rules of officers of SBGS	2006	3 (797)	7 sections (16)
Ethical code of officers of SFRS	2009	5 (1328)	6 sections (12)
Ethical rules of officers of SS	2007	2 (685)	5 sections (12)
Official ethical code of officials of FCIS	2004	4 (1 523)	6 sections (18)
Ethical rules of VPD	2004	3 (1005)	6 sections (16)

Source: created by the author in accordance with ethical codes of institutions of IAS

Status of all codes is equal – a implementing act confirmed by the order of institution’s manager. However in additional regulations of these orders there could be envisaged some peculiarities of institutions’ managers’ attitude towards implementation of ethical codes. For

⁴ Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos tarnautojų tarnybinės etikos kodeksas, patvirtintas finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus 2004 m. gegužės 10 d. įsakymu Nr. 34V: Žin., 2004.05.14, Nr.: 80- 2858.

⁵ Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodeksas, patvirtintas Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymu Nr. V-347: Žin.: 2004-07-22 Nr.113-4257.

⁶ Valstybinės priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūnų etikos kodeksas, patvirtintas Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento direktoriaus 2009 m. balandžio 2 d. įsakymu Nr. 1-101: Žin., 2012-09-19 Nr.108-5508.

⁷ Vadovybės apsaugos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos etikos taisyklės, patvirtintos Vadovybės apsaugos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus 2004 m. birželio 1 d. įsakymu Nr. 1V-109: Žin., 2004.06.08, Nr.: 90- 3340.

⁸ Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos pareigūnų etikos taisyklės, patvirtintos Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos vado 2007 m. birželio 12 d. įsakymu Nr. 1V-104.

⁹ Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pareigūnų elgesio taisyklės, patvirtintos Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos vado 2006 m. kovo 31 d. įsakymu Nr. 4-228: Žin., 2006-04-11 Nr.40-1450.

example, in the code of VPD there are no additional regulations of the manager, while in other institutions managers are prescribed to present their subordinates with code's provisions. The most strict control of implementation is foreseen for the managers of police institutions (they are ordered to react principally to violations of norms of ethical code of Lithuanian police officers), in the order of the manager of SFRS there is a commitment for the managers of institutions to establish ethical commissions, and the manager of SBGS delegates control of implementation to his/her deputy.

While comparing the codes of IAS to corresponding documents of non-statutory services of public sector, it was noticed that they are shorter by volume and more laconic (Table 2). In the codes of IAS there is not foreseen an obligation to sign a document stating that the officer shall act according to the provisions of the code., for example, in the ethical codes of Customs and State Tax Inspectorate. Personally signed commitment to follow ethical norms is being treated as the way to stimulate more responsible officer's attitude towards the following of ethical norms or at least to be more carefully acquainted with the code's norms during the signing.

Goals, tasks and structure of codes. The main purpose of IAS codes is to describe ethical principles of officers and regulate behaviour of employees. In these documents, as well as in many other ethical codes of public sector, goals and tasks are formulated using verbs with positive nuances such as *consolidate, increase, ensure, improve* and others. Also there are used verbs describing officers' activity such as *control, regulate, prevent* and others. Selection of corresponding words in formulations of code's goals and tasks may inspire officers for activity differently; therefore it is purposeful to assess this psychological aspect properly during preparation of texts of documents. Selected formulations allow envisaging some differences in values of IAS institutions: some of them are orienting towards internal environment of the institution (*increase efficiency of a service, improve its quality and so on*), others are directing towards external relationship (*form institution's positive image and so on*). It should be noted that only in the purpose of the code of FCIS there is a control function highlighted. Comparative analysis of the purpose and goals of IAS codes shows these documents strive to regulate officers' behaviour and activity not only during service time, but also out of service. Requirements for officers' behaviour behind service time in the codes of SBGA and Police are distinguished to separate part; in other codes of IAS these requirements are presented in a common context.

Purpose and goals of implementation of ethical codes of institutions are not identical (Table 2). The goal of Police code is exceptional, and raises officer's moral role in society and strives to grant and form moral values. In the goals of other institutions' codes there are the favourable work environment based on respect, trust and authority is highlighted in public. FCIS, SFRS and SBGS codes raise a prevention goal — the application of ethical codes there is aimed at corruption prevention, however particular means and ways for implementation of these goals are not presented.

Summarizing it could be stated that purpose and goals of ethical codes of statutory services differs little from those of other institutions of public sector. However it should be noted that some goals or activity directions in IAS institutions were not mentioned at all. For example, statutory codes do not raise valuable goals typical for public sector such as development of democratic government, improvement of administration quality, conflict prevention and other.

Table 2. Purpose, goals and tasks of codes

Purpose, goals and tasks of codes	FCIS	Police	VPD	SFRS	SBGS	PSS
Describe behaviour rules / ethical principles /	x	X	x	x	x	x
Consolidate employees authority / reputation	x	x	x	x		x
Increase public's trust in employees		x	x		x	x
Regulate / develop personal relationship (develop respect to associates and other persons)	x	x	x	x	x	x
Ensure proper work environment	x		x	x	x	x
Prevent the appearance and spreading of corruption	x			x	x	
Stimulate responsibility and accountability activity for personal conduct		x				
Implement constitutional principle of state institutions' service to people		x				
Control / regulate behaviour	x					
Grant moral landmarks		x				
Improve quality of public administration						
Form positive image of institution		x				
Underlying revelation of the values of institution's activities	x	x				
Coordinate officers' private and public interests						
Develop democratic government						
Increase efficiency of service and improve its quality						
Strive for high standards of employees' professional activity						
Help prevent conflicts						

Source: created by the authors in accordance with ethical codes of institutions of IAS

The structure of IAS officers' ethical codes is similar enough: in all documents contain general and concluding provisions as well as chapters describing common requirements of behaviour, rules on the behaviour in service, employees' inter-relationship, requirements to leading officers. Introduction chapters (general provisions) indicate code's purpose, goals and sources of creation (there are no sources in the codes of SBGS and PSS). The sources that were mentioned most often are: *Constitution of Lithuanian Republic, the Law on state service, the Law on public administration, the Law on coordination of public and private interests in state service, the Statute* and specific, i.e. designed for single institution, legal acts, for example, the laws on *Police activity, Financial crimes investigation service, Fire safety, VIP protection* and others. It should be noted that the list of sources mentioned in the codes is not final: all documents include the phrase „and on other legal acts“. International legal acts are mentioned only in the ethical code of Police — there is a grounding on recommendation REC-10 accepted by the EC Council of Ministers „Regarding the European police ethical code“ (2001), resolution 690 of the Parliamentary Assembly of the European Council (1979) „Regarding declaration about police“. Only in the codes of SBGA and PSS there are no references to sources of documents. Explanations of concepts are presented in the codes of SFRS, VPD and FCIS. In the codes of VPD and FCIS there are described public and private interests and their conflict, concepts of officer's (employee's) offence and slander.

Principles and values: consolidation of governing policy in the codes. Ethical principles consolidated in the codes of IAS are named in following terms: *principles of professional (official's) activity* (Police, FCIS), *principles of activity and behaviour* (SBGS), *ethical principles* (SFRS). The codes of Police, SFRS and SBGS name the same ethical principles as the ones named in the *Law of state service* article 3: *respect to person and state, justice, self-neglect, propriety, equity, responsibility, publicity, exemplary behaviour*.¹⁰ Besides these 8 principles, FCIS names a principle of „*collegiality*“. It should be noted that in the codes of PSS and VPD these principles are not listed separately but they could be only envisaged in the requirements and regulations of behaviour. The codes of FCIS and SFRS are trying to describe a content of the principles — principles are not only being named but also explained by indicating how officer must behave (procedures of behaviour).

¹⁰LR Valstybės tarnybos įstatymas, 1999 m. liepos 8 d. Nr. VIII-1316, Įstatymas skelbtas: Žin., 1999, Nr. [66-2130](#).

Ethical requirements applied to managers presented in the codes are consolidating not only values but also are a management policy under formation. Requirements to managers are not excluded into a separate section only in the codes of VPD and PSS, however they are mentioned in the section „Interrelationship of officers“. Summarizing it could be stated that managing officer of IAS must be characterized by the following features: *strictness, politeness, correctness, objectiveness, equity, justice and exemplary behaviour*. The following functions of managing person are found in all codes: to create working and friendly environment, prevent conflicts and eliminate their causes, distribute jobs efficiently, stimulate subordinates for expression of their opinion and listen to it, properly assess subordinates' work achievements and be an example. Much attention is given to communication of managing person with subordinates, there is a requirement for polite communication, notes should be given correctly, in public should not be expressed, stimulate and listen to opinion of subordinates, to be demanding to himself/herself and subordinates. Besides the mentioned values, in the codes of FCIS [14.8. p.], Police [12.9. p.], SFRS [11.8. p.] a provision which states, that managing persons should honour especially distinguished employees. It should be noted that requirement to avoid nepotism is named only in the code of SFRS [11.7 p.].

Values consolidated in the codes of IAS on which relationship between officers should be based on, differ in their volume and character (see Table 3). Summarizing the following important values of officers' interrelationship could be distinguished: respect (this value is indicated in 5 codes), discretion, trust, honesty, tolerance (4 codes). Principles of solidarity and politeness are consolidated in 3 codes, and requirement for non-tolerance of colleagues legal violations and values of mutual assistance and equality are found in 2 codes. The attention should be paid on the fact that values consolidated in the code of PSS (*discipline, punctuality, patience, subordination, kindness*) are not mentioned in other codes of IAS.

Based on the settled values and principles, in the codes of IAS there is a striving for determination of inter-relationship between managers and subordinates indicating that they have to be based on mutual respect, goodwill and active support [FCIS 12, SFRS 10.6. p.]. In the codes of SBGS and VPD there is an imperative consolidated to officers to behave with managers correctly and with respect, and perform their legal orders [SBGS 12, VPD 11 p.]. In the code we can find the rules oriented towards particular behaviour, for example, „if officer notices manager's mistake, he/she should inform the manager about it with tact “ [Police 11, VPD 11, PSS 7 p.], „if the order is illegal and forcing a subordinate to violate the laws or

ethical codes, the subordinate should not perform it and inform the leader [FCIS 13, SFRS 10.7. p.].

Table 3. Values on which relationship in IAS are based

Values on which relationship in IAS are based on	FCIS	Police	VPD	SFRS	SBGS	PSS
Fairness		x	x	x	x	
Trust	x	x	x		x	
Mutual assistance		x			x	
Tolerance		x	x	x	x	
Discretion	x	x	x		x	
Kindness						x
Subordination						x
Equality		x		x		
Politeness	x			x		x
Respect	x	x		x	x	x
Solidarity	x	x				x
Intolerance to legal violations of colleagues		x		x		
Patience						x
Punctuality						x
Discipline						x

Source: created by the authors in accordance with ethical codes of institutions of IAS

Summarizing the values consolidated in the codes of IAS, it should be stated that IAS institutions are highlighting quite different values, raising unequal requirements for officers' behaviour. On the one side this could be explained by peculiarities of organizations' activity, however on the other side, declared different values and principles are disturbing determination of standards common to all officers of IAS. This may impede officers', who started working in other institutions, adaptation in the new collective.

The codes of IAS discuss the main problems of official ethics. In the codes of IAS following main problems of official ethics are distinguished: interests' conflict, process of decision making, influence on others, lie/trick/slander, employees' look/outfits, inappropriate officer's image, responsibility/sanctions, code's implementation, use of official information, behaviour in private life, abuse of in official position and other. Issues on gifts, services and hospitality as well as use of work time were highlighted only in the code of FCIS. Issues on relationship with media and political activity are discussed indirectly and in some codes only.

The conflicts of interests. This phenomenon as ethical problem is highlighted in all the codes of IAS. Referring to *the Law of coordination of public and private interests in state service*, documents usually present concepts of public and private interests and their conflicts and related restrictions. A common tendency of the most codes may be noted – these codes do not

explain conflict situations in more details and do not regulate officer's behaviour in more details than it is foreseen in the law. For example, the code of SFRS while explaining a principle of *decency*, as requiring not to accept gifts that may affect performance of official duty, does not reveal the concept of "gift" [6.4.1. p.]. Analogous restriction in the code of FCIS [6.4. p.] is presented with the clause that explains the difference between symbolic expression of signs of attention and respect and gifts — souvenirs and things with advertisement of activity of low value, flowers are not supposed to be inappropriate gifts the acceptance of which would damage institutions' reputation. It is supposed that more detailed explanation allows more objective assessment of particular behaviour of officers; therefore it could become a good example to other institutions of IAS. Good examples could be ethical codes of Lithuanian bank officials (LBT) and bank board (LBV), which describe *possible* and *supposed* conflict of interests [LBV 13 p.], reveal a concept of gift and its value [LBV 20 p.], highlight a problem of hospitality by indicating that „officials can accept invitations into entertainment related to service, cultural events or regales if this will not impose responsibility related to working activity“ [LBT 27 p.].¹¹ In the police code in order to consolidate priority of public interest and police prestige in regard to private interest there is a requirement „to tackle all conflicts arisen in order public interests would be protected“ [4.14. p.] and with approval of manager „not to perform the task if there is a conflict of interests or there are arguments that the circumstances of private character may damage prestige of the state and police“ [4.15. p.]. In all the codes of IAS there is a requirement to inform a direct manager about the presence of the conflict of public and private interests, and act pro rata (opt out or act in accordance to the order foreseen by the laws).

Acceptance of gifts is related to bribing, therefore in this sense, the conflict of interests is related to the *problem of corruption*. It is possible to state that ethical codes of IAS are do not pay enough attention to the problem of corruption. Only in the codes of SBGS and FCIS there is a goal foreseen „to prevent corruption“, however in the code of SBGS it is detailed by the requirement „to avoid behaviour that could be understood as a requirement for bribe, or to perform other action not related to official duty, and to inform a manager on the illegal influence under performance“ [6.7. p.], and the item 6.3 of the code of FCIS there is describes a risk of corruption appearance in case employee uses own position and requires

¹¹ Lietuvos Banko valdybos 2005 m. sausio 13 d. nutarimas Nr. 5 Dėl Lietuvos Banko tarnautojų etikos kodekso. (Su Lietuvos banko valdybos 2011 m. gegužės 19 d. nutarimo Nr. 03-95 pakeitimais)

help of other state officials in striving for own benefit or that of family, relatives or friends, and doubts arises regarding objectiveness and independence.

Influence and pressure on others. This ethical problem may be expressed in two aspects: pressure may be experienced by state officials or they may impose pressure themselves using their position and power.¹² These aspects are highlighted in many codes because the impact from outside may violate principles of *independence* and *honesty*, may determine the assessment of the officer, profession or institution (prestige issue). In the codes of IAS officers are required “not to give up to illegal influence of power and management institutions, officers, media, society and single citizens“ while being on duty [Police 4.12., SFRS 7.2., VPD 6.11. p.], and when they are not on duty, officers are required „not to abuse its position under appointment, not to use documents confirming the position under appointment and given authorizations in order to influence other persons to take a favourable decision “ [Police 14.2. and SBGS 14.2., SFRS 9.2. p.]. In most laconic form this ethical problem is described in the code of FCIS by requiring „to not overuse given power“ [6.2. p.] and official position in communication with associates and other persons [7.5 p.]. Requirement of *not overusing official position* is related to implementation of the principle of justice [FCIS 6.2., SFRS 6.2.2. p.]. To the issue of the non-abusiveness of power is related to the requirement to use service time efficiently and effectively and for service goals only [FCIS 6.2., SFRS 6.2.3. p.]. Summarizing it could be stated that the obligation not to abuse the position is highlighted in all documents regulating state officials’ behaviour, but there is no particular description what activity should be avoided.

Process of decision making. The ethical rules on state officials’ activity there is highlight the importance of personal responsibility for own decisions.¹³ „Trying to answer the question how decisions have to be made, particular principles are being highlighted (equity, legitimacy, justice, objectiveness, equal treatment of all citizens, staying off official position and other), also there is a talking on influence of official information, possible personal and other interests.“¹⁴ In all the codes of IAS while taking decisions there is a requirement to coordinate public and personal interests, the officer is required „to be objective and have no

¹² Palidaukaitė J. Etika valstybės tarnyboje: vadybiniai aspektai. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. // Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03S) Kaunas 2008, p.4.

¹³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 24 d. nutarimas Nr. 968 Dėl Valstybės tarnautojų veiklos etikos taisyklių patvirtinimo: Žin., 2006, Nr. 65-2656.

¹⁴ Palidaukaitė J. Lietuvos viešojo sektoriaus etikos kodeksai ir jų tobulinimo galimybės // Viešojo politika ir administravimas, 2010, Nr. 31, p. 21-34. p. 27.

prejudice “ [FCIS 6.5, SFRS 6.5.2. p.], „to be personally responsible for own decisions “ [FCIS 6.6., SFRS 6.6.1. p.], „to guarantee publicity of taken decisions and actions, to present motives of own decisions “ [FCIS 6.7, SFRS 6.7.1 p.], as well „to search for the best decision“ [FCIS 6.9., SFRS 6.8.8. p.]. In the code of SBGS there is a requirement for officers while adopting decisions “not to restrict and violate the rights and freedoms of other persons otherwise as foreseen in other legal acts“ [6.1 p.]. Provision of the code of SFRS „not to make promises of any decision beforehand“ [6.4.3 p.] is related to implementation of the principle of decency. In the codes of SBGS and Police there is a requirement to follow only settled legal acts [SBGS 6.9 p.] and persons’ advantages and merits [Police 4.19 p.] while taking decisions related to official activity — giving a position, determining of competitions’ winners, recommendations to award and other, and the code of SFRS additionally requires „to avoid nepotism“ [11.7 p.]. Therefore, this ethical issue is being discussed in all the codes properly enough.

The issues on *the use of official information* there are requirements consolidated in the ethical codes of IAS, except the codes of SBGS and PSS, to protect the information entrusted on duty (do not loose, do not publish, do not reveal and do not transfer to other persons unauthorized to know it). For example, in the code of FCIS this issue is regulated in separate section „Confidentiality“, which details that FCIS employees undertake a commitment that they will “not publish, not loose and not transfer official information” in written [FCIS 8 p.]. Also officers are forbidden “to use official information contained in form of magnetic medium for needs that are not related to official activity“ [FCIS 9 p.] as well there is a requirement to warranty „safety of documents and information presented in form of magnetic medium “ [FCIS 10 p.]. In the code of SFRS the use of official information is described though explanation of principles of publicity, unselfishness, responsibility and exemplary behaviour. The code of VPD there is entails a provision describing the particularity of the institution’s activity and an obligation “to protect the information obtained during performance of professional duty about private life, private trips and meetings of the persons under protection and their relatives“ [VPD 6.10 p.]. Summarizing it could be stated that the issue on ethical disposal of official information in the codes of IAS institutions is presented in accordance to specifics of particular service’s activity, work goals and methods, however not in all organizations it is detailed equally.

Lie/ slander/ trick. Ethical problems of this kind are related rather to officers' personal characteristics, education, and culture of communication. Besides, it needs to be acknowledged that this phenomenon is determined by peculiarities of institution's management, administration of officer's activity and organizations' climate. In the codes of IAS at different extent there is either a prohibition or requirement to restrain from such behaviour. It should be noted that only in the codes of FCIS and VPD there are presented concepts of slander and offence. In the codes of VPD and PSS there is an appeal in broad lines for values of inter-trust and goodwill and a requirement to avoid not only backbiting and slander but also personal offences, indignity, derogation of work and reputation as well as demonstration of negative emotions [VPD 9 p.]. In the codes of SBGS [8 p.] and Police [7 p.] this issue is detailed the most properly: besides common notes on honest behaviour there is a requirement for avoidance of public discussion of officer's character, his/her typical features, derogation of property, provocation of disagreement by using official or psychological advantages, harassment (in the code of SBGS – sexual, Police — direct or indirect harassment, which creates scary, hostile, disdainful or offensive environment). Laconic provision of the code of SFRS indicating officers „to avoid any forms of harassment: indignity, offense, derogation, backbiting and slander“ [10.4 p.], is related to the striving for inter-trust in team to prevail. It should be noted that a requirement of the Police code „to avoid telling lies *malignantly*“ [4.20 p.], is being assessed as suggestive and allows supposing that non-malignant lie could be tolerated. Thus, a value of non-lying in this code is not consolidated unambiguously.

Inappropriate image. Officer's image may be determined by separate actions, decisions, speech as well as inappropriate look (e.g., in sobering state), outfit, neglecting of ethical principles in service and another time. In many codes of public sector there is indication not to discredit the name of state official and institution by own behaviour and look on service and at leisure, to be an example to others, to follow universally accepted moral norms¹⁵. In the codes of IAS there is made an accent on potential damage of improper image, therefore there is a requirement to follow codes' provisions: necessity to follow universal norms of morality is being imparted, actualized a care about institution's and own reputation, and in the code of VPD there is consolidated a provision „to care about family and own health “[6.14 p.]. The issue on behaviour during non-service time is being detailed in separate section of the

¹⁵ Ten pat, p. 28-29.

codes of Police, SFRS and SBGS only. In the codes mentioned it is indicated how an officer should behave when falling into conflict situation or traffic accident. *Political aspects of activity* are mentioned only in the codes of VPD and Police by consolidating a prohibition for public expression of own political creed [Police 4.16 p., VPD 6.7 p.].

Training of competence and qualification is consolidated as a value in the code of IAS [4.6 p.]: „to raise qualification constantly, develop theoretical knowledge and skills of practical work“. In the code of VPD [7.4 p.] this requirement was extended with a necessity „to devote time for general and professional self-education“. In the codes of FCIS [6.9 p.] and SFRS [6.8.3 p.] implementation of exemplary behaviour requires constant development. In the code of SBGS [7 p.] this requirement is based on officers' cooperation in professional activity and sharing of knowledge. Police [4.25 p.] officers have a consolidated striving for “development of own speech and communication culture” in official activity, and in the code of SFRS [7.8 p.] this striving is extended by prohibition to use four-letter words.

The attention should be paid to the fact that there is no attention given in the codes of IAS to some ethical issues that usually are being discussed in the documents regulating ethical behaviour of public sector's institutions. For example, in the codes of IAS do not mention about limitations after resigning a duty, use of state property and unofficial activity (work elsewhere). Also a description of economical and proper disposal of public, official property is not consolidated. There is only a requirement for proper use of service time mentioned in the codes of FCIS and SFRS.

The amendment of the article 16¹ of *the Law on state service* that came into force in December 2008 consolidated the right of state officials for another job¹⁶; however prohibition to have another job remained valid in the Statute. IAS recommended solving this collision of legal acts by applying principle of subordination, i.e. allowing officers to work with reference to the rules of *the Law on state service* if this does not cause a conflict of officers' private and public interests.¹⁷ Without presence of legal rules or rules on behaviour clearly describing possible circumstances of interests conflict during additional job, the officers striving to use their right for additional jobs faced problems how to find common agreement with their

¹⁶ LR Valstybės tarnybos įstatymo pataisos [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?a=332771&b=\[žiūrėta 2013-01-12\]](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?a=332771&b=[žiūrėta 2013-01-12]).

¹⁷ Vidaus reikalų ministerijos 2009-03-23 raštas Nr. 1D-2166 Policijos departamentui prie VRM dėl statutinių valstybės tarnautojų leidimo dirbti kitą darbą.

managers about the possibility to have additional job in another workplace, therefore part of the officers had to protect these rights in court.¹⁸

Change of the Statute as law is a prerogative of Seimas; however after assessment of courts' clarification and institutions' practical experience, in this situation it is purposeful for IAS managers to append ethical codes with the theme "Unofficial activity (work elsewhere)" and thus describe personnel's policy solving the issues on additional employment.

MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF ETHICAL CODES

Ethical codes of IAS are being confirmed by the orders of institutions' managers where additional prescriptions (there are no such prescriptions in the code of VPD) related to the implementation of these codes are presented (except the code of VPD). All the codes oblige managing persons to introduce code's provisions to their subordinates; however control of codes' implementation is foreseen differently. For example, managers of police institutions are ordered „to react principally to violations of Lithuanian police officers' ethical code rules“; in the code of SFRS managers of institutions are obliged to establish ethical commissions, which allows thinking that the role of control is assigned to these commissions; control of implementation of SBGS code is being delegated to the second in command.

Successful implementation of ethical codes is determined by formation of political interests' conflict and stimulation of officers' ethical behaviour as well as creation of appropriate ethical infrastructure in the institution or organization. During formation of this policy in the organization it is important to implement its separate processes properly and with responsibility: 1) to identify clearly the situations where conflicts are possible; 2) to determine the procedures that help recognizing, determining and solving the situations of interests' conflict; 3) to describe clearly what is expected from the officer is during the conflict situations. In opinion of many researchers, success of implementation of the mentioned policy in the organization is determined by application of appropriate means: creation of partnership with employees, determination of preventive means, review of risky

¹⁸ Nacionalinio pareigūnų profesinių sąjungų susivienijimo Teisės skyriaus teisininkė Simona Risovaitė, <http://www.pareigunai.lt/index.php?page=teisiniaiprocesai&id=65> [žiūrėta 2013-01-12].

situations, creation of appropriate monitoring system, creation of mechanism of reporting on violations, formation of organizational culture, employees' education and training and so on.¹⁹

In the institutions of IAS following elements of ethics infrastructure that help to implement ethical codes could be distinguished: ethical committees and commissions; „hot“ lines of phone, fax or e-mail intended to report on inappropriate behaviour of officers; ethical training; activity of single persons and organizations (e.g. trade-unions) in the area of ethics; complaints research system and so on.

At first sight infrastructure of ethics seems enough; however it should be noted that not all institutions of IAS have commissions (committees) that are assessing officials' behaviour. There are no such committees in VPD, SBGS and PSS; control of following of ethical rules in these institutions is prescribed to managing officers. The attention should be given to the fact that managers of VPD and PSS are given a freedom to choose how to react and assess a violation — there is no description which violations of the code should be considered as outrage, because only outrage or repeated violations may carry official inspection and official punishment. There is foreseen in the rules on behaviour of SBGS officers that their violation carries official responsibility, and control is given to direct managers of the officers. Therefore a conclusion should be made that there is no consistent attitude towards violations of official ethics in SBGS, VPD and PSS because it depends on the attitude of managing persons.

There are ethical commissions in Police, FCIS and SFRS. In FCIS there is Ethical commission of FCIS service officials' activity that has an jurisdiction to examine violations of official ethics of officials. In the case the commission ascertains that violation of ethical code includes violation of oath, law, official violation or behaviour dengrading official's name, it initiates a performance of official inspection. In institutions of SFRS there are ethical commissions, constitution of which is being confirmed by managers of institutions, and violations of official ethics are being assessed as possible official violations and they are being examined in the order prescribed by legal acts.

It should be noted that ethical commissions are in all institutions of Police, but in Vilnius county HQ there are two ethical commissions (one of them analyzes behaviour of higher rank officers only). Ethical commissions' work is based on public principles; members

¹⁹ Cooper T.L. (1990) The responsible administrator: an approach to ethics for the administrative role. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

of ethical commissions are being assigned by managers of police institutions²⁰. Article 15 of Police officers ethical code foresees that violation is being condemned and incurs moral and official responsibility by the decision of competent officers.

While assessing work of ethical commissions of IAS institutions it needs to be noted that work of all these commissions practically is limited to consideration and assessment of behaviour of particular officer. Unfortunately, these commissions are not performing preventive work, nor create mechanisms of conflicts management or similar. This shows that these institutions are performing a quite formal work that weakly affects improvement of organizational climate and formation of ethical behaviour.

Partially, officers' trade-unions are followers, stimulators of ethical decisions of different problems when they are reacting to the cases when officers are being discriminated, requirements of official responsibility are being applied unequally and other cases. Also they are paying attention into the problems related to officers' behaviour, raise questions regarding legitimacy of official inspections and penalties²¹.

While assessing a training of ethical behaviour of IAS officers, it should be highlighted that it is related rather to anticorruption education, introduction to appropriate legal rules, and legal responsibility for malfeasances. Usually such trainings are being organized once a year, and usually they are being lectured by officials of Special investigation service. In the case of striving for stimulation of behaviour, following principles of duty, respect of the rights of others, justice and others (philosophical), or while revealing the reasons of non ethical behaviour and teaching how to eliminate them (managerial), in practice, trainings of officers are not being performed. It is supposed that implementation of values through legal acts only has clear deprivations: such management of values stimulates coward non-incentive officer that follows only rules (legalism). Another deprivation is related to the content of laws: the laws are limited by reglamentation of particular behaviour and do not stimulate to strive for examples of higher behaviour.

There is no system of recording of ethical violations in IAS, also there are no provisions of publicizing these violations, and while giving a purse or deciding in promotion, usually a

²⁰ Pagal: Vyšniauskienė L., Pareigūnų etika skaičiams nepaklūsta // Lietuvos žinios 2008 m. gruodžio 3 d.

²¹ *Pavyzdžiai*: 1) Vilniaus miesto policijos darbuotojų profesinės sąjungos 2011-05-25 raštas LR VRM ir PD prie VRM dėl tarnybinio patikrinimo pagrįstumo ir teisėtumo Nr. 01-01-95.

2) Vyriausioji tarnybinės etikos komisija 2011 m. liepos 26 d. posėdyje nusprendė pradėti tyrimą pagal Lietuvos policijos profesinės sąjungos pateiktą pareiškimą dėl Šiaulių apskrities Vyriausiojo policijos komisariato viršininko Egidijaus Lapinsko galimo viešųjų ir privačių interesų pažeidimo.

number of malfeasances is being taken into account, and ethical violations are not being assessed.

Mentioned circumstances create assumptions for negligent attitude towards requirements of ethical codes and their implementation and incoherent application of sanctions for ethical violations.

CONCLUSIONS

Analysis and comparison of the codes of IAS institutions allow identification of personnel policy in aspect of deontology. By norms of ethical codes, institutions of IAS are striving for creation of creative and benevolent work environment, prevention of corruption. Much attention is given to manager's communication with subordinates, there is a requirement for polite communication, notes should be expressed correctly and so on, however less attention is given to officers' inter-communication. Principles indicated in the codes that should be followed by officers in their activity, are corresponding common ethical principles of state officials: respect to human and state, justice, self-neglect, propriety, impartiality, responsibility, publicity, exemplary behaviour.

Analysis of the codes of IAS institutions showed that different institutions highlight values different enough, raise different requirements to officers' behaviour. This is explained by specificity of institutions' activity; however, on the other hand, variety of valuable provisions disturbs determining of requirements for behaviour common to all officers of IAS.

Infrastructure of ethics that is created in institutions of IAS and the mechanism of ethical codes' implementation (formal work of ethical commissions oriented towards assessment of infringements but not prevention, inefficient system of officers training, lack of ethical infringements accountancy, et cetera) does not create favourable conditions for training of officers' ethical behaviour inside organization and outside.

REFERENCES

1. Cooper T.L. (1990) *The responsible administrator: an approach to ethics for the administrative role*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
2. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos tarnautojų tarnybinės etikos kodeksas, patvirtintas finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus 2004 m. gegužės 10 d. įsakymu Nr. 34V: *Žin.*, 2004.05.14, Nr.: 80-2858.
3. *Laurinavičius A.*, Tarnybinė teisė ir naujoji valstybės tarnybų (institucijų) valdymo paradigma: monografija // Vilnius: MRU Leidybos centras, 2010. p. 269.

4. Lietuvos Banko valdybos 2005 m. sausio 13 d. nutarimas Nr. 5 Dėl Lietuvos Banko tarnautojų etikos kodekso. (Su Lietuvos banko valdybos 2011 m. gegužės 19 d. nutarimo Nr. 03-95; 2014 m. gegužės 15 d. nutarimo Nr. 03-77 pakeitimais)
5. Lietuvos policijos pareigūnų etikos kodeksas, patvirtintas Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 16 d. įsakymu Nr. V-347: Žin.: 2004-07-22 Nr.113-4257.
6. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas 1999-07-08 Nr. VIII-1316, skelbtas: Žin., 1999, Nr. 66-2130.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 24 d. nutarimas Nr. 968 Dėl Valstybės tarnautojų veiklos etikos taisyklių patvirtinimo: Žin., 2006, Nr. 65-2656.
8. Palidauskaitė J. Etika valstybės tarnyboje: vadybiniai aspektai. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. // Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03S) Kaunas 2008, p.4.
9. Palidauskaitė J. Lietuvos viešojo sektoriaus etikos kodeksai ir jų tobulinimo galimybės // Viešojo politika ir administravimas, 2010, Nr. 31, p. 21-34.
10. Vadovybės apsaugos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos etikos taisyklės, patvirtintos Vadovybės apsaugos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus 2004 m. birželio 1 d. įsakymu Nr. 1V-109: Žin., 2004.06.08, Nr.: 90- 3340.
11. Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pareigūnų elgesio taisyklės, patvirtintos Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos vado 2006 m. kovo 31 d. įsakymu Nr. 4-228: Žin., 2006-04-11 Nr.40-1450.
12. LR Valstybės tarnybos įstatymas, 1999 m. liepos 8 d. Nr. VIII-1316, Įstatymas skelbtas: Žin., 1999, Nr. [66-2130](#).
13. Valstybinės priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūnų etikos kodeksas, patvirtintas Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento direktoriaus 2009 m. balandžio 2 d. įsakymu Nr. 1-101: Žin., 2012-09-19 Nr.108-5508.
14. Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos pareigūnų etikos taisyklės, patvirtintos Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos vado 2007 m. birželio 12 d. įsakymu Nr. 1V-104.
15. Vidaus reikalų ministerijos 2009-03-23 raštas Nr. 1D-2166 Policijos departamentui prie VRM dėl statutinių valstybės tarnautojų leidimo dirbti kitą darbą.
16. Vyšniauskienė L., Pareigūnų etika skaičiams nepaklūsta // Lietuvos žinios 2008 m. gruodžio 3 d.

VIDAUS REIKALŲ SISTEMOS PAREIGŪNŲ ETIKOS KODEKSAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS

Linas Ubartas*

Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie LR vidaus reikalų ministerijos Pagėgių rinktinė

Danguolė Seniutienė**

Mykolas Romeris universitetas

S a n t r a u k a

Straipsnyje VRS institucijų etikos kodeksų lyginamosios analizės pagrindu, siekiama identifikuoti profesinių vertybių įtvirtinimą vidaus tarnybos organizacijose bei įvertinti jose sukurtų etikos kodeksų įgyvendinimo mechanizmo efektyvumą formuojant pareigūnų etišką elgesį tarnyboje ir už jos ribų.

Straipsnyje daroma išvada, kad VRS etikos kodeksuose siekiama sukurti kūrybingą ir geranorišką darbo aplinką, užkirsti kelią korupcijai, kodeksų normomis siekiama reguliuoti vadovų ir

pavaldinių santykius bei tarpusavio bendravimą. Nurodyti principai, kuriais pareigūnai turi vadovautis savo veikloje atitinka bendrus valstybės tarnautojų etikos principus. Tačiau etikos infrastruktūra bei etikos kodeksų įgyvendinimo mechanizmas nesudaro palankių sąlygų pareigūnų etiško elgesio lavinimui.

Pagrindinės sąvokos: etikos kodeksas, pareigūnų elgesys, etiškas elgesys, etikos infrastruktūra.

Linus Ubartas*, State border guard service at Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania Pagėgiai Frontier District. Research interests: Public Law, Public Safety.

Linus Ubartas*, Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie LR vidaus reikalų ministerijos Pagėgių rinktinė. Mokslinių tyrimų kryptys: Viešoji teisė, visuomenės saugumas.

Danguolė Seniutienė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Guard Security, lektor, head insspector. Research interests: public law, public security.

Danguolė Seniutienė**, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorė, vyresnioji inspektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Viešoji teisė, visuomenės saugumas.

THE ANALYSIS OF PHYSICAL FITNESS AND DEVELOPMENT RATES OF THE OFFICERS OF FUTURE POLICE, STATE BORDER, FIRE DEPARTMENT AND RESCUE SERVICES

Robertas Veršinskas*

*Vilnius Gediminas Technical University, Faculty of Creative Industries, Department of [Physical Training](#)
Saulėtekio avenue 21, LT-44211 Vilnius
Phone: (370 85) 2370638, 2053190
E-mail: robertas.versinskas@vgtu.lt*

Algirdas Muliarcikas**

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of State Border Protection
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Phone: (370 37) 303653
E-mail: a.muliarcikas@mruni.eu*

Annotation. The professional physical training is especially relevant to the future statutory officers and its purpose of exercise is to help to form the psychophysical features and qualities of an individual which correspond to the requirements of profession. The objective of this work is to investigate the rates of health, physical fitness and development of future statutory officers by using Eurofit testing programme. The participants of the research are the students who study “Fire safety” and “Safety engineering” in the Faculty of Public Security (FPS) of Mykolas Romeris University (MRU) and the Faculty of Civil Engineering (FCI) of Vilnius Gediminas Technical University (VGTU). Eurofit tests were used to evaluate the physical fitness of school children and students, they were applied to judge on quickness (running in the 100 metres), common stamina (running in the 3000 metres), sudden foot force (standing long jump), hand power endurance (pull-ups), stomach muscle force endurance (sit down and lie down), balance (flamingo), speed of upper limbs motion (tapping), static force (hand grip) etc. It was determined that the speed rates of the examined students of VGTU and MRU surely statistically didn’t differ ($p > 0,05$), they balanced within the pale of 13,50-13,75 seconds. The students of MRU achieved the best rates of common stamina of running in the 3000 metres in the first research ($\bar{x} = 13:12$ min). The rates between testing of sudden foot force of MRU individuals were surely statistically on the decrease ($p < 0,01$) and during the first testing the average of their achieved results amounted to 264,95 cm. The average value of the rates of hand power endurance numbered 14 pull-ups by examining the groups of students from the university. The rates between testing of stomach muscle endurance of all team boys increased and the students of VGTU achieved the highest results ($\bar{x} = 29,77$ times/30 s). According to the test of the speed of upper limbs, the future officers of MRU achieved the best result ($\bar{x} = 9,96$ s) during the second research and it was evaluated as “very good“. The rates of tests (“hand static force“, “hand relative force“, “balance“ and “sudden foot force“) of future statutory officers who had participated in the research were considerably higher than the average results of Lithuanian students who had been examined before.

Keywords: physical fitness, physical development, balance, flexibility, agility, explosive power, testing, evaluation.

INTRODUCTION

Physical features and movement abilities of a human develop naturally in a lifetime. The man's physical culture shows in his work results such as knowledge, the level of physical qualities and movement abilities¹. The review of literature and practical experience represent that the development of students' physical qualification should be predicated on the conception of training. For the meantime, it is the most active and scientifically based means of the increase of human physical fitness. Such features as stamina, strength, quickness, flexibility, high functional fitness of an organism might be gained by the purposefully balanced process of training.

A lot of scientists had proved that those psychophysical forces of an individual which are significant for the future career could be developed and improved effectively by the means of physical culture. Therefore, the professional physical training is especially relevant to the future statutory officers and its purpose of exercise is to help to form the psychophysical features and qualities of an individual which correspond to the requirements of profession².

The state of health and physical fitness of Lithuanian students of higher education has been researched by many authors for a long time^{3,4,5,6,7,8,9,10,11,12}.

The results of accomplished tests are closely related to the health of young people, its retention and problems of consolidation which are determined by stated attitude towards one's

¹ Tamošauskas, P., Morkūnienė, V., Višinskienė D. *Studentų kūno kultūra: teorija ir praktika*. Vilnius: Technika, 2008.

² Tamošauskas, P. *Humanistiškai orientuotas studentų fizinis ugdymas*. Vilnius: Technika, 2000.

³ Armonienė, J. *Kūno kultūra ir studentų sveikata. Kūno kultūros problemos Lietuvos aukštojoje mokykloje*. Kaunas: Ritmas, 1994.

⁴ Bruzgis, R. *Studentų fizinis lavinimas*. Vilnius. 1990.

⁵ Ivaškienė, V. ir kt. *LŽŪU ir LVA studentų fizinis pajėgumas. Kultūra – Ugdymas – Visuomenė; LŽŪU mokslo darbai*. 2003, 1:233-240.

⁶ Ivaškienė, V. ir kt. *Lietuvos studentų fizinio išsivystymo analizė, Kultūra – Ugdymas -Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*. 2005, 1: 334-336.

⁷ Juknevičius, V., ir kt. *Studentiško amžiaus merginų kūno kompozicijos tyrimas. Kultūra – ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*. 2005 1: 337-339.

⁸ Jurgutienė, A., ir kt. *Lietuvos veterinarijos akademijos I kurso studentų fizinio pajėgumo įvertinimas. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2002, 4(45): 31-38.

⁹ Minkevičius, R., ir kt. *Kai kurių Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų fizinio pajėgumo tyrimas, Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*. 2005, 1: 366-370.

¹⁰ Vaščila, V., ir kt. 2003. *LVA studentų fizinis pajėgumas. Dvasinės vertybės žinių visuomenėje. Tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Kaunas, Akademija, 2003, p. 241 – 243.

¹¹ Veršinskas, R., Gaška, V. *Statutinių pareigūnų fizinis rengimas. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2007, 1:107-117.

¹² Tamošauskas, P., ir kt. *Vilniaus Gedimino technikos ir Mykolo Romerio universitetų studentų fizinio aktyvumo vertinimas 2010-2012 m. Santalka: Filologija, edukologija*. 2013. 21(2):142-153.

health, the lack of healthy lifestyle skills or decreased motivation to use the means of physical culture to strengthen one's health^{13,14,15,16}.

More than 10 years have passed since the results of Lithuanian students' fitness were announced in the publication (Volbekienė V., 2003) by using Eurofit tests. Some of the authors suppose that the evaluation criteria which have been recommended to the students may not satisfy the state and physical fitness of present students considering the tendency of youth acceleration¹⁷. Therefore, some of the authors^{18,19} currently evaluate the rates of physical fitness in their works by using the scales of evaluation which are given in the publication "The methodology of measurement of physical fitness and state of Lithuania's citizens"²⁰.

During their practice classes both future police and state border protection officers, and fire protection and rescue service officers improve their physical power, motor faculties and form different abilities of motions which are necessary for the future career. The accomplished researches have shown that various sports' practice differently influences the rates of functional, physical fitness and psychophysical functions which are necessary to improve the particular professional work. Various authors^{21,22,23,24} offer to solve the complex goal of physical preparation by going in for different sports such as:

- acrobatics and gymnastics by improving coordination of movement;
- running, skating, cycling and skiing by training the speed of cyclic motions and stamina;

¹³ Tamošauskas, P., ir kt. *Studentų fizinio ugdymo teorijos ir metodikos pagrindai*. Vilnius: Technika, 2003.

¹⁴ Šiupšinskas, L. Kompleksinis studentų fizinio aktyvumo vertinimas fizinės sveikatos, fizinio pajėgumo ir kūno masės kompozicijos rodikliais. Daktaro disertacija. Kaunas: KMU, 2006.

¹⁵ Tamošauskas, P., ir kt. Supra note 12, p.142-153.

¹⁶ Коновалова, И.А., Кузмин, А. М. Моделирование процесса становления культуры здоровья будущих педагогов по физкультуре. *Теория и практика физической культуры*. 2011, 2: 10-13.

¹⁷ Dadelo, S.. Studentų fizinio išsivystymo ir pajėgumo raida. *Sporto mokslas*, 2013, 3(73):43-49.

¹⁸ Štarevičius, E., Veršinskas, R. Būsimųjų pareigūnių fizinio pajėgumo komponentų lyginamoji analizė 2010-2012 m. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2013 (10):280-290.

¹⁹ Tamošauskas, P., ir kt., op.cit., p. 144-151.

²⁰ Muliarčikas, A. ir kt. *Lietuvos gyventojų fizinio pajėgumo testavimo ir fizinės būklės nustatymo metodika*. Vilnius: LSIC, 2007.

²¹ Šiupšinskas, L. Kompleksinis studentų fizinio aktyvumo vertinimas fizinės sveikatos, fizinio pajėgumo ir kūno masės kompozicijos rodikliais. Daktaro disertacija. Kaunas: KMU, 2006.

²² Tamošauskas, P., ir kt. *Studentų fizinio ugdymo teorijos ir metodikos pagrindai*. Vilnius: Technika, 2003.

²³ Tamošauskas, P., ir kt., op.cit., p. 144-151.

²⁴ Коновалова, И.А., Кузмин, А. М. Моделирование процесса становления культуры здоровья будущих педагогов по физкультуре. *Теория и практика физической культуры*. 2011, 2: 10-13.

– weightlifting, the throw of a hammer, discus and javelin, shot-put, long jump and high jump by forming strength;

– sports and games, boxing, karate, wrestling etc. can be recommended to improve the coordination of motions when there is contact with an opponent.

The rates of physical fitness and development of future statutory officers, who are the students of Faculty of Public Security (FPS) in Mykolas Romeris University (MRU) and Faculty of Creative Industries (FCI) in Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), have been evaluated and compared in this article.

The peculiarity of our research is the physical activity of future statutory officers which has been evaluated by comparing physical qualities, development and physiological rates but not under the standards of physical qualification which are used to evaluate the officers of police, fire safety and rescue service and state border protection service.

The aim of this work is to investigate the rates of physical fitness and development of future statutory officers using Eurofit testing programme.

In order to implement the aim, the goals have been raised such as:

– to evaluate physical development and physiological rates which describe MRU (FPS) and VGTU (FCI) students' health;

– to analyse the components of physical fitness of the participants;

– to compare the level of physical preparation of future statutory officers with the data of research of other contemporaries of higher educational institutions.

The objectives of research are the rates which describe students' health, physical fitness and development.

ORGANIZATION AND METHODOLOGY OF THE RESEARCH

The research was done in the autumn terms of 2011-2012 and 2012-2013. The contingent of respondents constituted 80 (about 40 students every year) boys from MRU FPS and 80 boys from VGTU FCI who were studying "Fire safety" and "Safety engineering".

Students' physical development and fitness and physiological rates were determined during the research. The Eurofit tests were used to evaluate physical fitness such as "flamingo", "tapping", "sit down and lie down", "sit down and reach", "10 x 5 m shuttle

run”, “standing long jump”, “hang with bent arms”, “hand grip”, “hand relative force”^{25,26,27} and running in the 100 metres and 3 kilometres.

The dynamometer “DK-100” was used in order to measure hand static force. A participant pressed the dynamometer with all one’s strength by standing and holding it in one’s hand. The power of left and right hand was measured.

The features such as “height”, “weight”, “body mass index (BMI)”, “living capacity of lungs (LCL)”, “LCL and weight proportion”^{28, 29} were evaluated in order to set the physiological and physical development rates which describe students’ health.

We measured the highest volume of air which could be exhaled by breathing in as much as possible during the LCL testing. We used the portable spirometer “MS04 MicroPlus” to reach a goal.

The analysis of the data had been done by using the 19th version of SPSS programme³⁰. The statistical rates were calculated such as arithmetic averages, their errors, standard deviation (SD) and significance of mean difference of dependent and independent samples according to the Student’s criteria (t). The values of physical fitness and development were rated by using evaluation scales most often referred to literature^{31,32}.

THE RESULTS OF RESEARCH AND THEIR ANALYSIS

The rates and their differences which define MRU and VGTU students’ health are given in the tables 1, 2.

The analysis of participants’ physical development rates revealed that MRU male students who took part in the first testing were higher than others since the average height was 185,0 (5,60) cm in the autumn term of 2011-2012. The average height of participants (table 2) diverged significantly ($p < 0,05$) between MRU students who participated in the first and second testing and VGTU students who took part in the first one.

²⁵ Apanasenko, G. L. Possibility for the quantitative, *Gig Sanit*, 1986, (6): 8-55.

²⁶ Astrauskienė, A. ir kt. KTU ir KMU pirmo kurso studentų požiūris į sveikatą kaip gyvenimiškąją vertybę. *Kultūra – Ugdytas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*, 2005, 1: 315-317.

²⁷ Poderys, J. *Kineziologijos pagrindai: mokomoji knyga*. Kaunas: KMU, 2004.

²⁸ Bruzgis, R. *Supra note 4*.

²⁹ Ivaškienė, V. ir kt., *Supra note 5*, p. 233-240.

³⁰ Pukėnas, K. *Kobinių duomenų analizė SPSS programa: studijų knyga*. Kaunas: LKKA, 2011.

³¹ Muliarčikas, A. ir kt., *Supra note 20*, p. 7-71.

³² Volbekienė, V. Eurofitas. Vilnius: Mintis, 2003.

It was out that MRU and VGTU boys were much about the same weight by analysing the weight rates of participants (table 1). Only the university students of technical profile were distinguished for their total weight rates during the second testing whose rate of 77,71 kg was credibly lower ($p < 0,05$) than MRU students' in the second testing.

The living capacity of students' lungs was determined on purpose to evaluate the status of respiratory system. The results of research (table 1) showed that the LCL average of all participants (5, 7-5,9 l.) had been evaluated as "good" except MRU students who participated in the second testing. In order to analyse LCL rates, statistically significant differences ($p < 0,01$) were observed between groups of participants and testing. The credible differences of the rate were undetermined between the students of VGTU and other higher educational institutions during the first and second researches. "LCL and weight proportion" of all participant groups, who participated in testing, was evaluated as "good". It is necessary to mention that the reduction of the rate value of MRU students ($p < 0,05$) was noticed between tests (tables 1 and 2). The importance of the parameter of FPS boys, which had been estimated during the second research, was statistically less ($p < 0,05$) compared with other participant groups.

Table 1. Physical development and physiological rates which describe students' health

Rates	Height, cm	Weight, kg	Living capacity of lungs, (LCL) litres	LCL (ml) and weight balance (kg)	BMI (kg/m ²)
UNIVERSITY					
MRU (PSF) 2011-2012 (academic year) average (SD)	185,0 (5,60)	79,70 (7,80)	5,95 (0,77)	74,60 (2,20)	23,70 (2,14)
MRU (FPS) 2012-2013 (academic year) average (SD)	182,45 (4,60)	80,70 (6,40)	5,11 (0,26)	71,12 (1,47)	24,14 (1,55)
VGTU (SF) 2011-2012 (academic year) average (SD)	182,33 (4,80)	77,71 (6,20)	5,74 (0,28)	73,80 (2,10)	22,22 (1,06)
VGTU (SF) 2011-2013 (academic year) average (SD)	183,44 (6,80)	78,88 (11,0)	5,81 (0,5)	74,40 (4,01)	22,81 (2,27)

SD – standard deviation

The credible differences were not noticed between the results of the first and second testing of the students of the same university on purpose to analyse participants' body mass index values and their alternation (tables 1 and 2).

According to the recommendations of World Health Organization, the future statutory officers' BMI was defined as "within the pale of normal body weight". The highest average of BMI indicator of 24,14 (1,55) kg/m² was stated between MRU students during the second testing. The BMI value of different tests statistically credibly differed ($p < 0,01$) between FPS and FCI participants. The repartition of MRU and VGTU students' number according to BMI norms signified that the biggest part of participants (82,4%; $p < 0,001$) were of normal weight (figure 1), just 13,6% of boys had overweight and 4% of them had average obesity.

The rates of physical fitness, their alternation and differences of MRU and VGTU students have been given in tables 3 and 4.

In proportion to physical fitness rates, it has been determined that the results of our participants from Public Safety Faculty were higher than the participants had who were examined in 2003³³ by V. Vobelniene. However, the average physical fitness of VGTU boys has been similar to contemporaries from other Lithuanian higher educational institutions. Physical fitness components of most MRU students have been evaluated as "very good" and VGTU students have been rated as "good" in accordance with "Methodology of physical fitness evaluation of Lithuanian people".

The cumulative fitness data showed that the average of the flamingo test's results of our participant students was evaluated as "very good" (tables 3, 4). Although the balance test's results of the first and second researches of MRU boys were compared, the rates' alterations were not statistically significant.

The difference of averages of this parameter ($p < 0,01$) was determined as statistically credible between participants from different universities and VGTU students by comparing the results of the first and second researches ($p < 0,01$) (table 2).

The value of this rate has been decreasing significantly ($p < 0,01$) between MRU groups and VGTU students of the first and second testing ($p < 0,05$) by evaluating the results of boys "tapping" test which reflects the speed of motion of upper limbs. The difference ($p < 0,05$ - $p < 0,01$) of this rate's averages between contemporaries from different universities was identified as statistically credible too (tables 3, 4). The evaluation of "tapping" test of the

³³ Volbekienė, V., *Supra note 32*.

second research allows to state that the speed of upper limbs of FPS and FCI students is “good”.

Table 2. Reliability (p) of difference of students’ physical development and physiological rates

UNIVERSITY	Rates	Height, cm	Weight, kg	Living capacity of lungs, (LCL) litres	LCL (ml) and weight balance (kg)	BMI (kg/m ²)
MRU 2011-2012 a. y. MRU 2012-2013 a. y.		p<0,05	p>0,05	p<0,01	p<0,05	p>0,05
VGTU 2011-2012 a. y. VGTU 2012-2013 a. y.		p>0,05	p>0,05	p>0,05	p>0,05	p>0,05
MRU 2011-2012 a. y. VGTU 2011-2012 a. y.		p<0,05	p>0,05	p>0,05	p>0,05	p<0,01
MRU 2011-2012 a. y. VGTU 2012-2013 a. y.		p>0,05	p>0,05	p>0,05	p>0,05	p>0,05
MRU 2012-2013 a. y. VGTU 2011-2012 a. y.		p>0,05	p<0,05	p<0,01	p<0,01	p<0,01
MRU 2012-2013 a. y. VGTU 2012-2013 a. y.		p>0,05	p>0,05	p<0,01	p<0,01	p<0,01

The test of “sit down and reach” describes the waist flexibility. The credible differences of flexibility were not determined between the students of the same higher educational institution during the first and second researches. The results of this test differed statistically credibly (p<0,05) between contemporaries from different universities (table 4).

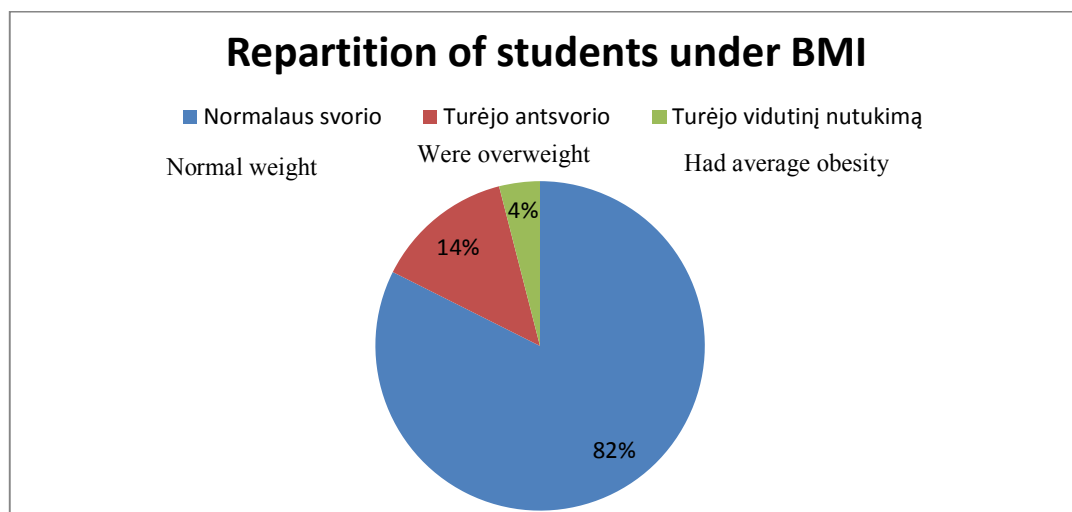

Figure 1. Repartition of future statutory officers under BMI

The best result of this test $\bar{x} = 38,05$ (6,20) cm was achieved by VGTU students in the year 2012-2013, it was evaluated as “very good”.

The test of “sit down and lie down” (per 30 seconds) reflects the endurance of stomach muscles’ dynamic force.

Table 3. Rates of students’ physical fitness

Rates UNIVERSITY	MRU (FPS) 2011-2012 average (SD)	MRU (FPS) 2012-2013 average (SD)	VGTU (SF) 2011-2012 average (SD)	VGTU (SF) 2011-2013 average (SD)
Flamingo test, time/30 s.	1,80 (0,91)	1,82 (1,0)	1,08 (1,0)	2,97 (0,98)
Tapping, s.	12,90 (1,26)	9,96 (0,90)	10,81 (2,48)	10,15 (1,04)
“Sit down and reach”, cm	35,30 (5,20)	35,65 (3,80)	37,52 (5,80)	38,05 (6,20)
“Sit down and lie down”, time/30 s.	26,20 (2,2)	28,17 (3,20)	25,20 (1,80)	29,77 (3,0)
Hang, s.	60,0 (17,0)	61,54 (12,40)	66,19 (11,20)	60,94 (9,0)
10 x 5 m shuttle run, s.	17,30 (0,98)	17,25 (1,52)	17,67 (1,02)	18,40 (1,10)
Standing long jump, cm.	264,95 (8,40)	257,48 (11,0)	239,55 (10,20)	238,80 (19,60)
Pull-up, time.	13,20 (3,00)	14,0 (6,0)	12,42 (3,40)	11,0 (3,20)
Running in the 100 m, s.	13,68 (0,78)	13,75 (0,64)	13,50 (0,46)	13,64 (0,94)
Running in the 3000 m, min.	13:12 (0,77)	13:13 (1,15)	13:30 (1,0)	13:53 (1,06)
Hand grip, kg:				
a) left hand	52,40 (4,80)	54,40 (3,60)	48,55 (7,0)	53,71 (7,80)
b) right hand	57,30 (6,60)	60,05(6,0)	52,80 (7,20)	58,05 (8,20)
Hand relative force, kg.	74,10 (9,80)	78,31 (8,02)	65,95 (9,39)	72,43 (8,80)

SD – standard deviation

It emerged that the parameters of this test credibly ($p < 0,05$) differed between participant students from different higher educational institutions. The rates’ averages ($p < 0,01$) of the first and second research of students from the same university differed significantly. The upturn of the results of this test was observed between testing.

The test of “hang with bent arms” is intended to determine the muscle force stamina of the bend of arms and shoulders. According to the value of the alternation of averages of this test’s data, the reduction of VGTU students’ results was statistically credible ($p < 0,05$) (tables 3, 4). The participants of VGTU achieved the best result of the test “hang with bent arm” (66,19 (11,20) seconds) during the first testing. The results of other groups’ testing were comparatively similar.

The purpose of the test of “pull-ups” is to evaluate the endurance of the force of arm protractor, chest and front palmar muscle. The best result of the test of “pull-ups” (14,0 (6,0) times as large) was achieved by FPS students during the second research. The registered results of MRU students during the second testing differed significantly reliably as compared with the results ($p<0,01$) of VGTU groups.

The test of “10 x 5 m shuttle run” describes the ability of an individual to do quick and exact motions, i.e. agility as a physical feature. According to the testing results of VGTU boys, the deterioration of rates’ averages ($p<0,01$) was determined as statistically credible, whereas the averages of testing rates of MRU boys hardly changed.

The fundamental statistically credible differences ($p<0,01$) between participant groups during the second testing were defined according to the analysis of the results of FPS and FCI students. The results of the first MRU research and the second VGTU testing ($p<0,01$) differed too. The test’s results of both participant groups are evaluated as “good”.

The purpose of the test of “standing long jump” is to evaluate sudden foot force. The evident decline of rates’ averages ($p<0,01$) between MRU students was observed agreeably to the results of this test. The distinct difference of rates’ averages ($p<0,01$) between FPS and FCI contemporaries was also noticed during the time of particular testing (table 3).

The purpose of the test of running in the 100 m is to evaluate complex speed ability (more speed endurance). The data of the test did not show statistically credible differences between participant groups and testing. The speed ability rates of the students from higher educational institutions were similar.

The test of running in the 3000 m describes common endurance. The test’s results of VGTU students had a tendency to decline ($p<0,01$) during the research. The credible difference ($p<0,01$) of this test’s rates was shown up between the results of the first MRU and second VGTU testing, and also between the results of the second MRU and VGTU testing. The best results of running in the 3000 m were achieved by MRU participants during the first testing while VGTU participant students measured up to the worst results during the second research.

The rates of students’ static force were evaluated according to the rate of hand grip. The static force rates of right and left hand of MRU students were better ($p<0,001$) than they were of their contemporaries from VGTU.

Table 4. Reliability (p) of difference of students' physical development and physiological rates

Rates	MRU 2011-2012 2012-2013	VG TU 2011-2012 2012-2013	MRU 2011-2012 VG TU 2011-2012	MRU 2011-2012 VG TU 2012-2013	MRU 2012-2013 VG TU 2011-2012	MRU 2012-2013 VG TU 2012-2013
UNIVERSITY						
Flamingo test, time/30 s.	p>0,05	p<0,001	p<0,01	p<0,01	p<0,01	p<0,01
Tapping, s.	p<0,01	p<0,05	p<0,01	p<0,001	p<0,05	p>0,05
“Sit down and reach”, cm	p>0,05	p>0,05	p>0,05	p<0,05	p>0,05	p<0,05
“Sit down and lie down”, time/30 s.	p<0,01	p<0,001	p<0,05	p<0,01	p<0,01	p<0,05
Hang, s.	p>0,05	p<0,05	p<0,01	p>0,05	p>0,05	p>0,05
10 x 5 m shuttle run, s.	p>0,05	p<0,01	p>0,05	p<0,01	p>0,05	p<0,01
Standing long jump, cm.	p<0,01	p>0,05	p<0,001	p<0,01	p<0,01	p<0,01
Pull-up, time.	p>0,05	p>0,05	p>0,05	p>0,05	p<0,05	p<0,01
100 m run, s.	p>0,05	p>0,05	p>0,05	p>0,05	p>0,05	p>0,05
3000 m run, min.	p>0,05	p<0,01	p>0,05	p<0,01	p>0,05	p<0,01
Hand grip, kg:						
a) left hand	p<0,05	p<0,001	p<0,001	p>0,05	p<0,001	p>0,05
b) right hand	p<0,01	p<0,001	p<0,001	p>0,05	p<0,001	p>0,05
Hand relative force, kg	p<0,001	p<0,001	p<0,001	p<0,1	p<0,001	p<0,001

The right hand's force rates of both student groups were higher than their left hand's. The most average of hand static force rate such as 60,05 kg was recorded in the year 2012 – 2013 between MRU participants during the second testing. The result of the second testing of FPS students' group was evaluated as “very good”, and the results of the first FPS and the first and second FCI research were evaluated as “good”. On purpose to evaluate hand static force precisely, this force was evaluated in consideration of body weight, i.e. hand relative force. The value of this rate of VG TU boys during the first and second testing was evaluated as “sufficient” and “good”, and the value of MRU boys was rated as “good” and “very good” and it was rather higher (p<0,01) than their contemporaries of VG TU had achieved (tables 3, 4). The results of the research showed significant, statically credible differences between participant groups (p<0,01) and testing (p<0,01).

CONSIDERATION OF THE RESULTS

According to the analysis of physical development rates, it was defined that height rate averages of MRU and VGTU students basically did not differ from the published data by other authors^{34,35}. The exception was just the students from MRU who participated in the first testing, who were quite higher than the students' from other higher educational institutions of Lithuania.

Agreeably to statistics, the participants' weight did not differ from the data of other authors^{36,37} who had researched the students from VMU, KTU, ASU and KU, only the weight of MRU students who participated in the second testing was different since their weight rates' average was slightly bigger. No publication was found in special literature which had analysed the BMI values of boys who studied in various universities in Lithuania. The results of the research revealed that future statutory officers' motional abilities such as the rates of flexibility, agility, common stamina, speed endurance, arm protractor, chest and front palmar muscle force endurance did not change statistically, however, the results of endurance of stomach muscle dynamic force, left and right hand static force, hand relative force became statistically credibly better during the research. The rates of our exploratory tests ("flamingo", "10 x 5 m shuttle run", "hang", "standing long jump", "pull-ups", "hand grip with a left and right arm") were considerably higher on purpose to compare the testing results of MRU and VGTU physical power with the research results^{38,39,40,41,42} of the boys from other higher educational institutions. The results of VGTU students' flexibility were not worse than KU students' but they were higher as compared with contemporaries from KTU, ASU, LUHS. The rates of this test of MRU students did not differ from the average results of Lithuanian students. The test's results of endurance of stomach muscle dynamic force of MRU and VGTU participants did not differ from KU, ŠU, KTU contemporaries but they were higher

³⁴ Volbekienė, V. *Supra note 31*.

³⁵ Dadelo, S., *Supra note 17*, p.43-49.

³⁶ Minkevičius, R., ir kt., *Supra note 9*, p.366-370.

³⁷ Šapokienė, L., ir kt. KTU pirmo kurso studentų fizinio rengimo ir sveikatos stiprinimo programų efektyvumas. *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*. 2007, 2: 233-236.

³⁸ Šapokienė, L., ir kt., *op. cit.*, p. 233-236.

³⁹ Grabauskas, A. ir kt. ŠU studentų fizinio pajėgumo kaita. *Kultūra – ugdymas – visuomenė: LŽŪU mokslo darbai* 2005, 1:348-350.

⁴⁰ Ivaškienė, V. ir kt. *Supra note 5*, p.233-240.

⁴¹ Minkevičius, R., ir kt., *op. cit.*, p.366-370.

⁴² Vaščila, V., ir kt. Kūno kultūros pratybių veiksmingumas pirmo kurso studentų požiūriu į kūno kultūrą. *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė. Tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Akademija, 2005. p. 385 – 387.

than ASU students'. The obtained data of FPS and FCI students' physical features allows to state that most test results of future statutory officers were rather higher as compared with the appropriate data of students from other higher educational institutions in Lithuania which had been introduced by different authors. All things considered, it could be stated that MRU FPS students' physical fitness is significantly influenced by such factors as the selection of entrants, versatile health test and compulsory practice of engineering professional physical fitness in the second and third courses, training of optional subject "Physical fitness" (according to the chosen sports) in the first course, motivation of high level physical fitness and purposeful, independent training of physical power. It seems likely that it is the main reason which determined the differences of some testing results between VGTU and MRU students.

RECOMMENDATIONS

1. The results of this research have to be introduced to MRU FPS and VGTU FCI lecturers on purpose to apply the results during the practical training.
2. The lecturers of higher education institutions should constantly adjust the content of physical culture, consider the testing results of pupils' physical features and pay particular attention to those components of physical fitness which rates are lower than the average results of the national higher educational institutions.
3. Depending on the individual data of students, it is necessary to choose exercises for training from various sports which effectively develop various abilities and physical power since occupations of various sports differently affect psychophysical and psychophysiological functions of a human, which are required for the particular career.

CONCLUSIONS

1. According to the results of research, it was determined:
 - The rates of MRU and VGTU boys' height and weight were the same, except the results of those parameters of the first testing of MRU students;
 - The best part of participants (82,4%) had normal body weight, 13,6% were overweight and 4% had average obesity;

- The average of LCL and weight proportion rates of students from both universities ranged from 71,12 to 74,6 and it was evaluated as “good”.

2. The state of physical fitness of future statutory officers significantly differed during the performed researches in different academic years:

- The rates of MRU students’ fitness such as upper limbs’ motion speed, endurance of stomach muscle dynamic force, right and left hand static force and hand relative force credibly got better and similarly the rates of VGTU students’ fitness such as endurance of stomach muscle dynamic force, agility, common stamina, right and left hand static forces and hand relative force statistically improved during testing. Changes of other rates of MRU (flexibility, muscle force stamina of the bend of arms and shoulders, endurance of the force of arm protractor, chest and front palmar muscle, agility, quickness ability, common endurance) and VGTU (flexibility, endurance of the force of arm protractor, chest and front palmar muscle, sudden foot force, quickness ability) students were trivial;

- The results of MRU students’ sudden foot force and VGTU students’ balance, endurance of the force of arm protractor and chest and front palmar muscle declined statistically credibly;

- It was defined that the rates of those tests such as “flamingo”, “tapping”, “pull-ups”, “long jump”, “hand static force”, “hand relative force” were higher as compared MRU boys’ physical fitness with the results of VGTU students of the same age.

3. The collected data showed:

The results of future officers’ tests such as “flamingo”, “10 x 5 m shuttle run”, “hang”, “long jump”, “pull-ups”, “hand grip” and “hand relative force” were considerably higher than the data of students from other higher educational institutions in Lithuania.

REFERENCES

1. Apanasenko, G. L. Possibility for the quantitative, *Gig Sanit*, 1986, (6): 8-55.
2. Armonienė, J. Kūno kultūra ir studentų sveikata. *Kūno kultūros problemos Lietuvos aukštojoje mokykloje*. Kaunas: Ritmas, 1994.
3. Astrauskienė, A. ir kt. KTU ir KMU pirmo kurso studentų požiūris į sveikatą kaip gyvenimiškąją vertybę. *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*, 2005, 1.315-317.
4. Bruzgis, R. Studentų fizinis lavinimas. Vilnius. 1990.
5. Dadelo, S.. Studentų fizinio išsivystymo ir pajėgumo raida. *Sporto mokslas*, 2013, 3(73):43-49
6. Grabauskas, A. ir kt. ŠU studentų fizinio pajėgumo kaita. *Kultūra – ugdymas – visuomenė: LŽŪU mokslo darbai* 2005, 1:348-350

7. Ivaškienė, V. ir kt. LŽŪU ir LVA studentų fizinis pajėgumas. *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*. 2003, 1:233-240.
8. Ivaškienė, V. ir kt. Lietuvos studentų fizinio išsivystymo analizė, *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*. 2005, 1: 334-336.
9. Juknevičius, V., ir kt. Studentiško amžiaus merginų kūno kompozicijos tyrimas. *Kultūra – ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*. 2005 1: 337-339.
10. Jurgutienė, A., ir kt. Lietuvos veterinarijos akademijos I kurso studentų fizinio pajėgumo įvertinimas. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2002, 4(45): 31-38.
11. Minkevičius, R., ir kt. Kai kurių Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų fizinio pajėgumo tyrimas, *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*. 2005, 1: 366-370.
12. Muliarčikas, A. ir kt. *Lietuvos gyventojų fizinio pajėgumo testavimo ir fizinės būklės nustatymo metodika*. Vilnius: LSIC, 2007.
13. Poderys, J. *Kineziologijos pagrindai: mokomoji knyga*. Kaunas: KMU, 2004.
14. Pukėnas, K. *Kobinių duomenų analizė SPSS programa: studijų knyga*. Kaunas: LKKA, 2011.
15. Šapokienė, L., ir kt. KTU pirmo kurso studentų fizinio rengimo ir sveikatos stiprinimo programų efektyvumas. *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė: LŽŪU mokslo darbai*. 2007, 2: 233-236.
16. Šiupšinskas, L. Kompleksinis studentų fizinio aktyvumo vertinimas fizinės sveikatos, fizinio pajėgumo ir kūno masės kompozicijos rodikliais. Daktaro disertacija. Kaunas: KMU, 2006.
17. Štarevičius, E., Veršinskas, R. Būsimųjų pareigūnių fizinio pajėgumo komponentų lyginamoji analizė 2010-2012 m. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2013 (10):280-290.
18. Tamošauskas, P. *Humanistiškai orientuotas studentų fizinis ugdymas*. Vilnius: Technika, 2000.
19. Tamošauskas, P., ir kt. *Studentų fizinio ugdymo teorijos ir metodikos pagrindai*. Vilnius: Technika, 2003.
20. Tamošauskas, P., Morkūnienė, V., Višinskienė D. *Studentų kūno kultūra: teorija ir praktika*. Vilnius: Technika, 2008.
21. Tamošauskas, P., ir kt. Vilniaus Gedimino technikos ir Mykolas Romeris universitetų studentų fizinio aktyvumo vertinimas 2010-2012 m. *Santalka: Filologija, edukologija*. 2013. 21(2):142-153.
22. Vaščila, V., ir kt. 2003. LVA studentų fizinis pajėgumas. Dvasinės vertybės žinių visuomenėje. *Tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Kaunas, Akademija, 2003, p. 241 – 243.
23. Vaščila, V., ir kt. Kūno kultūros pratybų veiksmingumas pirmo kurso studentų požiūriu į kūno kultūrą. *Kultūra – Ugdymas – Visuomenė. Tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Akademija, 2005. p. 385 – 387.
24. Veršinskas, R., Gaška, V. Statutinių pareigūnų fizinis rengimas. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2007, 1:107-117.
25. Volbekienė, V. Eurofitas. Vilnius: Mintis, 2003.
26. Коновалова, И.А., Кузмин, А. М. Моделирование процесса становления культуры здоровья будущих педагогов по физкультуре. *Теория и практика физической культуры*. 2011, 2: 10-13.

**BŪSIMŪJŲ POLICIJOS, VALSTYBĖS SIENOS APSAUGOS, PRIEŠGAISRINĖS
APSAUGOS IR GELBĖJIMO TARNYBOS PAREIGŪNŲ FIZINIO PAJĖGUMO IR
IŠSIVYSTYMO RODIKLIŲ ANALIZĖ**

Robertas Veršinskas *
Vilnius Gedimino Technikos universitetas

Algirdas Muliarčikas **
Mykolas Romeris universitetas

S a n t r a u k a

Būsimiems statutiniams pareigūnams ypač aktualus yra profesinis – taikomasis fizinis rengimas, kurio pratimų paskirtis – padėti suformuoti ir išugdyti profesijos reikalavimus atitinkančias psichofizines ir asmenybės ypatybes bei savybes. Tyrimo tikslas – naudojant Eurofit'o testų programą iširti būsimųjų statutinių pareigūnų sveikatos, fizinio pajėgumo ir išsivystymo rodiklius. Tyrimo dalyviai MRU viešojo saugumo fakulteto studentai ir VGTU statybos fakulteto studentai studijuojantys studijų programas "Gaisrinė sauga" bei "Saugos inžinerija". Fiziniam pajėgumui įvertinti naudoti tokie testai: greitumui – 100 m bėgimas, bendrai išsvermei – 3000 m bėgimas, kojų staigijai jėgai – šuolis į tolį iš vietos, rankų jėgos išsvermei – prisitraukimai prie skersinio, pilvo raumenų jėgos išsvermei – sėstis ir gultis, pusiausvyrai – flamingo, viršutinių galūnių judesio greičiui – tepingas ir kiti. Nustatyta, kad VGTU ir MRU studentų greitumo rodikliai statistškai patikimai nesiskyrė, svyravo 13,50-13,75 s. ribose. Geriausius bendrosios išsvermės 3000 m rodiklius pasiekė MRU atstovai - pirmojo tyrimo metu (13:12 min.). MRU tiriamųjų kojų staigiosios rodikliai tarp testavimų statistškai patikimai mažėjo, o jų pasiektas geriausias rezultatas pirmojo testavimo metu siekė – 264,95 cm. Tirtųjų student rankų jėgos išsvermės rodikliai siekė – 14 prisitraukimų. Vaikinių pilvo raumenų išsvermės rodikliai tarp tyrimų didėjo ir aukščiausią šio testo rezultatą – 29,77 k/30 s. pasiekė VGTU studentai. Testuojant viršutinių galūnių greitį geriausią rezultatą – 9,96 s. pasiekė MRU būsimieji pareigūnai antrojo tyrimo metu ir jis vertinamas kaip "labai geras". Tirtų būsimųjų statutinių pareigūnų "plaštakos statinės jėgos", "santykinės plaštakos jėgos", "pusiausvyros", "staigiosios kojų jėgos" testų rodikliai buvo žymiai aukštesni nei Lietuvos studentų vidutiniai rezultatai.

Pagrindinės sąvokos: fizinis pajėgumas, fizinis išsivystymas, pusiausvyra, lankstumas, vikrumas, staigioji jėga, testavimas, vertinimas.

Robertas Veršinskas*, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Kūrybinių industrijų fakulteto Kūno kultūros katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptis: edukologija.

Robertas Veršinskas*, Vilnius Gediminas Technical university, Faculty of Creative Industries, Department of Physical Training, Assoc. prof. Research interests: Education.

Algirdas Muliarčikas**, Doc. dr. Mykolas Romeris universitetas Viešojo saugumo fakultetas Valstybės sienos apsaugos katedra. Mokslinių tyrimų kryptys: visuomenės fizinis lavinimas ir sveikatinimas, fizinės prievartos veiksmai ir jų panaudojimo aplinkybės, fizinio parengtumo ir asmens saugumo sąsaja.

Algirdas Muliarčikas**, Assoc. prof. Dr. Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Protection. Research interests: Human physical education and healthiness, circumstances of physical violence actions and its resort, correlation of physical training and personal security.

DARNAUS VYSTYMOŠI REALIZAVIMO INDIKACIJOS PROBLEMATIKA

Audronė Žemeckė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 650 86093, el. paštas: advokate@zemecke.eu*

Anotacija. 1972 m. Stokholme vykusioje Jungtinių tautų konferencijoje žmogaus aplinkos klausimais suformuluota darnaus vystymosi koncepcija, kuri saistoma ryšiais tarp dabarties ir ateities kartų ir su jais susijusių sprendimų aptarimu. Straipsnyje atskleidžiama darnaus vystymosi ideologijos analizė pagrįstumo ir įgyvendinimo aspektu, ko pasėkoje daroma išvada, jog ši koncepcija, kol kas pasireiškia daugiau kaip siekis, nuolatinio tobulėjimo procesas, nei galutinis rezultatas. Aiškėja jog darnaus vystymosi koncepcija sunkiai atskiriama nuo pagrindinių ekologinės ekonomikos postulatų, dar daugiau čia tamptariai susipynę aplinkosaugos, ekonomikos, statybos ir teritorijų planavimo, žemės gelmių išteklių ir žemės naudojimo sferos. Todėl itin svarbu visai šiai aplinkai, iš jos kylantiems įtakos veiksniams suteikti vertinę išraišką bei sugebėti pamatuoti vykstančius pokyčius. Norint įvertinti XXI amžiaus dienotvarkės įgyvendinimo progresą reikalingi tam tikri vertinimo kriterijai. Tačiau kadangi kalba eina apie darnaus vystymosi koncepciją vargu ar įmanoma suformuluoti globalius kriterijus visai aplinkai įskaitant ir sociumą. Todėl šiame straipsnyje apsiribota tam tikrų požymių arba indikacijų identifikavimu. Patys indikatoriai turi būti vieningi, kad skirtingų šalių progresą būtų galima palyginti. Europos Sąjunga, kaip regioninė organizacija, yra pasiūliusi šalims narėms naudoti tam tikrus darnaus vystymosi pažangą eksponuojančius indikatorius, kurie straipsnyje ir aptariami bei atskleidžiama jų formulavimo ir naudojimo problematika.

Pagrindinės sąvokos: darnus vystymasis, darnaus vystymosi diegimo indikacija, darnaus vystymosi diegimas.

ĮVADAS

XX a. septintajame dešimtmetyje ekonominės plėtros fone kilę ekologiniai judėjimai padėjo atsirasti darnios aplinkos ir visuomenės vystymosi ideologijai – darniam vystymuisi¹, kuris apibūdinamas kaip plėtra tenkinanti dabartinės kartos poreikius, neužkertant kelio tai daryti ateities kartoms. Dar visai neseniai apie darnaus vystymosi sampratą ir šios ideologijos indikacijas šiandienos pasaulyje buvo kalbama labai abstrakčiai ir nors teoriniame lygmenyje problemos buvo keliamos, darnus vystymasis nebuvo traktuojamas kaip konkrečių išmatuojamų rezultatų siekimas. Tačiau darnaus vystymosi strategijos sukūrimas yra paremtas būtent konkreto rezultato – žmogaus ir aplinkos darnaus (harmoningo) egzistavimo – siekimu, o rezultatas visuomet turi būti matuojamas.

¹ Thompson I. The ethics of sustainability. In : Bensin J.F., Roe M. Landscape and sustainability. Abingdon, 2007. P. 16-35

Žmonija, jei pažvelgtume į mūsų planetos raidą, atsirado labai neseniai. Jei visą mūsų planetos raidą paverstume metais – tai šiuolaikinė žmonijos istorija būtų tik kelios sekundės.² Tačiau žmonija nuo pat civilizacijos atsiradimo pradėjo keisti planetos paviršių, pritaikydama jį savo poreikiams, šie pokyčiai buvo lokalaus pobūdžio. Tačiau pragmatiški ekonominės plėtros siekiai kūrė ir vystė pramonę, ko pasekoje, žmogus ėmė save suvokti kaip tobuliausią evoliucijos vaisių, galintį priversti planetą tarnauti tik jam. Iki tol vyravęs gamtos jėgų pripažinimas nenugalimomis susvyravo, įsigalėjo technokratizmas. Žmogus, kaip biologinė būtybė, tapo dominuojančia, įsiskverbė į visas ekosistemas ir gamtos pusiausvyrą, pasiekta per milijardus metų trukusią evoliuciją, buvo sutrikdyta.

Staipsnio objektas - darnaus vystymosi įgyvendinimo probleminiai aspektai.

Straipsnio tikslas - aptarti darnaus vystymosi koncepciją ir jos evoliucionavimą pasaulyje bei atskleisti darnaus vystymosi įgyvendinimo indikacijos problematiką.

Tyrimo metodai. Loginis–analitinis metodas, kaip loginio mąstymo procesas, taikytas siekiant sukonkretinti, suprasti abstrakčių teisės aktuose ar kituose šaltiniuose įtvirtintų nuostatų arba nebaigtų įvardyti aplinkybių, susijusių su darnaus vystymosi ideologijos esme, įgyvendinimu. Šis metodas taip pat panaudotas ir sąvokoms, apibendrinimams ir išvadoms formuluoti. Darnaus vystymosi ideologijai išanalizuoti svarbią reikšmę turėjo sisteminės analizės metodas³, kuris paskatino sisteminį požiūrį į tyrimo objektą ir padėjo jį atskleisti platesniame kontekste. Lyginamasis tyrimo metodas taikytas dviem aspektais: 1) teoriniu požiūriu lygintos skirtingų teoretikų įvairios nuomonės apie darnaus vystymosi sampratą bei analizuota indikacijos problematika. 2) praktiniu požiūriu analizuoti Anglijos ir Lietuvos darnaus vystymosi rodikliai atspindėti įstatyminėse bazėse, aptarti rodiklių panašumai. Turinio analizės metodu analizuota Lietuvos ir užsienio autorių mokslinė literatūra ir teisės aktai.

Istoriniu metodu siekta atskleisti darnaus vystymosi koncepcijos genezę bei reguliacinių priemonių atsiradimą sąlygojusias priežastis.

DARNAUS VYSTYMOŠI SAMPRATA

Plačiausiai pripažįstamą aplinkos ir visuomenės vystymosi ideologijos - darnaus vystymosi atsiradimą ir jos realizavimą paskatino XX a. septintajame dešimtmetyje kilę

² Boulding K. E. What do We Want to Sustain? Environmentalism and Human Evaluations/In Ecological Economics: Science and Management, 1991. P. 6

³ Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija/ Lietuvos teisės universitetas. V., 2003. P.427.

ekologiniai judėjimai ir pragmatiški ekonominės plėtros siekiai. Darnaus vystymosi koncepcija pirmą kartą buvo suformuluota 1982 metais Stokholme vykusioje Jungtinių tautų konferencijoje. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė Pasaulio gamtos chartiją⁴, dokumentą nurodantį aplinkos apsaugos principus, kuriais reikia remtis vykdant bet kokią aplinkai poveikį darančią veiklą. Chartijos turinys išsiskiria savo ekologine pakraipa, jame gamtos apsauga įvardinama kaip tikslas pats savaime, o ne kaip priemonė siekti žmonijos gerovės. 1987 metais Jungtinių Tautų Pasaulinė aplinkos ir plėtros komisija paskelbė pranešimą “Mūsų bendra ateitis”. Šiame pranešime buvo nuosekliai atskleisti aplinkos ir plėtros ryšiai, neribotos gamybos augimo žala, ekologinės padėties blogėjimas globaliniu mastu⁵. Išpopuliarinus pranešimą pradėta diskutuoti apie žmonijos plėtros darnumą, o ši problematika atvėrė kelius globalinio modeliavimo mokslui, kas suteikė galimybes atskleisti prognostinius pasaulio vystymosi kelius kaip darnios plėtros rezultata. Šiame pranešime taip pat buvo paskelbtas bene plačiausiai vartojamas darnaus vystymosi apibrėžimas: plėtra, tenkinanti dabartinės kartos poreikius, neužkertant kelio savo poreikių tenkinti ateities kartoms. Iš čia išplaukia ir taiklus D. Throsby pateiktas darnaus vystymosi apibūdinimas: tai ryšiai tarp dabarties ir ateities kartų ir su jais susiję sprendimai⁶. Koncepcijos kritikai teigia, jog idėja yra pernelyg apibendrinta ir iš esmės gali reikšti bet ką, kas tuo metu aktualu ar reikalinga, ar kad posakio dėmenys „tvaramas“ (toks būtų tikslesnis angliško termino *sustainable* vertimas) ir „vystymasis“ ar „plėtra“ prieštarauja vienas kitam⁷. Analizuojant mokslinę literatūrą, pastebimos nuolatinės darnaus vystymosi koncepcijos plėtojimo ir konkretinimo pastangos, tačiau apibendrinant galima teigti, jog tai yra etinė koncepcija, pasireiškianti daugiau kaip siekis, nuolatinio tobulėjimo procesas, nei galutinis rezultatas. Ji, skatina įsisąmoninti atsakomybę aplinkai, dabarties visuomenėms ir ateities kartoms.

Pasauliniu lygmeniu ilgalaikio darnaus vystymosi strategijos gairės buvo suformuluotos Jungtinių Tautų „Darbotvarkėje 21“. Pasaulio viršūnių susitikime, įvykusiame 1992 m. Rio de Žaneire, Brazilijoje, šiam dokumentui pritarė ir įsipareigojo įgyvendinti beveik 180 pasaulio valstybių/vyriausybių vadovai, tarp jų ir Lietuvos. Ši konferencija įteisino darnų vystymąsi kaip pagrindinę ilgalaikę visuomenės vystymosi strategiją. Rio de Žaneiro deklaracijoje

⁴Pasaulio gamtos chartija. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-04-03]

<http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm>

⁵ Our Common Future/ World Commission on Environment and Development 1987.

⁶ Throsby D. Economics and Culture. Cambridge, 2002.

⁷ Roe M. Landscape and sustainability: an overview. In: Benson J. F., Roe M. *Landscape and sustainability*. Abingdon, 2007. P. 1–15.

buvo suformuluoti pagrindiniai darnaus vystymosi principai, o priimtoje XXI amžiaus darbotvarkėje (Agenda 21) pateikta darnaus vystymosi įgyvendinimo veiksmų programa⁸. Ši deklaracija vertintina, kaip pirmasis svarbus žingsnis siekiant atstatyti pažeistą pusiausvyrą tarp gamtos ir žmonijos bei užtikrinti tolesnį stabilų žmonijos vystymąsi. Šiame susitarime įtvirtinti principai padėjo pagrindus visai šiuolaikinei darnaus vystymosi sistemai.

2002 metais Rio de Žaneiro konferencijos dešimtmečiui paminėti vykusiame Johanesburgo viršūnių susitikime konstatuota, kad, nepaisant vyriausybių, tarptautinių organizacijų, verslo, visuomenės grupių įdėtų pastangų, per 10 metų buvo nuveikta mažiau nei buvo numatyta. Rengiantis Johanesburgo viršūnių susitikimui, visos šalys buvo paprašytos per 2002 metus parengti nacionalines darnaus vystymosi strategijas bei sukurti veiksmingus šių strategijų įgyvendinimo mechanizmus. Johanesburgo susitikimo, metu buvo priimtas Johanesburgo įgyvendinimo planas. Šis planas tapo pagrindu darnaus vystymosi įgyvendinimo pažangai matuoti.

Pirmieji darnaus vystymosi koncepcijos Europos Sąjungoje žingsniai buvo nukreipti į ekologijos ir aplinkosaugos suderinamumą su ekonomine plėtra išsiplėtojo į tris tarpusavyje susijusius lygmenis – ekologinį, socialinį ir ekonominį arba ekologinį, socioekonominį ir sociokultūrinį. Bendros Europos Sąjungos darnaus vystymosi nuostatos oficialiai buvo suformuluotos Europos Bendrijos politikos ir veiksmų, susijusių su aplinka ir darniu vystymusi, programos „Darnaus vystymosi link“ peržiūroje, Europos Parlamento bei Europos Tarybos patvirtintoje 1998 metais. Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategija buvo patvirtinta 2001 metais Geteborge įvykusiame Europos Tarybos viršūnių pasitarime. Jame buvo konstatuota, kad darnus vystymasis yra ilgalaikė Europos Sąjungos strategija, užtikrinanti švarią ir sveiką aplinką bei gerėjančią gyvenimo kokybę dabartinei ir ateinančioms kartoms. Įgyvendinant šią strategiją būtina, kad ekonominis augimas spartintų socialinę pažangą ir gerintų aplinkos būklę, kad socialinė politika skatintų ekonominį augimą, o aplinkos politika būtų ekonomiškai efektyvi. Ypatingas dėmesys strategijoje buvo skirtas ekonomikos augimo atskirčiai nuo išteklių naudojimo ir poveikio aplinkai, t. y. siekiui, kad augant ekonomikai gamtos išteklių naudojimas ir aplinkos teršimas augtų daug lėčiau nei ekonomika.

⁸ Sustainable Development in Europe, North America and Central Asia: Progress Since Rio, UN New York and Geneva, 2002.

Šiandieną apibendrinti darnaus vystymosi siekliai konkretinami, transformuojami pagal kontinentų, regionų specifiką. Kaip pvz. galime pateikti, jog Europos Sąjungos strateginiai dokumentai daugiau orientuoti į klimato pokyčių valdymą, darnią gamybą ir vartojimą bei socialinę sanglaudą. Tuo tarpu Jungtinės Amerikos Valstijos, daugiausiai pasaulyje vartojanti visuomenė, laikosi savos „išmanaus augimo“ (*smart growth*) idėjos. Lietuvos mąstu siekiant užtikrinti darnaus vystymosi proceso koordinavimą aukščiausiu lygiu, 2000 metais buvo sudaryta Nacionalinė darnaus vystymosi komisija. Lietuvos nacionalinę darnaus vystymosi strategiją (toliau - Strategija) Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimu patvirtino 2003 metų rugsėjo 11 d⁹, pagal kurį kas dveji metai turėjo būti rengiamos Strategijos įgyvendinimo ataskaitos. Pirmoji tokia ataskaita parengta 2005 metais, antroji – 2008 metais.

Europos Sąjungos Taryba 2006 m. birželio 9 d. priėmė atnaujintą ES darnaus vystymosi strategiją (Europos Sąjungos Taryba, Briuselis, 2006-06-26 (29.06) ir įpareigojo valstybes nares atlikti nacionalinių darnaus vystymosi strategijų peržiūrą, kad būtų užtikrintas tarpusavio suderinamumas ir nuoseklumas, atsižvelgiant į konkrečias valstybių narių aplinkybes. Lietuvoje atlikus 2003 m. Strategijos, abiejų jos įgyvendinimo ataskaitų ir atnaujintos ES darnaus vystymosi strategijos analizę, prieita išvada, kad reikia parengti atnaujintą Strategijos variantą. 2009 m. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimu Nr. 1247 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimo Nr. 1160 „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo“ patvirtinta atnaujinta nauja strategija. Strategijoje suformuluoti pagrindiniai ilgalaikiai, vidutinės trukmės bei trumpalaikiai tikslai ir uždaviniai, numatytos jų įgyvendinimo priemonės, aptariamas šalies potencialas siekti darnaus vystymosi tikslų, konkretinant analizės objektą išskirti trys pagrindiniai darnaus vystymosi blokai – aplinkos kokybė ir gamtos išteklių, ekonomikos vystymasis ir socialinis vystymasis. Be to, Strategijoje numatyta sukurti efektyvią Strategijos įgyvendinimo priežiūros sistemą, kuri leistų reguliariai vertinti pasiektą pažangą, įvardyti iškilusias kliūtis ir susidariusias problemas. Prie Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos sudaryta įvairių sričių ekspertų grupė, kuri turi reguliariai analizuoti vykstančius išorinius ir vidinius pokyčius, vertinti strategijos įgyvendinimo eigą ir rengti rekomendacijas, kad išryškėję trūkumai būtų šalinami laiku ir efektyviai.

⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1160 „Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo“.

Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos priežiūrai vykdyti yra parengtas darnaus vystymosi rodiklių, tiesiogiai susijusių su Strategijoje suformuluotais tikslais ir uždaviniais, sąrašas. Darnaus vystymosi rodikliai sugrupuoti pagal 3 pagrindinius darnaus vystymosi sektorius – aplinkos būklė, ekonominis vystymasis ir socialinis vystymasis. Šis sugrupavimas gana sąlyginis, nes didelė dalis pateikiamų rodiklių tarpsektoriniai, apibūdinantys sektorių sąveiką. Atskirai pateikiami teritorijų vystymosi rodikliai, atspindintys teritorijos vienetuose. Nuo 2004 metų šie rodikliai pradėti skelbti Lietuvos statistikos metraštyje. Tai labai svarbus žingsnis, užtikrinantis darnaus vystymosi proceso viešumą ir palengvinantis efektyvią Strategijos įgyvendinimo kontrolę.

DARNAUS VYSTYMOŠI ĮGYVENDINIMO PAŽANGĄ INDIKUOJANTYS RODIKLIAI

Pagrindinės darnaus vystymosi sąvokos. Populiarėjant ir plačiai taikant darnaus vystymosi koncepciją, didelis dėmesys buvo ir yra skiriamas darnaus vystymosi sampratos išaiškinimui. Ši koncepcija apibūdinama kaip visuomenės vystymasis, sudarantis galimybes sukurti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, siekiant kompromiso tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų ir neviršijant leistinų poveikio aplinkai ribų¹⁰; Dar kiti autoriai teigia jog darnaus vystymosi sąvoka turi būti apžvelgiama pokyčių plotmėje, jiems darnus vystymasis apima tiek kiekybinius pokyčius – augimą, tiek kokybinius pokyčius – tobulėjimą, o darnaus vystymosi požiūriu priimtini ekonominio augimo tempai ir santykis tarp kiekybinio augimo bei kokybinio tobulėjimo priklauso nuo šalies išsivystymo lygio. Tuo tarpu koncepcijos prieštarumą galima grįsti K. Hill idėja, jog esminiams pokyčiams visuomenėse pasiekti reikalinga atitinkama kalbinė infrastruktūra – savotiška naujakalbė – metanti iššūkius įsisenėjusioms pažiūroms ir kartu jas pripažįstanti¹¹. Todėl darniam vystymuisi, kaip ir kiekvienam naujam procesui apibrėžti, buvo sukurta visa eilė apibrėžimų. Įvardintini keli, kurie reikalingi analizuojamai temai atskleisti pvz.: Darnaus vystymosi diegimo indikacija – procesas, skirtas kiekybiniam darnaus vystymosi diegimo procesui valstybėje, regione ar planetoje matuoti; Darnaus vystymosi rodiklis – surinkta ir apdorota duomenų grupė, reprezentatyviai atspindinti darnaus vystymosi proceso

¹⁰ UK Government Sustainable Development Strategy indicators, 2013-03-30, <http://www.sustainable-development.gov.uk/performance/framework.htm>

¹¹ Hill K. Visions of sustainability. In: Benson J. F., Roe M. *Landscape and sustainability*. Abingdon, 2007. P. 297–313.

duomenų visumą; Energijos intensyvumas – energijos sąnaudos, tenkančios bendrojo vidaus produkto (BVP) vienetui; Atsinaujinantys energijos ištekliai – tai ištekliai, kurie pagaminami dėl natūraliai gamtoje vykstančių procesų ir žmonių veiklos, o jų kiekis nuolat atsinaujina. ir kt¹².

Visose šalyse, nusprendusiose prisijungti prie darnios plėtros procesų, šios sąvokos suvokiamos panašiai, tai padeda glaudesniai valstybių tarpusavio ir tarptautiniam bendradarbiavimui. Tačiau reikia pastebėti, kad tik labai nedaug sąvokų, vartojamų darnią plėtrą reglamentuojančiuose dokumentuose, yra pateiktos su apibrėžimais (ypač tai liečia rodiklius), kas labai apsunkina darnios plėtros įgyvendinimo pažangos indikaciją. Darnios plėtros procese vartojamų sąvokų apibrėžimas tarptautiniuose teisės aktuose leistų gerokai paspartinti su tikslią indikaciją susijusius procesus.

Darnaus vystymosi rodikliai. Aplinkos, ekonomikos, matematikos ir kitų sričių tyrinėtojai teigia, kad darnaus vystymosi koncepcija sunkiai atskiriama nuo pagrindinių ekologinės ekonomikos postulatų, dar daugiau čia tampriai susipynę aplinkosaugos, ekonomikos, statybos ir teritorijų planavimo, žemės gelmių išteklių ir žemės naudojimo sferos. Todėl itin svarbu aplinkai, jos veiksniams ir atskiroms dalims suteikti vertinę išraišką bei pamatuoti pokyčius. Kiekvienas aplinkoje vykstantis procesas turi savo įtaką, nes nuo šių procesų priklauso visos žmonijos egzistencija. Todėl aplinkos kokybė susieta, iš pirmo žvilgsnio, su visiškai nesusijusiais rodikliais – bendruoju vidaus produktu, kaupimo ir vartojimo proporcijomis, šalies ekonomikos augimo tempais ir pan.

Norint pamatuoti XXI am. dienotvarkės įgyvendinimo progresą reikalinga tam tikra indikacija, o indikatoriai turi būti vieningi, kad skirtingų šalių progresą būtų galima palyginti. Europos Sąjunga, kaip regioninė organizacija, yra pasiūliusi šalims narėms naudoti tam tikrus darnaus vystymosi įgyvendinimo pažangą indikuojančius rodiklius.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, atsižvelgdama į šiuos siūlymus, nacionalinės strategijos įgyvendinimo monitoringui vykdyti nustatė kiekybinius darnaus vystymosi rodiklius¹³, tiesiogiai susijusius su nacionalinėje strategijoje numatytais tikslais, uždaviniais, leidžiančiais reguliariai vertinti padarytą pažangą.

¹² UK Government Sustainable Development Strategy indicators, 2005-09-30, <http://www.sustainable-development.gov.uk/performance/framework.htm>

¹³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 16 d. nutarimas Nr. 1247 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimo Nr. 1160 „Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo.

Šioje rodiklių klasifikacijoje rodikliai sugrupuoti pagal 3 pagrindinius darnaus vystymosi sektorius – aplinkos būklė, ekonominis vystymasis ir socialinis vystymasis. Šis sugrupavimas gana sąlyginis, nes didelė dalis pateikiamų rodiklių yra tarpsektoriniai, charakterizuojantys sektorių sąveiką. Atskirai pateikiami teritoriniai vystymosi rodikliai, atspindintys situaciją smulkesniuose teritoriniuose administraciniuose vienetuose bei išskirtas vystomasis bendradarbiavimas, kurio ilgalaikis tikslas prisidėti prie Jungtinių Tautų patvirtintų Tūkstantmečio vystymosi tikslų įgyvendinimo, taikos užtikrinimo pasaulyje, skirtumų tarp išsivysčiusių ir besivystančių valstybių mažinimo, besivystančių valstybių integravimo į pasaulio ekonomiką ir jų darnaus vystymosi bei konfliktų prevencijos¹⁴.

Buvo nustatyta 17 aplinkos būklės rodiklių¹⁵; Ekonomikos vystymosi rodiklių buvo nustatyta net 31¹⁶, Socialinio vystymosi rodiklių buvo patvirtinta 22¹⁷; Taip pat nustatyti 8 regionų vystymosi rodikliai¹⁸, taip pradėta vykdyti Vietos darbotvarkę 21. Taigi iš viso patvirtinti net 84 darnios plėtros įgyvendinimo rodikliai.

Mokslinių tyrimų metodologija teigia, kad kuo daugiau proceso aspektų galime pamatuoti, tuo tikslesnį vaizdą galime susidaryti apie patį procesą, jo veikimo principus, ir tuo tiksliau galime prognozuoti šio proceso raidą. Atrodytų logiška, jei rodiklių skaičių padvigubintume, gautume gerokai tikslesnius duomenis apie procesą. Darnųjį vystymąsi kaip visaapimančią procesą išmatuoti yra itin sudėtinga, kadangi monitoringo procesas turi būti nuolatinis ir nepertraukiamas, rodikliai, kuriais indikuojamas procesas turi būti detalizuoti ir

¹⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 16 d. nutarimas Nr. 1247 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimo Nr. 1160 „Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo.

¹⁵ išmetamų į atmosferą šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis CO₂ ekvivalentu – iš viso, mln. tonų, BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. Litų; išmetamų į atmosferą sieros dioksido, azoto oksidų, lakiųjų organinių junginių ir amoniako kiekis – iš viso, tūkst. tonų, BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. Litų; miestų oro kokybė – dienų, kai azoto dioksido, kietųjų dalelių ir pažemio ozono koncentracijos viršija leistinus normatyvus, skaičius per metus; [...] žaliavų perdirbimas – perdirbtų popieriaus, stiklo, plastiko, metalo atliekų kiekis; surinktas pavojingų atliekų kiekis – pagal rūšis, tonomis; žaliųjų viešųjų pirkimų iš visų viešųjų pirkimų, procentais, litais.

¹⁶ BVP to meto kainomis, mln. litų, BVP augimas, procentais, bendrosios pridėtinės vertės augimas pagal ekonominės veiklos rūšis, procentais; BVP vienam gyventojui, litais ir perkamosios galios standartu; valdžios sektoriaus bendroji skola, palyginti su BVP, procentais; [...] suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse skaičius, tūkst. vienetų; pagal nustatytuosius reikalavimus įrengtų dviračių turizmo trasų ilgis, kilometrais.

¹⁷ 15–64 metų asmenų užimtumo lygis, procentais; nedarbo ir ilgalaikio nedarbo lygis, procentais; BVP dalis, kurią sudaro socialinės apsaugos išlaidos, procentais; skurdo rizikos lygis, procentais; pajamų pasiskirstymo koeficientas; vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (iš viso ir pagal lytį), metais; [...] asmenų, baigusiu universitetų trečiosios pakopos studijas ir įgijusių mokslo laipsnį, skaičius per metus.

¹⁸ regiono BVP, tenkantis vienam gyventojui, ir santykis su šalies vidurkiu, procentais; [...] regiono teršalų emisija į orą, tonomis 1 kv. kilometrui, ir santykis su šalies vidurkiu; regiono miškingumas, procentais.

aiškūs. Todėl sprendžiant kiek ir kokie rodikliai geriausiai galėtų atspindėti darnaus vystymosi įgyvendinimo pažangą, būtina kelti tam tikrus reikalavimus, tokius kaip: Universalumas – greta pagrindinės atitinkamos srities duomenų rodiklis turi atspindėti ir sąveiką su kitomis sritimis; Reprezentatyvumas – rodiklis turi kuo plačiau atspindėti pristatomą sritį; Principų nekintamumas – duomenys, kuriais remiantis yra užpildomas rodiklis, turi būti renkami vienodais metodais visą indikacijos laikotarpį visose šalyse; Tikslumas – pasirinkta rodiklio kryptis turi tiksliai atspindėti tam tikro sektoriaus pokyčius; Efektyvumas – rodiklio požymis, nusakantis rodiklio pateikiamos informacijos ir šiai informacijai surinkti panaudotų išteklių kaštų santykį ir kt.¹⁹

Šių ir kitų reikalavimų atitikimas leidžia daryti pagrįstą prielaidą, kad toks rodiklis – tinkamas indikacijos įrankis, galintis nurodyti kokia yra šalies padėtis įgyvendinant darnaus vystymosi priemones. Įstatymų leidėjams ir darnaus vystymosi strategijos rengėjams visuomet derėtų atkreipti dėmesį ir į kitų šalių patirtį įgyvendinant darnųjį vystymąsi bei į iškylančias problemas ir jų sprendimo būdus. Kaip teigiamą pavyzdį galima panagrinti Didžiąją Britaniją. Ši šalis viena pirmųjų pajuto ką reiškia staigūs perversmai technikoje, lėmę didžiulį pramonės progresą ir su tuo susijusią milžinišką taršą. Šiuo metu Didžioji Britanija yra patvirtinusi 20 sisteminių (pagrindinių) rodiklių²⁰. Tačiau reikia pabrėžti, kad kai kuriems rodikliams (socialinis teisingumas, aplinkos nelygybė, gerovė) pateikti dar nėra sukurti aiškūs kriterijai ir tikslūs metodai, todėl faktiškai šie rodikliai nepateikiami. Didžiosios Britanijos vyriausybė yra patvirtinusi dar 48 papildomus rodiklius, kurie iš esmės tik papildo ir praplečia sisteminius (pagrindinius) rodiklius, pateikia išsamesnį vaizdą apie darnaus vystymosi įgyvendinimo pažangą.

Lyginant Didžiosios Britanijos ir Lietuvos rodiklius kaip indikacijos priemonę, nepaisant vartojamų terminų skirtumų, daugiau kaip 70 procentų rodiklių matuoja pažangą tose pačiose darnaus vystymo srityse. Tačiau, lyginant rodiklių įdiegimą į nacionalines teises sistemas ir jų teisinį reglamentavimą, padėtis yra kitokia. Kitokia visų pirma dėl to, kad Didžioji Britanija daugelį sisteminių (pagrindinių) rodiklių patvirtino ir matavo net nuo 1970 metų. Todėl rodiklių teisinė reglamentacija buvo tobulinama eilę metų. Duomenų

¹⁹ UK Government Sustainable Development Strategy indicators, 2013-09-30, <http://www.sustainable-development.gov.uk/performance/framework.htm>

²⁰ Šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisija, išteklių naudojimas, atliekos, paukščių populiacija, žuvų išteklių, oro užterštumas, upių vandens kokybė, šalies ekonominė galia, aktyvios bendruomenės, nusikalstamumas, užimtumas, bedarbių, vaikų skurdas, pensininkų skurdas, išsilavinimas, gyvenimo trukmė ir vaikų mirtingumas, keliavimo būdai (žmonių mobilumas), socialinis teisingumas, aplinkos nelygybė, gerovė.

surinkimo metodai buvo tikslinami ir šiuo metu gaunami duomenys yra itin tikslūs, be to, Didžiosios Britanijos vyriausybė kasmet analizuoja gautus rezultatus ir kuomet būtina, atsižvelgdama į šiuos rezultatus, peržiūri savo darnaus vystymo strategiją. Greta šių dalykų yra sukurta finansinė, teisinė sistemos, kas padeda finansuoti ir įdiegti su darniu vystymusi susijusias naujoves, nepaisant, ar tai būtų smulkus projektas skirtas atliekų šalinimo sistemai gerinti, ar tai būtų teisės aktų priėmimas susijęs su principu “teršėjas moka”. Kitas žingsnis tai “gerosios praktikos” diegiant atskiras naujoves propagavimas ir jos taikymo teisinis įtvirtinimas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 metais patvirtinusi, o 2009 metais atnaujinusi darnaus vystymosi strategiją ir sudariusi ekspertų grupę, tolimesnį darnaus vystymo priemonių diegimą patikėjo valstybinėms institucijoms ir šios strategijos realizavimo vis dar nelaiko prioritetu. Vyriausybės nutarimu patvirtintų rodiklių sąrašas kelia pagrįstų abejonų, ar būtent šie rodikliai geriausiai gali atspindėti darnaus vystymosi progresą. Tokios abejonės kyla, nes nebuvo mokliškai patikrinta ar metodai duomenims rinkti pasirinkti teisingai ir ar šiuos metodus taikančios institucijos juos taiko tiksliai.

Kaip pavyzdį būtų galima pateikti užteršto vandens nuotėkų kiekio matavimus. Šiuo metu išmetamų teršalų kiekis skaičiuojamas pagal į išvalymo įrenginius gaunamus duomenis, t. y. skaičiuojami teršalai, kurie yra išleidžiami kartu su išvalytu vandeniu; tačiau jei miestas ar gyvenvietė neturi valymo įrenginių, tuomet duomenys apie šios gyvenamosios vietovės išmetamus teršalus nėra fiksuojami ir jie nepatenka į bendrą į vandenį išleistų teršalų kiekį. Tokioje gyvenamojoje vietovėje pastačius valymo įrenginius, po valymo išleisti teršalai jau yra skaičiuojami ir pateikiami, todėl susidaro paradoksali situacija realiai pagerinus nuotėkų tvarkymą ir sumažinus išleidžiamus teršalus šis rodiklis rodys teršalų kiekio padidėjimą. Tai pat galima paminėti, kad nėra pateikiami duomenys apie teisinės bazės optimizavimą atsižvelgiant į darnaus vystymo tikslus ir prioritetus, nors šis rodiklis yra ne mažiau svarbus nei kiti.

Lietuvai pradėjus įgyvendinti darnaus vystymosi priemones, trūksta aiškaus plano, kuris patikslintų darnios plėtros strategijoje numatytas veiklos kryptis, ir suteiktų pagrindą atlikti mokslinius tyrimus išsiaiškinant ar pasirinkti rodikliai tinka darnios plėtros progreso indikacijai.

Dar viena darnios plėtros indikacijos problema yra susieta su Europos Sąjungos vykdoma politika ir teisės aktais šioje srityje. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, pradėta

taikyti ir Lisabonos strategija, kurioje visų pirma akcentuojama ekonomikos stiprinimas, skatinat ekonomines reformas, užimtumo didinimas ir socialinės atskirties mažinimas.

Atsižvelgiant į Europos Sąjungos siekį lyderiauti globaliu mastu ir siekį, kad atskiros valstybės narės būtų lyderės pagal pasiektą pažangą diegiant darnaus vystymosi strategiją, Europos Komisija siūlo šalims narėms iš naujo peržiūrėti Lisabonos strategiją ir atsižvelgiant į tai, kad šių strategijų tikslai yra panašūs, bei siekiant sustiprinti Lisabonos strategijos įgyvendinimo procesus, kurti ekologiškai efektyvią Europos Sąjungos ekonomiką²¹.

Europos Sąjungos Taryba, atsižvelgdama į šiuos pasiūlymus, inter alia integravo strategijas, bei siekdama stebėti visos bendrijos pažangą atsižvelgiant į atskirų sektorių ir regionų specifiką ir skirtumus, o tai pat būtinybę matuoti darnaus vystymosi pažangą, Goteburge patvirtino šiuos prioritetus: iki 2015 m. užtikrinti, programos „vanduo gyvenimui“ rėmuose, visiems ES žmonėms tinkamą geriamąjį vandenį ir pagrindinį sanitarijos lygį; ne vėliau kaip iki 2015 atstatyti išekvotus žuvų išteklius; iki 2014 įsteigti jūros saugomų teritorijų tinklą; iki 2020 minimalizuoti naudojamų chemikalų įtaką žmonių sveikatai; iki 2015 minimalizuoti biologinės įvairovės praradimo tempus bei parengti ES ir nacionalinės biologinės įvairovės išsaugojimo planus ir strategijas. Taip pat buvo patvirtinti 34 rodikliai, pagal kuriuos šalys narės turėjo teikti ataskaitas Europos Komisijai apie pasiektą pažangą įgyvendinant darnios plėtros strategiją.

2013 metų sausį Europos komisija sąrašą papildė iki 42 rodiklių, kurie buvo pavadinti struktūriniais rodikliais. Teikiant ataskaitas paaiškėjo, kad pritrūko tikslumo ir aiškumo: rodikliai buvo apibrėžti neaiškiai, nebuvo patvirtinti vieningi duomenų atskiriems rodikliams rinkimo metodai, neįvardinti keliama kriterijai, ko rezultate pateikta iš šalių narių informacija skirtingai traktavo rodiklius ir negalėjo būti tarpusavyje lyginama. Taip pat paaiškėjo, kad ambicingi Lisabonos strategijos planai, atsižvelgiant į ES ekonomikos vystymosi tempus bei vystymosi prognozes vis dar sunkiai įgyvendinami.

Išanalizavus susiklosčiusią situaciją, ekonomnių krizių įtaką bei paaiškėjus šalių narių lėtai ekonominei plėtrai 2013 m. rudenį Europos Komisija, pateikė ir aprobavo trumpąjį struktūrinių rodiklių sąrašą, kurį sudaro 14 rodiklių²², pateikė šių rodiklių apibrėžimus ir

²¹ Council Conclusions on Putting into Practise the EU Sustainable Development strategy and the Environmental Dimension of the Johannesburg Commitments, 2012-10-22, Nr. 13364/02.

²² šalies BVP per metus; darbo produktyvumas; užimtumo lygis; vyresnio amžiaus darbuotojų užimtumo lygis; šalies išlaidos žmogiškiesiems ištekliams (viešojo sektoriaus finansuojamas išsilavinimas); išlaidos tyrimams

tam tikrus reikalavimus. Šis žingsnis teigiamai atsiliepė darnaus vystymosi indikacijos įgyvendinimui, tačiau tai neišgelbėjo iki tol susiklosiusios situacijos.

Tuo tarpu šiandien Europos valstybes, o tuo pačiu ir Lietuvą, kamuojant ekonominei, kultūrinei ir socialinei krizei esama darnios plėtros rodiklių sistema tampa didele našta valstybių finansų sistemai, ko pasekoje, dar labiau mažėja galimybės tiksliau stebėti darnaus vystymosi diegimo pažangą.

IŠVADOS

Darnaus vystymosi procese pastebimos nuolatinės darnaus vystymosi koncepcijos plėtojimo ir konkretinimo pastangos, tačiau apibendrinant galima teigti, jog tai yra etinė koncepcija, pasireiškianti daugiau kaip siekis, nuolatinio tobulėjimo procesas, nei galutinis rezultatas. Ji, skatina įsisąmoninti atsakomybę aplinkai, dabarties visuomenei ir ateities kartoms. Tuo tarpu darnaus vystymosi strategijos sukūrimas yra paremtas būtent konkretaus rezultato – žmogaus ir aplinkos darnaus egzistavimo – siekimu, o rezultatas visuomet turi būti matuojamas. Tam sukurti darnaus vystymosi rodikliai.

Visose šalyse, nusprendusiose prisijungti prie darnios plėtros procesų, šios sąvokos suvokiamos panašiai, tai padeda glaudesniai valstybių tarpusavio ir tarptautiniam bendradarbiavimui. Tačiau reikia pastebėti, kad tik labai nedaug sąvokų, vartojamų darnią plėtrą reglamentuojančiuose dokumentuose, yra pateiktos su apibrėžimais (ypač tai liečia rodiklius), kas labai apsunkina darnios plėtros įgyvendinimo pažangos indikaciją. Darnios plėtros procese vartojamų sąvokų apibrėžimas tarptautiniuose teisės aktuose leistų gerokai paspartinti su tikslia indikacija susijusius procesus.

Atlikta darnaus vystymosi įgyvendinimo indikacijos pagrindinių problemų analizė rodo, kad darnaus vystymosi diegimas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu susiduria su problemomis: ne visada tinkamai pasirenkami kriterijai rodikliams pateikti; nėra vieningos metodų sistemos reikalingai informacijai surinkti; indikacijos procesų metu pasireiškia informacijos rinkimo metodų kaita; pasirinkti rodikliai ne visada tinkamai atspindi tam tikros srities pokyčius; kol kas nėra mokslininkų pateiktos analizės bei praktikų nuomonės dėl pateiktų rodiklių, įvestų į indikacijos sistemą, reikalingumo.

ir vystymui; išlaidos informacinėms technologijoms; finansų rinkos integracija (bankų kreditavimo rodiklių suvienodinimas); nedarbo rizikos lygis; ilgalaikė bedarbystė; regioninio užimtumo dispersija; šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisija; energijos intensyvumas ekonomikoje; transporto apimtis Communication from the Commission. Structural Indicators, 2013-10-08, Nr. COM 585.

Europos Sąjunga, šiuo metu susidurianti su ekonomikos augimo problemomis, nuėjo lengviausiu keliu, t. y. sumažino indikacijos reikalavimus valstybėms narėms. Tokie veiksmai gali turėti itin sunkių pasekmių ateityje, kas sukels darnios plėtros proceso regresą.

LITERATŪRA

1. Boulding K. E. What do We Want to Sustain? Environmentalism and Human Evaluations/In Ecological Economics: Science and Management, 1991.
2. Gražulevičiūtė – Vileniškė I, Ražauskaitė A., Ažukaitė L., Bartininkaitė V., Kulbokaitė L., Kameneckas J. Darnaus vystymosi principais paremtas kraštovaizdžių formavimas urbanizuotose teritorijose / Miestų želdynų formavimas 2011 1(8) P. 52–65.
3. Hill K. Visions of sustainability. In: Benson J. F., Roe M. *Landscape and sustainability*. Abingdon, 2007. P. 297–313.
4. Sachs W. On the Archaeology of the Development Idea, *The Ecologist*, 1990, Nr. 2.
5. Our Common Future/ World Commission on Environment and Development 1987.
6. Roe M. Landscape and sustainability: an overview. In: Benson J. F., Roe M. *Landscape and sustainability*. Abingdon, 2007. P. 1–15.
7. Sustainable Development in Europe, North America and Central Asia: Progress Since Rio, UN New York and Geneva, 2002.
8. Thompson I. The ethics of sustainability. In: Bensin J.F., Roe M *Landscape and sustainability*. Abingdon, 2007. P. 16-35.
9. Throsby D. *Economics and Culture*. Cambridge, 2002.
10. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija/ Lietuvos teisės universitetas. V., 2003. P.427.
11. UK Government Sustainable Development Strategy indicators, 2005-09-30, <http://www.sustainable-development.gov.uk/performance/framework.htm>
12. Darnaus vystymosi rodikliai, http://www.std.lt/uploads/1109852931_DarVyst.pdf.
13. Council Conclusions on Putting into Practise the EU Sustainable Development strategy and the Environmental Dimension of the Johannesburg Commitments, 2012-10-22, Nr. 13364/02.
14. Communication from the Commission. Structural Indicators, 2003-10-08, Nr. COM 585.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1160 „Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo“.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 16 d. nutarimas Nr. 1247 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimo Nr. 1160 „Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ pakeitimo.
17. Pasaulio gamtos chartija. <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm>

PROBLEMS OF THE INDICATION OF THE IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Audronė Žemeckė*
Mykolas Romeris University

Summary

In 1972 United Nations Conference on the Human Environment that took place in Stockholm was formulated the concept of sustainable development, which is interconnected with the present time and future generations, and analysis of associated solutions. The article unfolds the analysis of ideology of sustainable development in the aspects of validity and implementation of sustainable development, which brings to the outcome that this concept manifests itself more like an objective, process of constant perfection, rather than a final result. It develops that the concept of sustainable development is hardly separated from main postulates of ecological economy, even more so, spheres of environment, economy, building and territorial planning, resources of entrails of the earth and the earth consumption. Therefore, it is very important to confer the environment and its agents, and its separate parts the terms of value and be able to evaluate the changes. We need certain evaluation criteria to evaluate the progress of implementation of XXI century agenda. However, since we are talking about sustainable development, it is unlikely to form global criteria for the whole environment, including the sociumas. Therefore, in this article, we limit ourselves to the identification of certain features and indications. The indicators have to be unanimous in order to be able to compare the progress of different countries. European Union, being a regional organization, suggested the member states to use certain indicators that show the progress of sustainable development, that are discussed in this article, also, this article discloses the problems of their formulation and usage.

Object of the research is the problematic aspects of indication of the implementation of sustainable development.

Aim of research is to dispute the ideology and development of sustainable development world wide and to disclose the problematic aspects of indication of the implementation of sustainable development.

Keywords: sustainable development, indication of the implementation of sustainable development, implementation of sustainable development.

Audronė Žemėckė*, Daktarė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: Administracinė teisė, civilinė teisė, teisės teorija.

Audronė Žemėckė*, Doctor, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer.

Research interests: Administrative Law, civil law, theory of law.

INTERSTATE SOCIETY AND INTERPRETATIONS OF BELONGING: SOME EVIDENCES FROM AN INTERNATIONAL STUDY ON SITUATION IN LITHUANIA

Vaiva Zuzevičiūtė^{*}

*Mykolas Romeris University, Public Security Faculty, Department of Humanities
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Telephone: (837)303664
E-mail: vaiva.zuzeviciute@mruni.eu*

Laima Ruibytė^{}**

*Mykolas Romeris University, Public Security Faculty, Department of Humanities
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Telephone: (837)303665
E-mail: laimaruibyte@mruni.eu*

Birutė Pranevičienė^{*}**

*Mykolas Romeris University, Public Security Faculty, Department of Law
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Telephone: (837)303655
E-mail: praneviciene@mruni.eu*

Evelina Viduolienė^{**}**

*Mykolas Romeris University, Public Security Faculty, Department of Humanities
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Telephone: (837)303664
E-mail: e.viduoliene@mruni.eu*

Beata Krzywosz-Rynkiewicz^{***}**

*University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Social Science Faculty,
Department of Psychology of Development and Education
Prawochenskiego 13 p.114, 10-957 Olsztyn, Poland
Telephone: +48 512 007 915
E-mail: beata.rynkiewicz@wp.pl*

Anna Zalewska^{***}**

*University of Social Science and Humanities in Poznan, Faculty of Psychology
Gen. Tadeusza Kutrzeby 10, 61-719 Poznań, Poland
E-mail: anna.zalewska@swps.edu.pl*

Annotation. In context of contemporary discourse on a contemporary society, a theme of transformation is evident. It is sometimes claimed that a contemporary society transcends itself. At a first glance, the claim seems ambitious, however, only to a degree. There are several arguments supporting the statement. This paper presents an overview of some theoretical arguments, and also presents some of the data from an international study carried out in Autumn, 2013. However, just data from Lithuania is presented due to the limitations for format of this paper. The research question

addressed in this paper is: what are the interpretations of people (in our case: young people) about their own feelings towards the state - or - more precisely – the territory they reside. Methods of critical of references analysis and a quantitative approach (survey) were employed for the development of the paper, also citizenship activity questionnaire was used for the study.

Keywords: active and passive citizenship activity, adolescents, interstate society, globalization.

INTRODUCTION

Contemporary society transcends itself as some of the theoreticians state. The claim seems ambitious, however, only to a degree. There are several arguments supporting the statement. Contemporary scholarly discourse analyses interstate society (Buzan, 2004), meta-civilization (Butrime, Zuzeviciute, 2013), or the society that exists just because it sometimes invents for itself the binding forces (Wendt, 1999). European Union probably is the best and most exemplary mega-project (Zuzeviciute, Zviniene, 2011) aiming (and may be even moving) toward the entity that is conceptualized by authors as a set of states transcending themselves. It is **aimed** in this paper to present the theoretical ideas and data of the empiric research on the way young people conceptualize and interpret citizenship and themselves as citizens and their own belonging to a state in the context of contemporary globalized and inter-state society. The **research question** addressed in this paper is: what are the interpretations of people (in our case: young people) about their own feelings towards the state - or - more precisely – the territory they reside. **Participants:** 351 adolescents aged 10–18 years old participated in the study.

Object: young people' interpretations of the state - or - more precisely – the territory they reside.

Methods of critical of references analysis and a **quantitative approach** (survey) were employed for the development of the paper, also citizenship activity questionnaire was used for the study. Only a part of the results, due to limitations of the paper, are presented in this paper. Conclusions connecting theoretical and analysis and empirical data are presented.

INTERSTATE SOCIETY: FEATURES, MODELS AND PERSPECTIVES

Contemporary society transcends itself. The claim seems ambitious, however, only to a degree. There are several arguments supporting the statement. Contemporary scholarly discourse analyses interstate society (Buzan, 2004), meta-civilization (Butrime, Zuzeviciute,

2013), or the society that exists just because it sometimes invents for itself the binding forces (Wendt, 1999). European Union probably is the best and most exemplary mega-project (Zuzeviciute, Zviniene, 2011) aiming (and may be even moving) toward the entity that is conceptualized by authors as a set of states transcending themselves. The features of such society (that incorporates societies within and beyond the states involved) are discussed actively during the last few decades, as are the features of the members of those societies.

For example, Buzan (2004) provides a model of interstate societies.

Moreover, the mentioned society also can be conceptualized as a kind of hierarchy with some orientations being similar to the ones that we all experienced; and with some orientations being in the vicinity of an ideal state of humankind.

At least five models are identified: power political; coexistence; cooperative; convergence; confederative.

Power political is being described as an international society that constantly faces conflicts and animosity; however, alliances are being created and diplomacy is used at least in order to ensure more or less effective economy and trade. This model does depict the situation we, the generation of post-cold war- witnessed and even experienced. Coexistence is characterized by a strong international law, strong and dependable diplomacy; those two factors are used to balance power among states in order to sustain status quo.

Cooperative model incorporates coexistence, however, some values are being shared and the states involved at least sometimes discuss about them and include them as a factor for decisions.

Convergence characterizes the model of interstate society which shares values and associates with them quite strongly; to a degree that enables generating similar institutions, similar power/governmental entities and similar procedures for their operation. These values include: respect for human rights; solidarity; reflected and conscious balance between the rights/duties of citizens and governments.

Confederative model is characterized by society that values solidarity to a degree that it actually acts on it in almost all if not majority of cases; moreover, the power/governmental institutions are so similar that they either operate together or - for the coordination purposes- the active and lively inter-governmental organizations are established.

We may see that the European Union has some features of the last two models already, and, probably, we will witness - or may be even work towards - the further on process towards confederative interstate society.

And however, the recent developments – even if we sometimes think them to depict the peak development of societies – have a long and controversial history.

One of the examples of impressive historical roots for something we call as a feature of contemporary society is globalisation. We should be aware that human history is a history of globalization. Though the term of ‘globalisation’ dominates scientific, political and economic discourse during these last decades, however, the phenomena itself has been an integral reality of our history since even our written memory. We started our journey in one continent, spread to other continents, some findings substantiate the claim that there were several waves of contemporary man` journeys across continents. Even if we focus on quite recent times: the last millennium, the incidents of globalization are evident in some cases. For example, first universities: Paris University (13th century), Torun university (15th century) are examples of extreme multi-culturist with people from all over countries and kingdoms of the time discussing professional issues and promoting their profession (Durkheim, 1977) (here from Zuzeviciute, Butrime, 2014). The reason why discourse on globalization became so dominant in contemporary world is twofold. **Firstly**, people today live longer than they have lived ever before. Advancements in science and technology enable citizens in at least a third of countries on planet to live a relatively healthy and rewarding life until mid 80ties. **Secondly**, these technologies to an impressive degree are based on information and communication technologies (in agriculture, industry, transport, medicine, every sector, in fact), also, because information and communication technologies are used for just the purpose that their title suggest: as a tool for exchange of information and organize communication. The exchange of information enables us both to **benefit from productive innovations** and to **identify faulty suggestions without delay of years**, decades or millennium (as in the case of the erroneous structure of Solar system) (here from Zuzeviciute, Tereseviciene, 2009).

Due to these factors, which are both based on advancements in science and technology, we, contemporary people:

- Live longer than ever before and,

• We are exposed to the world and things that happen in every corners of the world, also participate in some of those events more intensively than ever before in our history.

Therefore, even if objectively globalization has always been a reality of a humankind, only in recent centuries subjectively people have both time and means to experience globalization and to participate in it intensively. Also, if earlier exposure to globalization was a privilege just for a few (for those in Medieval universities) or a disaster for quite many (for those who built grand churches, palaces and died under crumbling pillars), today exposure and participation **is a reality of almost any person in almost any country** (here from Zuzeviciute, Butrime, 2014). Therefore, with globalisation being both a historical and a contemporary state, we witness a new fact: “<...there has emerged a new awareness of the global social fact, that now more than perhaps ever before, people are **chronically mobile and routinely displaced, inventing homes and homelands** in the absence of territorial, national bases – not in situ, but through memories of and claims on places that they can or will no longer inhabit” (Malkki, 1997).

Globalization affects peoples’ lives in many states¹; nevertheless, the ongoing changes do not alter the system of the hierarchy of the human needs: the most important needs of each person are needs for security and welfare.² As B.Buzan has observed, ‘a notion of security is a lot easier applied to objects than individuals. For example, security of money at a bank is dependent on a specific threat of unsanctioned takeover or devaluation’³. However, security of individuals cannot be defined as easily. Various values of individual importance (for example, life, health, status, wellbeing, freedom, private life) are difficult to restore, or, in case of loss, cannot be restored at all (life, bodily parts, status). Besides, “different aspects of individual security are often conflicting (crime prevention or limitation of civil rights) and restrained by distinction obstacles between objective and subjective assessments (real or imaginary threats?)”⁴.

Society helps individuals and has to protect them, ensure their security in the broad sense; however, at the same time, the same society may become and becomes threatening to the individual. “The majority of threats arise due to the fact that individuals live in social

¹ Sean Kay, “Globalization, Power, and Security, Security Dialogue, SAGE Publications, 2004 Vol. 35 (1), 10 p.

² S.Greičius, B.Pranevičienė, Challenges to Lithuanian National Security, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 2010 (4), 31 p.

³ Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė* [Individuals, the State and Fear]. Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 69.

⁴ Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė* [Individuals, the State and Fear]. Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 70

environment which generates certain social, economic and political pressure”⁵. Therefore, “the state at the same time is both a solution and source of security issues”⁶.

On the other hand in modern liberal society “citizenship is not an ethnic, blood and soil concept but a more abstract political idea – implying equal legal, political and social rights (and duties) for people inhabiting a given national space” (Goodhart, 2004) This new reality requires rethink the meaning and practice of citizenship education in light of what belonging and citizenship mean for young people in today’s world (El-Haj,2009). Changing models of society (its transformation into interstate one), and the ever increasing experience of globalisation, leads to several issues, worth discussing. In this paper, however, only one dimension is analysed to a greater depth: the subjective interpretations of people (in our case: young people) about their own feelings towards the state - or-more precisely – the territory they reside. Which of the interpretations are traditional? What new tendencies are evident? These issues were tackled by the international team led by prof. Beata Krzywosz-Rynkiewicz (Poland). The team carried out study in autumn 2013, No. CiCeA/ResearchGrant/2014 (Children’s Identity & Citizenship European Association). Special gratitude go to Ms. Giedre Tamoliune (Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania), who was a key factor in implementing the study in Lithuania.

STUDY

PARTICIPANTS OF THE STUDY

351 adolescents aged 10–18 years old participated in the study. These students attended Kaunas secondary school and Pagegiai gymnasium. Participants’ age mean was 13,8 years (SD=2,2); 166 (47,3%) of them are male, 185 female. Almost three quarters of the participants live with both parents (N=253, 72,1%), other live with either with single parent (N=77, 21,9%) or one of the parents is dead (N=19; 5,4%).

⁵ B.Pranevičienė, „Limiting of the Right to Privacy in the Context of Protection of National Security” Jurisprudencija: mokslo darbai = Jurisprudence : research papers / Mykolas Romeris universitetas. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras. ISSN 1392-6195, 2011, 18 (4) p. 1615

⁶ Messari, N. The State and Dilemmas of Security: the Middle East and the Balkans. *Security Dialogue*, SAGE publications. 2002, 33(4): 416.

METHODOLOGY

We used 34 item young people citizenship activity questionnaire developed by co-authors of this article (Beata Krzywosz-Rynkiewicz, Anna Zalewska) to evaluate adolescents' citizenship activity. Active, semi-active and passive citizenship factors were estimated in this study. These citizenship behavior dimensions were inspired by Kennedy's concept (1997, 2006) and modified with regard to other classification of citizenship and civic activity (Lewicka, 2004, 2005).

6 scales were used in this study:

- **Passive citizenship dimension** which represents national identity (appreciating symbols, myths and history) and patriotism (supporting your country, military service, loyalty);
- **Semi-active citizenship dimension** which represents loyalty (obeying the law and subordination to regulations, respect for the state) and citizen virtues, taking interest in public affairs and declared participation in elections;
- **Active citizenship and political activity dimension** which represents declared participation in conventional political activity (e.g. being a member of a political party);
- **Active citizenship and social activity dimension** is connected to participating in social movements and organizations working for the local society and in actions for building and maintaining local community;
- **Active citizenship and working for the change dimension** represents commitment to changing status quo (e.g. protests, street graffiti);
- **Active citizenship and personal activity** represents responsibility for oneself and one's future, engagement in self-development.

Coefficient of Cronbach's alpha were calculated to estimate the internal consistency for each scale. The results are following: passive citizenship dimension – 0,73, semi-active dimension – 0,58, active citizenship in political activity dimension – 0,58, active participation in actions for change – 0,73, active citizenship and social activity dimension – 0,65, active citizenship and personal activity dimension – 0,50. Because of low internal consistency the last mentioned scale should be interpreted with caution.

PROCEDURE OF THE STUDY

Participants were asked to answer questions of the *Active citizenship* questionnaire and answer questions concerning demographics. The questionnaires were anonymous. Parents granted permission for adolescents to participate in study.

The SPSS 18.0 package was used for a statistical analysis of empirical data. Descriptive statistics was used to describe the variables. For the statistical analysis two samples t test, as we are analyzing quite large sample data and there are no true outliers in a data. Pearson correlation coefficient statistical criteria were used to evaluate relationship between scale variables.

RESULTS

Firstly we have evaluated the prevalence of higher levels of different citizenship activity aspects. The benchmark for each citizenship activity dimension level was selected the median of each scale. Participants who gained higher scores than the particular scale's median were considered as having high activeness in particular citizenship activity dimension; and participants who gained lower scores than scale's median were considered as having low activeness in specific citizenship activity dimension.

Results of participants' activeness and intensity of citizenship behavior prevalence in each citizenship activity dimension are presented in Picture 1.

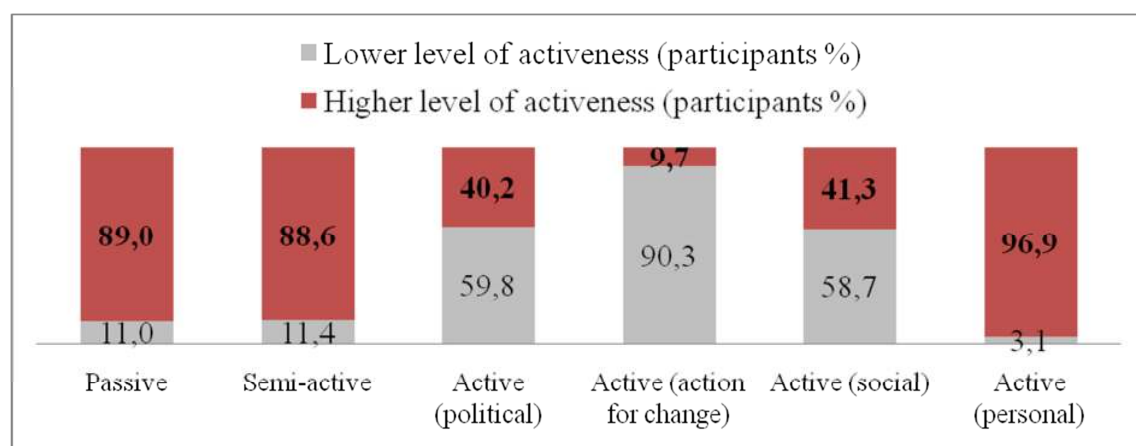

Figure 1. Distribution of the participants' activeness level in various aspects of citizenship activity

According to the results we may assume that adolescents are quite passive in citizenship activity as most of them preferred passive and semi–active citizenship activity movement and ideas, also minority of the participants are interested in active participation in citizenship activities and political actions such as political activity, actions for change and social activity. Considering these results it is surprising that almost all adolescents appreciate their personal input into citizenship activity and are actively developing one’s interests and talents, other skills, taking care of one’s health and physical development.

The second question of the study was aimed at evaluating whether different aspects of citizenship activity are related to participants’ sociodemographic characteristics: age, gender, school type and parents family status.

Results of Pearson correlation (coefficients presented in Table 1) revealed that passive also active adolescents’ citizenship activity is negatively related to participants’ age – the younger is the teenager the more intense sense of citizenship he or she has and is more involved in citizenship actions. The question remains whether such results are related to psychological or social development characteristics of adolescence period, to school activities or to other factors.

Table 1. Results of relationship between citizenship activity and participants’ age

	Passive citizenship	Semi–active citizenship	Active citizenship: political activity	Active citizenship: actions for change	Active citizenship: social activity	Active citizenship: personal activity
Age	–0,238*	–0,201*	–0,334*	–0,040	–0,141**	–0,045

Correlation coefficient is statistically significant at *p<0,001, **p<0,01 level.

Table 2. Gender differences in various types of citizenship activity

Citizenship factor/scale	Male (scale mean±SD)	Female (scale mean±SD)	t statistics
Passive citizenship	26,5±3,4	25,2±4,1	2,952**
Semi–active citizenship	16,5±2,7	17,0±2,2	1,861
Active citizenship: political activity	5,1±1,9	4,8±1,7	–1,820
Active citizenship: actions for change	8,1±2,0	8,1±2,0	0,097
Active citizenship: social activity	23,2±4,5	26,0±5,2	5,273*
Active citizenship: personal activity	17,9±2,0	17,7±1,9	–0,740

Student’s t test statistics is significant at *p<0,001, **p<0,01 level.

Results presented in Table 2 revealed that most of citizenship activity dimensions are not related to gender differences: girls and boys tend to participate with similar intensity in various citizenship actions. However it seems that adolescent girls are more active in citizenship behaviors as girls gained more scores in active citizenship and social activity dimensions while boys gained more scores in passive citizenship dimension.

We may assume that intensity of passive or active adolescents citizenship behaviors are not related to a school type that adolescents are attending or to a city living in (participants attending gymnasium live in town, and participants who attend secondary school live in a city; see results in Table 3).

Table 3. Various types of citizenship activity and school type that participants attended

Citizenship factor/scale	Gymnasium (scale mean±SD)	Secondary school (scale mean±SD)	t statistics ^a
Passive citizenship	25,7±3,4	25,9±4,5	-0,566
Semi-active citizenship	16,6±2,4	17,0±2,5	-1,645
Active citizenship: political activity	4,9±1,8	5,0±1,8	-0,646
Active citizenship: actions for change	7,9±1,6	8,3±2,4	-1,633
Active citizenship: social activity	25,0±4,9	24,3±5,3	1,183
Active citizenship: personal activity	17,8±1,8	17,8±2,1	0,058

^a All Student's t test statistics are statistically insignificant.

According to results presented in Table 4, family status may be related to intensity of citizenship behaviors: adolescents who live with both parents gained more scores both on passive, semi-active and active in social activity citizenship activity dimensions.

Table 4. Parents' family status differences in various types of citizenship activity

Citizenship factor/scale	Lives with both parents (scale mean±SD)	Lives with single parent (scale mean±SD)	t statistics
Passive citizenship	26,2±3,7	24,9±4,4	2,673**
Semi-active citizenship	17,0±2,4	16,4±2,6	2,065***
Active citizenship: political activity	5,0±1,8	4,7±1,8	1,551
Active citizenship: actions for change	8,0±2,0	8,3±2,1	-1,124
Active citizenship: social activity	25,2±4,9	23,3±5,4	3,027**
Active citizenship: personal activity	17,8±1,8	17,6±2,2	0,952

Student's t test statistics is significant at *p<0,001, **p<0,01, ***p<0,05 level.

The data provided a logical picture of the situation: with both parents taking care of a young person, an adolescence will have more opportunities to participate in a variety of activities, to enjoy the opportunities provided by school, community, neighborhood or wider

system (e.g. participation in sports activities, in public actions, join their parents in civic activities). Adolescence of single parents does not enjoy the similar opportunities.

CONCLUSIONS

Theoretical analysis revealed that even though the globalization and multicultural environments have always been the reality of a human life, however, the relative intensity of experiencing it by an each and every individual today is higher than ever. This intensity is resulted by expansion of technologies, networks and freedoms. Young people due to the networks may be experiencing globalization at an even greater intensity level. This may result in quite new conceptualization patterns on what it means to belong to a particular territory, state, and how the citizenship is conceptualized. International study aimed at examining young people' interpretations of the state - or - more precisely – the territory they reside was conducted in 2013, Autumn in Lithuania and six more countries. However, only data from Lithuania is presented in this paper.

Study revealed that young people (age mean was 13,8 years) are very active in their personal development, in personal pursuits and interests, much less so in political activities. This is not surprising giving the age of participants.

However, the results that the younger the respondents, the more likely he or she would associate his or her choices with active citizenship, were surprising. As the study was based on survey, it remains to be further examined the reasons for the choices, as the scores may have been also influenced by characteristics of psychology of these particular age groups (or other factors). The statistically significant differences were found when the relation between the family status and the scoring on citizenship; and this dimension should also be further investigated in order to generate more cohesive reasoning rather than stating the situation.

REFERENCES

1. Abu El-Haj, Th.R. Becoming Citizens in an Era of Globalization and Transnational Migration: Re-imagining Citizenship as Critical Practice.// *Theory Into Practice*, 2009, 48:274–282.
2. Butrimė E.; Zuzevičiūtė, V. E-learning as a socio-cultural system (elements to be influenced and influencing elements) // IMSCI' 13 : Society, cybernetics and informatics : *7th international multi-conference, July 9-12, 2013, Orlando, Florida, USA : proceedings*. Florida : International Institute of Informatics and Systemics (IIIS), 2013. p. 38-43.
3. Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė* [Individuals, the State and Fear]. Vilnius: Eugrimas, 1997.
4. Buzan, B. *From International to world society. English school Theory and the Social Structure*

- of Globalisation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
5. Goodhart, D. 'Too Diverse?' *Prospect Magazine*, 2004, February, online at www.prospect-magazine.co.uk.
 6. Greičius, S.; Pranevičienė, B. Challenges to Lithuanian National Security. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 2010 (4).
 7. Herbst, J. *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego [Faces of civic society]*. Warszawa: FRISO, 2005.
 8. Kay, S. *Globalization, Power, and Security, Security Dialogue*. SAGE Publications, 2004 Vol. 35 (1).
 9. Kennedy K. J. Citizenship Education in Review: Past Perspective and Future Needs, *In: K.J. Kennedy (ed.) Citizen Education and the Modern Stat*. NY: Routledge, 1997.
 10. Kennedy K.J. Towards a Conceptual Framework of Understanding Active and Pasive Citizenship, *Unpublished Report in: J. Nelson & D. Kerr, Active Citizenship in INCA Countries: definitions, policies, practices and outcome*. QCA, London, 2006.
 11. Lewicka M. Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*. 2005, 25, 381-395.
 12. Lewicka, M. *Kup pan książkę... Mechanizmy aktywności obywatelskiej Polaków [Buy a book... mechanisms of Poles' citizenship activity]*. *Studia Psychologiczne*, 2004, 42, 4, 65-82.
 13. Malkki L. National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. In *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology* (eds. Akhil Gupta, James Ferguson), 1997, 978-0-8223-1940-5.
 14. Messari, N. The State and Dilemmas of Security: the Middle East and the Balkans. *Security Dialogue, SAGE publications*. 2002, 33(4): 416.
 15. Pranevičienė, B. Limiting of the Right to Privacy in the Context of Protection of National Security. *Jurisprudencija: mokslo darbai = Jurisprudence : research papers*. Vilnius: MRU, 2011, 18 (4)
 16. Theiss-Morse, E. Conceptualizations of good citizenship and political participation. *Political Behaviour*. 1993, 15, (4) 355-380.
 17. Wendt, A. *Social Theory of International Relations*. Cambridge University Press, 1999.
 18. Zuzevičiūtė V.; Butrime E. Network-Based Continuous Education Opportunities: Case of X Medical University in Lithuania. *In E-Learning as a Socio-Cultural System: A Multidimensional Analysis. IGI Global. Disseminator of Knowledge*, 2014. (in publishing, see: <http://www.igi-global.com/publish/call-for-papers/call-details/972>)
 19. Zuzevičiūtė V.; Teresevičienė M. *Towards the Professionalisation of Adult Educator's Activities: Challenges and perspectives*. Monography. Institute for International Cooperation of the German Adult Education Association-dvv international, Germany- Poland, Warszawa, 2009, pp.223.
 20. Zuzevičiūtė, V.; Žvinienė, V. *Projektų vadyba švietime : studijų knyga aukštųjų mokyklų studentams*. Kaunas : Pasaulio lietuvių centras, 2011, 152 p.

TARVALSTYBINĖ VISUOMENĖ IR PRIKLAUSOMUMO INTERPRETACIJA: TARPTAUTINIO TYRIMO DUOMENYS

Vaiva Zuzevičiūtė*, **Birutė Pranevičienė****, **Laima Ruibyte*****, **Evelina Viduolienė******

Mykolo Romerio universitetas

Beata Krzywosz-Rynkiewiz*****

University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Anna Zalewska*****

University of Social Science and Humanities in Poznan

Anotacija

Diskusijų apie šiuolaikinę visuomenę kontekste akivaizdi transformacijos tema. Yra tvirtinama, kad modernioji visuomenė peržengia savo pačios ribas. Iš pirmo žvilgsnio tai atrodo perdėm ambicingas užmojis, tačiau tik tam tikru laipsniu. Yra keletas argumentų paremiančių šį teiginį. Šiame straipsnyje pateikiama tokių teorinių argumentų apžvalga, o taip pat pristatoma dalis tarptautinio tyrimo, atlikto 2013 metų rudenį, duomenys. Dėl straipsnio apimties apribojimų pristatomi tik tyrimo Lietuvoje rezultatai. Tyrime dalyvavo 351 paaugliai (10-18 metų). Buvo naudojamas 34 punktų jaunimo pilietiškumo veiklos klausimynas siekiant įvertinti paauglių pilietiškumo veiklą. Tyrimas parodė, kad jauni žmonės (amžiaus vidurkis 13,8 metų) yra labai aktyvūs savo asmeninio tobulėjimo, asmeninių siekių ir interesų plotmėje ir daug mažiau - politinėje veikloje. Jaunesni respondentai labiau siejo savo pasirinkimus su aktyviu pilietiškumu. Buvo nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp šeimos statuso ir pilietiškumo lygio. Visi veiksniai turėtų būti ir toliau tiriami, siekiant atrasti mokliškai pagrįstas tiriamų reiškinių priežastis.

Pagrindinės sąvokos: aktyvi ir pasyvi pilietinė veikla, paaugliai, globalizacija.

Vaiva Zuzevičiūtė*, Doctor, Mykolas Romeris University. Prof. of the Humanities Department. Areas of scientific interests: didactics of higher education, intercultural education, didactics of foreign language teaching and learning (including e-learning modes).

Vaiva Zuzevičiūtė*, Daktarė, Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų katedros profesorė. Mokslinių interesų sritys: apima aukštojo mokslo didaktiką, tarpkultūrinį švietimą, kalbų mokymo(si) didaktiką (ir e-mokymo(si) aspektais).

Birutė Pranevičienė**, Daktarė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, konstitucinė teisė.

Birutė Pranevičienė**, Doctor, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, professor. Research interests: administrative law, constitutional law.

Laima Ruibyte***, Daktarė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: Lyčių skirtumų stereotipai; nuostatos ir stereotipai, stresas organizacijose.

Laima Ruibyte***, Doctor, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities Assoc.prof. Research interests: Genders Stereotypes; Attitudes; Organisational Stress; Organisational Values.

Evelina Viduolienė****, Daktarė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Šeimos klimatas.

Evelina Viduolienė****, Doctor, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities Lecture. Research interests: Family Climate.

Beata Krzywosz-Rynkiewiz*****, University of Warmia and Mazury in Olsztyn. Mokslinių tyrimų kryptys: pilietiškumo ir tapatybės kūrimasis, plėtotė bei ugdymo(si) sąlygų sudarymas

Beata Krzywosz-Rynkiewiz*****, University of Warmia and Mazury in Olsztyn Research interests: development of sense of citizenship, identity, creating opportunities for educational prerequisites for the development of identity.

Anna Zalewska***** University of Social Science and Humanities in Poznan: metodologiniai elgsenos ir nuostatų postpozityvistinėje tradicijoje tyrimai.

Anna Zalewska***** University of Social Science and Humanities in Poznan: postpositivistic methodological approaches.

INFORMACIJA AUTORIAMS

Straipsnio įforminimo reikalavimai

Periodiniame, recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ spausdinami dar nepublikuoti straipsniai, kurių turinys, tyrimo objektai siejasi su įvairiais Visuomenės saugumo aspektais. Originalūs, aktualūs, reikalavimus atitinkantys, anglų kalba parašyti straipsniai, redakcinės kolegijos siūlymu gali būti teikiami patalpinti į CEPOL duomenų bazę.

Mokslo straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, nurodyti tyrimų objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, išvados, nurodyta literatūra. Straipsnį recenzuoja du redakcinės kolegijos nariai arba kiti parinkti recenzentai.

Straipsnio dalys išdėstomos tokia tvarka:

1. Straipsnio pavadinimas
2. Metrikoje nurodomas autorius (-iai), institucija (-os), kuriai jis (jie) atstovauja, adresas, elektroninis paštas.
3. Pateikiama anotacija (abstract, annotation, résumé, аннотация - ne trumpesnė kaip 600 spaudos ženklų) ta kalba, kokia parašytas straipsnis (glaustai perteikiamas straipsnio turinys, analizuojami klausimai, pateikiami raktažodžiai – temą charakterizuojančios 4-5 pagrindinės sąvokos).
4. **Įvade** pagrindžiamas temos aktualumas, prasmingumas, pateikiamas tikslas, uždaviniai, tyrimo organizavimas, objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis.
5. **Tyrimo rezultatai** pateikiami pagrindinėje straipsnio teksto dalyje. Ji gali būti suskirstyta į skyrius arba skirsnius (pvz.: 1.2.1., 2.2.1. ir t. t.).
6. **Gautų rezultatų aptarimo** skyriuje – įvairiais aspektais, lyginant su kitų autorių darbais aptariami straipsnyje pateikti rezultatai. Pabaigoje – mokslinius svarstymus arba sprendimus apibendrinančios išvados bei metodinės rekomendacijos.
7. Cituojamų šaltinių sąrašas. Visi straipsnyje minimi šaltiniai turi būti nurodyti literatūros sąrašė. Į šį sąrašą įrašomi tik tekste minėti teisės aktai, kiti šaltiniai ir jų autoriai. Literatūros sąrašas sudaromas tokia tvarka: iš pradžių nurodomi teisės aktai pagal hierarchiją (pvz.: Konstitucija, įstatymai, poįstatyminiai aktai ir kt.), vėliau – teismų praktika, po to

abėcėlės tvarka nurodoma specialioji literatūra ir kiti šaltiniai (http://www.mruni.eu/mru_lt dokumentai/mokslo darbai/jurisprudencija/citavimo tvarka_paisyta.doc).

8. Straipsnio pabaigoje – santrauka ir pagrindinės sąvokos lietuvių kalba, jei straipsnis parašytas (suderinus su redakcinės kolegijos atstovais) anglų (summary) ar kita kalba. Papildomai antra santrauka rašoma angliškai, jei straipsnis parašytas vokiečių, rusų ar kita kalba. Jei straipsnis parašytas lietuviškai, santrauka - tik anglų kalba. Santraukoje turi būti apie 2400 spaudos ženklų (vienas puslapis).

Nuorodos straipsnio tekste yra sudaromos vartojant viršutinius indeksus (Footnotes) arabiškais skaičiais, kiekvieno puslapio apačioje nurodant cituojamą literatūrą. Rankraštis turi būti išspausdintas 1,5 intervalu vienoje A4 formato lapo pusėje, iš visų kraštų paliekant 25 mm paraštes. Straipsnio apimtis neturėtų viršyti 18 puslapių.

Paveikslus, schemas, diagramas, esančius straipsnyje, reikėtų papildomai pateikti atskiroje el. laikmenoje. Paveikslų, schemų, diagramų, lentelių plotis – ne daugiau kaip 175 mm (per visą puslapį). Tinkamiausi grafinių rinkmenų formatai – Tagged Image Format File(TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Teksto redaktorius – Microsoft Word. Straipsnį turi vertinti ne mažiau kaip 2 recenzentai – mokslininkai, straipsnyje nagrinėjamos mokslo srities specialistai, bent vienas jų – ne Mykolo Romerio universiteto darbuotojas, pageidautina ir fakulteto arba katedros nuomonė apie straipsnio mokslinę vertę, jo aktualumą, būtinybę jį spausdinti.

Atsakingajam redaktoriui straipsniai turi būti pateikti iki balandžio 1d. (pirmajam metų leidiniui) arba iki spalio 1 d. (antrajam metų leidiniui).

Requirements for the Preparation of an Electronic Form of an Article

Unedited articles are being published in a periodical reviewed publication “Public Security and Order”. The content of such articles associates with various aspects of public security. Original, topical and corresponding the requirements articles can be placed in CEPOL data basis according to the recommendations of editorial board.

The article should identify the purpose of the scholarly analysis, its object and methods and prior coverage of the issue. It should include research results, conclusions and the list of sources. The article should be reviewed by two members of an editorial board or other two selected reviewers.

The article should comply with the following structure:

1. Title.
 2. Author, an institution the author is representing, its address, email.
 3. A detailed summary (at least 600 symbols) in the language the article is written in. The summary should briefly present the content of the article, identify the issues analyzed, and should include the basic 4-5 keywords).
 4. Introduction. It should address the topicality of the topic of the article, identify the purpose of the scholarly analysis, its object and method and prior coverage of the issue.
 5. The main text should include the analysis proper. It is recommended to divide the text into parts and subparts (e.g.1.2.1.,2.2.1., etc.).
 6. The article should be finalized with substantiated conclusions and recommendations.
 7. The list of sources should include all sources referred to in the article. It should comply with the following structure: firstly, the primary legal sources in a hierarchical order (i.e. Constitution, laws, by-laws, etc.), followed by case law. This should be followed by scholarly writings listed in an alphabetical order, and other sources (http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/rules_on_citation_and_bibliography.doc).
 8. If an article is published in Lithuanian, it should be followed with a detailed summary and keywords in English. If an article is written in a language other than Lithuanian, the summary should be in Lithuanian and should contain the same information as identified above. The summaries should be at least one page long, i.e. approximately 2400 symbols.
- References should be made in footnotes, numbered consecutively in Arabic numbers. The manuscript should be 1.5 spaced on one side of an A4 list paper, margins 25 mm. The article should be no longer than 18 pages.
- Pictures, schemes, diagrams and tables should be presented in a separate CD. The width of the pictures, schemes, diagrams, tables should be 84 mm or 175 mm. They may be presented in the following formats: Tagged Image Format File (TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Text editor – Microsoft Word.
- An article should be reviewed by at least two scholars, specializing in the area relating to the topic of an article. At least one of them should be from a different institution than Mykolas Romeris University. A faculty or department opinion concerning the scholarly value of an article and the need to publish it, its topicality should be attached.

ISSN 2029-1701 (print)
ISSN 2335-2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinys
VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA
PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER
2014 (11) Scientific articles

Articles have to be presented to the managing editor: by April 1 (for the first edition of the year) by October 1 (for the second edition of the year).

ISSN 2029–1701 (print)
ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinys
VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA
PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER
2014 (11) Scientific articles

Autorių kolektyvas

Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (11): mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas:

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas, 2014. – 288 p.

ISSN 2029–1701 (print)

ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinyje publikuojami darbai apie teisinius, socialinius, filosofinius visuomenės saugumo užtikrinimo aspektus.

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (11)

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (11)

Scientific articles

Redaktorių kolegijos pirmininkė – prof. dr. Rūta Adamonienė

Atsakingas sekretorius – doc. dr. Algirdas Muliarčikas

Maketavo – Nėlė Visminienė, Pavel Lesko

2014-06-10

21 autorinis lankas

Tiražas 50 vnt.

Išleido Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas

V. Putvinskio g. 70, LT- 44211, El.paštas vsf@mruni.eu

Kaunas 2014 m.

Tinklapis internete www.mruni.eu